

Utvärdering av projektet "Barns och ungdomars bästa"

Eva Marie Rigné
Kristina Hellberg
Marie Gustavsson Holmström
Ingrid Hylander
Maria Monahov

Centrum för kommunstrategiska studier

Linköpings universitet

Utvärdering av projektet ”Barns och ungdomars bästa”

Eva Marie Rigné

Centrum för kommunstrategiska studier, CKS

Kristina Hellberg

Institutionen för utbildningsvetenskap, IUV

Marie Gustavsson Holmström

Centrum för kommunstrategiska studier, CKS

& Institutionen för hälsa och samhälle, IHS

Ingrid Hylander

Institutionen för beteendevetenskap, IBV

Maria Monahov

Centrum för kommunstrategiska studier, CKS

ISSN 1402-876X

ISBN 91-85523-88-7

Rapport 2006:2

Centrum för kommunstrategiska studier

Linköpings universitet

www.isak.liu.se/cks

Tryck: LiU-Tryck, Linköpings universitet 2006

Innehåll

Förord	7
Utvärdering av projektet	
"Barns och ungdomars bästa" – Övergripande rapport	9
Sammanfattning	9
Bakgrund	12
Material och metod	13
Dokumentation	14
Utvärderingens uppläggning	15
Processutvärderingens karaktär	16
Projektet – beskrivning och struktur	18
Bedömning av projektets innehåll	22
Delprojektets innehåll	24
Att organisera projekt	27
Projektorganisationens utveckling	28
Inledningsfasen	33
Genomförandet	36
Avslutningsfasen	37
Administration	40
Förutsättningar/resurser	42
Kompetens	45
Politiskt stöd och politisk styrning	46
Intern förankring och tjänstemannastöd	48
Processer – vad har projektdeltagandet betytt?	49
Roller och relationer	51
Den operativa ledningsgruppen	51
Partners i verksamheten	52
Projektledning–gräsrötter	56
Kunskapsformer	58
Diskussion och analys	60
Dimensioner i ett projekt	60
Relationen mellan landsting och kommun	60
Socialtjänstens position inom projektet	61
Att styra fram en mobilisering	61
Vad är förebyggande arbete?	64
Generella insatser kontra riktade insatser	65
Relationen till mål för folkhälsa: från nationell till lokal nivå	68
Den tyngande administrationen och den sårbara projektorganisationen	71
Lärande organisation?	72
Litteratur	74

Utvärdering av familjestödjande åtgärder	77
Delutvärdering av projektet "Barns och ungdomars bästa"	77
Sammanfattning	77
Familjecentralsverksamheten	77
Föräldrautbildning	78
Utvärdering av familjestödjande åtgärder	80
Bakgrund	80
Syfte och avgränsningar	80
Förebyggande arbete	81
Tidigare utvärderingar och forskning	82
Metod	83
Resultat	84
Arenor för familjestödjande åtgärder	85
Familjecentraler	90
De olika yrkesgrupperna på familjecentralen	91
Vad betyder familjecentral?	94
Samverkan	97
Diskussion	110
Utvärdering av föräldrautbildning	112
Introduktion	112
Varför COPE?	113
Betydelsen av föräldrautbildning	134
Sammanfattning av föräldrautbildning	143
Referenser	145
Områdesanknutna socialsekreterare	
Delutvärdering av projektet Barns och ungdomars bästa	147
Sammanfattning	147
Beskrivning av delprojekt Områdesanknutna socialarbetare	148
Upprinnelse Barns och Ungdomars Bästa	149
Projektet Barns och Ungdomars Bästa	150
Framväxten av projektet områdesanknutna socialarbetare	151
Avtalet och uppdraget	153
Rekrytering	154
Socialsekreterarprojektet i Linköping som en del i samhällskontexten	155
Förebyggande arbete	160
Det upplevda behovet och socialarbetarnas förväntningar på arbetet	163
De fyra områdenas karaktär och "speciella behov"	165
Socialsekreterarnas möte med områdena	166
Socialarbetarnas arbetsuppgifter	167
Den konsultativa delen av arbetet	169
Familjecentralsarbete i Linköping och i Sverige	173
Att skapa visioner för sitt arbete	180

Diskussion	182
Andra faktorer av betydelse för genomförandet av socialsekreterarprojektet	185
Socialsekreterarprojektet i jämförelse med övriga delprojekt	188
Lärdomar av projektet och tankar inför framtiden	190
Referenser	193
Appendix 1	195
Metod	195
Appendix 2	196
Halvårsrapport Socialsekreterarprojektet	196
Familjecentralsprojektet	196
Konsultrollen	199
Appendix 3	200
Slutrapport socialarbetarprojektet	200
Så har vi arbetat	200
Praktiska förutsättningar	201
Slutsatser	202
Avslutningsvis	204
Projektet i pressen – en media-analys av hur "Barn och Ungdomars bästa" skildrats i tidningsartiklar	205
Inledning	205
Artiklarnas innehåll	206
Vem eller vilka kommer till tals?	206
Vilka verksamheter uppmärksammas?	207
Fritidsaktiviteter	208
COPE	209
Familjecentralerna	210
Språk	211
Positiv publicitet	212
Mediabildens innehåll	213
Referenslitteratur	216

Förord

Utvärderargruppen från Linköpings universitet tackar samtliga personer som generöst medverkat och bidragit med sin tid och sina erfarenheter till utvärderingen av projektet ”Barns och ungdomars bästa”. Utvärderingen har disponerats på följande vis:

- en övergripande rapport till vilken samtliga utvärderare bidragit;
- en rapport om områdesanknutna socialarbetare för vilken fil. dr Marie Gustavsson Holmström är huvudansvarig, en rapport om familjestödjande insatser för vilken fil. dr Ingrid Hylander är huvudansvarig; och en rapport om projektet i media för vilken fil. mag. Maria Monahov är huvudansvarig. Ett tidigare arbetsutkast till en delrapport har också delvis om- och inarbetats i huvudrapporten.

För utvärderargruppen

Eva Marie Rigné
fil. dr, FoU-samordnare
Centrum för kommunstrategiska studier

Utvärdering av projektet "Barns och ungdomars bästa"

Övergripande rapport

Sammanfattning

Inledningsvis vill utvärderarna framhålla att utvärderingen inte innebär kritik av enskilda personer eller projektdeltagares arbete, eller ambitioner. Många av de kritiska punkter som sammanfattas nedan är också återkommande iakttagelser gjorda i flera andra projekt i olika kommuner som engagerat CKS för utvärderingsinsatser av helt andra verksamheter. De återfinns också i flera utvärderingar gjorda av nationella utvecklingsprojekt. Utvärderingen av projektet "Barns och ungdomars bästa" med fokus på de processer som utvecklats under projektiden pekar på följande:

Generellt finns det hos deltagarna i projektet en upplevelse av att det varit positivt och utvecklande att medverka, och inneburit ett stort utbyte i olika avseenden. Detta är inget oväntat, med tanke på att kriterierna för medverkan varit eget intresse och vilja att delta. Resultaten av projektarbetet kan således utifrån individernas upplevelser sammanfattas som givande. Å andra sidan finns också en osäkerhet om projektets räckvidd utanför dem som varit engagerade, vilket också flera deltagare själva utpekat som en svag punkt. Få projektdeltagare anser sig ha haft en upplevelse av att vara delar av en helhet, eller gemensamt ha arbetat mot övergripande mål. Den vanliga motsättningen mellan avgränsat projektarbete och kontinuerligt utvecklingsarbete förefaller alltså inte ha lösts, annat än inom ett fåtal delprojekt, och har också påverkats av omorganisationer under projektets avslutningsfas i de berörda verksamheterna.

Projektorganisationen som byggts upp har haft svagheter. En sådan är att mycket arbete som borde föregått själva igångsättandet av projektet lagts inom detta, vilket framför allt påverkade initialfasen negativt. Ytterligare en består i att få medverkande förefaller haft kompetens eller fått stöd för att arbeta i projektform. En tredje är att den inte gett utrymme för jämställda positioner för olika medverkande i projektet. Projektorganisationen har genom sitt stora beroende av en enda persons arbete blivit onödigt sårbar, och har under projektiden också i andra avseenden, framför allt administrativa, visat sig svårhanterlig. Mot bakgrund av detta, liksom av erfarenheterna från flera stora nationella projekt, kan det ifrågasättas om projektorganisationen är den lämpligaste arbetsformen för denna typ av utvecklingsarbete.

Innehållet i projektet har fått en stark inriktning på intervention på individuell nivå, speciellt i form av olika typer av utbildningsinsatser. De projekt som förekommit inriktade på organisatorisk förändring gäller framför allt familjestödjande arbete i form av att försöka bygga upp familjecentraler, och i viss mån former för utåtriktat ungdomsarbete.

Det har också blivit ett projekt som huvudsakligen kommit att präglas av de kommunala tjänstemän som arbetat inom dess ramar, och i liten utsträckning av kommuninvånare/medborgare.

I projektet har också funnits olika uppfattningar om och definitioner av centrala inslag i projektarbetet, som exempelvis förebyggande arbete och samverkan, vilket i sin tur påverkat det konkreta arbetet. Utvärderarna menar att det hade varit till fördel för projektet om dessa hade bearbetats mer gemensamt av olika aktörer inom projektet i förarbete till projektet liksom i återkommande senare arbete under projekttiden, bl.a. för att på ett tydligare sätt kunna relatera dessa till mål både för de nationella uppdrag verksamheterna arbetar med och mål som formulerats för projektet.

Delstudien av projektet ”Områdesanknutna socialarbetare” pekar på att socialsekreterarna kom in sent i projektet, och inte fick den formella position de med tanke på sitt uppdrag borde haft. De fick utöver sitt inledningsvis formulerade uppdrag också ett till, och har med skiftande framgång kunnat arbeta med två parallella uppdrag. Det visade sig under projekttiden också att det fanns mycket olika tolkningar av vad områdenas behov av socialsekreterare innebar, vilket ledde till svårigheter i arbetet. Utformningen av detta delprojekt styrdes heller inte av behovsanalys, utan hur stora resurser projektet ansåg sig kunna avsätta för arbetet. Med tanke på områdenas varierande karaktär hade en behovsanalys varit värdefull. Samtidigt kan vissa inslag i socialsekreterarnas arbete med fördel organiseras och genomföras centralt i stället för lokalt i områdena. För mer utförliga resonemang, hänvisas till delrapporten ”Områdesanknutna socialsekreterare” av Marie Gustavsson Holmström.

Analysen av projektet i media pekar på hur projektet lyckats etablera en bild av sig som framgångsrikt, i stort sett helt baserad på utsagor från aktiva inom projektet. Huvudintrycket av innehållet i de artiklar som analyserats pekar på att detta innebär att en normativ och samtidigt starkt problemcentrerad framställning meddelas kring målgrupperna för projektet och de områden där verksamheten varit igång. Utifrånperspektivet som projektmedarbetare står för när de tillskriver områdena och invånarna en mängd brister och problem (ofta som individuella särdrag snarare än följden av strukturella omständigheter) balanseras inte av förmedling av inifrånperspektiv. Det finns en uppenbar risk att denna onyanserade bild får effekter i termer av en negativ stigmatisering. För mer utförliga resonemang hänvisas till delrapporten ”Projektet i pressen” av Maria-Monahov.

Studien av det familjestödande arbetet i form av uppbyggnadsarbete av familjecentraler, och föräldrautbildning enligt COPE-metoden, fokuserar inombörderna som givits detta arbete av olika aktörer engagerade i processen. Även här pekas på att olika aktörer definierar förebyggande arbete och samverkan på olika sätt och därmed också föreställer sig familjecentralerna som mötesplatser med olika utformning och inriktning på sin verksamhet. Avvägningen mellan det arbete som skall utföras inom familjecentralens ramar och annat arbete inom ens övriga verksamhet är inte klargjord. De tilltänkta brukarna av familjecentralerna har också olika förväntningar som inte på ett självklart sätt överensstämmer med personalens föreställningar om sin målgrupp. Bl.a. finns många negativa associationer hos föräldrarna kring begreppet ”familjecentral”. Vad föräldrarna ser, och värderar högt, är den öppna förskolans verksamhet. Föräldrautbildning enligt COPE-metoden problematiseras gällande dess tillämpbarhet på den målgrupp projektet har och aspekter av kontroll och styrning relaterade till målen för svensk förskola–skola; barn–föräldrarelationer, med mera. Den arena COPE-metoden erbjuder för föräldrautbildning är anpassad för, och når en typ av föräldrar som sannolikt inte är de som har störst behov av insatsen. För mer utförliga resonemang, se delrapporten ”Utvärdering av familjestödande arbete” av Ingrid Hylander.

Följande punkter föreslår utvärderarna kan vara särskilt viktiga att överväga inför framtida utvecklingsarbete:

- Är organisering av arbetet i projektform det lämpligaste i förhållande till de mål man vill uppnå?
- Om beslutet fattas att organisera utvecklingsarbete som projekt är det viktigt att utforma projektprocessen så att utrymme finns för en förberedelsefas. Innehållet i denna kan med fördel inriktas på ett systematiskt kunskapssökande i olika former, för att rikta in utvecklingsarbetet på adekvata områden och tillvarata tidigare kunskap och erfarenhet inom berörda utvecklingsområden. I föreliggande projekt har arbetets inriktning i hög grad blivit styrt av berörd personals uppfattningar och upplevelser av vad som är angeläget utvecklingsarbete.
- I projektprocessen bör på ett tidigt stadium konkretiseringar göras av vad samtliga inblandade aktörer lägger i begrepp som är styrande för projektets innehåll och kontinuerligt bearbetas i förhållande till andra relevanta målformuleringar.
- Personer som engageras i projektarbete bör ha eller ges tillfälle att inhämta, kunskap och kompetens i projektarbetets speciella karaktär. Det är vidare angeläget att bygga en projektorganisation med stabilitet både vad avser personers engagemang i tid, och deras inbördes ansvarsområden.
- Projekt som arbetar med mål inriktade på någon typ av mobilisering av medborgare/allmänhet kan på ett mer systematiskt sätt än vad som blivit fallet inom föreliggande projekt använda sig av självorganiserade grupper/icke-professionella aktörer för utvecklingsarbete.

Bakgrund

Linköpings kommun och landstinget i Östergötland har tillsammans drivit projektet "Barns och ungdomars bästa" sedan år 2000. I projektets förutsättningar ingick att extern utvärdering av projektet skulle göras och särskilda medel för detta avsattes redan från början i projektets budget. Den uttryckliga motiveringen var att hela processen inom projektet skulle kunna följas redan från start. Av olika skäl ledde de inledande kontakter som kommunens projektledare hade med tänkbara utvärderare på olika håll inte till att någon överenskommelse med denna inriktning träffades.

Centrum för kommunstrategiska studier (CKS) vid Linköpings universitet kontaktades 2001 av kommunens projektsamordnare med en förfrågan om att stå för utvärderingsinsatser och konkret började utvärderingen planeras 2002. CKS är en centrumbildning som finansieras gemensamt av Östergötlands kommuner och Linköpings universitet (se närmare presentation på universitetets hemsida, www.liu/isak/cks.) Ett antal personer med förankring inom olika vetenskapliga discipliner och med olika specialkompetenser knöts till utvärderingen för att forma en arbetsgrupp. Med tanke på inriktningen hos projektet som skulle utvärderas, föll det sig naturligt att samla en tvärvetenskaplig grupp med ett brett perspektiv på utvecklingsarbete och egna erfarenheter av att arbeta med sådana uppgifter, likväl som erfarenhet av utvärderingar. Det ligger också i linje med organiseringen av CKS och dess uppdrag, som har en mäklande snarare än en operativ funktion, och brukar knyta forskare från olika delar av universitetet till sig för genomförandet av specifika uppgifter. Den grupp som arbetet med utvärderingen är:

- Kristina Hellberg, fil. mag. i specialpedagogik, doktorand, Forskarskolan i pedagogiskt arbete, Institutionen för utbildningsvetenskap
- Marie Gustavsson Holmström, fil. dr i handikappvetenskap, Centrum för kommunstrategiska studier och Institutionen för hälsa och samhälle
- Ingrid Hylander, fil. dr i psykologi, universitetslektor, Institutionen för beteendevetenskap
- Maria Monahov, fil. mag. i samhälls- och kulturanalys, Centrum för kommunstrategiska studier
- Eva Marie Rigné, fil. dr i sociologi, Centrum för kommunstrategiska studier (som också haft det samordnande ansvaret för gruppens aktiviteter).

Efter diskussioner mellan kommunens projektledare och CKS:s FoU-samordnare om utformningen av utvärderingen slöts ett avtal mellan kommunen och CKS om uppdragets omfång och inriktning. De delar av projektet som denna utvärdering berör drivs av Barn- och ungdomsnämnden på kommunstyrelsens uppdrag. Uppdraget preciserades till att bestå av en övergripande processutvärdering. Kommunens projektledare framhöll vikten av att behålla en viss flexibilitet i utvärderingsuppdraget eftersom det fanns viktiga faktorer som påverkade genomförandet som hypotetiskt sett kunde tänkas förändras under projektperi-

odens gång. Utöver processutvärdering skulle studier göras av ett antal delar som ansågs vara särskilt värdefulla att få belysta. Dessa bestod av föräldrautbildning i form av den s.k. COPE-metoden, arbetet med att bygga upp s.k. familjecentraler, och satsningen på områdesanknutna socialarbetare. Efter samråd med projektledaren lyftes också samverkansaspekten fram som en viktig fråga att belysa genom utvärdering, samt styrningen av projektet. Vissa andra delar av projektet, som också varit betydelsefulla inslag, föll bort från denna utvärdering, antingen på grund av de utvärderades inom ramen för annan finansiering och en annan kommunal nämnds ansvarsområde än Barn- och ungdomsnämndens. Till exempel ingår inte i denna studie en utvärdering av de insatser som gjorts inom projektet angående så kallade HVB-åtgärder för unga. Det förekommer också utvärderingsinsatser som görs av personer som själva som varit engagerade i delprojekt. Ytterligare insatser utförs av forskare knutna till Göteborgs universitet.

CKS ordnade också på begäran en handledningskontakt för projektledaren och de lokala projektledarna, samt ungdomsprojektledaren, som har haft regelbundna träffar med universitetslektorn i sociologi, fil. dr. Helena Klöfver, Institutionen för beteendevetenskap. I övrigt medverkar inte denna handledare aktivt i utvärderingen.

Material och metod

Uppläggningsen och genomförandet av utvärderingsarbetet har diskuterats vid möten mellan projektledning och utvärderare.

Linköpings kommun har beställt en processutvärdering. Utvärderarna har aktivt följt projektet sedan våren 2002, fram till dess avslutande årsskiftet 2003–2004. Material har i huvudsak inhämtats från den kommunala projektorganisationen. Detta ligger till grund huvudsakligen för studier av dokumentation som producerats inom projektet eller har anknytning till det. Dokumenten är av varierande karaktär. Här finns såväl olika typer av övergripande dokument vari exempelvis mål formuleras, som mer specifika, exempelvis i form av projektplaner för avgränsade delprojekt som bedrivits ute i de olika stadsdelarna och de slutrapporter med element av självvärdering som inkommit från de olika delprojekten. Exempel på andra typer av material som används är artiklar i media, projektpresentationer och konferensmaterial, manualer för föräldrautbildning, självvärderingar och minnesanteckningar från projektmöten.

I övrigt har också deltagande observationer liksom fokusgruppsintervjuer och mer strukturerade intervjuer använts. Under cirka ett års tid följdes projektledningsmöten och dokumenterades av observatörerna i form av anteckningar, ”handlingsprotokoll”, och liknande.

Intervjuerna har gjorts både individuellt och i grupp. Därutöver har också material via enkäter, distribuerade huvudsakligen i elektronisk form, inhämtats och analyserats. Fokusgruppsintervjuerna har fyllt funktionen att diskutera vissa avgränsade inslag i projektet (för beskrivning av metoden, se Tursunovic 2002; Wibeck 1998).

Intervjuernas form har varierat men huvudsakligen bestått av strukturerade intervjuer. I intervjuer och enkäter har informanter givit uttryck för en mängd olika värderingar i mer eller mindre kontroversiella frågor, som t.ex. val av kommunal organisation, ledningsstrukturer inom olika kommunala förvaltningar eller prioriteringar inom kommunal ekonomi. Dessa återges som de uttryckts för utvärderarna, utan närmare kommentarer. Det är dock en strävan att tydliggöra utvärderarnas egna värderingar i materialet.

När det gäller urvalet av personer som intervjuats har detta styrts av olika överväganden. Dels har personer som haft centralt placerade positioner och viktiga uppgifter inom projektet intervjuats. Dels har personer som varit aktiva på en mer basal, verksamhetsanknuten nivå intervjuats, i syfte att spegla upplevelser som kan antas vara olika inte minst på grund av vilken position man har inom den kommunala eller landstingskommunala verksamheten. Företrädare för delprojekt inom samtliga stadsdelar samt ungdomsprojekt har intervjuats. Projekten har varit av varierande storlek och varaktighet; alltifrån mycket små och välvgränsade delprojekt till stora och resurskrävande. Detta har varit ett sätt att tillgodose att variationen i arbetet görs rättvisa. Slutligen har också personer som företrädare för olika målgrupper för projektet intervjuats (föräldrar, barn).

Utvärderarna har också tagit del av material som producerats som t.ex. examensarbeten inom olika universitetsutbildningar, utvärderingar producerade av andra uppdragstagare och liknande. Några av dessa utgör också slutrapporter för delprojekt.

Dokumentation

Något om betydelsen av god dokumentation av projektets aktiviteter är på sin plats att säga redan inledningsvis. En förutsättning för att kunna genomföra utvärdering är att verksamheter dokumenteras. Utvärderarna har haft flera samtal med de kommunala projektledarna om vikten av dokumentation, och också kommit med förslag på hur detta kan åstadkommas. I den meningen har utvärderarna alltså själva aktivt försökt påverka arbetet i projektet. Denna aktivitet är motiverad utifrån erfarenheten att många ambitiösa utvecklingsprojekt brister vad avser dokumentation, något som avsevärt försvårar möjligheterna både att bedöma och värdera projektet som sådant, och dess möjligheter att lämna något konkret spår efter sig. De dokumentationsinsatser som rekommenderats har bestått bl.a. i att man skall föra noggranna projektdagböcker eller loggböcker, med roterande ansvar för att detta görs; att pröva dokumentation genom

t.ex. videoupptagningar och att regelbundet gå igenom den dokumentation som produceras av olika aktörer i projektet för att se om denna är tillfyllest eller ej. Utöver dessa inledande diskussioner har dock utvärderarna inte försökt påverka dokumentationen inom projektet.

När utvärderarna efterlyste det producerade dagboks- och loggboksmaterialet för att använda som en källa, visade det sig dock inte gå att få ta del av i den utsträckning som var tänkt. De kommunala projektledarna sade sig inte ha givit sina delprojekt ute i stadsdelarna/inom ungdomsprojektet instruktioner om att stå för denna typ av dokumentation eller ha uppgivit att den skulle användas som ett källmaterial för utvärderingen.¹ I de fall man gjort det, hade det ibland blivit så att dagboks- och loggboksmaterial fick en ”privat” karaktär vilket gjorde att den som skrivit antogs inte vilja låta utomstående läsa och ta del av materialet. Således har en viktig typ av förstahandsskildring av arbetsprocesserna i projektet endast i liten utsträckning använts i utvärderingen. I de fall då denna typ av material föreligger och utvärderarna kunnat ta del av det, anges detta.

Utvärderingens uppläggning

Den ursprungliga utvärderingsplan som förelades den operativa projektledningen gav utrymme för revideringar av och förändringar av utvärderingsfokus, för att tillåta flexibilitet i förhållande till hur projektet utvecklades. Återkommande mötestider avsattes också för sådana diskussioner under projektets gång och möten har genomförts. I stort sett har den ursprungliga utvärderingsplanen följts. På ett likartat sätt diskuterades strukturen för den slutliga avrapporteringen av utvärderingsinsatserna fram. Gruppen förelades en preliminär disposition som den föreliggande avrapporteringen i stort sett följer.

Beställningen från Linköpings kommuns projektansvariga till CKS har formulerats i termer av att göra en processutvärdering, inte en resultatutvärdering. Resultatutvärderingar brukar få inta rollen av det klassiska formatet för en utvärdering. Starkt förenklat innebär en resultatutvärdering att bedöma vad insatsen x haft för betydelse för eller effekter på fenomenet y. Detta är en vanligt förekommande form som kanske också de flesta också spontant associerar till när ordet ”utvärdering” förekommer. I takt med att allt större krav ställts på att ut-

---

¹ Det framkom av de formella överenskommelser som slöts för delprojekten att detta var tanken. Formuleringen löd: ”Den löpande dokumentationen skall beskriva hur delprojektet bedrivits och vilka som deltar i projektarbetet. Lämpligast görs detta genom att skriva dagboksanteckningar. Dessa anteckningar bör beskriva vad man gör och varför, vad det är som händer i t ex barngruppen eller bland personalen. Vidare bör dokumentationen beskriva eventuella oväntade händelser och de förändringar i förhållande till ursprungliga planerna som kanske sker. Dokumentationen bör också reflektera kring det pågående utvecklingsarbetet och varför arbetet utvecklas som det gör ... Barns och Ungdomars Bästa kan komma att genomföra utvärderingsinsatser, övergripande eller särskilt riktat mot detta delprojekt. Projektansvarig är då skyldig att vid behov bistå med underlag.”

vecklingsarbete skall ha effekter och att resursutläggning på givna insatser skall vara motiverade, har denna typ av utvärdering etablerats, kanske framför allt inom utbildningsområdet och inom sociala verksamheter (den experimentella modellen är vanlig inom exempelvis medicinsk forskning). I enklaste form är det möjligt att urskilja beståndsdelarna förutsättningar–process–resultat som underlag för alla utvärderingar, men tonvikten på dessa kan varieras liksom intresset för dem. Som läsaren kommer att bli varse har vi i denna utvärdering lagt huvuddelen av vårt resonemang kring delarna förutsättningar–process vilket emellertid inte hindrar att vi i en del sammanhang också kommer att beröra resultat, reella eller tänkbara sådana, på ett eller annat sätt. Resultatutvärderingar brukar vara knutna dels till klart urskiljbara rationella beslutsprocesser av klassisk modell och likaså till en önskan om att hitta det mest väl underbyggda handlingsmönstret för att uppnå givna syften.

Processutvärderingens karaktär

Vad innebär en processutvärdering? Detta har formulerats av ett flertal olika utvärderingsforskare, men en bra sammanfattande beskrivning ges av Patton (1987:60ff). Processutvärderingar syftar till att belysa och förstå den projektin-ternas dynamik som formar utvecklingen. Naturligtvis kan också externa faktorer påverka på denna interna dynamik behandlas. Det är *hur* ett projekt drivs och förändras över tid, snarare än dess resultat, som fokuseras. Både formella och informella faktorerens betydelse är viktig, liksom oförutsedda såväl som förutsedda inslag i projektarbetet. Processer kan vara svåra att avgränsa i tiden, alltså entydigt avgöra när de börjar och slutar. I utvärderingen strävar vi efter att referera till processen under projektets formella existens, men det utesluter inte att vi ibland måste ta hänsyn till och referera andra tidsaxlar. I sådana fall försöker vi att klargöra detta.

Processutvärderingar görs oftast i lärande syfte, dvs. för att samla kunskap och erfarenheter som kan vara värdefulla inför fortsatt arbete för de medarbetare som själva varit engagerade i projektarbetet eller på något annat sätt berörs av det. Processutvärderingar har framför allt blivit allt mer vanliga i takt med att föreställningar om att så kallade lärande organisationer är möjliga och önskvärda att utveckla har fått insteg både i organisationsteori och praktiskt arbete i olika organisationer. I en lärande organisation förutsätts resultaten av processutvärderingarna löpande kunna tillföra viktiga tillskott för en fortsatt positiv utveckling av en given organisation. De är också värdefulla för beslutsfatta-rens förståelse av hur ett givet projekt/program fungerat. De kan t.ex. fungera som ett stöd för framtida beslutsfattande, ändring av en policy till en annan, eller ge upphov till en annan inriktning på resursfördelning. Processutvärderingar innebär ofta ett metodval med insamlande av kvalitativa data för att erhålla en fyllig och informativ bild av undersökningsobjektet.

Kvalitativa data genererar i allmänhet många olika framställningar av processen, eftersom individer och grupper oftast upplever denna på olika sätt. Det innebär i sin tur att olika utsagor om vad som pågått i projektet kommer att produceras. För de involverade har dessa lika giltighet. Vad är det då som är den riktiga bilden? I en klassisk resultatutvärdering brukar detta inte vara några större problem att fastställa, men i processutvärderingar blir det mer komplicerat. Det är vanligt att tolkningar av kvalitativa data ställs mot varann och att oenighet uppstår både om vad som hänt inom projekt mellan dem som deltagit i detta sinsemellan, och mellan de föreställningar deltagarna i projektet har och de uppfattningar som läggs fram av externa utvärderare. Det är heller inte säkert att dessa olika ståndpunkter ”löses upp” eller att någon typ av konsensus nås om ”hur det egentligen var” i projektet. Det återspeglar också den ofta motsägelsefulla och komplicerade verklighet som projekt och människor befinner sig i. Vi vill för tydlighetens skull också påpeka att våra informanter i utvärderingen själva i flera fall ger uttryck för positiva eller negativa värderingar av sådant som kommunal organisationsmodell, eller samarbete med andra aktörer, för att ta några exempel. Vi återger dessa värderingar som de uppfattningar de är, men försöker att själva tydliggöra när det är vi som utvärderare som värderar.

Att i en utvärdering lyfta fram dessa motsägelsefullheter innebär inte kritik av de enskilda personer som varit engagerade i projektet. Det innebär däremot sannolikt att utvärderingen kommer att lyfta fram aspekter av, eller synpunkter på, eller tolkningar av, inslag i projektet som inte alla inblandade i det omedelbart kommer att kunna ”känna igen”. Vissa kommer kanske att tycka att deras arbete inte uppmärksammats tillräckligt, medan andra kanske anser att alltför mycket utrymme ägnas åt inslag i projektet man själv eventuellt inte sett som särskilt viktiga eller relevanta. Ytterligare en möjlig tolkning är att den externa betraktaren av projektet, utvärderaren, inte förstår vad det ”egentligen” handlat om. Detta kan också tänkas bero på att utvärderare och praktiker inte alltid har samma syn på *varför* utvärdering görs. Medan praktiker tenderar att efterlysa svar i termer av ”rätt eller fel”, alltså ett facit i förhållande till den utvärderade verksamheten, betonar externa utvärderare och forskare sannolikt mer de problematiserande sidorna i arbetet och att utvärderingen genererar material för upplysning, diskussion och i bästa fall, lärande.

Utvärderingsuppdraget är inte ett forskningsarbete. Våra utgångspunkter har varit i stort sett desamma som redovisas av Premfors (1989) i arbete med s.k. ”policyanalys”. Till skillnad från forskningen är policyanalysen inte självständig, utan styrd av en given fråga som genererats ur en politisk process. Det innebär att dess resultat i sin tur kan inordnas i en politisk process som leder till omprövning av tidigare beslut, eller nya beslut, eller helt ignoreras.² Policyanalys är

---

² Det finns en mängd litteratur om användning liksom icke-användning av utvärderingar. Vi kommer inte att fördjupa oss i denna fråga. Relativt lättillgänglig litteratur om utvärdering är t.ex. Vedung 1991; Ekholm & Lander, 1993; Hultman & Eklund 1999.

ofta mångdisciplinärt förankrad och pragmatiskt orienterad. Likheter med forskning av traditionellt snitt har policyanalysen i så måtto att den använder sig av en metodrepertoar som är vetenskapligt förankrad, att den i allmänhet stöder sig på någon typ av vetenskaplig teoretisk förförståelse av de processer som studeras och att den syftar till en systematisk granskning av ett givet fenomen. Inte desto mindre är den belägen i gränslandet mellan vetenskap och politik, bl.a. eftersom den är värderande och ibland också föreskrivande.³

En policyanalys omfattar inte nödvändigtvis ett element av utvärdering men i den mån den gör det rekommenderas att denna bör omfatta såväl policyns teoretiska utgångspunkter som genomförande av åtgärder (implementering). Översätter vi detta till det projekt vi granskar i detta sammanhang betyder det att vi kommer att resonera både om dess idémässiga utgångspunkter och hur dessa genomförs i det konkreta projektarbetet. Det leder till att frågor ställs om huruvida de bakomliggande idéerna är rimliga/realistiska, liksom genomförbara med den uppläggning som projektet har fått. Organisationen av projektet kommer att granskas, och bedömas utifrån dess övergripande syften. Är den ändamålsenlig sett till det projektet syftar till att uppnå? Kan man tänka sig alternativ? Vi kommer däremot inte att resonera om återföring av projektet.

Projektet – beskrivning och struktur

Projektet "Barns och ungdomars bästa" utgör i sig ett samverkansprojekt mellan Linköpings kommun och Östergötlands landsting. Det har förlagts till fyra stadsdelar i Linköpings kommun, Ekholmen, Lambohov, Skäggetorp och Ryd.⁴

Skolverket har producerat material av handbokscharaktär för att stödja skolhuvudmännens utvärderingsarbete. I tidigare utförda utvärderingar för Linköpings kommun, exempelvis Wedin 2000, diskuteras olika aspekter av utvärdering.

³ Premfors anser att policyanalysen bör förorda ett bästa alternativ bland olika tänkbara policier men påtalar också att oenigheten om detta är stor bland policyanalytiker. Det kan också vara på sin plats att nämna att det också finns andra meningar om utvärderingars "forskningsmässighet", som argumenterar för att se dem som vetenskapliga produkter, se exempelvis Lander 1987.

⁴ För övergripande beskrivningar av varje stadsdel hänvisas till LK Statistik och utredningar: *Områdesbeskrivningar 2002*, som sammanfattar demografiska data, utbud av offentlig service, kommersiellt utbud, arbetsmarknadsutbud, befolkningens deltagande i arbetsmarknad, beroende av socialt understöd, bostadsförsörjning och teknisk infrastruktur. Framställningen kompletteras också av kartor. Man kan spekulera kring valet av dessa områden inom kommunen. Fastän det inte uttalats i något av de grunddokument som förelagts oss till projektet har den "bild" av områdena som kommit oss till del genom projektdeltagare varit tydlig – detta är socialt, ekonomiskt och kulturellt problematiska områden, "tungt" områden (underförstått att arbeta i) som projektdeltagare ofta karakteriserar dem. Här finns en parallell till en mycket stark trend inom fr.a. Sverige och Danmark under det senaste tiotalet år, stora och dyra satsningar på vad man ofta

Det är avgränsat i tid till tre år. Det lokala utvecklingsarbetet är i huvudsak inriktat på barn och ungdomar t.o.m. 13 år, men för kommunens del inkluderas även ungdomar över 13 års ålder i behov av stöd vilket resulterat i att parallellt med det stadsdelsanknutna arbetet har också ett målgruppsinriktat utmejslats, i form av projekt inriktade på ungdomar. Landstingets del inriktades huvudsakligen på primärvården genom barnavårdscentralerna (BVC). Projektet kom till på politiskt initiativ genom en skrivelse från Linköpings kommunalråd Lena Micko, varpå kommunstyrelsen uppdrog till kommunledningskontoret att utforma förslag till budget, organisation och styrgrupp.

Dokumentet ”Barns och ungdomars bästa – utgångspunkter för ett lokalt utvecklingsarbete i samverkan mellan Linköpings kommun och Landstinget i Östergötland” ligger till grund för arbetet, samt det beslut som togs av Barn- och ungdomsnämnden i Linköpings kommun om att anslå medel till projektet, godkänna projektorganisation och styrgrupp samt förslag till budget (vi har använt den version som bilagts projektpresentationen på projektets hemsida). Genom en kommunalintern probleminventering som refereras i dokumentet ”Barns och ungdomars bästa – utgångspunkter för ett lokalt utvecklingsarbete i samverkan mellan Linköpings kommun och Landstinget i Östergötland” konstateras att det ”det finns behov av en tydlig organisation för samordning av insatser, kompetensutveckling och metodutveckling. Utgångspunkten skall vara det enskilda barnet och tidig insats. Samverkan skall utvecklas, på både övergripande och lokal nivå, mellan kommunens olika verksamheter och mellan kommun och landsting” (s. 6–7).

I dokumentet redovisas också föregående programarbete som gjorts av landsting och kommun gemensamt inriktat på barn och ungdomar⁵, och det som uppfattats som behovet av ökande stödinsatser. I detta program kombinerades dels ett särskilt fokus på barn och ungdomar med behov av särskilt stöd, dels på grund av psykosocial ohälsa, dels på grund av att de far illa, dels på grund av att de har flyktingbakgrund, dels på grund av att de har funktionshinder och utvecklingsavvikelse, och slutligen barn med kroniska sjukdomar eller funktionshinder. Till detta lades emellertid också att ett uttalat syfte med arbetet var att förbättra situationen ur brukarperspektiv och att arbetets självklara startpunkt var att stödja familjens funktion.

Projektets mål definieras i dokumentet ”Barns och ungdomars bästa – utgångspunkter för ett lokalt utvecklingsarbete i samverkan mellan Linköpings

---

har kommit att kalla ”utsatta områden”, elegant sammanfattade och diskuterade i forskningsöversikten *”Förort i fokus – interventioner för miljoner”*, utgiven av Integrationsverket. Det är intressant att fundera kring i hur stor utsträckning karaktäristiken bidrar till att befästa bilden av områdena som problemområden, i stället för att se att de också innehåller resurser och möjligheter.

⁵ Östergötlands kommunförbund & Landstinget i Östergötland: ”Gemensamt program för att främja barns och ungdomars hälsa och livsvillkor i Östergötland”, odaterat dokument.

kommun och Landstinget i Östergötland” som att ”nä bästa möjliga hälsa och livsvillkor för barn och ungdomar” genom att:

- fånga upp och arbeta förebyggande med de speciella behov som finns i de fyra stadsdelarna
- samordna det individuella behandlingsarbetet
- förstärka handledning och konsultation som ges av socialarbetare till personal som arbetar med barn
- starta ett samhällsarbete för att öka medborgarnas inflytande och delaktighet
- samordna kommunens samtliga resurser inom grundskolans senare år, gymnasieskolan, fritidsgårdsverksamheten samt inom omsorgsnämndens individ- och familjestöd i vad avser behandling av barn och ungdomar.

I ”Barns och ungdomars bästa – delrapport 2002”, numrerad 2002:04, presenterade den operativa projektledningsgruppen de mål och uppdrag den identifierade för projektet:

- familjen skall stärkas och stödjas
- stimulera till ett samhällsengagemang
- skapa samverkan mellan olika samhällsaktörer
- stärka de sociala nätverken
- (stimulera) aktiviteter bland barn och unga
- förebyggande insatser
- handledning och konsultation av socialarbetare
- kommunens samlade insatser för tonåringar
- skapa kunskap.

Som synes överensstämmer inte målformuleringarna utan avviker på flera punkter från varandra. Vidare sades att det var den operativa projektledningens tolkning av målen och uppdraget som kommit att styra realiserandet av dessa.. Detta kan ses som följderna av den operativa projektledningens hantering av dimensionerna satsning på förebyggande arbete—specifika åtgärder vilket togs upp i flera diskussioner under projektets lopp. I en av dessa uttrycktes följande:

Diskussionen kring vårt uppdrag var lång och innehållsrik och berörde en mängd olika frågor och problemställningar. Diskussionen är inte klar, vi får ständigt återvända för att se hur vi förhåller oss till projektets grundläggande intentioner. Huvudsakligen känner vi dock att det arbete som vi bedriver, de projekt där vi går in med satsningar av olika slag, stämmer väl överens med projektets intentioner ... ett område där vi känner oss lite svävande handlar om generella respektive riktade insatser/projekt. Vi uppfattar att huvuddelen av de delprojekt som håller på att växa fram (språk, föräldrautbildning, familjecentraler, fritidsaktiviteter, lokala socialarbetare mm) kan betraktas som generella satsningar. Några projekt, t ex Storgården och ART-utbildningen, kan ses som mera rik-

tade satsningar. En viktig del av vårt arbete är att föra fram användbara alternativ, arbetsformer, metoder och samarbete, så att så många barn som möjligt kan mötas i vardagen. Segregationen i alla dess former är negativ även den som kan uppkomma genom att barn av olika skäl lyfts bort från den ordinarie verksamheten till specialverksamheter. Detta skall inte tolkas som att det inte behövs specialverksamheter och speciella lösningar, men dessa får inte vara mönsterbildande. I diskussionen framkom också värdet av att projektet satsar på fortbildning och olika former av kompetensförstärkning hos de som arbetar i basen. Ökar baspersonalens kompetens finns också större möjlighet att möta barn och unga med problem och svårigheter.” (Minnesanteckningar, projektledningsmöte, 011211-12.)

Tolkningen innebar också en speciell ståndpunkt som förtjänar att lyftas fram, nämligen att projektarbetet inte skulle inriktas på barn och ungdomar som redan *har* problem, utan dess syfte var att förhindra att barn och ungdomar *får* problem vilket också i de senare diskussionerna kring svårigheter med effektutvärderingar och resultatmätningar anfördes av delprojektledare som ett argument.

I realiteten kom alltså inte allt projektarbete att ha en inriktning på barn och ungdomar, utan målgruppen vidgades. Utöver den renodlade föräldrautbildning som genomfördes blev också kvinnor i sin egenskap av mödrar med invandrabakgrund föremål för interventioner. Man kan visserligen se dessa aktiviteter som begränsade, och en del av det familjestödjande arbetet, men de innebär med sin inriktning på kvinnornas egna intressen onekligen en annan inriktning. På samma sätt kom också projekt inom ungdomsdelen att gå utöver geografiska avgränsningar. Det kunde enligt den operativa projektledningen motiveras som en samordnande aktivitet inom det ungdomsinriktade arbetet.

Genom igångsättandet av delprojekt ute i stadsdelar eller med inriktning på ungdomsarbete skulle projektets mål realiseras. Utvärderarna har haft svårigheter att klargöra avgränsningarna för projektarbetet i reella och formella avseenden. Det framkommer av de olika delrapporter som lämnats att det arbete som där redovisas i vissa fall befinner sig på planeringsstadiet, ibland är en igångsatt aktivitet, ibland erhållit delprojektstatus och kan sägas pågå, och i några fall avslutats. I samband med att en delstudie av samverkan inom projektet skulle göras, utgick utvärderarna från det vi uppfattade som projektplaner (överenskommelser) som kriterium på ett existerande delprojekt.

Den operativa projektledningsgruppen delade inte den uppfattningen, utan framförde att dessa inte var att betrakta som projektplaner, och att relevant arbete utfördes som inte redovisats i denna form. Vidare påpekades att benämningen på projektaktiviteter inte överensstämde med vad som angivits, och det är också uppenbart att delprojekten byter namn och uppträder i olika skepnader

i olika typer av dokumentation under projektets lopp. Vi nöjer oss med att konstatera att projektets struktur, sådan den kan avläsas av utomstående, av dessa skäl fått en något vag karaktär. Den ståndpunkt vi uppfattar att den operativa projektledningen intagit är att jämställa aktivitet med projekt. En framställning av projektarbetets struktur över åren blir då följande⁶:

År 1: Förankringsarbete och idédiskussioner; Fritidsverksamhet (5) Insatser för barn i behov av särskilt stöd (3); Stöd till barnfamiljer (6); Generella insatser – ökat samhällsengagemang (8); Projekt på idéstadiet (flera stycken av de tidigare nämnda); Ungdomsprojekt (inga igångsatta redovisade utan uppgavs vara på planeringsstadiet)

År 2: Fritidsverksamhet (9); Insatser för barn i behov av särskilt stöd (4); Stöd till barnfamiljer (5); Generella insatser – ökat samhällsengagemang (5); Projekt på idéstadiet (9); Ungdomsprojekt (9 plus 7 på idéstadiet)

År 3: Gemensam erfarenhetsspridning; Fritidsverksamhet (10); Insatser för barn i behov av särskilt stöd (2); Stöd till barnfamiljer (7); Generella insatser - ökat samhällsengagemang (14); Ungdomsprojekt (11).

Hur överensstämmer då tolkningarna med de inledningsvis formulerade målen? Generellt sett kan konstateras att det övergripande målet för projektet snarast har karaktären av vision, och formuleras på ett sätt som gör det svårt att koppla till realistiskt genomförbara målbeskrivningar, som kan bli föremål för utvärdering. De punktvisa specificeringar som finns i grunddokumentet hade dock kunnat hanteras som mer traditionella målformuleringar. Vi kan dock konstatera att några sådana försök inte tycks ha gjorts under projektets initialskede. Inom projektet valde man i stället ett arbetssätt som snarast styrde dess inriktning bort från detta, bland annat genom användningen av framtidsverkstäder (se senare avsnitt) En fråga som då uppkommer är varför flera led av tolkning av projektets mål ansågs behövas, eftersom någon nedbrytning exempelvis till kvantitativt definierade mål, eller processdefinierade delmål, inte gjordes.

Bedömning av projektets innehåll

I detta avsnitt resonerar utvärderarna om karaktären hos det arbete som organiserats inom projektets ramar. Vilken typ av projektarbete innehåller det stora projektet ”Barns och ungdomars bästa”? Det är uppenbart att projektet lanseras som nyskapande. Många av projektdeltagarna betonar också att de har en bild av sitt arbete som både områdesspecifikt, alltså behovsstyrt, (framför allt genom användningen av s.k. framtidsverkstäder som metod för att initiera delprojekt) och genuint nytt. Det finns dock en spänning mellan denna bild, och det som

---

⁶ Beteckningarna är hämtade från beskrivningen i ”Barns och ungdomars bästa – delrapport 2”, och vi har sedan inordnat aktiviteter från delrapport 1 samt ett skriftligt underlag från den operativa projektledningsgruppen vad avser år 1 respektive 3. Flera delprojekt löper inte kalenderårsmässigt, utan kan återfinnas under olika verksamhetsår.

många projektdeltagare också ger uttryck för i intervjuer, nämligen att man inte arbetar med något nytt utan att många delprojekt istället bygger på befintliga idéer och tidigare arbete, som dock genom tillskapandet av ”Barns och ungdomars bästa” fått en annan inramning än tidigare. En talande bild som uttrycker detta är att projektet har fungerat som ”smörjmedel”, en annan att projektet gav ”draghjälp” åt redan utvecklade arbetssätt och idéer. Detta gäller t.ex. de tre delprojektinriktningar som projektdeltagare och andra framhäver som de viktigaste, familjecentralerna, föräldrautbildning med COPE-metoden och språkutvecklingsarbete.

Denna motsägelsefullhet kan också sägas gälla projektet i stort. I grunddokumentet finns en bild antydd av lokalt utvecklingsarbete som har mycket gemensamt med den typ av projektarbete som under 1990-talet och in på 2000-talet har funnits inom ramarna för ett antal stora, statliga satsningar som delvis överlappat varandra och riktats till olika kommuner i Sverige. Mest uppmärksamhet kanske den s.k. Storstadssatsningen har fått, men den är bara den senaste i raden av sådana projekt, bland de tidigare kan man nämna den s.k. Blommansatsningen. Det finns en klar likhet mellan denna typ av projekt inom storstadspolitik som nytt politikområde⁷ och utformningen av ”Barns och ungdomars bästa” i Linköping. Hela upplägget av projektet har mycket gemensamt med det som redovisas från samtliga kommuner som involverats i de stora nationella satsningarna. Vad vi har kunnat se har dessa likheter inte diskuterats uttryckligen i några dokument, och vi har heller inte fått uppgifter om att man inom projektet på något sätt förhållit sig till det som pågått på nationell nivå. Utöver de kontakter som uppehållits med Folkhälsoinstitutets ensamutredare av föräldrautbildning, har vi inte sett att projektet orienterat sig om eller förhållit sig till, de stora nationella projekten som nämnts ovan.

Det slående är hur man inom ”Barns och ungdomars bästa” utvecklar delprojekt som blir mycket lika dem som drivs på andra håll inom landet när det gäller barns och ungdomars levnadsvillkor. Det gäller bland annat utvecklingen av familjestödande arbete, projekt i förskola och skola inriktade på språkutveckling och språkstimulans och försök att samla kommunala verksamheter i arbete över sektorsgränserna. Ett annat exempel på detta är arbetet med att starta de s.k. familjecentralerna i de stadsdelar som berörs av projektet. Detta är en typ av insats som har en lång historia bakom sig och som återfinns i såväl stora som små kommuner landet runt. Ändå framställs och framstår familjecentralerna inom projektet som något nytt.

---

⁷ Detta beskrivs ingående i exempelvis Regeringens skrivelse 2003/04:49 till riksdagen, *”Lokalt utvecklingsarbete i storstäderna”*. Satsningarna har också utvärderats både lokalt/kommunalt och nationellt, vilket resulterat i en formlig flod av rapporter. Integrationsverket har haft ansvaret för nationell utvärdering och de 24 kommuner som mottagit statliga pengar har i sin tur ofta engagerat externa utvärderare från universitet och högskolor, samtidigt som man också haft krav på självvärderingar.

En förklaring till detta kan naturligtvis vara att man tolkar och förstår begreppet ”nytt” på olika sätt. Ett ”nytt” projekt kan mycket väl innehålla ”gammelt” arbete och ”gamla” idéer. Ett ”nytt” projekt kan vara något man själv som individ för första gången involveras i, fastän aktiviteterna som sådana länge har pågått. Ett ”nytt” projekt kan vara något som inte tidigare funnits just i ens egen stadsdel, även om det funnits inom kommunen.

En annan förklaring kan vara att man i sin strävan efter en lokal, områdesbunden förankring av projektet inte ansett det vara av intresse eller eftersträvansvärt att relatera till vad som görs på andra håll. Inom projektet förefaller man ha valt att betona det som framstår som en Linköpingsmodell – fastän den i själva verket är mer generell och mindre lokal än man skulle kunna tro. Syftet skulle då kunna vara att öka sammanhållningen kring, och identifikationen med, projektet.

Ett sådant förhållningssätt kan dock innebära att man i stor utsträckning förbiser det kunnande och de erfarenheter som finns på annat håll, eller inte tillvaratar detta på ett genomtänkt sätt. En följdfråga kan också bli om och hur man verkligen kan forma sitt arbete efter lokala behov, när alla gör samma saker.

Det fanns vidare en tanke inom projektet att det arbete som genomfördes skulle vara av ett slag som inte gick att genomföra inom den ordinarie verksamheten. Vi har när vi granskat innehållet i olika projekt i flera fall varit tveksamma till om de haft en sådan karaktär, eftersom det visar sig att deras innehåll anknyter exempelvis till läroplansmål inom förskola–skola, eller styrande mål för andra verksamheter, eller utgör aktiviteter som kan ses som en del i kontinuerligt arbete.

Delprojektens innehåll

När vi följt projektet har vi kunnat notera hur utomordentligt trendkänsligt ett antal populära ”koncept” för utvecklingsarbete inom barn- och ungdomsverksamhet plockas upp av enskilda enheter/personal. Exempel på sådana fenomen är projektidéer inriktade på barnmassage, stresshantering, aggressionshantering, s.k. EQ och olika inlärningsstilar; friskvård inom skolans ramar genom ökad fysisk aktivitet, ofta representerad av den s.k. Bunkeflomodellen och olika former av utomhuspedagogik, bara för att ta ett axplock. Inte heller i detta avseende är projektet unikt (jämför exempelvis med Andersson 2003). Projektet kan också ha sägas blivit mycket inriktat på metodtillämpning, inte utveckling i sig – ibland med den direkta motiveringen att man bara söker efter metoder med förankring i vetenskap eller beprövad erfarenhet (vilket inte hindrar att den absoluta motsatsen också kan vara en del i en av de kurser pedagoger tar del av).

Inom ramarna för projektet påbörjades således en rad olika aktiviteter som skulle bli delprojekt. Vissa kom igång och genomfördes, men ansågs för små för att motivera en egen rapportering. Det finns även exempel på aktiviteter

som avstannade helt. De finns dock samlade och beskrivna i en gemensam rapport.⁸ Alldeles oavsett om projekten genomförts eller ej, innehåller beskrivningen av dem ofta en positiv bedömning av det som gjorts från kommunala deltagare. Det är intressant att analysera vad arbetet inriktats på, och vad det kan vara som bidragit till att de planerade processerna inte blivit av. 13 olika projekt/aktiviteter beskrivs i rapporten.⁹

Bland de saker som lyfts fram som förklaringar till att arbetet inte utvecklats som tänkt, kan följande sammanfattas:

- omöjligt att genomföra – verksamheten förändras så att involverad personal bedömer att projektet inte längre är praktiskt möjligt
- man upptäcker att man når ”fel” målgrupp och ser det inte som meningsfullt att fortsätta fastän man anser insatsen vara god – man ”väcker de redan vakna”
- målgruppens intresse sviker under tiden arbetet pågår – deltagarna försvinner och man får ingen uppslutning runt aktiviteten när den väl kommer igång
- man förutsätter ett samarbete som inte kan realiseras – föreningar är t.ex. inte intresserade av att arbeta ideellt med det den kommunala verksamheten vill de skall göra
- den idé man vill pröva kräver ”för mycket” av den ordinarie verksamheten, blir hindrande i stället för utvecklande.

Vad blev då gjort inom projektet i form av olika delprojekt och hur kan dess innehåll bedömas?

Under förutsättningar att de sammanställningar av projekt som förelagts oss av den operativa projektledningen är korrekta, kan vi ge följande bild¹⁰:

Ekholmen: 14 projekt (15 listas, men ett projekt har enligt uppgift inte erhållit medel från Barns och Ungdomars Bästa-projektet). Av dessa 14 projekt bedömer vi att tre stycken har en inriktning på fysisk miljö; tre stycken inriktas på generella insatser i grundskolan; tre stycken avser internutbildning av personal i verksamheter; två stycken avser förändring av organisation; ett är inriktad på en

---

⁸ Projektrapport inom ”Barns och ungdomars bästa” för mindre arbeten och projekt som inte har egna slutrapporter, januari 2004.

⁹ Två av dessa har en renodlat kompensatorisk karaktär, det handlar om att servera frukost i skolan och att ha en leksaksutlåning i förskolan. Ett handlar om en renodlad kollegialt organiserad internutbildningsinsats, två har vuxna kvinnor som målgrupp. Av de återstående är ett anknutet till försöket med områdesanknutna socialsekreterare, och fyra har en klar ungdomsinriktning. Av de sistnämnda har två ungdomar som målgrupp, och två har karaktären intern utbildningsinsats.

¹⁰ Anledningen till att vi reserverar oss här, är att vi exempelvis kan se att projekt med samma inriktning har delats upp i olika delar, och återfinns som tre projekt; att projekt redovisas både i ungdomsdelen och i stadsdel; och att vi inte haft tillgång till alla projektplaner (överenskommelser).

specialpedagogisk verksamhet; ett på föräldrautbildning och ett slutligen, på vuxna kvinnors fritid.

Ryd: 17 projekt (flera av dessa är uppenbarligen olika beståndsdelar av samma arbete). Av dessa bedömer vi att sex har inriktning på fritidsaktiviteter; tre har en specialpedagogisk inriktning; två har inriktning på förändring av organisation; två har inriktning på internutbildning; och två har kompensatorisk inriktning¹¹ och ett har inriktning på föräldrautbildning.

Lambobov redovisar sju projekt. Tre stycken har inriktning på fritidsaktiviteter; ett på föräldrautbildning; ett på internutbildning; ett på förändring av organisation; och ett på en generell insats i grundskolan.

Skäggetorp: 11 projekt (socialarbetarprojektet finns listat, men eftersom det behandlas i en egen rapport räknar vi här inte med det). Av dessa är fem inriktade på fritidsverksamhet, två på generella insatser i förskola/skola; ett har specialpedagogisk inriktning; ett på förändring av organisation; ett på vuxna kvinnors fritid; och ett på föräldrautbildning.

Ungdomsprojektet slutligen, redovisar 17 projekt (vi har från dessa sorterat bort ett projekt som också finns redovisat av en stadsdel). Av dessa är sju stycken inriktade på intern utbildning; fyra stycken på fritidsverksamhet; tre stycken på generella insatser inom skola/fritid; två stycken på specialpedagogiska insatser; ett på förändring av organisation; och ytterligare ett på föräldrautbildning.

Totalt innebär alltså detta:

Fritidsaktiviteter	18 delprojekt
Intern utbildning	13 delprojekt
Generella insatser	9 delprojekt
Organisatorisk förändring	7 delprojekt
Specialpedagogiska insatser	7 delprojekt
Extern utbildning	5 delprojekt
Fysisk miljö	3 delprojekt
Vuxnas fritid	2 delprojekt
Kompensation	2 delprojekt

Det är värt att notera att det som inom projektet lanseras som de stora delprojekten, exempelvis det familjestödjande arbetet, noterar relativt få insatser när man analyserar projektets innehåll på detta vis.

Också i detta avseende kan innehållet i projektet problematiseras vad gäller dess inriktning – många av projekten har karaktären av insatser som riktas mot individer, vilket också är en följd av den tydliga inriktningen på utbildningsin-

---

¹¹ Projektet ifråga gäller inköp av leksaker och servering av gratis frukost.

satser, både vad gäller interna och externa målgrupper. De externt riktade utbildningsprojekten vänder sig huvudsakligen till föräldrar, i mindre utsträckning till äldre barn och ungdomar. Innehållet i projektet och på sikt naturligtvis resultatet, blir i det här avseendet mycket starkt beroende av individernas förmåga, önskan och beredskap att ta åt sig av det som erbjuds genom dessa utbildningsinsatser och deras förmåga och tillfälle att sedan omsätta sina lärdomar i sin verksamhet eller sitt vardagsliv. Förändring genom påverkan på strukturella förhållanden får ett jämförelsevis mindre utrymme i projektet.

De projekt avseende organisatorisk förändring som finns gäller i huvudsak uppbyggande av familjecentraler, och i ungdomsdelen skapandet av en s.k. tonårsbyrå.

Att organisera projekt

Den verksamhet som utförts inom ramen för ”Barns och ungdomars bästa” har organiserats i projektform. Arbete i projekt har länge varit vanligt förekommande inom näringslivet, både inom dess varu- och tjänsteproducerande delar. Forskning om projektarbete har utvecklats till exempel inom företagsekonomi och organisationssociologi. Systematiserad erfarenhet kring projektarbete har utvecklats framför allt inom den typ av tvärvetenskapligt grundad men praxisinriktad verksamhet som brukar kallas organisationsförändring, och är ett arbetsfält för konsulter med varierande bakgrund, ibland med en akademisk förankring, ibland utan.

Arbete i projektform har också blivit allt vanligare i de flesta kommunala och statliga verksamheter, kanske särskilt påfallande under 1990-talets fortlöppande förändring av den offentliga sektorn och relaterat till kraven på effektivisering och utveckling av verksamheten. Det är dock inte på något sätt självklart att det är den enda formen att organisera utvecklingsarbete i. Vi har när vi följt projektet haft anledningen att ställa oss frågan: varför har man valt projektformen för detta arbete? Vilka är motiven bakom? Har det förts en diskussion om, eller syns andra tecken på avvägningar angående vad som är en ändamålsenlig organisation av arbetet i förhållande till de mål projektet vill uppnå? Dessa och anknutna frågor, ligger till grund för detta avsnitt.

Trots att det finns många olika definitioner av fenomenet och begreppet projekt går det att hitta en gemensam referensram kring detta. För den intresserade läsaren finns mängder av litteratur att tillgå om vad det är att arbeta i projektform, på varierande abstraktionsnivå. Den handboksmässiga definitionen av projekt som det råder konsensus om både inom akademisk forskning och praktisk verksamhet (och som också fastställs i olika typer av kvalitetssäkringssystem, exempelvis ISO-standarder) är att ett projekt är en tydligt avgränsad insats för att tillföra unik kunskap/lösningar på ett väl definierat problem, för att uppnå givna mål eller bidra till en effektivare hantering av ett antal definierade krav. Projekt har en tidsbunden start- och slutpunkt, och byggs upp för att av-

vecklas, vilket i sin tur medför att projekt kan analyseras i termer av olika faser eller skeenden, exempelvis start-genomförande-slut. I verkligheten är naturligtvis dessa inte alltid så klart urskiljbara eller visar sig vara överlappande snarare än ordnade i prydliga sekvenser. Projekt är alltså en extraordinär aktivitet, som förutsätter en genomtänkt strukturerad uppbyggnad och ställer stora krav på de deltagande. Det förutsätter också ett förberedande arbete, och löpande insatser i form av styrning/ledning, samordning och kontinuerlig uppföljning av resursanvändning.

Varför finns denna betoning av projektets särart, dess åtskillnad från löpande verksamhet och unika karaktär? Det beror på att projektet som organisationsform ställs emot det rutiniserade och byråkratiserade arbetet i företaget, förvaltningen eller mer oprecist, verksamheten. En anledning till att projektarbete blivit mer spritt också inom offentlig verksamhet, är också att denna ändrats till att i högre grad än tidigare vara målstyrd än regelstyrd.

Att det finns en konsensusbild av projekt innebär inte att det saknas ifrågasättanden av huruvida denna stämmer med den empiriska verkligheten. Vårt syfte här är inte att diskutera den inriktning av organisationsforskning som ägnar sig åt detta, men exempelvis Blomberg (2003) pekar på hur helt olika uppfattningar om syften och mål kan rymmas inom ett och samma projekt, och dessutom utan större problem inordnas i en gemensam diskursiv förståelse av vad man som projektdeltagare gör och varför. Rationella överväganden utifrån övergripande syften får i verkligheten ofta stå tillbaka för lika rationella anpassningar till förhållanden som medverkande i projekt anser mer viktiga att ta hänsyn till, än det uppdragsgivarna definierat som viktigt. Det som händer i ett projekt kan alltså ha mycket litet att göra med det som ursprungligen tänktes hända. I den meningen kan man alltså förvänta sig att resultaten, eller genomförandet, av ett projekt kommer att bli något annat än "det som förväntades". Vi tar här upp detta resonemang för att peka på att projekt är svåra, inte bara utifrån det de kräver ur en rationell synvinkel utan också för att en hel mängd andra, mindre rationella och kontrollerbara förhållanden, formar och påverkar dem.

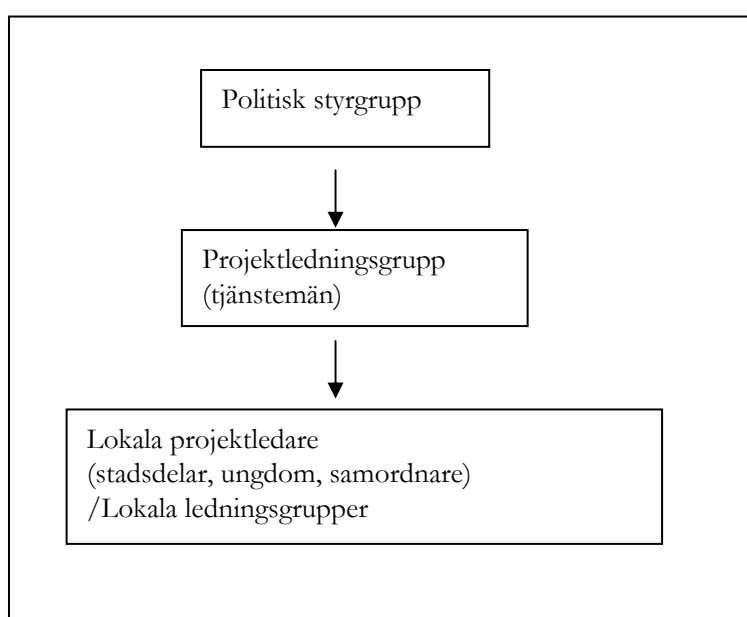
Projektorganisationens utveckling

Projektet "Barns och ungdomars bästa" organiserades enligt det förslag som antogs av Barn- och ungdomsnämnden kring en heltidsanställd projektsamordnare, vars tjänst samfinansierades av kommun och landsting. Den person som kom att bekläda posten hämtades från kommunen, närmare bestämt Barn- och ungdomsnämndens kansli. Uppdraget till denne projektsamordnare (fortsättningsvis kallad projektledaren) bestod i att inledningsvis inventera och kartlägga resurser och utvecklingsbehov, samt förankra projektet. Vidare skulle projektledaren i samarbete med politisk styrgrupp och projektledningsgrupp utarbeta preciserad projektplan, vari ett antal beståndsdelar specificerades (målsättning, tidplan och budget).

Den politiska styrgruppen hämtade sina medlemmar från både kommunal- och landstingspolitiker och från olika kommunala nämnder. Därtill bildades en tjänstemannagrupp bemannad med personal från ett antal nämndkanslier som representerade beställarna och representanter för produktionen, landstingsrepresentant och folkhälsosamordnare. I det ursprungliga dokumentet kallas denna grupp ”projektledningsgruppen”. Vilka som ingått i dessa grupper framgår av ”Barns och ungdomars bästa – delrapport 1”, numrerad 2001:02. Därutöver anslogs fyra halvtidstjänster (lokala projektledare) och en halvtidstjänst (delprojektledare) för ungdomsdelen i projektet. Dessutom skulle lokala ledningsgrupper bildas i varje område.

I den ursprungliga projektbeskrivningen finns således en bild av en ganska traditionell projektorganisation, med ett tydligt inbördes hierarkiskt förhållande. Åskådliggjord i en figur ser den ut på följande vis:

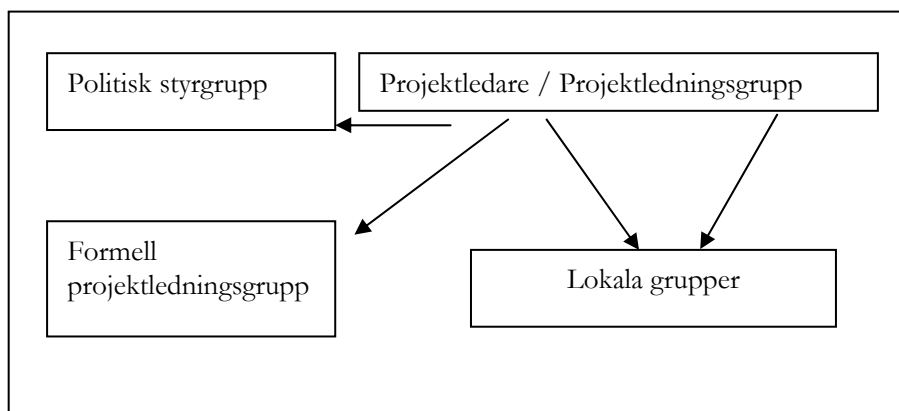
Figur 1 – den planerade projektorganisationen

Emellertid kom den reella projektorganisationen att se annorlunda ut. Vi kan beskriva den i termer av att de från början ingående delarna i projektorganisationen löskopplades från varandra, ett välbekant fenomen inom organisationsforskningen. Utifrån de intervjuer vi genomfört, särskilt kring styrningsfrågor (dessa tas upp mer utförligt i ett senare avsnitt), och annat material, menar vi att en annan figur, som vi kallar den reella projektorganisationen, framträder. Här

har hierarkin brutits, och de olika elementen i projektorganisationen förhåller sig på ett annat sätt till varann.

Figur 2 – den reella projektorganisationen

De två ursprungligen definitionsmässigt styrande grupperna har hamnat i en sidoordnad position i förhållande till den operativa projektledningen, och denna i sin tur har hamnat på en överordnad nivå gentemot de olika lokala grupper av olika slag som formerades. Den samordnande projektledaren intar en särställning i projektorganisationen, dels på grund av sin centrala roll gentemot de formella styrgrupperna, dels eftersom delprojektledarna får huvudrollen när det gäller kontakterna ut i de olika stadsdelarna/motsvarande. Informationen från våra intervjuer pekar på att det är till de lokala kontaktpersonerna, inte hela projektledningen, de medverkande förhåller sig.

Ute i stadsdelarna har någonting också hänt under projektet. Våra informanter refererar både till grupper som förefaller ha konstruerats utifrån en förenande intresseinriktning genom sina projekt och verkat i nätverksform (exempelvis språkutvecklingsfrågor eller familjecentraler); om befintliga lokala samverkansgrupper inom områdena och till andra grupper vilka inte närmare definieras. Ser man till vad som uttrycktes om lokala grupper sades inledningsvis i skrivelsen från kommunalråd och landstingsråd, att dessa skulle ”skapa samsyn och samordning utifrån olika kompetenser” och att de ”antingen skulle tillskapas, eller befintliga samverkansgrupper ges mandat och handlingsfrihet att göra lokala prioriteringar ... En projektledare har i varje område till uppgift att utgöra den sammanhållande länken mellan olika samverkanspartners och ges ansvar och beslutsbefogenheter” (”Barns och ungdomars bästa – projektets grunddokument”, 2001:01:13, skrivelse från Lena Micko och Anna-Lena Sörensson.

Senare uttrycktes inom den operativa projektledningsgruppen:

De lokala projektledningsgrupperna skall utgöra ett stöd för er som delprojektledare. Ledningsgruppen skall bestå av 4-6 personer och utgöra en så god representation som möjligt från områdets olika verksamheter ... delprojektledarna bör så snart som möjligt försöka få kontakt med dem som kommer att utgöra områdets projektledning
(Minnesanteckningar, projektledningsmöte 010821-22).

Diskussion kring uppbyggnad och utformning av de lokala projektledningsgrupperna. I något fall finns förslag på namn, medan di i något fall är enbart lösa funderingar över vilka verksamheter/funktioner som bör ingå. Respektive delprojektledare arbetar färdigt, tar personliga kontakter och försöker så snabbt som möjligt etablera gruppen.
(Minnesanteckningar, projektledningsmöte 010912).

Viss oklarhet föreligger fortfarande när det gäller utformningen av de lokala projektledningsgrupperna, både vilka som skall ingå och gruppens funktion. Efter diskussion enade vi oss kring att var och en jobbar vidare för att etablera sin grupp. De viktigaste funktionerna för de lokala projektledningsgrupperna skall vara

- delprojektledarnas förlängda arm ut i olika verksamheter i stadsdelen för att ge bättre kontakter
- kan medverka i förankringen av projektet och av olika delprojekt
- ha kunskaper om olika verksamheter utöver det som delprojektledaren har
- fungera som bollplank
- fungera som informationskanaler både från delprojektledaren ut till verksamheterna och omvänt
- vara kreativa och stödja delprojektledaren med idéer och lösningar

(Minnesanteckningar, projektledningsmöte, 010921).

I den första delrapporten från projektet skrev man om dessa lokala projektledningsgrupper:

Kring var och en av delprojektledarna byggs en lokal projektledningsgrupp. Gruppen har en liknande funktion som den centrala projektledningsgruppen, men med lokal förankring. Delprojektledarna behöver använda gruppen för att öka sitt kontaktnät i området och för stöd och hjälp i olika frågor. Gruppen är också en viktig länk i ett dubbelriktat informationssystem. I Ryd och Skäggetorp är projektledningsgrupperna väl etablerade och verksam-

ma. När det gäller Lambohov finns stommen till en lokal projektledningsgrupp ... I Ekholmen har ingen lokal projektledningsgrupp utsetts. Verksamhetsrådsgruppen där representanter för polisen, fritidsgården, kyrkan, fältgruppen, Ekholmsskolan och fritidsverksamheten ingår har under hösten haft denna funktion. Under januari månad år 2002 kommer representanter från BVC och råd & stöd också att ingå och dessa yrkeskategorier bildar då den lokala projektledningsgruppen ... Inte heller ungdomsprojektet har hunnit etablera någon projektgrupp.
(Barns och ungdomars bästa, delrapport 2001:02:5).

Med gruppens definition betonas inte den lokala projektledningsgruppens ledningsfunktion i någon högre grad utan andra uppgifter inriktade på kommunikation och information. Enligt projektledningsgruppen kom också de lokala projektledningsgrupperna att fungera olika i olika stadsdelar, och i vissa fall inte alls att ha den roll som skisserats ursprungligen. I projektets andra delrapport beskrevs situationen på följande vis:

Genom de olika arbetsgrupper som bildats i projekten har möjligheten till samarbete mellan olika yrkesgrupper och verksamheter ökat. I alla de ”stora” projekten, t ex familjecentraler, språkprojekt, föräldrautbildningar och ökat utbud av fritidsaktiviteter, finns arbetsgrupper som träffas regelbundet och som för diskussioner om hur arbetet och samarbetet i stadsdelen kan utvecklas och förbättras. I dessa arbetsgrupper finns oftast representanter för från barnomsorg och skola, barnhälsovården, Svenska kyrkan, fritidsgården och i takt med att socialarbetarna kommer in i arbetet, så integreras också socialtjänsten i arbetet. En styrka i dessa grupper är att olika yrkesgrupper med olika kompetens och erfarenhet möts för att diskutera gemensamma frågor. Diskussioner har i många fall lett fram till goda lösningar som utan gruppernas möten, inte skulle ha kunnat komma till stånd. Kring varje delprojektledare skall det finnas en lokal delprojektsgrupp. Även denna grupp har en bred förankring till olika verksamheter i stadsdelen. Gruppens främsta uppgift är att stödja delprojektledaren i dennes arbete. Samtidigt bidrar man till förankringen av projektet i stadsdelen och man fungerar som en kontakt och informationslänk mellan verksamhet och projekt. I de fyra projektstadsdelarna finns sedan tidigare någon form av lokala samverkansorgan. Dessa är lite olika till sin struktur och arbetar också olika. För projektets vidkommande har dessa samverkansorgan varit betydelsefulla och samarbetet har kunnat förstärkas.
(Barns och ungdomars bästa. Delrapport 2002:04:25)

Utifrån denna beskrivning kan alltså konstateras att minst tre olika typer av grupper verkade på lokalplanet, alla inriktade på någon typ av samverkan.

Inledningsfasen

Den utsedde projektledaren tillträdde sin tjänst inom projektet februari 2001, men var under en 3-4 månader lång övergångsperiod parallellt sysselsatt med att avveckla sina tidigare arbetsuppgifter. I den inledande fasen skedde en rekrytering till de viktiga posterna som projektledare med områdesförankring som resulterade i att 35 personer anmälde intresse för att arbeta i projektet. Detta bedömdes av projektledaren vara ett mycket gott resultat, och under hösten 2001 utsågs de personer som kom att utgöra den strategiskt viktiga gruppen, inklusive den person som rekryterades för att arbeta med den ungdomsinriktade delen av projektet. Samtliga hade yrkeserfarenhet från delar av den kommunala verksamhet som projektet berörde och med ett undantag också lång yrkeserfarenhet över huvud taget som kommunanställd. Därtill kom den viktiga kvalifikationen att vara en etablerad person inom området. Bland de sökande valdes fyra personer ut, varav en på grund av långvarig sjukdom kom att ersättas av en annan. Denna kärntrupp av personer kom sedan genom hela projektperioden att finnas kvar. Som en återspeglning av den starkt könssegregerade arbetsmarknaden inom de samhällssektorer där projektets verksamheter finns, kom gruppen att bestå av fyra kvinnor och två män, varav en var projektledaren.

Parallellt med detta skedde en inledningsfas i stadsdelarnas arbete. Detta tillgick så att man med hjälp av utomstående konsulter anordnade s.k. ”framtidswerkstäder” i de involverade stadsdelarna, dit man inbjöd ett brett spektrum av aktörer. Det har framgått både av våra intervjuer och annat material att just valet av ”framtidswerkstäder” som metod sågs som ett sätt att tillgodose kravet på en förankring i verksamheterna, eller som vi kan uttrycka det, på ”gräsrotsnivå”. En avsikt som uttalats för oss var att inte ännu en gång komma uppifrån de kommunala och landstingskommunala hierarkierna, och tala om vad som skulle göras – detta skulle istället formuleras av dem som skulle genomföra det. ”Framtidswerkstäder” som metod är f.n. ett vida spritt arbetssätt, inte minst genom de olika projekt som genomförts inom nationella storstadsprojekt (se Hosseini-Kaladjahi 2002; Regskr 2003/04 *Lokalt utvecklingsarbete i storstäderna*; Denvall & Salonen 2000).

Denna inledande fas hade alltså en uttalad prägel av mobilisering och kraftsamling i form av idéer ute i stadsdelarna. Framtidswerkstäderna från de fyra involverade stadsdelarna finns dokumenterade.¹² Genom dessa dokument tecknas en bild av vilka som var involverade i denna inledande fas. I Lambohov samla-

---

¹²De fyra rapporterna heter ”Framtidswerkstad 3 september 2001 – Öppna förskolan i Lambohov”; ”Framtidswerkstad 4 september 2001 i Sankt Hans Kyrka, Ekholmen”, ”Framtidswerkstad 6 september -01 i Kyrkan i Ryd”, ”Framtidswerkstad 10 september -01 i Skäggetorp”

des 21 personer, i Ekholmen 16, och i Ryd 26 personer. I dokumentet från Skäggetorp nämns 16 personer vid namn, men en absolut deltagarsiffra finns inte angiven.

Vilka var då dessa som mobiliserades? I två av stadsdelarna identifieras dessa endast med förnamn, i de två där hela namn finns utskrivna framgår inte i alla fall vilka verksamheter personer representerar eller vad de har för uppgifter, eller om de är aktiva i någon icke-kommunal verksamhet och representerar denna genom sitt deltagande, exempelvis företräder en förening. Vi tolkar detta, i förhållande till vad som i övrigt berättats för oss, som att framtidsverkstäderna samlade personer som i allmänhet i sina dagliga liv arbetar som kommunalt anställda i några av de verksamheter som projektet centralt berörde, exempelvis barnomsorg och skola, eftersom de inte ges någon utförligare presentation för varann eller utomstående. I en av projektets årliga avrapporteringar beskrivs de också som: ”deltagarna representerade i stort alla verksamheter för barn och unga i stadsdelen” (Barns och ungdomars bästa delrapport 2001:02:7). Vi har heller inte sett någon redogörelse för vilka aktörer som inte deltog i framtidsverkstäderna trots inbjudan, eller något resonemang om vad denna frånvaro kan ha berott på, utöver vad som nämns i minnesanteckningar från ett projektmöte 2001-09-12 där man konstaterade att färre än väntat deltagit i framtidsverkstäderna; att personal från socialtjänsten i liten utsträckning deltagit och att det varit svårt för förskolepersonal att kunna vara med på grund av vikariebrist.

Vad identifierades i framtidsverkstäderna som angelägen utveckling? Hur tolkade man och förhöll sig till de övergripande målen inom projektet? Det framgår inte av dokumentationen om så skedde. Framtidsverkstadsmetoden styr i hög grad vad som kan uttryckas. Av det som kan utläsas ur varje protokoll, är det som kallas ”resultat av förverkligandefasen” – alltså, detta skall projektarbetet inriktas på, utifrån de diskussioner som fördes bland deltagarna från varje stadsdel och mycket konkret, de önskningar som de verksamma har. Nedan sammanfattas vad de olika stadsdelarna lade fram som sina inriktningar.

Ryd Ett gemensamt synsätt – barnet i fokus Ryd – en frizon Familjecentral	Lambohov Våra barn och föräldrar Våra mötesplatser Våra tydliga arbetsroller Vårt samarbete
Ekholmen Ett familjecenter i Ekholmen Barn och föräldrar Verksamhetsråd	Skäggetorp Handlingsplan Språk och kultur Nya arbetsätt- handlingsplan Handlingsplan – föräldrar Öppna mötesplatser

Inom varje ruta i tabellen syns alltså hur stadsdelsverksamheternas representanter formulerat sin tolkning av vilken aktivitet som skall åstadkommas för att förverkliga projektets övergripande mål. Utifrån ett mer analytiskt perspektiv, som utvärderarna står för, kan detta ses på ett abstrakt sätt som olika förslag till och som exempel på interventioner. Interventionerna utgör ”det där” som skall bli förändring på sikt, som skall utgöra processerna i projektet. Sorterar man dem efter inriktning som föreslås, kan dessa sammanfattas som inriktade på:

Attityder/synsätt

Organisationsfrågor

Utbildning för extern målgrupp (föräldrar, ungdomar) eller intern målgrupp (kolleger)

Fysisk miljö som arena för social samvaro.

I den första delrapporten från utvecklingsarbetet summerades arbetet under året som att ha tagit längre tid än beräknat. Initialfasen hade helt enkelt blivit trögare än vad som förutsetts. Färre projekt än vad man tänkt sig hade kommit igång, och mycket av det lokala utvecklingsarbetet befann sig ännu på diskussionsstadiet.

I redogörelsen framgår också att ett inslag kommit upp som inte från början funnits med i planeringen av delprojekt, nämligen utbudet av fritidsaktiviteter i de olika stadsdelarna och i mindre utsträckning, även för ungdomar. Att öka utbudet av fritidsaktiviteter hade uppenbarligen lanserats som en angelägen utvecklingsuppgift i idédiskussioner bland verksamhetsföreträdare under våren 2001.

Inom ungdomsprojektet betonades i initialskedet inriktningen på ungdomar i behov av stöd, och att flickor/unga kvinnor var en särskild målgrupp att lyfta fram för det arbete som gjordes (Barns och ungdomars bästa, delrapport 2001:2:9). I och med att den person som skulle arbeta med detta började så sent som i oktober, kom under det inledande året inte mycket mer än informationsaktiviteter igång kring ungdomsdelen i projektet. Dock vet vi att under inledningsfasen pågick också delprojekt i ungdomsdelen av projektet som hade en inriktning på specialpedagogiska insatser för flickor liksom externa utbildningsinsatser med tonårsföräldrar som målgrupp.

Slutligen fanns i inledningsfasen också en tanke om att som komplettering till de genom framtidsverkstäderna framtagna önskemålen och åsikterna om vilken typ av verksamhet som behövde utvecklas, man också skulle åstadkomma områdesbeskrivningar som genom hopkopplingar av diverse nyckeltal och andra data skulle ge en mer objektivt underlag till en diskussion av vilka behov som förelåg i de olika stadsdelarna. Något resultat av detta planerade arbete har vi emellertid inte sett dokumenterat, och inte heller har någon av deltagarna refererat till oss att detta producerades och användes inom projektet.

Summerar man inledningsfasen kan man alltså se att två separata processer av tolkning av projektets mål har förekommit, en från den operativa projektledningsgruppen och en i framtidsverkstäderna. Den som påbörjades genom framtidsverkstäderna fick också en stark inriktning på att vara upplevelsestyrd snarare än kunskapsstyrd, genom den starka betoningen av och stora utrymmet för de lokala verksamhetsföreträdarnas egna upplevelser och uppfattningar om vilken typ av arbete som behövdes.

Genomförandet

En lägesrapport kom 2002, när drygt halva projekttiden hade gått. I denna beskrev den operativa projektledningsgruppen arbetet, gjorde en egen analys av utvecklingsläget och reflekterade över de erfarenheter som gjorts. Rapporten var förutom lägesbeskrivning också avsedd att utgöra en kunskapskälla. Internt hade gruppen gjort en arbetsdelning sig emellan, där varje person hade ansvaret för ett huvudarbetsområde, vilka definierats som COPE; ART; lokalbaserade socialarbetare och fritidsaktiviteter. Man fortsatte också att anordna gemensamma likväl som riktade internutbildningstillfällen i anknäytning till projektet.

Tiden beskrevs som mycket arbetsintensiv, med ett stort inflöde av idéer och förslag, vilket krävde mycket beroende på den administrativa rutin som byggts upp (vilken redogörs för i annat avsnitt). Det är utvärderarnas intryck att den upplevelse av tröghet som funnits under det inledande året också hade resulterat i att gruppen på ett ganska oreflekterat sätt nu hade lyft fram kvantitet som ett kriterium på framgång i projektarbetet (alltså, ju fler delprojekt som kom igång, desto bättre – mängden sågs som en indikator på utveckling). Gruppen konstaterade att till skillnad från de ursprungliga planerna hade inriktningen på projekten kommit att bli lika i flera av stadsdelarna. Detta sågs dock inte som ett problem eller en avvikelse, trots att man ursprungligen haft som ett kriterium för medelstillelning att inte samma arbete skulle utföras överallt (Barns och ungdomars bästa – Delrapport 2002:04:07). Det motiverades utifrån att idéerna hade kommit från framtidsverkstäderna – uppenbarligen hade den operativa projektledningen beslutat sig för att inte styra projektets inriktning i det här avseendet. Man resonerade om utfallet av inventeringar av barns och ungdomars fritidsaktiviteter, vilket lett till beslutet att subventionera och initiera fler sådana ute i stadsdelarna.

Från våra observationer och intervjuer vet vi att detta var en orolig tid för den operativa projektledningsgruppen av flera skäl. Det fanns en upplevelse av att inledningsfasen hade inneburit att inte tillräckligt mycket hade åstadkommit, detta trots att arbetsbelastningen av två halvtidstjänster i en nu började upplevas alltmer betungande av medlemmarna i gruppen. Under hösten 2002 fördes en intensiv diskussion om behovet av en annan arbetsfördelning och huruvida den projektorganisation som vuxit fram var rimlig. Den person som arbetade med inriktning på ungdomar gick under delar av 2002 upp till heltids-

tjänstgöring för att kompensera det som upplevdes som ett behov av ökade resurser i detta avseende för att klara av projektadministrationen.

Gruppens medlemmar upplevde nu också att det börjat komma förfrågningar om hur projektarbetet fortskred och om det gav resultat eller effekter. Det fanns inom den operativa projektledningsgruppen och bland många andra projektdeltagare också en klar bild av vilka – som ur politisk synvinkel – var de önskvärda, eller goda effekterna. Det handlade om att spara pengar. Det fanns också en oro över att det som projektet satt igång skulle påverkas negativt av budgetarbetet för år 2004, vilket skulle sättas igång under 2003.

Eftersom arbetet inom projektet i mycket liten utsträckning genomförts på ett sätt som möjliggör regelrätta effektutvärderingar, särskilt inte vad avser ekonomiska effekter, blev naturligtvis upplevelsen av sådana förväntningar problematiska att hantera. Den operativa projektledningen valde att betona det förebyggande arbetets förmodade stora värde, och att det var möjligt att genom detta åstadkomma mycket men med små medel/satsningar.

I takt med att en diskussion kring effekter och resultat blev alltmer märkbar, kom också diskussioner kring formellt och reellt ansvarsutkrävande igång som en återkommande tematik i den operativa projektledningsgruppens arbete. Vid ett flertal möten fördes diskussioner som visade på den stora oklarhet och de olika uppfattningar som fanns kring vem/vilka som egentligen ansvarade för delprojekten, och då kanske framför allt för den viktiga del av arbetet som bestod i redovisning i form av rapport eller något liknande. Diskussionerna handlade i huvudsak om enhetschefernas och projektdeltagarnas roll och ansvar kontra delprojektledarnas i den operativa projektledningsgruppen.

Samtidigt började också en intern kritik inom verksamheterna ventileras, vilken gick ut på att de krav som ställdes på projektidéer av projektledningsgruppen var för höga. Gruppen uppfattade kritiken som osaklig, och menade att sådan egentligen inte behövde bemötas men vissa insatser ålades trots allt en av gruppmedlemmarna i syfte att ”förebygga” ytterligare kritik (minnesanteckningar, projektmöte 021203).

Avslutningsfasen

Den operativa projektledningsgruppen hade enat sig om att projektets sista år skulle inriktas på att förstärka och befästa framgångsrika utvecklingsprojekt, och sprida erfarenheter, modeller och samverkansformer, och att bygga vidare på vad man definierat som framgångsrika utvecklingsarbeten (minnesanteckningar, möte med styrgruppen, 021211). Ungdomsdelen hade nu ökat betydligt jämfört med vad som redovisades under det första året. Projekten var inriktade bl.a. på generella utbildningsinsatser med tonåringar som målgrupp, och anknytningar till grund- och gymnasieskolans hälsofrämjande arbete kring alkohol, narkotika och tobak liksom samlevnadsfrågor. Vidare hade ett projekt startats kring att skapa en mötesplats för ungdomar i form av en s.k. tonårsbyrå, med-

verka till inrättandet av s.k. ungdomsombud i Linköping och flera olika typer av internutbildning för personer som arbetade med ungdomar. Vilka projektinriktningarna var i övrigt kan avläsas via en jämförelse av de olika stadsdelarna med hur verksamheten presenterades vid projektets avslutning i förhållande till hur det såg ut efter framtidsverkstäderna (källan är projektets hemsida):

Ryd COPE Familjecentral Kvalitet i förskolan Värdegrundsprojekt Förskolebarn med autism Fritidsaktiviteter Barns språkutveckling ART	Lambohov COPE ART Familjecentral Fritidsaktiviteter Kulturskolan
Ekholmen Familjecentral COPE Barns språk ART Socialarbetare Fritidsaktiviteter	Skäggetorp Språkotek Föräldrautbildning – COPE Familjecentralen Socialarbetare Sy och språka Fritidsaktiviteter Lekarbete ART

De tänkta interventionerna har här konkretiserats, och blivit fler, eller åtminstone uppdelade i fler delar. Det är också intressant att se hur den beteendeterapeutiska metoden ART (Aggression Replacement Training) har spritts till samtliga stadsdelar och tillkommit som ett inslag i utbildningsinsatserna, med interna målgrupper. Det finns dock inte någon större avvikelse från den schematiska inriktningen på interventioner som redogjorts för tidigare. Av de fyra inriktningarna är det möjligen den fjärde, ”fysisk miljö som arena för social samvaro”, som inte i det långa loppet blivit speciellt tydliggjord inom projektet. Inledningsvis fanns det dock projekt inriktade på förbättring av fysisk miljö, exempelvis barns och ungas lek- och undervisningsmiljö.

Under projektets sista år, 2003, fanns tankar om att genomföra framtidsverkstäder en gång till för att jämföra utgångspunkterna i de involverade stadsdelarna med vad som blivit gjort. Eftersom vi inte sett någon fortsatt dokumentation om detta, eller hört någon informant referera till dem, drar vi slutsatsen att det inte blev av. Det förekom fortfarande att delprojekt startades och drevs.

Delprojektledare som under hösten 2002 önskat att en broms skulle läggas på detta, hade inte fått stöd för detta i gruppen utan projektidéer i varierande stadier passerade fortfarande gruppen för beredning. Planering pågick dessutom för fullt kring genomförandet av den konferens som i maj 2004 skulle summera projektet och som också genomfördes. Formellt sett avslutades dock projektet vid årsskiftet 2003/2004. Den operativa projektledningen avvecklades, och flera av de involverade personerna gick vidare till nya arbetsuppgifter inom förskola-skola i samband med den stora omorganisation som gjordes inom kommunen under hösten 2003. Denna kom också att innebära att ett antal av de enhetschefer som varit involverade i projektet som formellt ansvariga för delprojekt inom de olika stadsdelarna kom att bytas ut.

Bekymren kring att utkräva det formella ansvaret för de projekt som genomförts var heller inte över, utan man diskuterade fortfarande frågor kring dokumentation och rapportskrivande, samt hur dessa skulle kunna ”plockas hem” från varje enskilt delprojekt.

Projektledaren hade dock redan tidigare fått ett nytt uppdrag inom det kansli som han innan projektets igångsättande varit knuten till, och trappade därför ner sitt deltagande i projektet. Från och med mars 2003 begränsades hans tid till 50 % i projektet och två av de övriga delprojektledarna gick under våren upp i 100 % tjänstgöring. En av de lokala delprojektledarna fick överta ett flertal av projektledarens uppgifter, medan andra huvudsakligen inriktade på samordning låg kvar. Vår bedömning är att flera frågor kring arbetsfördelningen i gruppen och vem som bar ansvaret för olika uppgifter trots gruppens goda vilja och försök att lösa detta i samband med projektledarens gradvisa utfasning förblev oklara och också hade konsekvenser för hur projektarbetet kunde drivas.

Avslutningsfasen förefaller dock ha varit betydligt mindre hektisk än de tidigare i ett avseende. Den operativa projektledningsgruppen hade lyckats etablera en allmän uppfattning om projektet som ett lyckat projekt, med goda resultat (se vidare avsnitten kring politisk styrning och intern förankring, samt mediaanalysen). Man mottog studiebesök från andra håll, och projektets insatser hade kommit att uppmärksammas genom Folkhälsoinstitutets inventering av föräldrautbildningar. Man hade vid det här laget också landat i en allmän hållning visavi frågor om huruvida projektet varit kostnadseffektivt, vilken uttrycktes på följande vis:

Med stor sannolikhet kommer vi nog inom kort att ställas inför frågeställningen om vårt projekt sparat några pengar ... Först måste vi betona att vi inte uppfattat något konkret uppdrag som talar om kostnadsreduceringar. Till skillnad från HVB-projektet som hade ett uttalat och konkret sådant uppdrag. Likväl kan vi nog se att vårt arbete i några fall lett till direkt besparingar inom kommunen. I det lite större perspektivet är många av våra insatser av mera generellt förebyggande slag och ”vinsterna” låter troligen

vänta på sig, men då uppenbara sig i både mänskliga och monetära sådana. De konkreta och mera direkta besparingarna följer här:

- utbildning av assistenter till ART-tränare har i några fall lett till att enheten kunnat avstå från att tillsätta assistenter
  - sak samma med Alfa-skolan. Elever i behov av särskilda stödinsatser har kunnat mötas med Alfa-skolans verksamhet och insatsen har blivit billigare än en traditionell stödinsats eller enskild undervisning.
  - Projekt Storgården sparade åtskilligt då institutionsplaceringar för flera av flickorna undanröjdes genom projektet. Detta trots att projektet var tämligen kostnadskrävande.
  - Socialarbetarnas insatser i projektstadsdelarna leder till besparingar. Rätt insatser kan sättas in och det görs tidigare
  - Att skapa ett större och rikare utbud av fritidsaktiviteter leder på sikt till förbättringar. I det korta perspektivet minskar bråk och skadegörelse och kanske småkriminalitet.
  - Simskoleverksamheten sparar pengar för de inblandade skolorna som avsevärt kan minska kostsam individuell simundervisning. En ökande simkunnighet minskar också tillbud och olyckor, med kostnadsminskningar som följd.
  - Ett lokalt utvecklingsarbete som projektet bedrivit inger förhoppningar hos personalen, ökar deras engagemang och medför att personalen mår bättre och bättre kan lösa sina arbetsuppgifter. I flera fall har detta medfört utebliven sjukskrivning. Utveckling och utbildning på det lokala planet kan vara ett bland flera sätt att påverka den omfattande sjukskrivningen.
- (Minnesanteckningar, projektledningsmöte 030218)

Administration

Redan i inledningsfasen av projektet konstaterade den operativa projektledningsgruppen att en struktur för administration av delprojekt behövdes. En rutin för hantering ”från ax till limpa” skapades (denna finns beskriven i ”Barns och ungdomars bästa – delrapport 1”). Som gruppen själv också konstaterade, kom den att betyda en medveten styrning från gruppens sida av vad som rent faktiskt kom att ske inom projektet och att administrationen av projektet också kom att innefatta att välja bort förslag. Gruppen beskrevs som ett nålsöga alla utvecklingsidéer hade att passera. Handläggningsgången specificerades enligt följande:

Idé formulerad i blankettform – lokal diskussion – operativ
grupps diskussion – beslut (bifall/avslag) – överenskommelse.

En anledning till detta var att den operativa projektledningsgruppen ansåg att ett klargörande behövdes kring att projektet inte skulle fungera som ett allmänt ”kassatillskott” för verksamhet som ändå skulle utföras. Projekt skulle vara något ”annat”. Tanken var att hitta ett instrument för sortering av projektidéer utifrån fyra specificerade kriterier: förankring och stöd i en stadsdel; överensstämmelse med de grundläggande projektintentionerna; samma projektidé bör ej utföras i samma form överallt; och slutligen, en relativt jämn spridning av delprojekt/kostnader bör ske över samtliga inblandade stadsdelar (Barns och ungdomars bästa delrapport 2002:2:7).

Mycket arbete lades ner på att utforma de rent formella tillbehören som behövdes för denna process, som exempelvis blanketter/mallar för de olika momenten, men också kommunikationsmoment av annat slag, som exempelvis diskussion. Vid den operativa projektledningens möten förekom många redogörelser för hur man som delprojektledare hanterade denna administration, och vad som var problematiskt. Det stod tidigt klart att det inte fanns någon enhetlighet mellan de olika delprojektledarna i detta avseende, utan att detta behövde diskuteras fram i den egna gruppen. Efterhand kom projektledningsgruppen att snäva in vilka projekt som skulle beviljas medel inom ramen för projektet.

Vår uppfattning är att medlemmarna i gruppen så småningom ansåg sig komma fram till en sorts konsensus. Själva är vi inte lika övertygade om detta. Genomgående både under observationsperioden och i intervjuer, visar det sig att man uttrycker ganska olikartade uppfattningar om vad som är kvalitativt intressanta projekt och prioriteringar liksom om en mängd olika ståndpunkter relaterade till administrationen av projektet. Dessa olika förhållningssätt tydliggjordes i alla sammanhang där den samordnande projektledaren tog ett steg tillbaka från sin roll, eller av olika skäl inte kunde medverka. I intervjuer har också vissa uttryckt att man med tillbakablick inte skulle beviljat flera av de delprojekt som ursprungligen fick medel detta. I och med att alla projektidéer blev diskuterade i gruppen i princip på alla stadier av sin existens innan de beviljades/fick avslag upplevs en viss tröghet i projektet. De aspekter som lyfts fram här av dem som haft den upplevelsen, är att den enskilda delprojektledaren borde kunnat bevilja en del mindre projekt utan förankring i gruppen utifrån kunskap om sitt område som inte de andra projektledarna har.

I projektarbete är formuleringen av en projektplan normalt sett konkretiseringen av vad som skall göras och den formella utgångspunkten för arbete. Innan projektplanen finns, existerar inte delprojektet. Denna syn fanns inte inom den operativa projektledningsgruppen, vilket som tidigare berörts blev uppenbart i samband med att utvärderarna gjorde en inledande delstudie av samverkansarbetet inom projektet vilket baserades på en granskning av projektplaner. Den operativa projektledningen framförde då att det vi uppfattade som pro-

jektplanen (dvs. det man själv kallade överenskommelserna) enbart hade en administrativ betydelse. En återstående fråga blir då vad som utgjorde projektplaner, eller om några sådana inte producerades, den möda till trots som lades ned på att utarbeta administrativa rutiner för projektarbetet. Är det så att några formella projektplaner inte gjordes innebär det en mycket viktig del av en projektprocess föll bort.

Ytterligare ett viktigt inslag i projektadministrationen utgjordes av kravet på delprojekten att arbetet skulle dokumenteras. Även detta krävde ett stort förberedande arbete av den operativa projektledningsgruppen, med utformande av mallar av olika slag för olika typer av dokumentation, vägledning i konsten att dokumentera sitt arbete, samt avslutningsvis i flera fall också rent konkret skrivande enligt modellen projektdeltagarna berättade och en person från den operativa projektledningsgruppen skrev rapporten. Anledningen till att så mycket kraft behövde läggas på att stödja projektdeltagarna i detta avseende, var att de företrädde verksamheter som inte ansågs ha någon tradition av att dokumentera sitt arbete. Detta arbete kom sedan att gå som ett löpande inslag genom hela genomförandefasen, med kontinuerligt tillkommande revideringar av mallar och instruktioner för dokumentation, etc.

Följer man projektgruppens egenrapportering framgår att administrationen varit tungrodd. Detta gäller speciellt projektets inledningsfas, dvs. det första året. Utöver den samordnande projektledaren och projektledaren för ungdomsprojektet, knöts de lokala projektledarna till projektet. Samtliga dessa behöll sin ordinarie tjänst och lade till projektledarskapet på halvtid. Ett sådant upplägg har naturligtvis fördelen av att man behåller sin anknytning till ”vardagsarbetet” och följer projektet på plats, men också nackdelen att man pressas mellan olika arbetsuppgifter. Samtliga stadsdelsanknutna projektledare har uttryckt att de i realiteten arbetat betydligt mer än heltid just på grund av kluvenheten mellan olika arbetsuppgifter. Upplägget visade sig heller inte hålla på sikt. I stället ökades de lokala projektledarnas insatser gradvis, och då projektet avslutades arbetade de flesta heltid. Internt hade administrationen också definitivt påverkats av att den samordnande projektledaren under det avslutande projektåret fick ett nytt uppdrag inom Barn- och ungdomsnämndens kansli, och gradvis arbetade allt mindre inom projektet, och den tid och kraft det tog i anspråk att försöka anpassa gruppens arbetsdelning till detta.

Förutsättningar/resurser

I intervjuer med olika aktörer i projektet har vi frågat efter deras syn på de förutsättningar de givits i projektarbetet. Vi har då arbetat med en vid definition av resurser som inkluderat både ekonomiska resurser, vilket är vad man kanske i första hand associerar till, och alla möjliga andra typer av värdefulla resurser för

projektarbetet. Vi har också frågat hur man sett på det uppdrag projektet inneburit.

Det uppdrag som iscensatts genom ”Barn och ungdomars bästa” har upplevts som vagt beskrivet, där ramarna för projektet beskrivs som brett formulerade. Det är också högst varierande i vilken utsträckning man som delprojekt-deltagare har en uppfattning om de övergripande målen. Projektet i stort beskrivs som både stort och omfattande vilket i sig kan innebära både positiva och negativa aspekter. De positiva aspekter som lyfts fram är den stora möjlighet som deltagarna i projektet själva har haft stor möjlighet att formulera innehållet i projektet. För informanterna är också det egna delprojektet betydligt klarare i konturerna. Den valda projektorganisationen som beskrivits ovan har enligt vissa inneburit korta och snabba beslutsvägar. Detta beskrivs som positivt vilket ska jämföras med den rådande kommunala beställar–utförarmodellen som beskrivs som begränsande både när det gäller ansvar och befogenheter, och tidsödande.

En typ av resurs är kompetens och kunskap, vilket dock fått en egen rubrik och fortsättningsvis behandlas nedan. Vad har projektdeltagarna att säga om de förutsättningar de haft för ett lyckat arbete? I termer av ekonomiska resurser värderar projektdeltagarna dessa som mycket goda. Ingen har haft något att klaga på när det gäller tilldelningen av medel. Tvärtom påpekar många spontant att de aldrig haft upplevelsen av något annat än att deras utvecklingsarbete är synnerligen ekonomiskt gynnat, särskilt i jämförelse med de ”magra år” många anser sig ha gått igenom under 1990-talet. Utan att ha gjort någon djupare analys av projektets ekonomi, är vi benägna att dela den värdering som deltagarna själva gör. Ingenting tyder på att inte projektet givits rimliga ekonomiska ramar för sitt arbete och att inte den bild som projektmedarbetarna har, av generös tilldelning till alla de delprojekt som beviljats medel, skulle vara korrekt. Belysande kommentarer kring denna generösa resurstilldelning är exempelvis att man genom att driva delprojekten kunnat köpa in saker till sin verksamhet, man har kunnat kosta på sig internutbildning, kunnat åka på konferenser och delta i externa seminarier.

Tid är en annan typ av resurs som är viktig för ett projekts genomförande. I detta projekt definierades en tidsåtgång på tre år. För delprojekten såg dock tidsaspekten i realiteten annorlunda ut, beroende på att man haft olika start- och slutpunkter för sitt arbete. Detta påverkar naturligtvis också projektmedarbetarnas syn på denna resurs. För de delprojekt där medarbetarna upplevt att man styrt och kontrollerat sin tidsåtgång själv, har denna resurs upplevts som god. Det förekommer dock upplevelser av att tiden varit alldeles för knapp för att inom projektets ramar åstadkomma det man egentligen velat göra med sitt arbete. Andra projektmedarbetare uttrycker att det förekommit kollisioner mellan olika verksamheters tidsmässiga prioriteringar. Det förekommer också att projektmedarbetare uttrycker en frustration över att den tid man lagt ner i pro-

jektarbete, konkurrerar med och ibland kolliderar med andra anspråk på den ändliga resursen tid. Exempelvis kan detta uttryckas genom uppfattningar som kan sammanfattas som: ”*vi hann ju knappt börja innan det tog slut*”. Tidsaspekten har för många medverkande också upplevts som problematisk i så måtto, att projektets ändliga karaktär gjort dem osäkra om varaktigheten i arbetet.

Man kan ställa sig den kritiska frågan om det sätt projektet arbetat, med en rullande igångsättning av ständigt nya projekt, varit enbart av godo. Det hade kunnat vara en fördel att haft ett tidigare inlagt stoppdatum för igångsättande av nya projekt, för att undvika de upplevelser av tidsnöd som rapporteras från vissa delprojekt.

Negativa upplevelser av tid finns också rapporterade från den operativa projektledningsgruppen. I detta avseende handlar det om att man haft upplevelser av att det funnits krav på att projektet snabbt skall visa resultat, dvs. förnimmer en utifrån kommande press.

Intresse är en annan typ av resurs. Inte heller denna upplevs det ha rått brist på. Flera informanter påpekar att det varit lätt att få gehör för sina idéer, och att man mötts av aktiv uppmuntran att gå vidare med dessa, även om de kanske från början inte varit så färdiga. Ett vanligt sätt att uttrycka detta bland dem som intervjuats är att projektet ”kom lägligt”. Genom projektet skapades en möjlighet att få gehör för tankar om utveckling av arbetet, som funnits tidigare, men där man inte sett några möjligheter att utveckla dem vidare i det vardagliga arbetet. Den återstående frågan är förstås hos vem man får gehör – det är den operativa projektledningsgruppen som avses. Uttryckt på ett annat sätt kan man säga att projektets igångsättande innebar att vissa personer såg möjligheter att vidareutveckla tidigare arbete och att det fanns en tydlig mottagare av de idéer och önskemål som uttrycktes. Indirekt beskrivs av deltagarna projektet som en *uppsamlingsplats*.

Befogenhet att ta egna initiativ inkluderas också i förutsättningar. Befogenheten att driva de olika idéer som beviljats och drivits igång som ett projekt upplevs ”på fältet” som mycket stor. Detta kan härledas tillbaka till en av grundtankarna med projektet som innebar att idéerna skulle komma underifrån. Har ett projekt beviljats medel beskriver delprojektens deltagare stor befogenhet att genomföra delprojektet när det väl har kommit igång. En aspekt som kan ses som begränsande i samband med befogenhet är när något upplevs som krångel och problem har uppstått vilket lyfts fram i några intervjuer. Det kan i sin tur vara begränsande i utformningen av projektet. Här beskrivs avsaknad av exempelvis handledning och brist på olika praktiska färdigheter som begränsande. Det är framför allt i delprojekt som beskrivs som nya där detta har uppstått. I de projekt där befogenheterna inte upplevts som så stora, gäller detta när samarbete med andra aktörer skulle ske. I några fall beskrivs det som begränsande där den egna rollen och vad som ska göras är klar medan andra som man ska samarbeta med inte har detta klart för sig: ”*Vi har varit väldigt klara med vad vi*

vill och det vi gör nu men det har varit en kamp, det har inte varit självklart för andra aktörer inom detta projekt". I det fallet har mycket av arbetet kommit att inriktas på att övertyga andra om att det är den egna definitionen av arbetsinriktning som skall vara styrande för delprojektet.

Kompetens

Genom projektets uppläggning, som ju bygger på att deltagarna rekryteras utifrån ett aktivt intresse, bygger arbetet i stor utsträckning på självselektion; alltså att de medverkandes främsta merit för att involveras är att de själva väljer att delta. I projekt enligt den vanliga definitionen riggas projekt på så vis att deltagarna åläggs att delta eftersom de förutsätts företräda en specifik kompetens, ett kunnande eller yrkesskicklighet (av praktiskt eller abstrakt slag), som i sin tur tillför projektarbetet specifika kvaliteter. Ser man till bakgrunden hos de personer som knöts till den operativa projektledningsgruppen, lades vikten vid *områdeskunskap* och *yrkeserfarenhet*. Deras yrkesutbildningar fanns inom pedagogiskt arbete med yngre åldrar, i mindre utsträckning inriktad på fritidsverksamhet med äldre barn och ungdomar och i ett fall, en yrkesutbildning inriktad på socialt arbete. Gruppens gemensamma kompetens kan därmed sägas vara starkt inriktad på arbete inom förskola-skolbarnomsorg. Däremot knöts inte till gruppen någon person med en yrkesmässig förankring i den landstingsdrivna verksamheten.

Sammansättningen av projektledningsgruppen beskrivs som alltför homogen i sin sammansättning med avseende på kompetens och tidigare yrkeserfarenhet av en del informanter. Det i sin tur beskrivs både i termer av positiva och negativa aspekter. Eftersom gruppen varit homogen i sin sammansättning med avseende på kompetens har det å ena sidan varit lätt att ta beslut kring vissa frågor. Å andra sidan kan det ha inneburit att en viss snedfokusering har skett i och med de beviljade projekten. I intervjuerna ger många uttryck för att vissa verksamheter som till exempel skolan, inte alls nåtts via "Barn och ungdomars bästa" i den utsträckning som man hoppats på. En tänkbar förklaring till detta kan vara att det i projektledningsgruppen bara fanns en person med yrkesförankring i skolan, och då som specialpedagog. De projekt som beviljats inom "Barn och ungdomars bästa" utöver ungdomsprojekten, har en tonvikt riktad mot de förskoleåldrar och yngre skolåldrarna. Enstaka informanter tyckte att det också fanns en begränsning i just uppdelningen mellan barn- och ungdomsprojekt, och menade att det hade varit naturligare att få arbeta med ett perspektiv på 1–19 år.

En aspekt av självselektionen som förtjänar att uppmärksammas både vad gäller den operativa projektledningsgruppen, och dem som deltagit i projekt ute i stadsdelarna och inom ungdomsprojektet, är att denna urvalsprincip gynnar "eldsjälarnas" deltagande. Många av de vi intervjuat har själva påpekat att de som projektdeltagare har en lång förhistoria, de har som de ofta uttrycker det

varit intresserade av och på olika sätt jobbat med frågor som har anknytning till det delprojektarbete de engagerat sig i – detta är särskilt framträdande i delprojekt som avser språkutvecklingsarbete och familjestödande arbete, men finns också på andra håll. I allmänhet anser de här personerna att medverkan i projektet har stärkt deras upplevelse av vad som är angeläget att arbeta med, och att de fått sin ”eldsjäl” bekräftad.

Intressant nog finns det också bland våra informanter personer som menar att det varit en stor tillgång i arbetet att inte ha den typ av kompetens som projektet efterfrågat och prioriterat. De lyfter fram att det varit en fördel att inte ha förutfattade meningar om sitt givna arbetsområde, att inte ha gamla kontaktnät och att komma in som en frisk fläkt i ett redan etablerat sammanhang. Således finns det inom projektet en utmaning av de kriterier på kompetens som formulerades. Ibland kopplas detta också till att man uppfattar sig som *mer professionell* i sitt arbete. Detta betyder för de informanter som hävdar detta att man har en klarare definierad yrkesroll, med tydligare gränser mot andras arbetsområden.

Den kompetensutveckling som lyfts fram av projektdeltagare är oftast mycket konkret sådan, man har fått möjlighet att åka på kurser eller olika slag av internutbildning; på mer eller mindre långväga studiebesök; kunnat köpa in litteratur; apparatur eller andra typer av material. Det är också tillgång till sådant man önskar andra fick del av.

En typ av kompetens som inte tycks ha spelat någon roll vid bemanningen var *vana vid att driva projekt/erfarenhet av att arbeta i projekt*.

Denna kompetens har heller inte varit utbredd bland de projektdeltagare vi intervjuat. Den nämns som exempel på en typ av kompetens man upplevt sig sakna av en del informanter, men långtifrån alla. Som vi tidigare antytt är det ingen lätt sak att driva projekt. Det fanns från början en tanke om att den operativa projektledningsgruppen skulle få utbildning och handledning för att er hålla denna typ av kompetens.¹³ Detta utföll dock inte som det var tänkt. Bland delprojektdeltagare uttrycker vissa att de skulle önskat att få en mer konkret handledning i projektarbete utöver den diskussionskontakt som uppehölls med delprojektledaren.

Politiskt stöd och politisk styrning

Barns och ungdomars bästa är ett projekt som uppkommit genom ett politiskt initiativ från socialdemokrater från både landsting och kommun. Trots detta har det varit stor politisk enighet kring genomförandet av projektet, vilket flera informanter förklarar med en enighet kring problembilden. Ett argument för projektet och dess inriktning mot förebyggande insatser har varit växande kostnader för placeringar av barn utanför kommunen.

---

¹³ Detta skulle förmedlas av en annan extern handledare än den person som omnämns i avsnittet ”Bakgrund”, med anknytning till Linköpings universitet.

Så som tidigare beskrivits arbetade projektledaren i inledningsfasen fram projektplanen i samarbete med politisk styrgrupp och projektledningsgrupp. Den politiska styrgruppen bestod av presidierna i barn- och ungdomsnämnden, bildningsnämnden och omsorgsnämnden, samt representanter för länsdelssamordningsgruppen. Det första mötet mellan politiker och projektledare ägde rum i mars 2001, projektledaren hade då formellt arbetat i projektet sen en månad tillbaka, om än inte på heltid. Det framgår tydligt från både enkätsvar och intervjuer med personer i styrgruppen att projektledaren uppbar ett stort förtroendekapital. Projektledaren är en person samtliga informanter säger sig ha litat på och i hög utsträckning gett fria händer att forma och styra projektet. Han beskrivs i positiva termer som ”kompetent”, ”duktig”, ”entusiasmerande”, ”samlande kraft”, ”spindel i nätet”, ”möjliggörare” etc. Projektledarens stora förtroendekapital har lett till att han har haft stor frihet att forma och styra projektet - enligt projektledaren själv kanske till och med för stor frihet. Han ser vissa risker med detta, exempelvis att kostnaderna kunde ha dragit iväg och att projektet inte kunde ha slutförts som planerat.

Utvärderarna ser ytterligare risker med att så mycket ansvar i projektorganisationen låg hos en enda person. Projektledaren fungerade i praktiken som den sammanhållande länken mellan olika nivåer i projektorganisationen. Det var han ensam som hade kontakt med den politiska styrgruppen. Förutom de skriftliga rapporterna som producerats inom projektet var det projektledaren som förmedlade all information till styrgruppen och förmedlade vidare styrgruppens åsikter och ställningstaganden till den operativa ledningsgruppen. Organisationens av projektet blev på så sätt onödigt sårbar.

Den politiska styrgruppens insikter i den operativa ledningsgruppens arbete skedde genom projektledaren. Styrgruppen förefaller ha haft relativt begränsade insikter i delprojektledarnas roller. Flera har på frågan om hur de sett på delprojektledarna och deras roller svarat att de inte har kunskap nog att svara på frågan eller så har man svarat att deras funktion framför allt ligger lokalt i stadsdelarna som sammanhållande kraft, pådrivare och genomförare av det lokala utvecklingsarbetet. Ingen i den politiska styrgruppen har uttryckt något om delprojektledarna som skulle kunna tolkas som att dessa setts i rollen som delaktiga i någon form av operativ ledning.

Vad politikerna i styrgruppen framförallt anser sig ha gjort är att de har hållit sig underrättade om vad som händer i projektet och gett bekräftelse på att arbetet har gått i rätt riktning. Utifrån projektledarens perspektiv har detta hjälpt till att definiera uppdraget. Det är huvudsakligen genom projektledaren som styrgruppen blivit informerad om vad som hänt i projektet, men även genom de skriftliga rapporter som producerats.

Som vi sett tidigare har den operativa styrgruppen tagit beslut om igångsättande av delprojekt. I fall där den av en eller annan anledning upplevt tveksamhet har beslut hänvisats till den politiska styrgruppen. Enligt uppgifter som per-

soner i styrgruppen lämnat i intervjuer och enkäter framstår att styrgruppen har i stort sett stött allt som har lagts fram. Undantaget flera tagit upp är ett större forskningssamarbete med Göteborgs universitet kring betydelsen av storleken på barngrupper och antalet vuxna i dessa. Det ansågs av styrgruppen som ett allt för stort och omfattande projekt och det genomfördes endast som ett försök med en mindre barngrupp på en förskola. Ekonomiskt bidrag till en skatepark i en av stadsdelarna var ytterligare en sak som inte fick gehör.

Ingen egentlig upplevelse av oenighet inom gruppen har beskrivits av någon representant för den politiska styrgruppen. En informant säger uttryckligen att det inte var deras uppdrag att styra projektet via idéer eftersom idéerna skulle komma underifrån. Det som i det perspektivet återstår är då att ha ett övergripande ansvar för projektet framför allt vad gäller ekonomi.

Även om styrgruppen inte upplevt sig behöva styra projektet i någon större utsträckning har det funnits ett stort intresse och engagemang för projektet. Engagemanget har varit högt trots att flera i styrgruppen byttes ut under projektiden eftersom det sträckte sig över två mandatperioder. Projektledaren betraktar graden av engagemang som ovanligt högt i den politiska styrgruppen och som en framgångsfaktor.

Det har varit en stor politisk enighet bakom projektet och kritiska röster lyser med sin frånvaro både när den politiska styrgruppen och den formellt ansvariga projektledningsgruppen yttrar sig. Mängden genomförda delprojekt förefaller ha imponerat på deltagarna i både styr- och ledningsgrupp.

Intern förankring och tjänstemannastöd

I ”Barns och ungdomars bästa – delrapport 1” beskrivs hur det interna stödet formades. Här sägs att projektledningsgruppens (sådan den definierades i figur 1, alltså bestående av tjänstemän från olika berörda kanslier, produktionsidan och Landstinget) funktion är att vara ”främst stöd och vägledning för projektledaren. Till gruppen redovisas hur arbetet utvecklas och vilka problem och svårigheter som uppkommer. Projektledningsgruppens medlemmar är också informationsbärare ...”(s. 3). Denna grupp träffades regelbundet under första årets andra hälft, i rapporten för nästkommande år sägs ingenting om dess aktivitet. Information från dess medlemmar har dock inhämtats också via intervjuer. Det är värt att lägga märke till att denna grupp trots sitt namn inte har någon funktionell motsvarighet till hur man handboksmissigt definierar en projektledningsgrupp. Dess funktioner definieras i stället som stödjande och informativa. Några i projektledningsgruppen anser dock att de hade kunnat användas mer och i en aktivare roll. De kunde dessutom ha träffats oftare, under sista året träffades inte projektledningsgruppen alls enligt den information utvärderarna inhämtat. Detta beror på att projektledaren som varit den som tagit initiativ till möten, fick nya uppgifter och fasades ut ur projektet.

I enkätsvaren från både den politiska styrgruppen och från projektledningsgruppen med tjänstemän framkommer bland vissa en oro för hur arvet efter projektet kommer att förvaltas och vilken betydelse det kan få i de reguljära verksamheterna. Att projektledningsgruppen inte träffades under det sista året framstår därför som olyckligt. Det hade kunnat fungera som forum för förankring in i framtiden.

Den operativa ledningsgruppen ersatte till stor del den stödjande funktionen som projektledningsgruppen skulle ha för projektledaren. Denna grupp har naturligtvis kontakter ut till verksamheter i områdena vilket är viktigt för förankringen inför framtiden, men det kan på inget sätt ersätta den förankring in i de olika kanslierna för verksamheter i kommunen som berörts av projektet. Inför framtiden behövdes förankring både lokalt i stadsdelarna och bland tjänstemän centralt.

Ett annat inslag i det interna förankringsarbetet som framhålls i projektets första avrapportering är besök ute i olika verksamheter i de olika berörda stadsdelarna, där alla enheter inom förskola–skola, samt föräldrar var målgrupper. Vidare hade olika samrådsorgan (ej närmre beskrivna) besökts och informerats, liksom olika organisationer.

En av ambitionerna med projektet var att fånga upp idéer ”underifrån” i områdena. Det stora flertalet från styr- och projektledningsgrupp som svarat på enkäten har ansett att projektet lyckats bra med att ta tillvara idéer från områdena. Vissa anser att det varit själva grunden till projektet. Några enstaka personer har pekat på att kommuninvånarna själva inte varit involverade i formandet av insatser vilket är intressant utifrån hur begreppet ”underifrån” definieras. Det har i projektet kommit att stå för verksamheter ute i områdena, inte för ett medborgarinflytande, och för tjänstemän i dessa verksamheter.

Processer – vad har projektdeltagandet betytt?

Det är uppenbart att för projektdeltagarna har arbetet i stort sett upplevts mycket positivt. De kanske allra mest positiva upplevelserna av att ha arbetat i projektet finns dels hos medlemmarna i den operativa projektledningsgruppen, dels hos projektdeltagare som refererar till sina projekt som följderna av arbete och intressen som funnits länge, och etablerats långt innan projektet ”Barns och ungdomars bästa” kom till.

Detta är inte på något sätt förvånande, med hänsyn tagen till de urvalsgrunder för deltagande som berörts tidigare. Det skulle tveklöst varit intressant att ta del av synen på projektet hos dem som inte fick vara med, eller valde att inte delta, men det ligger inte inom ramen för vår utvärdering. De positiva upplevelser som uttrycks av projektdeltagarna kan sammanfattas som:

- Personlig bekräftelse – man har genom projektet fått bekräftelse på att ens intressen är viktiga och relevanta.

- Egen utveckling – arbetet ses som en väg till större insikt, bättre kunskaper, kontakt med likasinnade, en utmaning i ett sedan länge välbekant yrke, osv.
- Specifik förkovran – det har funnits möjlighet att fördjupa sig i exempelvis en avgränsad frågeställning/arbetsmetod/liknande som man velat pröva eller ta del av.
- Positiva förväntningar – man har genom projektdeltagandet lyfts fram som ett bra exempel, och fått mycket positiv uppmärksamhet.
- Man har ansett sig kunna styra och påverka sin egen, begränsade arbetsprocess i sitt delprojekt i mycket hög grad.

Samtidigt har det funnits påtagliga svårigheter i arbetet. Om man sammanfattar dessa på samma sätt så uttrycker informanterna här:

- Brist på helhetssyn – det är inte vanligt att man upplevt sig om en del av en större helhet. Informanterna anser sig inte ha känt sig som en del i en större helhet, och de flesta har heller inte annat än vaga uppfattningar om projektets övergripande mål. Att det finns sådana förefaller i stort sett okänt – ”*man skulle väl stimulera barn och ungdomar i vissa stadsdelar*”, angavs som exempel på projektets syfte. Andra jämförde helt framtidsverkstäderna med det övergripande projektet, trots att endast ett litet fåtal själva sade sig deltagit i en sådan. För de flesta var endast enstaka andra delprojekt som fanns inom projektet kända och man hade ingen uppfattning om dess helhet. Inte heller hade man några klara uppfattningar om vad som gjordes i vare sig den egna eller andra stadsdelar, utom i enstaka fall.
- Ensamhet i sin roll som projektdeltagare – detta är förstås särskilt påfallande för dem som anser att förankringen lokalt inte slagit väl ut, utan att kolleger och chefer varit måttligt intresserade av arbetet, eller rentav öppet ifrågasättande.
- Långa ställtider för projektarbetet – den administrativa handläggningen av arbetet har upplevts som sinkande och onödigt byråkratisk.
- Återkommande kollisioner mellan den tillfälliga projektorganisationen och de ordinarie organisationer man skall utföra sitt delprojekt inom. I vissa fall har det enligt informanterna lett till att arbetet inte kunde genomföras som avsett.
- Man har inte lyckats involvera exempelvis föräldrar eller barn i arbetet som man hade tänkt sig.

På ett likartat sätt gör informanterna också olika värderingar av att driva utvecklingsarbete i projektform. För några är detta mycket positivt och närmast självklart, medan andra uttrycker skepsis. De positiva värderingarna går i allmänhet ut på att projektarbete:

- ger ”friutrymme” inom ramen för tjänsten – man får själv tolka sitt uppdrag
- stimulerar och engagerar

– stärker identifikationen med den egna yrkesrollen.

De negativa aspekter som lyfts fram av informanterna gäller huvudsakligen osäkerheten om vad arbetet leder till på sikt och vilken varaktighet det kan tänkas ha. En av informanterna uttryckte detta med en slagfärdig formulering och beskrev projektarbete som ”... att äta glasstårta i tre år, och sedan blir det skorpor som vanligt”. En annan värdering som förs fram är att projektarbetet tar mycket kraft, och i längden orkar man inte arbeta på det sättet. Alla informanter ser inte detta som ett problem, utan för vissa är det bara positivt att arbeta i projektform. Det här är heller inte överraskande, det är ett välbekant fenomen från organisationsforskningen att projektorganisationer frambringa s.k. ”projektralare”, personer som utvecklar en förkärlek för och eventuellt särskild skicklighet i att arbeta i projektform. De är dock inom detta projekt få i förhållande till dem som faktiskt uttrycker en osäkerhet om hållbarheten i den utveckling man anser sig ha åstadkommit. Samtidigt är det också slående att ganska många är helt säkra på att de kommer att fortsätta sitt arbete alldeles oavsett om vad som händer i deras organisation, i ledningen av verksamheten osv. De uttrycker vad som kan beskrivas som *ett oberoende av projektprocessen*.

Roller och relationer

Den operativa ledningsgruppen

Som framgått av avsnittet kring projektorganisationen rekryterades den operativa ledningsgruppen ur ett stort fält av sökande. Av det vi kunnat följa av denna process lades mycket stor vikt vid att ”rätt” personer hamnade på rätt plats, och den allmänna uppfattningen vid projektets slut tycks vara att så skedde och att förväntningarna på gruppen att den skulle utföra sitt uppdrag infriats.

Ändå uttrycks inom den operativa projektledningsgruppen en osäkerhet om vad som egentligen varit dess uppdrag. Ett genomgående drag i deras beskrivningar av sin arbetssituation är att det varit ”oklart” och ”luddigt” vad uppdraget är, eller att det t.o.m. är ett ”omöjligt uppdrag”. De negativa aspekter som lyfts fram hos gruppen är svårigheter att avgränsa projektet utifrån den vida projektbeskrivningen. Detta var mest tydligt och påtagligt inledningsvis. Det förefaller som om projektet har formats efterhand utifrån de projektansökningar som kommit in till projektledningen. I samband med detta beskrivs arbetet med att bevilja delprojekt som svårt och frågan kring vilka som skulle få medel som problematisk. Uppdraget har i stor utsträckning formats utifrån den tolkning som projektledningsgruppen gjort av det och vad beviljade projekt visar konkret som kan beskrivas som projektet ”Barn och ungdomars bästa”. Det arbete som gruppen har genomfört, har inneburit stor handlingsfrihet i det operativa arbetet.

I våra intervjuer med personer från den operativa projektledningsgruppen finns också uttryck för olika uppfattningar kring hur arbetsprocessen i gruppen varit. Jämsides med en positiv uppfattning av den, finns också synpunkter på att den borde varit mer strukturerad och att projektet som helhet blivit alldeles för spretigt. Framför allt borde mer tid ägnats inledningsvis till att diskutera vilken typ av projekt och vilket arbete man skulle stödja, i stället för att ”vänta och se” vad som kom in från områdena.

Bland medlemmarna i den operativa ledningsgruppen finns olika uppfattningar om vilken roll man skulle spela i arbetet i projektet. I intervjuerna med dessa personer ryms uttryck för att man själv skall ha en neutral, underlättande funktion med en huvudsaklig inriktning på att lösa praktiska problem i samband med projektarbetet. Det finns också uttryck för att man ser sin roll som mycket aktivt pådrivande och styrande, inriktad på att initiera projekt där man ser att det behövs och att också själv ta en mycket aktiv del i deras genomförande. Dessa olika uppfattningar av projektledarrollen skulle mycket väl ha kunnat kollidera inom gruppen och leda till konflikter. Det har också funnits antydningar till sådana, vid några av de tillfällen vi observerat gruppen i arbete. Att de inte fortsatt att utvecklas ser vi som beroende dels av att hela gruppen varit villiga att låta projektledaren i slutändan få bestämma kring frågor som varit konfliktladdade, och också att enstaka personer avstått från att driva sina uppfattningar då det stått klart att de inte kunnat få fler i gruppen med sig.

Partners i verksamheten

En bärande tanke i projektet har varit att åstadkomma ett brett engagemang kring och i de delprojekt som dragits igång. Bland tänkbara och önskvärda partners har inte bara andra kommunala verksamheter funnits. Det har funnits en förhoppning om att både mobilisera vanliga medborgare, alltså kommuninvånare, liksom att föreningslivet skall engageras i projektet. Vi uppfattar det som att målet med att skapa delaktighet i projektet har kommit att laddas starkt symboliskt med ett demokratiskt värde i sig. Detta är en förväntan som projektet delar med många andra, nationella projekt under senare år. Under 1980- och 1990-talen var ett framträdande tema i den samhällsvetenskapliga och dagspolitiska debatten ett sökande efter nya former för inflytande och delaktighet, ibland karakteriserat som demokratisering, ibland som brukarinflytande. Detta i sin tur kunde kopplas ihop med ett alltmer kritiskt betraktande av organiseringen av välfärdsstaten, och en växande medvetenhet om att bland annat det traditionella föreningslivet inte var lika intressant längre som arena för engagemang. På samma sätt syntes ett vikande intresse för partipolitiskt engagemang, även om intresset för sakfrågor varit fortsatt stort. En fråga som inställer sig är vilka projektet lyckats engagera, i förhållande till vilka man önskat engagera? Vilka partners blev det inget av med? Vilka omständigheter kan tänkas ha bidragit till utfallet?

Ser man till de projekt som av olika anledningar blev mycket små, eller inte slutförda, som avsett, ser listan över sökta partnerskap ut som följer:

Interna	Externa
Fritidsverksamhet	Kooperativt företag
BVC/öppen förskola	Universitet/högskola
Lärare år 7-9	Folkhögskola
Specifik fritidsgård	Ideella föreningar
Råd och Stöd	Ideella föreningar med idrottsinriktning
Kolleger i området	Polisen
Komvux	Statlig myndighet
	Annan kommun
	Aktiv förälder

Utfallet av dessa kontakter visar sig variera. Det har uppenbarligen inte haft någon större betydelse om den sökta partnern ”skall” vara med i projektet eller ej. Även partners, som finns med genom sin interna kommunala förankring, visar sig omöjliga att engagera, medan andra, externa antingen ställer upp eller visar sig vara ointresserade av att ställa upp på de villkor projektet ger. Intrycket man får av redogörelserna från dessa kontakter är, att de många gånger varit ganska trevande och osäkra. De tycks inte ha föregåtts av några längre diskussioner, eller av ömsesidigt intresse för att genomföra en uppgift.

Men förändras bilden om man ser till de delprojekt som faktiskt blev genomförda? En sammanställning av partnerskapen bland dessa får följande utseende:

Interna	Externa
Skolhälsovård	Polisen
Landstinget	Utomstående konsult
Centrala Stödenheten	Länsstyrelsen
Skola/skolpersonal	Folkhögskola
Fritidsgård/fritidspersonal	Annan kommun
Elevråd	Ideella föreningar
Ungdomsparlament	Ideella föreningar m. idrottsinriktning
Råd och Stöd	Universitet/högskola
Kultur- och fritidsnämnden	Företag
Skolbarnomsorg	Studentkårer
Privata entreprenörer	EU-nätverk
	Regional kulturinstitution
	Aktiva föräldrar
	Studieförbund

Som framgår av sammanställningarna är det inte särskilt stor skillnad på de sökta, men av olika anledningar inte genomförda partnerskapen, och dem som blev av. Det är i mycket stor utsträckning samma partners som återfinns. Även bland genomförda delprojekt synes partnerskapen också haft mycket olika utfall. Det är i huvudsak med andra offentliga verksamheter man lyckas knyta partnerskap, utom i ett fåtal fall.¹⁴ Också här framförs i delprojektens avrapporteringar synpunkter av kritiskt eller positivt slag (vilka bekräftas av de intervjuer vi gjort). Återkommande bland beskrivningarna är bland annat att partnerskapen stöter på många praktiska problem; att det tar mycket lång tid att knyta de nödvändiga kontakterna eller inte går att övervinna den vardagliga organiseringen av arbete i olika verksamheter som projektet kolliderar med; och att det är svårt att hitta fungerande informationskanaler för sitt arbete.

Påfallande många påtalar att det gäller att hitta rätt kontakter i meningen rätt personer att arbeta med, och att utfallet av kontakterna beror mycket på det personliga engagemanget.

Bland de positiva sidorna nämns att man får mer kännedom om vad andra gör; att man hittar personer man har gemensamma intressen med; att man får utrymme för att ägna sig åt ett speciellt intresseområde man har inom sitt yrke; och ny inspiration att späda på en redan tidigare etablerad intresseinriktning med. Detta är också intressant att relatera till de föreställningar om samverkan som ryms inom projektet.

Vi var tidigt inne på att göra en särskild delstudie av detta, eftersom detta begrepp alldeles uppenbart fick en stor betydelse.¹⁵ Den operativa projektledningsgruppen förde ju exempelvis fram detta genom sina målformuleringar för projektet (se avsnittet ”Projektet – beskrivning och struktur”).

Det som är intressant ur utvärderingssynpunkt är att spåra hur föreställningar och förväntningar kring samverkan formas inom projektet. Vi utgår också ifrån att samtliga inblandade i detta har någon form av förförståelse med sig in i projektet, eftersom samverkan under lång tid förekommit som ett uppdrag och ibland skyldighet för verksamheter i den offentliga sektorn (för en annan studie med ett likartat perspektiv, se Malmsjö 2000, för en mer allmän diskussion se

---

¹⁴ Bland företag är det kommunägda som kontakterna knyts med, endast enstaka exempel på ”vanliga” företag finns. Ett annat specialfall är Svenska Kyrkan, numera formellt sett är en ideell organisation men samtidigt av historiska och sociala skäl att betrakta som en ”semi”-offentlig institution. Kyrkan är en viktig partner inom projektet i flera stadsdelar.

¹⁵ Som tidigare redogjorts för hade den operativa projektledningsgruppen ett flertal invändningar mot våra slutsatser av denna, bl.a. pekades på att det fanns fler projekt/aktiviteter igång än dem vi granskat, och projektplanernas karaktär. I detta avsnitt använder vi oss som underlag i det följande av de kompletteringar som gruppen gav oss. Vi vidhåller att projektplanerna kan användas som underlag för denna typ av utvärdering eftersom de är den enda dokumentation vi har sett med konkretisering av hur delprojektet skall verka och vad som skall göras.

Danermark & Kullberg 1999). Trots begreppets starkt retoriska karaktär utgår vi också ifrån att det formar konkreta handlingar och förhållningssätt, och att det av den anledningen är viktigt att undersöka. I grunddokumenten för projektet förs en diskussion om de olika betydelse samverkan kan tänkas ha och den glidande skala det befinner sig på, med en notering om att samarbete i form av kontakt förekommer, men att samordning ställer andra krav och utgör en konkret förändringsprocess ("Barn och ungdomars bästa – utgångspunkter för ett lokalt utvecklingsarbete i samverkan mellan Linköpings kommun och Landstinget i Östergötland", s. 3-4). Vår fråga har varit om och hur en konkretisering blivit synlig inom de delprojekt som utvecklats, genom en granskning av projektplanerna. Dessutom har vi för samtliga stadsdelar lagt till projektet med områdesanknutna socialarbetare. Inventeringen ger följande utfall:

Ryd: 8 projekt

Skäggetorp: 8 projekt

Ekholmen: 7 projekt

Lambohov: 7 projekt

Ungdomsprojektet: 8 projekt

Av dessa är alltså arbetet med familjestödjande projekt, som COPE och uppbyggnad av familjecentraler, gemensamma för samtliga stadsdelar. Utöver dessa delprojekt, visar inventeringen att samverkan i de fall den berörs, huvudsakligen förekommer i projekt med inriktning på fritidsaktiviteter, och det är naturligtvis i detta sammanhang som de partners kommer in som består av ideella föreningar med idrottsinriktning. Föreningarnas roll i sammanhanget består huvudsakligen i ett genomförande av verksamheten i fråga, och som samverkan definieras då detta. Partners inom andra delprojekt som nämns är förutom Svenska Kyrkan också exempelvis kulturskolan, EU-nätverk, polisen, landstinget, och privata entreprenörer.

I vår första delstudie av hur samverkansmålet utvecklats inom projektet konstaterade vi att beskrivningarna i projektplanerna av vad man ville göra, och hur man ville utveckla sin samverkan var ytterst knapphändigt beskriven, i den mån den inte bara omnämndes som ett inslag i projektarbetet. Ett exempel på vad vi menar med knapphändigt är:

"Genom samverkan mellan de olika verksamheterna och deras olika yrkesprofessioner förväntas en helhetssyn på samhällets stöd till barnfamiljer att utvecklas. De olika yrkesprofessionernas roller kommer att preciseras och utvecklas. Samhällsservicen till barnfamiljer förbättras och samhällets möjligheter till tidigt stöd och insatser förbättras markant." (Exempel hämtat från projektplanen Familjecentral i Skäggetorp – uppbyggnadsarbete, s. 1)

Ett exempel på mer utvecklade formuleringar finns från ett av ungdomsprojektet som utvecklades senare under projektet, "Tonårsbyrå" där syfte och ge-

nomförande redogörs för i projektplanen med hög detaljeringsgrad. Ett annat exempel finns från projekten "Prime for life" och "Drugsmartmässan" där partssammansatta arbetsgrupper och gemensamma arrangemang som utgör mötesplatser utgör exempel på samverkan och förhoppningar finns om att detta på sikt skall leda till nätverksbyggande. På ett likartat sätt uttrycks konkretisering av samverkan exempelvis genom ett gemensamt uppdrag till Änggårdsskolan och Kulturskolan.

Vi var också intresserade av att följa hur en eventuell konkretisering av samverkanstanken avrapporterades i projektdokumentationen, alltså att se vad som blev resultatet av de planerade aktiviteterna i detta avseende liksom hur man lokalt inom de olika stadsdelarna resonerade och tänkte kring samverkan. Man skulle ju kunna tänka sig att detta inte utvecklades särskilt mycket i projektplaner, eftersom det var så självklart för alla att man inte behövde skriva något i sina dokument. Det intryck vi fick efter vår första delstudie av detta befestes i flera av de ytterligare intervjuer vi genomförde. För informanterna handlar samverkan huvudsakligen om att utbyta information, få veta mer om varandras yrkesroller, få inblickar i och förståelse för varandras arbete, och kontaktskapande. Enstaka informanter anger också att samverkan handlar om att få en helhetssyn på det arbete man gör. Bortsett från de tillfällen då man gemensamt genomfört en avgränsad utbildningsaktivitet av något slag eller studiebesök i varandras verksamhet, förekommer också gemensamma insatser kring ex. vis screening inom ramen för ett delprojekt inriktat på språk. Intrycket kvarstår också när man sett slutrapporterna från fler projekt än dem som förelåg då den första delstudien gjordes, alltså att samverkan inom projektet huvudsakligen av deltagarna kommit att definieras som informations- och kontaktaktivitet.

Projektledning–gräsrötter

En fråga som berörts i intervjuer med deltagande i projektet, och som också följts genom observationerna av projektledningsgruppens arbete, rör relationerna mellan dem som haft funktionerna som projektledare och dem som arbetat ute i verksamheten med själva utvecklingsprojekten (gräsrötter). Här kan konstateras att anknytningen till den "egna" personen i projektledningsgruppen i allmänhet tycks ha fungerat bra. Dessa personer upplevs oftast som konstruktiva samtalspartners vars stöd och uppmuntran varit viktiga för dem som varit ute och arbetat med projekten i de kommunala verksamheterna. Flera intervjuade påtalar vikten av att ha haft tillgång till dessa personer, inte minst eftersom man uppfattat det som att dessa personer haft tid avsatt för de mer djupgående kontakter man annars inte anser sig ha tid till i vardagen. Å andra sidan finns det också uttryck för kritiska synpunkter på den operativa projektledningsgruppen, som upplevts som avlägsen eller dåligt insatt i vad ens projektarbete syftat till. Synpunkter har också framkommit på att den operativa projektlednings-

gruppen med sin förankring i kommunen inte har haft förståelse för att krav måste jämkas samman i delprojekt med flera olika aktörer inblandade.

I en del fall är det uppenbart att den stadsdelsanknutna personen i realiteten spelat en betydligt större roll för genomförandet av projektarbetet än den formellt ansvariga enhetschefen. Det visar sig också i de mycket varierande värderingarna bland projektdeltagarna av vilket stöd man haft från sin närmsta arbetsledning i projektarbetet. Vissa anser sig ha haft gott stöd och intresserade chefer medan andra menar att chefernas deltagande bestått i en ren formalitet, sammanfattad i beskrivningen att chefernas roll varit att ”*skriva under ansökan om medel*”. Det förekom också att formellt ansvariga enhetschefer avböjde intervju, med hänvisning till att vederbörande inte kände sig kunna tillföra någonting eftersom man inte ansåg sig ha kunskap om och inblick i vad projektarbetet egentligen inneburit. En del informanter uttrycker också en viss oro inför vad det innebär att de personer som har det formella ledningsansvaret för en verksamhet inte engagerats i utvecklingsarbetet annat än på ett formellt plan.

På samma sätt finns mycket olika värderingar av i vilken mån man jobbat i sitt delprojekt med förankring hos andra inom sin verksamhet som inte varit engagerade i arbetet. Flera informanter uttrycker att det funnits skepsis och brist på engagemang hos andra, inför projektarbetet, och att utvecklingsarbetet inte blivit en angelägenhet för alla.

Upplevelsen av kontakten mellan projektledning och gräsrotter tycks inte ha någon relation till hur frekventa kontakterna med de involverade personerna varit. I stort sett är projektdeltagare som bara säger sig haft enstaka eller sporadiska kontakter med ”sin” stadsdels representant i den operativa projektledningsgruppen lika uppskattande som de som säger sig haft täta och många kontakter. Däremot har man inte upplevt hela gruppen som en resurs, utan rapporterar genomgående att man haft kontakt enbart med ”sin” kontaktperson och för ett fåtal, någon enstaka gång träffat också den kommunale samordnande projektledaren. I det senare fallet har det varit frågan om att diskutera mer begränsade spörsmål, som projektekonomi. Man kan naturligtvis värdera dessa upplevelser på olika sätt. De kan å ena sidan ses som ett uttryck för att de deltagande varit självgående och kapabla att genomföra de uppgifter man föresatt sig. De kan å andra sidan ses som att ett det inte gått att bygga upp ett gränsöverskridande arbete inom projektet och att man egentligen inte vidgat de ”ingångscirklar” man ursprungligen rörde sig i.

Den ledningsgrupp bestående av tjänstemän som formerades och knöts till projektet, tycks ännu mer avlägsen för projektdeltagaren i gemen, liksom den politiska styrgruppen. Om dessa ö.h.t. är kända finns det ingen uppfattning om vilken roll de spelat eller vilka uppgifter de haft. Över huvud taget tycks dessa nivåer inte ha spelat någon som helst roll för själva genomförandet av projektet, efter det att inledningsfasen var förbi.

Kunskapsformer

Projektledningsgruppens tolkning av projektets mål hade som sin avslutande punkt att skapa kunskap. Kunskapsbegreppet som sådant har använts i en vid, inklusiv mening inom projektet, vilket troligen blivit förstärkt av de tidiga besluten att låta arbetet bli ”underifrånstyrt” av de berörda ute i verksamheterna och att arbetet med att ta fram mer faktabaserade underlag inte genomfördes som avsett (alternativt inte fick något genomslag hos projektdeltagarna). Företrädesvis tycks målet ha förverkligats genom den påtagliga inriktningen av projektet generellt på utbildningsinsatser. Vidare har gruppen arbetat inte bara med att sprida det som definierats som kunskap på olika sätt. Inom projektet har den operativa projektledningsgruppen satsat på att ge tillfällen till gemensam internutbildning i form av exempelvis föreläsningar, seminarier och liknande. I den första delrapporten beskrivs också de tre utbildningstillfällen i form av föreläsningar som projektet bekostat, som en typ av förankringsarbete. Det förekom också vad man beskriver som ”riktade” utbildningsinsatser, som det inte går att närmare utläsa någonting om annat än att de riktats mot ”nyckelpersoner” inom projektet.

I den andra delrapporten sägs att flera utbildningsinsatser genomförts inom projektet, de specificeras dock inte närmare. Det framgår dock att de i likhet med vad som gjordes under första verksamhetsåret haft olika räckvidd, och målgrupp. Den operativa projektledningsgruppen uttrycker här sin syn på utbildningstillfällena som ”investeringar för framtiden. Utbildningen blir ett sätt att bära med sig projektets arbete och intentioner också efter det att projektet avslutats ... Projektledningen uppfattar det som angeläget att utbildningsinsatserna sätts in i ett konkret sammanhang, så att den nya kunskapen kan tas till vara och användas i verksamheten.” (”Barns och ungdomars bästa – delrapport 2002”, nr 2002:04:34). Vidare använde man sig av kommunens enhet för utvecklingsarbete i skola och barnomsorg, Pedagogiskt centrum, där pedagogiska caféer kring projektarbetet arrangerades. Den operativa projektledningen såg till att dessa var verksamma för samtliga inom berörda verksamheter och inte enbart personer inom förskola-skola. Liksom tidigare engagerades externa föreläsare, varav en del forskare.

Projektet deltog också på en kommunal temadag under hösten 2002, då en form av mäsas anordnades på vilken olika delar av den kommunala produktions verksamheter presenterades. Den konferens som anordnades efter projektets avslutande i maj 2004 får tillsammans med det föregående exemplet också inordnas som kunskapsspridande aktiviteter, liksom de skrivna rapporter som projektet genererat. Uppbyggnaden av en projektanknuten hemsida får betraktas som en blandning av informations- och kunskapsspridande insats. Att hålla hemsidan aktuell och uppdaterad var en aktivitet som kontinuerligt behandlades på gruppens möten.

Under den avslutande delen av projektet, arbetade man fr.a. med projekt-rapporter som medel för kunskapsspridning, och även den avslutande konferens (som ägde rum först 2004) kan inordnas i den här typen av verksamhet. Föreläsningar (egna eller i samarrangemang) förekom fortfarande.

Vi har från olika informanter också inhämtat att många givits möjlighet att gå olika typer av längre eller kortare kurser genom projektet. En form av kunskapsspridande aktivitet som har förekommit men som vi inte kan säga så mycket om är de olika nätverk som dragits igång inom projektets ramar. Av våra intervjuer förefaller det dock som fr.a. språkutvecklingsprojekt och familjecentralsnätverk haft en hög aktivitet i dessa former.

Ett exempel på en forskningscirkel som form finns också, som ett av de sist påbörjade projekten med inriktning på personal på fritidsgårdar.

*

I projektarbete är vanligen en mycket viktig fas den som föregår själva starten av projektet. Den kan ofta beskrivas som en sorts kunskapssökande fas som inventerar kunskapsläget inom relevanta fält för det arbete som skall utföras. I "Barns och ungdomars bästa" prioriterades uppfattningar och upplevelser som grund för kunskapssökande genom valet av framtidsverkstäder som metod i inledningsfasen. Det har sina risker att orientera sig på detta sätt. En anledning är, som den omfattande forskningen om konstruktionen av sociala problem med åtföljande politikutformning visar på, att det lätt blir så att interventionerna som projekt planerar och genomför, inte är adekvata. De behov som faktiskt finns, kommer i skymundan av olika aktörers definition av vilka behoven är och vad man skall göra för att lösa dem. En annan är att projektarbetet kommer att inriktas på intervention och åtgärder som framstår som hanterliga och genomförbara, trots att det inte är så säkert att de verkligen har betydelse för målgruppens situation. Ett typexempel som många gånger lyfts fram av bl.a. Integrationsverket i årliga rapporter är hur invandrare blir föremål för återkommande interventioner i syfte att förändra dem som individer (exempelvis fler språkkurser), trots att integrationsproblematiken handlar om annat (att stå utanför arbetsmarknaden, med bidragsberoende som följd). Det hade enligt vår bedömning varit en fördel för projektet om en sådan här fas hade funnits med som förarbete till projektet.

Diskussion och analys

Dimensioner i ett projekt

När man som utomstående utvärderare närmar sig processerna i ett projekt kan det vara av vikt att försöka sammanfatta och exemplifiera de olika dimensioner som processerna kan innehålla, och som kommer att styra redogörelsen för dem. I fallet "Barns och ungdomars bästa" finns en del sådana uttryckta genom exempelvis dokument, medan andra har uttryckts genom de material från de intervjuer och enkäter vi gjort. Ytterligare några har utvärderarna "rekonstruerat" utifrån vår allmänna kännedom om processer som vanligen försiggår i projektarbete. Nedan exemplifieras ändpunkterna i sådana dimensioner som vi använt oss av i vår diskussion av projektet.

- Visioner–mål
- Projekt–kontinuitet
- Specifikt–generellt
- Nytt–gammalt
- Utifrån–inifrånperspektiv
- Handlingsinriktning–kunskapsbyggande
- Egenmakt–tjänsteutövning
- Homogenitet–heterogenitet
- Toppstyrning–underifrånstyrning.

Relationen mellan landsting och kommun

Barns och ungdomars bästa är ett samverkansprojekt och både kommun och landsting finns representerade i styr- och projektledningsgrupp. Det är framför allt företrädare för kommunen som lyft fram vad de ser som en obalans i relationen mellan kommun och landsting inom projektet. En av kommunpolitikererna ser i efter hand att det skulle ha kunnat vara ett delat projektledarskap, det vill säga en projektledare från landstinget också, och att detta skulle ha främjat deltagande och engagemang från landstingets sida.

Företrädare för landstinget säger å andra sidan att de deltog i projektet endast genom barnhälsovården och att landstinget var mer än väl företrätt utifrån den begränsade del som rörde landstinget.

Andra röster talar om olika former för organisering och beslutskulturer mellan kommun och landsting. Det kommer till uttryck genom önsningar om att man mellan kommun och landsting skulle förstå varandra bättre. Landstinget är i större utsträckning än kommunen en decentraliserad organisation, där det inte beslutas om *hur* verksamheter ska utföras sin uppdrag utan utifrån vilka kvalitetsmål man ska arbeta och inom vilka ekonomiska ramar. Ett exempel på detta

är uppbyggandet av familjecentraler. Landstinget skriver inga avtal att familjecentraler ska byggas upp. Det är istället upp till verksamhetscheferna på vårdcentralerna. Formerandet av den operativa ledningsgruppen skedde relativt tidigt under projektets gång och i och med denna organisatoriska förändring kan den ojämna relationen mellan kommun och landsting sägas ha förstärkts ytterligare. Den operativa projektledningsgruppen är där beslut har fattats och diskussioner har förts kring vad som skulle genomföras under projektiden. I den operativa projektledningen finns ingen representant som har koppling till någon landstingsstyrd verksamhet. Det skulle kunna ses som en brist på möjlig förankring inom landstingets verksamheter.

Socialtjänstens position inom projektet

Det är tydligt att flera av de mål som skrivs fram inom projektet Barns och ungdomars bästa genom socialtjänstlagen är definierat som socialtjänstens uppdrag i kommunen. Det kan därför tyckas något märkligt att inte socialtjänstens olika verksamheter är tydligare företrädare i ledning och styrning av projektet. Varför det har kommit att bli så har inte utvärderingen gett några svar på. Den representant för sociala förvaltningen som suttit i den politiska styrgruppen uttryckte i enkäten att ”sociala förvaltningen inte riktigt kom med som kanske skulle ha varit önskvärt” när det gäller styrning och organisation i projektet. Även en representant för Råd & Stöd (dock inte i styrgruppen) har uttryckt att de behov som beskrivits ute i områdena hade mest att göra med verksamheternas kontakter, eller rättare sagt brist på kontakt, med Sociala förvaltningen.

Med tanke på hur tidigt behovet av socialarbetare i projektet uttrycktes, och den konsultativa och handledande roll dessa skulle ha gentemot personal som arbetar med barn, skulle dessa ha kunnat rekryteras samtidigt som delprojektledarna. De skulle även ha kunnat haft en mer jämställd roll med delprojektledarna och deltagit aktivt i arbetet i den operativa ledningsgruppen.

Ett problem med detta skulle kunnat ha varit att den operativa projektledningsgruppen hade blivit allt för stor. Skillnader i synsätt mellan socialarbetare och pedagoger skulle kunnat berika projektet eller medföra svårigheter. Det är något vi aldrig får svar på. Tydligt är dock att det finns skillnader i synsätt exempelvis när det gäller målgrupp för projektet och strategier när det gäller förebyggande arbete.

Att styra fram en mobilisering

Senare års stora nationella projekt inom olika politikområden med mål som i bred mening är att mobilisera medborgare har visat på svårigheten att åstadkomma den typ av mobilisering man strävar efter. Integrationsverkets utvärdering av storstadssatsningen diskuterar detta på ett intressant sätt, och det påpekas att strävandena egentligen uttrycker en stor paradox (Integrationsverket 2002b:118ff). Hur ska man kunna ge mer inflytande och delaktighet åt vanliga

medborgare genom att erbjuda mer av verksamheter som inte bygger på inflytande och delaktighet eftersom de är sektoriserad yrkesutövning av offentliganställda tjänstemän? Frivilligarbete har ingen stark position i Sverige, där det tvärtom vanligen betraktats med misstänksamhet – här har vi i stället byggt upp offentliga verksamheter som utövas av yrkesutbildad personal. Möjligen kan man till nöds acceptera ideella organisationer och frivilligarbete som ett komplement till detta, men även detta är på många håll fortfarande kontroversiellt. Att det sociala arbetet, liksom mycken pedagogisk verksamhet, ursprungligen faktiskt springer ur frivilligarbete har kommit i skymundan sedan välfärdsstaten på allvar började expandera under efterkrigstiden, och de nämnda områdena (liksom många andra) kom att reserveras för personer som förenade ett samhällsgivet uppdrag med någon typ av formaliserad utbildning, och anspråk på expertkunnskap (Johansson 2001 diskuterar detta på ett klargörande sätt). Vilka alternativ finns till ”den svenska modellen” i det här avseendet?

Ett alternativ som är betydligt vanligare i andra europeiska länder, liksom i andra delar av den industrialiserade västvärlden, är att ge utrymme för personers eget engagemang och vilja till mobilisering i s.k. ”självhjälpsgrupper” som bearbetar olika typer av exempelvis etiska, medicinska och sociala frågor. I andra EU-länder är det främst Tyskland som har en mycket livaktig och utbredd självhjälpstradition, men även i våra nordiska grannländer är självhjälp som arbetssätt betydligt mer utbrett än inom Sverige. Det är först på 1990-talet som man i Sverige har utvecklat intresse för detta, och då fortfarande bara som komplement till vad som kan erbjudas av den offentliga sektorn. I ett av de grunddokument som fanns för projektet pekades också arbete med självhjälpsgrupper ut som en tänkbar väg att gå för att realisera projektmålen (Barns och ungdomars bästa – projektets grunddokument, 2001:01:7).

I en empirisk studie av självhjälpsgrupper i Sverige finns också Linköping med (Karlsson 2002). Trots bristen på tradition på området, visade inventeringen av grupperna på en förekomst av inte mindre än 81 stycken i Linköping, varav 56 bedömdes vara helt, eller delvis motsvara, en ”riktig” självhjälpsgrupp i enlighet med vedertagna definitioner (se Karlsson 2002 för en vetenskaplig studie; Essén 2003 för en mer populärt hållen skrift).

Den grundläggande tanken med en självhjälpsgrupp är att människor som har en gemensam upplevelse av någonting träffas för att diskutera, och utbyta erfarenheter kring detta, samt ge varann stöd i den mån de önskar. Självhjälpsgrupper arbetar inte nödvändigtvis ifrån ett problemperspektiv, även om det är vanligt. Exempel på upplevelser och fenomen som kan inordnas i detta arbetssätt är exempelvis missbruk, sjukdom och funktionshinder, sorg och anhörigförluster; men också mer allmänt föräldraskap och familjeliv, mer specifikt moder- eller faderskap, upplysningsverksamhet, kamratföreningar, och migration. Uppenbarligen skulle självhjälpsgrupper kunna vara ett sätt att åstadkomma den önskade mobiliseringen men det förefaller inte ha övervägts inom projektet.

Det finns anledning att fundera över varför denna typ av process med stark inriktning på egenmakt inte gick att utveckla inom projektets ramar.

En anledning kan vara att projektets genomförande fått en så stark karaktär av ett tjänstemannaprojekt. Som litteraturen kring mobilisering/självhjälpsgrupper ofta påpekar, finns det en motsättning mellan den offentliga sektorns yrkesgrupper med eller mindre långt gångna anspråk på att vara självständiga professionella, och deras potentiella klienter. Denna motsättning behöver inte vara uttalad. Det finns också exempel på att tjänstemän/professionella spelar en roll inom självhjälpsarbetet, t.ex. genom att ta på sig ansvaret för igångsättande av grupper, praktisk hjälp med att ordna mötesplatser eller att bidra med information vid bestämda mötestillfällen. Inte desto mindre innebär detta att tjänstemän/professionella tenderar att förbise, eller underskatta, potentialen som ligger i att medvetet bygga upp arbete i de former som beskrivits ovan. Möjligen kan det också ha haft betydelse att för flera av de involverade kommunala yrkesverksamma är det också angeläget att definiera och dra gränser kring sin egen professionalitet.

I anknytning till denna fråga kan det också vara på sin plats att ta upp det avsedda samarbetet med ideella föreningar/organisationer, som i flera fall heller inte gick att realisera på det avsedda sättet. Johansson (2002:107ff) pekar på att det är olika organisatoriska logiker som styr ideella föreningar och kommunala verksamheter, och att kommunen inte erkänner den ideella organisationens egenvärde utan bara ser den som komplementär om den anpassar sig till kommunen. Ideella föreningar är i olika hög grad beredda och villiga att anpassa sig till det kommunala mönstret, och avstår inte sällan från samarbete eftersom man inte anser sig kunna få utrymme för sin speciella karaktär. Kommunen trycker på ideella organisationer sitt eget organisationsmönster, samtidigt som man söker samarbete därför att den ideella organisationen är annorlunda. Vårt intryck är att det inte funnits något större utrymme eller intresse för ideella organisationers egenhet inom ramen för detta projekt heller.

Parallellt med Barns och Ungdomars Bästa-projektet utvecklades ett exempel i Linköping på filantropi i klassisk mening. Vi avser med detta den uppbyggnad av en skatepark för ungdomar i en av stadsdelarna, som drevs av en privatperson. Flera informanter nämnde spontant detta som ett exempel på arbete *inom* projektet, trots att det inte var det. Detta var ett av de ytterst få initiativ som kom från en vanlig medborgare gentemot projektet, och hade inriktningen på kostnadsfri fritidsaktivitet för barn och unga. Initiativtagarens idé hade väckts utifrån hennes egen erfarenheter som tonårsmamma.

Denna person, tillika framgångsrik entreprenör, sökte medel för att realisera detta inom projektets ram, men det medgavs inte. Medel kunde dock erhållas från en annan kommunal sektor.

Vad är förebyggande arbete?

Begreppet *förebyggande* förekommer flitigt inom projektet. I Barn- och ungdomsnämndens beslutshandling står att läsa att "Målet med utvecklingsarbetet är att nå bästa möjliga hälsa och livsvillkor för barn och ungdomar." (*Projektets grunddokument*, 2001, s. 8) Uppgiften med projektet definieras i fem punkter där den första lyder: "- fänga upp och arbeta förebyggande med de speciella behov som finns i de fyra aktuella områdena." (ibid., s. 8)

Vad som är tydligt i resonemanget är att ohälsa bör förebyggas och att vissa barn betraktas som speciellt utsatta och som därmed tillhörande en riskgrupp. Vi känner dessutom precis igen resonemanget i projektet Barns och ungdomars bästa. Inriktningen är mer eller mindre alla familjer och barn i de aktuella områdena, samtidigt som det betonas att det gäller att tidigt fänga upp dem som har särskilt stora behov. Det finns en spännvidd mellan de generella insatserna till barn och barnfamiljer och de mer riktade insatserna till dem som uppfattas ha störst behov, det vill säga de barn som ses som en riskgrupp. Bing (2003) försöker i sin bok om barn och folkhälsa att nyansera risk- och riskgruppsbegreppet och skriver om förebyggande arbete utifrån termerna högrisk- och befolkningsstrategi. Knappa resurser för vissa yrkesgrupper som uppmärksammar och arbetar med barn som far illa och som genom akut arbete inriktat på att tillgodose barnets behov av vård och omsorg kan leda till frustration. Det kan leda till att de förebyggande insatser som förespråkas utgår från en högriskstrategi. Det vill säga att insatserna ska inriktas på en liten grupp som förefaller mest viktig att nå. Bremberg (1998) och Lagerberg (1994) pekar på resultat som visar att större delen av den lilla grupp "riskbarn" som identifieras tidigt kommer att ha normaliserats utan insatser. Istället kommer andra som inte identifierats som riskbarn tidigare att ha kommit till. Storleken på gruppen "riskbarn" kommer därmed att vara ungefär den samma, men många individer har i själva verket bytts ut.

Andra sätt att resonera kring begreppet förebyggande arbete, eller prevention som det också kallas, är att dela upp det i primär och sekundär prevention. Vissa forskare talar också om tertiär prevention och har därmed delat upp sekundär preventionen i två delar. Primär prevention är förebyggande arbete där de problem man vill förebygga inte har uppstått. Sekundär och tertiär handlar om förebyggande arbete som ska förhindra återfall eller förhindra att ett redan uppstått problem förvärras. (Orth-Gomér, 1999)

Det är viktigt att ha insikt om att det förs skilda resonemang kring insatser och förebyggande arbete exempelvis utifrån vilken profession man tillhör. Detta får konsekvenser när samverkan ska ske mellan olika yrkeskategorier så som tanken har varit i de lokala utvecklingsprojekten. Medvetenhet om detta behövs hos dem som ska organisera och stimulera till samverkan. Frågan är i vilken utsträckning detta har varit fallet inom projektet. Ibland förefaller diskussionerna ha rört sig kring förebyggande arbete på flera nivåer och begreppet har fått en

aningen ”luddig” betydelse. Både generella och riktade insatser behövs oftast och kan inte ersätta varandra eftersom de når olika grupper. De generella insatserna behövs för primär prevention och riktade insatser krävs för dem där problem, av vilket slag det nu är, redan har uppstått. Riktade insatser kan vara av primär eller av sekundär/tertiär preventiv art. Riktade insatser som primär prevention kan bli kostsamma och inte nödvändigtvis effektiva eftersom det som vid ett tillfälle ses som ”riskgruppen” inte säkert överensstämmer med den samma vid ett senare tillfälle. Som sekundär/tertiär prevention är dock riktade insatser ofta befogade. Till viss del tycker utvärderarna ha sett prov på tanken att generella insatser kan ersätta riktade insatser. Risken är då att barn och ungdomar i behov av sekundär/tertiära insatser blir utan stöd därför att man hoppas att de insatser som ges generellt även kommer att gagna den gruppen. Det är naturligtvis sant att även de nås, men kanske inte i tillräcklig omfattning.

Familjecentraler är en arena där flera yrkeskategorier är tänkta att arbeta tillsammans och där vissa av dessa är mer inriktade på generella insatser och andra, särskilt socialsekreterarna, vill fokusera sitt arbete på grupper som kräver mer av riktade insatser. Det är viktigt att vara tydlig i sina roller och arbetsformer så att där verkligen finns utrymme för både generella och riktade insatser och att dessa sätts in på ”rätt nivå” i det förebyggande arbetet.

Generella insatser kontra riktade insatser

På ett övergripande plan inom projektet ”Barn och ungdomars bästa” finns det ambitioner att gå från mer riktade insatser till mer generella insatser. Här kan skönjas grundtanken att genom att ge tidiga och generella insatser når man samtidigt de barn som är särskilt utsatta. Samtidigt påpekas i de målformuleringar som gjorts när det gäller projektet att barn och ungdomar med behov av särskilt stöd är i särskilt fokus och att det behövs extra insatser till dessa barn som definierats som projektets målgrupp. Målbeskrivningarna har tidigare återgetts under rubriken Projektet – beskrivning och struktur.

Vid en genomgång av delprojekten finner vi ett antal som kan definieras som projekt riktade till barn och ungdomar i behov av särskilt stöd:

- Liten undervisningsgrupp i Ryd

- Skolsköterskeprojektet i Ryd och Skäggetorp mot föräldrar till elever i år 7 i riskzonen

- Tjejprojekt Storgården

- Alfaskolan

- Lekarbete

- Tysta flickor

- Resursgrupp för barn med autism.

Av dessa projekt har vi tittat närmare på Tjejprojektet Storgården, Alfaskolan, Lekarbete och Resursgrupp för barn med autism. Vad innehåller dessa och vad har fokuserats på i dessa projekt?

Tillämpning av metoder har skett inom flera projekt. Inom ovanstående är projekten Lekarbete och Resursgrupp för barn med autism exempel på projekt som har tillämpat metoder som är beprövade sedan tidigare. Projektet Lekarbete har tillämpat en metod inom specialpedagogik som har funnits i ca 25 år. Metoden går i huvuddrag ut på att strukturera leksituationer för ett enskilt barn under en begränsad tid. Den har sin utgångspunkt i att leken har stor betydelse för barns lärande och utveckling. De barn som deltog i lekarbete bedömdes ha inlärningsproblem, dåligt självförtroende, koncentrationssvårigheter och inte kunde leka. Ett annat exempel på en metod som är beprövad är den som beskrivs och används i projektet Resursgrupp för barn med autism. Det arbetet använder ”tydliggörande pedagogik” vilket bygger på en amerikansk metod som utarbetats utifrån personer med autism. Inför detta projekt deltog all personal i en utbildning kring barn med autism som gavs vid Lärarhögskolan i Stockholm.

Det finns också metoder inom projekten som inte är beprövade metoder. Ett sådant exempel är Alfaskolan som beskrivs i ett examensarbete inom lärarutbildningen (rapport 2003:01). Bakom Alfaskolans framväxt står en enskild person och detta projekt beskrivs som ett personligt projekt. Den metod och pedagogik som beskrivs och som används i detta projekt beskrivs bygga på denna enskilda persons egen erfarenhet och kunskap kring skolan men även på aktuell hjärnforskning. Den hjärnforskning som metoden beskrivs bygga på utgår ifrån att hjärnan arbetar på olika våglängder där den så kallade Alfavågen är den våglängd där gynnsam inläring kan ske. En viktig del i metoden är att alla sinnen ska stimuleras för att en gynnsam inläring ska kunna ske. Vidare används andningsövningar för att få barnen mer mottagliga för positiv inläring. Syftet med detta projekt är att stödja och hjälpa de barn som har svårigheter i skolan där eleven ska hitta sin egen inlärningsstil. Ytterligare ett syfte som beskrivs är att pedagoger ska få kunskap om barns inlärningsstilar och kunna tillägna sig alternativa metoder som för att stödja dessa barn i den ordinarie verksamheten. I detta examensarbete som beskriver Alfaskolan ges en diffus beskrivning av metoden och vad arbetssättet på Alfaskolan egentligen innebär. Det som dock lyfts fram som positivt är miljön som avviker från vår gängse syn på skolan och hur ett klassrum ska se ut.

Tjejprojektet Storgården beskriver inte att det arbetat med någon särskild metod utan syftet med detta projekt var att bryta en destruktiv livssituation för ett antal flickor i ungdomsåren. Inledningsvis fanns ambitionen att detta arbete skulle kunna drivas centralt i kommunen där skälet var att alla elever oavsett var de går i skolan skulle ha samma möjligheter till denna verksamhet. Det fanns dock inget intresse för detta vilket innebär att en enskild gymnasieskola, Berzeliuskolan i samarbete med Sociala förvaltningen utvecklade detta projekt med en anpassad studiegång med praktik för ett antal flickor. Under det läsår som projektet pågick ökade flickornas närvaro överlag. Närvaron låg på 53–78 %. Flera av dessa flickor hade inte alls gått i skolan under föregående läsår. Syftet

med projektet var att bryta en destruktiv livssituation för eleverna och få in dem i någon form av organiserad verksamhet. Ytterligare syfte var att hjälpa dessa elever att finna en trygg livssituation, att gå ut grundskolan med goda kunskaper i basämnena och att undvika placeringar utanför hemmet. Enligt rapporten har alla syften inte nåtts men situationen för de flesta elever som deltagit har förbättrats.

Flera av de projekt som nämnts här kan ses som riktade insatser av specialpedagogisk karaktär till särskilda grupper. Ovanstående projekt som närmare studerats har fokus mot barn och ungdomar med behov av särskilda stödinsatser i den pedagogiska situationen men också på fritiden. Denna grupp av barn i behov av särskilda stödinsatser som ovanstående projekt har vänt sig till beskrivs som barn och ungdomar som har haft svårt att passa in i den traditionella skolan, och sägs ha vissa inlärnings- och koncentrationssvårigheter. Utifrån rapporterna är det svårt att få en klar bild av denna grupp. Det är endast projektet ”Resursgrupp för barn med autism” som anger en tydlig avgränsad grupp av barn man vänder sig till. Beskrivningen utifrån de övriga projekten ger en diffus och splittrad bild av vilka dessa barn och ungdomar är. Det förenande är det gäller dem som i någon mening har dåliga erfarenheter av skolan och att de har misslyckats i den på olika sätt.

Dessa projekt för elever i behov av särskilt stöd har genomförts i olika segregerade verksamheter med fokus mot den enskilda elevens behov av stöd och insatser. De insatser som getts har skett under både kortare och längre tid. Genom det specifikt inriktade insatserna ges dessa elever en möjlighet att få det stöd som de behöver för att kunna komma tillbaka till skolan. Både den yttre och den inre miljön förefaller som ett viktigt inslag i flera av projekten.

Flera rapporter lyfter fram det unika med sitt pedagogiska arbetssätt. Arbetssättet förefaller mer konkret och individuellt upplagt. Gruppens storlek (små grupper) är något som många av projekten beskriver som positivt och i flera fall nödvändigt för att arbetet ska fungera både för den enskilda eleven och för de pedagoger som arbetar med barnen och ungdomarna. Flera av projekten inriktar sig på individuella pedagogiska insatser där den lilla gruppen av elever lyfts fram som något mycket positivt för dessa barn och elever. Även om behovet och värdet av den lilla gruppen är tydligt beskrivs i flera av rapporterna kontakten med och tillhörigheten till den ”vanliga” skolan som viktig. Det förefaller också nödvändigt om ambitionen, uttryckt i flera projekt, ska uppfyllas, att eleven ska tillbaka till den vanliga skolan.

Vidare ges en beskrivning att de insatser och det pedagogiska stöd som getts i de olika projekten inte skulle kunna rymmas inom den reguljära verksamheten. De metoder och aktiviteter som beskrivs inom flera projekt är dock av sådan karaktär att de mycket väl skulle kunna inrymmas i den ordinarie verksamheten. Det förefaller också som om en del av de pedagogiska aktiviteter som sker inte skiljer sig från vad som pedagogiskt sker i den vanliga skolan. Flera sådana ex-

empel kan ses beskrivna både när det gäller det pedagogiska arbetssättet och förhållningssätt gentemot barnen och eleverna. När det gäller resonemanget om huruvida dessa insatser skulle kunna inrymmas i den ordinarie verksamheten kan man å ena sidan förstå att det kan finnas både organisatoriskt och ekonomiska begränsningar i den reguljära verksamheten. Å andra sidan skiljer sig inte kanske inte arbetssättet åt i så stor utsträckning utan det handlar mer om antalet elever, och att det är hindret för hur det pedagogiska arbetet sker i skolan.

Om vi går tillbaka och tittar på projektets uppdrag och vilka målgrupper som identifierades: vad har då skett utifrån just riktade insatser till dessa grupper? Ett par grupper som lyfts fram när det gäller barn och ungdomar i behov av särskilt stöd är barn och ungdomar med utvecklingsavvikelser, funktionsstörningar, kronisk sjukdom och olika funktionshinder. Hur har arbetet inom projektet riktats mot dessa grupper? Finns de med överhuvudtaget? Vid en genomgång av alla projekt förefaller det som om dessa grupper i liten utsträckning eller inte alls har uppmärksammats, i alla fall inte när det handlar om mer riktade insatser i form av specialpedagogisk karaktär. När det gäller de konkreta (och mycket omfattande) uppgifterna som projektet har haft kan några av dessa projekt vara exempel på dessa uppgifter. En uppgift som projektet beskrev var att samordna kommunens samtliga resurser inom grundskolans senare år, gymnasieskolan, fritidsgårdsverksamhet samt inom omsorgsnämndens individ och familjestöd i vad som avser behandling och placering av ungdomar. Här kan både projektet Alfaskolan och Tjejprojektet vara exempel på detta. En annan uppgift var att samordna det individuella behandlingsarbetet som båda dessa nämnda projekt kan ge uttryck för även om de också har en tonvikt på pedagogiska insatser.

Av de fyra ovanstående delprojekt som granskats mer noggrant beskrivs alla som lyckade även om man inte nått fram till alla uppställda mål som formulerats fullt ut i alla enskilda delprojekt. Det förefaller dock som om riktade insatser är nödvändiga för vissa grupper av barn och ungdomar både under begränsad eller längre period av skoltiden. För vissa grupper kanske det gäller hela deras skoltid.

Relationen till mål för folkhälsa: från nationell till lokal nivå

Vi kan känna igen flera målbeskrivningar inom Barns och ungdomars bästa och bakomliggande tankar från de nationella målen för folkhälsa som rör barn och unga. Nationella folkhälsokommittén la år 2000 fram sina förslag till nationella mål för folkhälsan. Hälsa, både fysisk och psykisk, kopplas i dokumentet till samhällsutveckling och därför är det viktigt med hälsopolitiska mål. Kommittén presenterar 18 nationella mål för folkhälsan. Mål 3 bär rubriken "Trygga och jämlika uppväxtvillkor". Uppfattningen som speglas i målen är att det är i barn- och ungdomens fysiska och psykiska hälsa grundläggs. Alla barn bör därför ges så goda uppväxtförhållanden som möjligt för att göra dem mindre sårbara

för påfrestningar och hälsorisker, men även för att värna om allas lika värde och skapa förutsättningar för jämlik hälsa.

Enligt vad kommittén lyfter fram kan nära hälften av barns ohälsa förklaras av de omständigheter under vilka familjen lever. Föräldrarnas sociala och ekonomiska villkor påverkar barnen. Föräldrarna blir därmed en viktig måltavla för samhällets insatser som ska gynna barnen. Den generella välfärdspolitiken lyfts fram som en garant för att inga barn ska lämnas utan stöd. Det påpekas att:

Man kan aldrig i förväg veta vilka barn som behöver störst insatser, även om samhället har ett särskilt ansvar att satsa mer på områden där man vet att många barn är utsatta. Med en generell politik som riktas till alla barn, fångas också lättare de barn upp som av olika skäl behöver särskilt stöd i sin utveckling – och dessa barn kan finnas i alla miljöer.

(SOU 2000:91, *Hälsa på lika villkor*, Stockholm: 2000, s. 92)

Trygg anknytning mellan barn och föräldrar och att barn behöver bli sedda och bekräftade är behov hos barn som lyfts fram. Förskola och skola är viktiga aktörer på området liksom mödra- och barnhälsovården. De särskilda målgrupper som pekas ut är:

Barn i ekonomiskt och socialt utsatta bostadsområden

Barn med olika funktionshinder, koncentrationsproblem och läs- och skrivsvårigheter

Barn till invandrare

Barn till föräldrar med missbruks- eller psykiska problem

Småbarnsföräldrar

(*ibid.*, s 96).

Med målen och de särskilda målgrupperna skickas utmaningar med till kommuner och landsting att ”skapa förutsättningar för stödjande miljöer för barn och föräldrar och en hälsofrämjande förskola och skola” samt ”skapa förutsättningar för en väl fungerande mödra- och barnhälsovård [...] och stöd till barn med föräldrar med missbruks- eller psykiska problem” (*ibid.*, s. 96).

Både Landstinget i Östergötland tillsammans kommunerna i Östergötland och Linköpings kommun för sig har tagit fram folkhälsopolitiska program i samma anda som de nationella. (Folkhälsopolitiskt program i Östergötland, 2001; Folkhälsoprogram i Linköpings kommun, 2000) Barns och ungdomars hälsa och livskvalitet prioriteras i båda dessa. Goda uppväxtvillkor för barn och ungdomar har på länsnivå lyfts upp som det främsta målet. I Folkhälsopolitiskt program för Östergötland diskuteras vad som bestämmer vår hälsa. Dessa bestämningsfaktorer är hämtade från den folkhälsovetenskapliga litteraturen och är mer eller mindre allmänt vedertagna i folkhälsovetenskapliga sammanhang. Modellen som hänvisas till i programmet visar hur individen är beroende av samhället och att samhället är beroende av alla individer. Enligt detta synsätt

blir barnets tidiga år och kvaliteten på vuxenkontakter betydelsefulla både i familjen och i relation till förskola och skola. Goda uppväxtvillkor för barn och ungdomar ses därmed som en investering för god hälsa och livskvalitet även senare i livet. Det pekats ut ett antal gemensamma strategier för länet där man säger sig vilja utveckla hälsofrämjande förhållningssätt, hälsofrämjande livsmiljöer, utjämna skillnader i hälsa och att arbeta med både riktade och generella insatser. (Folkhälsopolitiskt program för Östergötland, 2001)

I det folkhälsoprogram som antagits i Linköpings kommun presenteras visioner för folkhälsan i kommunen. Visionen för barn och ungdomar är att ”Alla barn och ungdomar ska ges förutsättningar för en god hälsa och livskvalitet” (Kommunfullmäktige, Linköping: 2000, s. 6), i tillspetsad form återkommer detta i det övergripande målet för Barns och ungdomars bästa. I visionen beskrivs också ett antal punkter hur arbetet ska inriktas:

- Barns, ungdomars och föräldrars sociala nätverk ska stärkas
- Barns och ungdomars psykiska hälsa ska förbättras
- Ungdomars möjlighet att utvecklas till mogna vuxna ska främjas
- Barns och ungdomars möjligheter att skapa en meningsfull fritid ska främjas
- Barns och ungdomars fysiska aktivitet ska öka
- Barns och ungdomars matvanor ska förbättras
- Ungdomars tobaks- och alkoholkonsumtion ska minska och narkotikabruket ska upphöra,

Dessa punkter bryts ner i delmål. Det är intressant att se hur vissa av dessa ovanstående mål har behandlats och kommit upp på agendan för Barns och ungdomars bästa, trots att de inte alls var omnämnda från början. Det tydligaste exemplet på det är det tilltagande intresset för barns fritidsverksamhet inom de lokala utvecklingsprojekten. Detta omtalades inte i de mål som presenterades i projektets grunddokument, men i delrapporten från 2002 var att stimulera aktiviteter bland barn och unga ett av de mål som uppgavs för projektet. I framställningen av hur projektets struktur över åren ser vi att projekt definierades som ”Fritidsverksamhet” blir ett av de områden där flest projekt ägt rum. Målen har således förändrats och omprioriterats. I vissa fall, som med fritidsverksamheter, har detta lett till att man närmast sig kommunalt antagna folkhälsomål. Om detta är medvetna strategier eller något som ”råkat” vara en framkomlig väg genom lokala aktörers engagemang kan inte utvärderingen avgöra.

Det är slående att trots att vissa mål inom Barns och ungdomars bästa stämmer så väl överens med folkhälsopolitiska mål refereras det sällan till att man ingår i ett större sammanhang. Det som betonas är framför allt ”det lokala” – och då främst behov, men även uppfattningar om lösningar, som personal som arbetar med barn inom olika verksamheter ser i sin stadsdel. Socialt och pedagogiskt arbete är ofta tämligen trendkänsligt. Ett sätt att hantera det är att arbeta för att insatser ska vara kunskapsbaserade och/eller målrelaterade. Ett

alltför uppfattningsstyrt arbetssätt inom ett projekt kan leda till att insatserna, i bästa fall, får ett splittrat resultat. I sämsta fall skulle det kunna leda till att insatserna får oförutsedda bieffekter eller motverkar varandra.

Den tyngande administrationen och den sårbara projektorganisationen

Det är vårt bestämda intryck från de observationer av projektledningens möten som genomförts, samt de mötesprotokoll vi tagit del av, att arbetet i den så strategiskt viktiga operativa projektledningsgruppen på ett påfallande sätt har tyngts av projektadministration. Vi avser då den mängd av ärenden av administrativ karaktär som varit uppe till diskussion, i förhållande till den idé- och utvecklingsdiskussion som ett projekt av detta slag behöver. Det är förvånande att projektet inte haft ett renodlat administrativt stöd att tillgå, som hade kunnat avlasta den operativa projektledningen mycket av det detaljerade och ofta kamerala arbete den fått ägna sin mötestid åt.

Det hade varit motiverat både i förhållande till projekttidens längd, projektets komplexa struktur och mängden av detaljfrågor som hamnat på gruppens bord att hantera. Vi har vid några observationstillfällen noterat tidsåtgång för denna typ av projektadministration, och vid varje tillfälle har den tiden vida överstigit vad som skulle kunna kallas en mer sak- eller idéanknuten diskussion. Ett annat sätt att uttrycka detta är att säga att formerna tagit över uppmärksamheten från innehållet. Vi har också vid våra observationer då vi följt den operativa projektledningsgruppen noterat att många av de administrativa frågorna inte bara tog mycket tid i anspråk, utan också återkom vid flera tillfällen.

Vidare förefaller projektet ha utvecklat en mycket sårbar organisation eftersom så mycket ansvar i realiteten uppburits av endast en person, nämligen projektledaren. De beskrivningar vi fått pekar samstämmigt på att denna person anförtröts ett mycket stort arbetsområde och ett mycket tungt ansvar, alldeles oavsett sina kvaliteter i övrigt. Vederbörande konstaterade också själv att denna position inom arbetet kanske medfört en alltför stark egen styrning av inriktningen av projektet, men det gäller också den rena mängden av arbete som det rör sig om. Om projektledaren av någon anledning tvingats lämna sitt uppdrag under projekttiden skulle projektet knappast kunnat slutföras med det upplägg det fått. Vår bedömning är att valet av organisation i detta avseende inneburit ett stort risktagande för projektets genomförande.

Man kan också fråga sig om projektformen verkligen varit det mest ändamålsenliga sättet att organisera utvecklingsarbetet på. Vi är inte övertygade om det. Dels tycks få av deltagarna haft goda förutsättningar för att arbeta i projektform vad gäller tidigare erfarenhet och kompetens; dels har under projektets lopp inte särskilt mycket av projektarbetsstödjande insatser gjorts. Detta, även i den mån det ursprungligen planerades, har fallit bort under projektets lopp. Som vi kunnat konstatera har projektarbetet inte konkret utformats i överens-

stämmelse med ”handboksmodellen” för hur projekt skall drivas. Exempelvis kan vi peka på att en stor del av arbetet under den initiala fasen innehåller uppgifter som i vanliga fall brukar ligga utanför ett projekt, som en förberedelse. Det kan heller inte vara ändamålsenligt att projektets centrala ledningsfunktion i både inlednings- och avslutningsfasen inte hade projektarbetet som sin enda arbetsuppgift, utan att detta kombinerades med annat arbete i flera månader. Vi kan också ifrågasätta om projektarbetet verkligen fått den särställning som det enligt vedertagna modeller borde ha. Från våra informanter och genom observationer, dokumentstudier, etc. kan vi konstatera att det finns gott om tillfällen då arbetet inom projektet på ett eller annat sätt fått relateras till, eller kommit i konflikt med, eller underordnats verksamheterna inom den vanliga, byråkratiska organisationen.

Ett övervägande som vi haft anledning att diskutera mot bakgrund av detta perspektiv, är om man i stället för projektformen skulle kunnat välja att driva utvecklingsarbetet genom en intensifierad bearbetning av målstyrningen inom de olika verksamheter som involverades i projektet. Vi vet tyvärr inte om detta någonting skedde innan projektet startades, eller under dess initiala fas, diskuterades som ett alternativ. Vi har inte sett några dokumenterade spår av en sådan diskussion, och ingen informant har heller nämnt att det skulle ha förekommit. Som nämndes inledningsvis blir projektarbete meningsfullt i förhållande till en klart uttalad och tydlig mål- och resultatstyrning, i kontrast till regelstyrning. Under arbetets gång har vi kunnat konstatera att för flera av våra informanter förefaller principerna bakom mål- och resultatstyrningen helt okända, och vi tror därmed heller inte att det finns någon förståelse för de krav utvecklingsarbete innebär i ett sådant system.

Det finns också gott om erfarenheter samlade från 1990-talets och 2000-talets stora satsningar inom olika områden, kanske framför allt utbildning och skola respektive integrationsområdet, som tyder på att organisering av utvecklingsarbete i projektform tycks motverka de syften man vill uppnå (detta diskuteras exempelvis i Integrationsverket 2001a, 2001b; Hosseini-Kaladjahi 2002; Andersson 2003).

Lärande organisation?

Inledningsvis nämndes att relevansen av processutvärderingar kopplas till utvecklandet av s.k. lärande organisationer. Det finns mycket forskning kring denna typ av lärande, liksom diskussioner kring de speciella typer av krav som ställs på organisationer för att de skall fungera som lärande organisationer. Anknuten till detta finns också en diskussion kring hur man skall handha det lärande och den kunskap som processerna antas ge upphov – ofta sammanfattat med den tekniska termen ”knowledge management” (se von Krogh & Roos 1996). I en relativt nyutkommen antologi definieras detta som sökande efter bättre kunskap och bättre användning för att öka produktivitet och effektivitet i

organisationer (Edenius 2003). Det är långtifrån säkert att den rationella hantering av kunskap som här avses är möjlig – kunskapsutveckling sker sällan i enlighet med den modell som förutsätts. Detta gäller särskilt komplexa, ”människoinriktade” verksamheter. Inte desto mindre har denna diskussion en relevans för vilka möjligheter som finns att hantera lärande inom denna process.

Projektets operativa projektledningsgrupp har från sin start medvetet arbetat som om det fanns en mottagande lärande organisation. Tid och kraft har lagts ner på att utforma olika typer av informationssystem som delar av en ”knowledge management”-process, och gruppen har ofta talat om hur viktigt det är att sprida lärandet som man förutsätter utvecklas genom projektarbetet. Det finns några problematiska punkter här att resonera kring, som bland annat gäller hur realistiskt antagandet att de involverade kommunala verksamheterna är delar av en lärande organisation, är.

För det första har vi noterat att genom hela projektet har dess kommunikationsprocesser försvårats och hämmats av brist på tekniska strukturer för kommunikation mellan de deltagande. Den mycket ambitiösa hemsida på byggdes upp i projektets inledande fas, kom t.ex. att visa sig snabbt bli inaktuell och kräva ett underhåll från den operativa projektledningsgruppen som den inte tyckte sig hinna med vid sidan av allt sitt övriga arbete. Med återkommande mellanrum fick gruppen konstatera att man måste ägna sig åt uppdateringar och revideringar. I inledningsfasen tog det också lång tid för delprojektledarna att få datorer, och den tekniska support som krävdes för att komma igång att arbeta med dessa. Samma sak gällde också de områdesanknutna socialarbetarna, och frågor kring kommunikation och tillgänglighet var återkommande ämnen på den operativa projektledningsgruppens möten.

Enskilda personer på förskolor och skolor som deltog i projektet hade t.ex. inte e-postadresser; sades inte vara uppkopplade till nätet eller möjliga att nå annat än via personlig direktkontakt eller möjligen telefon. Arbetet ute i stadsdelarna och inom ungdomsprojektet har också efter vad vi kan se präglats av detta. Det har drivits genom en mängd personliga möten och kontakter, och genomgående talas bland deltagarna om vikten av att upparbeta sådana.

På samma sätt visade det sig att många av de partners man ville involvera i sina projekt inte heller hade en teknisk infrastruktur som möjliggjorde snabb och enkel kontakt.

Att hålla fast vid den personbundna kommunikationen innebär dels att mycket tid går åt, och att det kräver större insatser varje gång man skall samlas; dels att individer som av någon anledning inte finns med från början får svårt att ta igen all den kommunikation som förmedlats under tidigare skeden i arbetet. Detta påtalades också i vissa fall som ett problem av dem som kom igång under senare skeden av projekttiden. Samtidigt kan vi se att det inte verkar ha funnits rimliga förutsättningar att arbeta på något annat sätt, med tanke på de

begränsningar av den reella möjligheterna till kommunikation som har nämnts ovan.

Det förefaller heller inte som projektet över tid lyckats lösa de tekniska och infrastrukturella problem som man brottats med under genomförandet. Det är förvånande att de stora ambitionerna inte reviderades under projekttidens lopp allt eftersom det stod klart att förutsättningarna för den typ av kommunikation man ville utveckla inom projektet på många håll saknades.

Litteratur

- Andersson, B. m.fl. (2003) *Fyra stadsdelar – fyra vägar till integrationen*. Malmö: Malmö stad.
- Bing, V. (2003) *Små, få och fattiga: om barn och folkhälsa*. Lund: Studentlitteratur
- Blomberg, J. (2003) *Projektorganisationen*. Malmö: Liber.
- Bremberg, S. (1998) *Bättre hälsa för barn och ungdom: en strategi för de sämst ställda*. Stockholm: Folkhälsoinstitutet.
- Danermark, B. & Kullberg, C. (1999) *Samverkan – välfärdsstatens nya arbetsform*. Lund: Studentlitteratur.
- Edenius, M. (2003) (red.) *Att leda kunskap – hur kunskap och lärande uppstår i organisationer*. Uppsala: Uppsala Publishing House.
- Ekholm, M. & Lander, R. (1993) *Utvärderingspraktikan*. Stockholm: Liber.
- Gerholm, L. (1985) *Kulturprojekt eller projektkultur. En fallstudie av en kulturpolitisk försöksverksamhet*. Stockholm, Liber Förlag.
- Hosseini-Kaladjahi, H. (2002) *Stora fiskar äter fortfarande små fiskar*. Botkyrka: Mångkulturellt centrum.
- Hultman, G. & Eklund, B. (1999) *Utvärdering i kommunerna*. Linköping: Centrum för kommunstrategiska studier.
- Integrationsverket (2002a) *Förort i fokus – interventioner för miljoner*. Norrköping: Integrationsverket.
- Integrationsverket (2002b) *På rätt väg? Slutrapport för den nationella utvärderingen av storstadsatsningen*. Norrköping: Integrationsverket.
- Johansson, S. (2001) *Självständiga rörelser eller kommunala underleverantörer? Ideella organisationers roll i välfärdsystemet*. Göteborg: CEFOS.
- von Krogh, G. & Roos, J. (1996) (red.) *Managing Knowledge*. London: SAGE.
- Lagerberg, D. (1994) *Growing up in Uppsala*. Oslo: Scandinavian University Press.
- Lander, R. (1987) *Utvärderingsforskning – till vilken nytta?* Göteborg: Pedagogiska institutionen.
- LK Statistik och utredningar (2002) *Områdesbeskrivningar 2002*. Linköping: Linköpings kommun.
- Malmsjö, I-L. (2000) *En studie om barn med särskilda behov – samordning mellan olika aktörer*. Linköping: Centrum för kommunstrategiska studier.

- Orth-Gomér, K. (1999) "Evidensbaserad preventiv medicin: definitioner, teori och praktik", i Orth-Gomér, K. & Perski, A (red.) *Preventiv medicin i teori och praktik*. Lund: Studentlitteratur.
- Patton, M. (1987) *Qualitative evaluation methods*. Newbury Park: SAGE.
- Premfors, R. (1989) *Policyanalys*. Lund: Studentlitteratur.
- Regeringens skrivelse 2003/04: 49 till riksdagen "Lokalt utvecklingsarbete i storstäderna", Stockholm: Regeringskansliet
- Tursunovic, M. (2002) "Fokusgruppsintervjuer i teori och praktik", *Sociologisk Forskning*, nr 1, 2002.
- Vedung, E. (1991) *Utvärdering i politik och förvaltning*. Lund: Studentlitteratur.
- Wedin, A-S. (2000) *Projekt – en frisk fläkt*. Linköpings universitet: Institutionen för beteendevetenskap.
- Wibeck, V. (1998) *Fokusgrupper. Om fokuserade gruppintervjuer som undersökningsmetod*. Lund: Studentlitteratur.
- Östergötlands kommunförbund & Landstinget i Östergötland (år?) Gemensamt program för att främja barns och ungdomars hälsa i Östergötland, stencil.

Utvärdering av familjestödjande åtgärder

Delutvärdering av projektet "Barns och ungdomars bästa"

Ingrid Hylander

Sammanfattning

En springande punkt i all familjestödjande verksamhet är om konsekvensen blir att de som redan har får mer, eller om den når alla. På kort sikt kan man inte förvänta sig att allmänna åtgärder ska *ersätta* åtgärder för dem som har behov av särskilda åtgärder eller för dem som redan har allvarliga problem.

Den främsta slutsatsen är att det krävs en vid variation av familjestödjande åtgärder. Familjer har inte enbart skilda typer av problem utan kanske främst olika preferenser när det gäller stödsystem. Som det ser ut nu tycks emellertid såväl föräldrautbildning som familjecentralsverksamhet utvecklas efter en ganska likartad mall. Man prövar något i en kommunal del och sedan sprider det sig till övriga kommunal delar.

Familjecentralsverksamheten

När utvärderingen görs ligger familjecentralsverksamheten i startgroparna. Den verksamhet som finns och som utgör basen för familjecentralerna är öppna förskolan i samverkan med BVC, varför det är denna verksamhet de intervjuade har erfarenhet av. I den här utvärderingen har ingen dokumentation av närvarosiffror utförts utan det är brukares och utförares upplevelser som ligger till grund för analysen.

De föräldrar som intervjuas är mycket positiva till öppna förskolan och deras samverkan med BVC. De ger många exempel på hur verksamheten fungerar förebyggande i form av smidig rådgivning samt uppkomst av nätverk och kontakt som undanröjer nedstämdhet och isolering. De har få förslag på förändringar annat än önskan om längre öppethållande. Få vet däremot vad en familjecentral innebär och många är direkt skeptiska till att den verksamhet de går till ska benämnas familjecentral. De associerar benämningen med myndighetsutövning och problem. Det tycks inte finnas någon efterfrågan från brukarna på den form av slussfunktion som de yrkesverksamma efterlyser. Såväl förskollärare som BVC-sköterskor betonar just möjligheten att slussa föräldrar till andra typer av åtgärder inom exempelvis socialvård eller barnpsykiatri. De ser psykologer och socionomer som en resurs som såväl kan "överta" besvärliga ärenden

som slussa vidare till andra åtgärder. BVC-psykologer och socionomer ställer sig inte helt negativa till detta men betonar istället överföring av psykologisk och social kunskap till familjecentralen som sin viktigaste uppgift. Genom teamarbete, handledning eller konsultation kan ett professionellt lärande äga rum som gör att övrig personal på familjecentralen blir säkrare i att hantera svåra situationer och själva motivera föräldrar att söka sig vidare. Det finns även en tveksamhet från psykologer och socionomer till att finnas till hands för föräldrar som eventuellt vill ha deras hjälp, när de redan har en lång kö med föräldrar som både vill och har stora behov av att tala med dem.

Det finns få distriktssköterskor/barnmorskor engagerade i familjecentralsverksamheten, beroende bl.a. på olika typer av distriktsindelning, vilket upplevs som en stor brist.

Enligt föräldrar och yrkesverksamma är det många som inte använder sig av verksamheten. Det finns en tvekan om föräldrar som har stora problem med sina barn verkligen vågar sig till öppna förskolan. Det är även ovanligt att föräldrar med annan språkbakgrund än svenska kommer. I en kommun del är det relativt vanligt med pappor, men inte i övriga.

Många betonar vikten av gemensamma och ändamålsenliga lokaler. Även om det är samverkan som är det viktiga och lokalen inte är någon garant för en sådan samverkan är det svårt att avgränsa vad familjecentralsverksamheten egentligen innebär om det inte finns en gemensam lokal.

Om familjecentralen ska vara en verksamhet som riktar sig till alla krävs således specifika åtgärder för att nå de grupper som inte kommer idag. Samtidigt måste man analysera vilka konsekvenser en breddning får för verksamhetens innehåll och personalens möjlighet att upprätthålla den kvalitet som finns idag.

- Klargöra skillnader mellan generellt förebyggande åtgärder, riktade åtgärder och behandlande åtgärder.
- Analysera resursbehov så att nya åtgärder inte går ut över existerande och välfungerande verksamhet. Värna om den goda kvalitet som idag finns i öppna förskolan och dess samarbete med BVC!
- Klargöra om socionomers och psykologers medverkan främst ska bestå av övertagning av ”ärenden” eller av överföring av kunskap och professionellt stöd (konsultation och handledning) samt hur detta samarbete ska utformas.
- Dokumentera och utreda vilka kategorier som nu utnyttjar verksamheten i form av kön, etnicitet, social tillhörighet etc. som underlag för eventuella riktade åtgärder.

Föräldrautbildning

Föräldrarna som deltagit i COPE föräldrautbildning är positiva till utbildningen, avgörande tycks vara att ledarna är entusiastiska och kunniga. Majoriteten av ledarna är erfarna förskollärare. Föräldrarnas motiv bestämmer hur de kommer

att uppleva föräldrautbildningen. De flesta deltagare är enligt såväl samtalsledare som föräldrar aktiva och medvetna föräldrar, som är inställda på att utveckla sitt föräldraskap och anstränger sig för att få ut så mycket som möjligt av kursen.

Samtalsledarna tycker att det positiva med COPE är att det finns en struktur, betoningen av det positiva hos barnen samt att föräldrarna själva får komma fram till lösningar på problem. Det negativa är att det blir stressigt, eftersom upplägget är allt för styrt samt att innehållet inte är anpassat efter svenska förhållanden. Dessutom tycker de att förberedelser och rekrytering av deltagare till föräldragrupperna tar så lång tid och så mycket kraft i anspråk att de inte kan tänka sig att kontinuerligt leda föräldragrupper. Rekommendationen blir därmed att använda fler modeller för föräldrautbildning samt att möjliggöra att den modell som används anpassas efter deltagarna. I nuläge råder det brist på strukturerade modeller för föräldrautbildning anpassade efter svenska förhållanden, men utifrån den erfarenhet som finns i dag torde detta kunna utvecklas.

Utbildningen når inte alla föräldrar. Många kommer inte trots att de anmält sig eller de hoppar av sedan de börjat. Framför allt kommer inte de föräldrar som samtalsledarna tycker har de största behoven av föräldrautbildning. För att öka deltagandet tycks det då väsentligt att den utbildning som ges anpassas till de föräldrar som kommer eller dem som är presumtiva deltagare. Men det finns också viss tveksamhet från föräldrarna om hur gruppen påverkas om många föräldrar har allvarliga problem med sina barn. Det kan också vara så att föräldrar med allvarliga problem med sina barn vill träffa andra föräldrar i samma situation och att detta också ställer speciella och högre krav på samtalsledarna.

Vissa moment i föräldrautbildningen upplevs som svåra att genomföra enligt många samtalsledare och som onödiga enligt flera föräldrar. Samtidigt anser andra att just dessa moment är oundgängliga. Detta kräver en öppenhet för anpassning av innehåll till såväl samtalsledarnas stil som till föräldrarnas behov och intresse.

- Anpassa manual efter svenska förhållanden och skolans och förskolans värdegrund.
- Anpassa upplägget efter föräldragruppen inte enbart efter en manual.
- Öka variationen genom olika typer av strukturerade föräldrautbildningar samt genom att erbjuda såväl generella som riktade grupper. I samarbete med BUP kan exempelvis grupper startas för föräldrar som upplever särskilda svårigheter med sina barn där samtalsledarna har gedigna erfarenheter av sådan problematik.
- Ge samtalsledarna resurser för för- och efterarbete så att de erfarna och kunniga orkar vara kvar och har underlag för att utveckla verksamheten.

Utvärdering av familjestödjande åtgärder

Bakgrund

Visionen för det övergripande projektet Barns och Ungdomars Bästa är att åstadkomma bästa möjliga livsbetingelser för barn och ungdomar inom kommunen genom att skapa kunskap och utveckla nya arbetsformer utifrån brukarnas perspektiv. Den här delutvärderingen av projektet gäller lokalt utvecklingsarbete avseende barn och ungdomar under 13 år och sätter fokus på tidiga familjestödjande insatser, mer specifikt *familjecentraler* och *föräldrautbildning*.

Syfte och avgränsningar

Syftet med denna utvärdering är dels att belysa de processer som leder fram till familjestödjande insatser dels att skapa kunskap om de innebörder som olika aktörer ger dessa insatser. Tanken var från början att undersöka huruvida insatserna föräldrautbildning och familjecentraler så som de upplevs dels av utförare dels av brukare stämmer överens med de mål som satts upp för projektet. En utförligare framställning av de övergripande målen finns i huvudrapporten (Rigné m fl, 2004). Där framgår emellertid att det finns en diskrepans mellan de mål som formuleras i dokumentet "Barns och ungdomars bästa – utgångspunkter för ett lokalt utvecklingsarbete i samverkan mellan Linköpings kommun och Landstinget i Östergötland" (Landstinget i Östergötland) och den operativa projektledningsgruppens mål och riktlinjer som dessa formulerats i "Barns och ungdomars bästa - delrapport 2002" (2002:04). Detta gör det något vanskligt att utvärdera verksamheten mot målen. Den största skillnaden ligger i en förskjutning från åtgärder inriktade på särskilda behov till allmänna åtgärder. Exempelvis är det explicita målet att "familjen ska stärkas och stödjas" något som tillkommit i och med projektledningsgruppens arbete. Eftersom det finns en utförlig diskussion om mål i huvudrapporten (s. 13 ff.) görs ingen upprepning här. Denna del av utvärderingen inriktas på att beskriva och belysa de processer som leder fram till familjestödjande insatser och de innebörder som olika aktörer ger dessa. Därefter följer en diskussion om vilka mål som är möjliga att uppnå med dessa insatser, vilka mål som står i konflikt till varandra samt vilka mål olika aktörer anser har uppnåtts.

Angelägna frågor att utvärdera i detta delprojekt är motiv och deltagande när det gäller val av arbetssätt, avvägning mellan tänkbara modeller/arbetssätt, anpassning av arbetssätt till lokala förutsättningar samt utfall av insatserna såväl utifrån deltagarnas upplevelser som insatsernas räckvidd. Vilka grupper deltar och vilka deltar inte samt vilka faktorer är betydelsefulla när det gäller deltagande respektive icke-deltagande.

De två delprojekten som utvärderas, familjecentraler och föräldrautbildning kommer att redovisas var för sig med en gemensam slutdiskussion. Resultatet kommer att presenteras som kvalitativa mönster som kan ge förståelse för hur

upplevelser av insatserna förhåller sig till olika typer av mål samt tänkbara förklaringar till detta. Utvärdering av föräldrautbildning omfattar inte den föräldrautbildning som ges till nyblivna föräldrar i samarbete med BVC, på grund av att det är en verksamhet som funnits under en längre tid och inte är ett nytt skott i och med Barn och Ungdomars Bästa. Den innefattar inte heller den föräldrautbildning "Right From Start" som genomförts för nyblivna föräldrar men som startat efter utvärderingsperioden. När denna utvärdering startade fanns redan planer på en parallell utvärdering av COPE föräldrautbildning, som låg utanför utvärderingsgruppens uppdrag. Dels skulle en "consumer satisfaction" mätning göras dels en mer utarbetad effektstudie. Den förevarande utvärderingen fokuserar en fördjupad förståelse och problematisering inte bara av effekten av utbildningen utan även av det sammanhang i vilken den ingår. Meningen var att dessa olika utvärderingar skulle komplettera varandra. Därför har heller inga ansträngningar gjorts i denna utvärdering att samla statistik över samtliga genomförda föräldragrupper. "Consumer satisfaction"-mätningen är under utarbetande medan den mer utvidgade studien har lagts ned på grund av att den blev för omfattande för de medel som fanns att tillgå.¹ Därmed saknas också en del av underlaget för en komplett utvärdering.

Förebyggande arbete

I målbeskrivningarna i projektet beskrivs uppgiften som att arbeta förebyggande med speciella behov i de fyra kommundelarna. Någon utskiljning av olika typer av förebyggande arbete görs emellertid inte. För klarhetens skull redogörs här kortfattat för olika typer av förebyggande arbete och behandling eftersom detta får stor betydelse när det gäller att bedöma vilka mål som uppfylls.

Behandling syftar till att bota eller lindra de problem som finns medan förebyggande verksamhet ska förhindra att dessa problem uppträder. Traditionellt räknar man i allmänpreventivt arbete med tre olika nivåer av förebyggande verksamhet: (a) att förebygga att problem uppträder hos en hel population, (b) förebygga att problem uppstår i en riskpopulation samt (c) att förebygga att värre problem uppstår i en grupp som redan har problem (Caplan, 1964) Dessa olika nivåer anses kräva olika typer av åtgärder. Det finns dock problem med detta sätt att betrakta förebyggande verksamhet. Det bygger på att det är möjligt att identifiera riskpopulationer. Enligt Bremberg (Folkhälsoinstitutet, 2000) är den möjligheten betydligt mindre än man tror, ungefär 1:4, vilket betyder, för att åtgärder ska få en effekt på de 5 % barn som riskerar att utveckla stora problem i skolåldern måste specifika åtgärder riktas mot ca 20 % av alla barn och detta är varken möjligt eller önskvärt. Ett annat sätt att se på förebyggande arbete är att underlätta familjers tillgång till "frisk-faktorer" istället för riskfaktorer. Sådana friskfaktorer är bra för alla. Friskfaktorer är t.ex. sociala kontakter

---

¹ Peter Thunström, personlig kommunikation.

och god information om samhällstjänster. Det finns alltså en förhoppning att genom åtgärder som riktas gentemot en hel population ska också riskpopulationer och de som redan har problem nås. Om syftet är att tillhandahålla fler friskfaktorer för alla uppstår problem om det bara är de som redan har tillgång till friskfaktorer som kommer i åtnjutande av dessa även om deras livskvalitet höjs. Det finns också en motsatt risk att om problem kommer att dominera en verksamhet förvandlas den till en behandlande verksamhet med fokus på riskfaktorer istället för t.ex. en pedagogisk verksamhet med inriktning på friskfaktorer. Denna avvägning mellan behandling och förebyggande arbete samt mellan allmänna åtgärder och riktade åtgärder behöver analyseras när ny familjestödjande verksamhet planeras. Det är också här skillnaden ligger i de olika mål-skrivningarna.

Tidigare utvärderingar och forskning

Översikter av tidiga föräldrastödjande insatser täcker ofta verksamheter som föräldrautbildning, familjecentralsverksamheter och riktade insatser till föräldrar med barn med behov av särskilt stöd. Olsson, Hagekull och Bremberg (2003) har gjort en omfattande sammanställning av 63 studier som de anser uppfyller vetenskapliga krav (randomiserade grupper). Insatserna innefattar, gruppmöten med föräldrar, enskilda möten med föräldrar samt distansundervisning. De konkluderar att 60 av 65 studier visade på en gynnsam effekt hos barnen eller i samspelet mellan föräldrar och barn. Av de insatser som vänder sig till *yngre barn*, 18 månader till 5 år, är de flesta inriktade på barn med specifika beteendeproblem och/eller områden med många riskfaktorer när det gäller barns utveckling. De mått som används är föräldrars rapporterade upplevelse av säkerhet i föräldrarollen, rapporterade skillnader i barnens beteendeproblem, samt observationer av samspel och beteende hos barn. Effekterna varierar i olika studier, somliga visar att föräldrar rapporterar positiva förändringar men att detta inte framgår av observationerna. Effekterna beskrivs i flertalet fall som högre grad av önskvärt beteende hos barnen eller mer önskvärda uppfostringsmetoder hos föräldrarna. Studierna bygger således på en uppfattning om vad som är önskvärt beteende hos barn och föräldrar. Även de insatser som inriktas på äldre barn rapporteras ge goda effekter. Många föräldrastödjande insatser har emellertid när det gäller *äldre barn* kombinerats med andra insatser, vilket gör det svårt att bedöma vad som varit utslagsgivande. Flertalet av dessa studier grundar resultaten på rapporterade effekter snarare än observerade. Rapporterade effekter för äldre barn varierar i större utsträckning än när det gäller de yngre barnen. Målen för insatserna för de äldre barnen är också mer varierande. Det kan fokusera på alkoholvanor, social aggressivitet, olydnad, samspel mellan föräldrar och barn, föräldrars ilska, föräldraintegration m.m. 19 av 27 studier vänder sig till föräldrar vars barn har beteendeproblem eller tillhör grupper där många riskfaktorer föreligger.

De insatser som beskrivs är i de flesta fall högt strukturerade. Olsson, Hagekull och Bremberg (2003) menar att de studier som visar på effekter framför allt är inriktade på uppfostringsmetoder, regelsättande, kommunikation inom familjen, insyn i barns liv, samt information om barns utveckling och risker de utsätts för. Författarna drar slutsatsen att effekterna är relativt säkra men att det finns felkällor som bl.a. utgörs av ett stort bortfall. Studierna är utförda i andra länder än Sverige och avser i hög utsträckning barn med uttalade beteendeproblem eller barn från riskmiljöer (sommiga av en karaktär som knappast existerar i Sverige) vilket sammantaget gör att det inte är självklart att dessa insatser skulle få samma positiva effekt när det gäller en bred population av barn och föräldrar i Sverige.

Andalibi Andersson, Hagekull och Bremberg har gjort en genomgång av föräldrastöd i Sverige (2002). Dessa insatser är ofta utvärderade men inte med randomiserade grupper. Före–efter mätningar har endast gjorts i enstaka fall. En enda studie utgör en fullskalig randomiserad undersökning.

COPE-metoden har studerats i Kanada och visat på positiva effekter när det gäller barn med beteendeproblem. Carlsson & Tunström (2002) har inom ramen för Barns och Ungdomars Bästa gjort en utvärdering (consumer satisfaction) av fyra föräldragrupper enligt COPE-metoden. 62 föräldrar anmälde sig, 35 kom till första tillfället och 23 var kvar vid sista tillfället. Över 95 % av de tillfrågade (utvärdering efter varje tillfälle) svarade att det tyckte att innehåll, gruppleddare och gruppdiskussion varit bra eller mycket bra. Även föräldrar som hoppat av kursen har markerat positiva svarsalternativ. En tolkning, som författarna gör av detta är att man slutar på grund av motiv som inte har med kursens upplägg eller innehåll att göra. En annan tolkning är att dessa enkäter inte förmår diskriminera mellan den innebörd och mening olika föräldrar ger insatsen. Det betyder att när så många uttalar sig så positivt är det svårt att veta vad uttalandet egentligen står för. När även de som hoppar av uttalar sig positivt är det svårt att veta vad enkäten mäter.

Föräldrar till 24 barn (Carlsson & Tunström 2002) fyllde i ett symtomskattningsformulär avseende barnens beteende hemma, före och efter utbildningen, vilket gav signifikanta skillnader. En enkät om föräldrars upplevelse av kontroll tyder på en ökad känsla av kontroll i föräldraskapet.

Metod

Intervjuerna utförs i huvudsak i form av fokusgrupper med brukarna, det vill säga föräldrarna och med tjänstemän/kvinnor som deltagit i familjestödjande verksamheter. Intervjuerna har genomförts mellan hösten 2002 och våren 2004. Syftet med fokusgrupper är att samla in så mycket meningsfull information som möjligt. Analyserna tar sin utgångspunkt i detta empiriska material och kommer att presenteras som mönster som kan beskriva och skapa förståelse för vad som uppnås i förhållande till de förväntningar som finns. Data är i huvudsak kvalitativa.

tiva det vill säga de består av människors uttalanden samt observationer som är gjorda i samband med dessa uttalanden. Bearbetning av data är även kvalitativ genom att dessa kodas i kategorier som ger underlag för en meningsfull struktur. Även analysen är kvalitativ det vill säga de slutsatser som dras är baserad på tolkningar. Dessa tolkningar är väl förankrade i empirin, resultatet kommer att exemplifieras med illustrativa citat och i största möjliga utsträckning kommer alternativa tolkningar att behandlas. Genom detta förfaringssätt kan en vid variation av upplevelser och åsikter komma fram, som kan ge underlag för diskussioner och beslut när det gäller olika dilemman som man bör ta hänsyn till vid planerandet av fortsatta insatser eller liknande insatser någon annanstans.

Urval

1. Föräldrautbildning

- En fokusgrupp med fyra projektledare 3 kvinnor 1 man (ht 2002)
- Fyra fokusgrupper med samtalsledare 17 kvinnor (ht 2002)
- Tre fokusgrupper med föräldrar 15 kvinnor 4 män (vt 2003, vt 2004)
- 14 intervjuer med föräldrar som avbrutit föräldrautbildningen
8 kvinnor och 6 män

2. Familjecentralsverksamhet

- En fokusgrupp med fyra projektledare 3 kvinnor 1 man (ht 2002)
- Fyra fokusgrupper med personal på familjecentraler (ht 2002)
- Fyra fokusgrupper med föräldrar som deltar i familjecentralsverksamhet ht 2003.

Dessutom kommer två uppsatser (Ekstrand, 2004 och Holback, 2004) att redovisas och analyseras. Dessa bygger på följande dataunderlag: Ekstrand, Intervju med 15 barn vars föräldrar deltar i föräldrautbildning; Holback, Intervju med 14 föräldrar som hoppat av en föräldrautbildning.

Samtliga intervjuer har registrerats med ljudbandspelare, transkriberats och därefter kodats. Koderna har vuxit fram ur materialet. De begrepp som används vid presentation av mönster är framsprungna ur informanternas utsagor. De illustrativa citat som finns i rapporten är direkt hämtade från transkriptionerna. Språket har inte onödigtvis justerats utan transkriberats som talspråk, men, för att öka läsbarheten, har pauser, upprepningar, oartikulerade ljud etc. tagits bort.

Resultat

Det övervägande intrycket när det gäller den här utvärderingen är att såväl brukare som tjänstemän/kvinnor uttalar sig mycket positivt om såväl familjecentralsverksamheten som föräldrautbildningen. Det finns mycket glädje och engagemang som uttrycks i intervjuerna, vilket har gjort att det varit en tacksam uppgift att vara utvärderare. Det som många betonar när det gäller vad som är

det viktigaste i föräldrautbildningen är att COPE-metoden understryker att man ska ta fasta på det positiva. Därmed kan det också bli en grannlaga uppgift att göra denna utvärdering. Utvärderingen kan inte bli isomorf med den utbildning som granskas, det vill säga att lyfta fram det positiva och bortse från det negativa. I stället kommer detta förhållningssätt att problematiseras för att gå bakom det som sägs och för att skapa en bild av nyttan med detta projekt utifrån de mål som satts upp. Å andra sidan finns det alltid en risk med utvärderingar att man istället letar efter negativa konsekvenser. Det sätt som den här utvärderingen försöker lösa detta dilemma är genom att lyfta fram motstridigheter samt de konsekvenser dessa motstridigheter får för olika typer av grupper och intressen.

Många ser föräldrautbildning som en naturlig del av en familjecentral, BVC:s föräldragrupper är i hög utsträckning knutna dit och även en del COPE-grupper är förlagda till öppna förskolan vilket är den lokal där den huvudsakliga samverkan i familjecentralerna sker. Detta gör att det är naturligt att först behandla familjecentralsverksamheten och därefter föräldrautbildningen.

Arenor för familjestödande åtgärder

Med arena menas här den plats där verksamheten äger rum, där brukare och utförare träffar varandra och interagerar. Denna arena kan upplevas och beskrivas på olika sätt och ha olika funktion för aktörerna. Föräldrar och professionella har idéer om olika typer av sådana arenor när det gäller familjecentralens verksamhet och föräldrautbildningen. De har också idéer om vilken typ av arena som de tror att andra vill agera på eller borde vilja agera på. Detta skiljer sig mellan individer och mellan grupper. Nedan beskrivs fem olika typer av arenor i form av metaforer som framträtt genom intervjuerna. Med nödvändighet är dessa arenor beskrivna som typfall och kanske något tillspetsade för tydlighetens skull. Många, såväl av de professionella som föräldrarna önskar inte ensidigt en typ av arena utan vill att verksamheten ska vara flerdimensionell. De olika arenorna är ett sätt att illustrera vilka behov och mål som kan antas uppfyllas med respektive verksamhet utifrån såväl tjänstemanna- som brukarperspektiv. De arenor som beskrivs är *Mötesplatsen*, *Skolan*, *Kurorten*, *Rådgivningsbyrån* och *Slussen*. Här beskrivs de olika arenorna, längre fram kommer dessa att användas i analysen av verksamheterna. Samtliga nedanstående arenor kan användas för att uppfylla de mål som är uppsatta för verksamheterna, men de kan också användas på ett sådant sätt att verksamheternas syfte förfelas.

Mötesplatsen

Mötesplatsen är som ett torg eller café där alla kan träffas. Föräldrar träffas för att de tycker om att prata om sina barn. Föräldrar träffas för att de är nyfikna på andra kulturer, svenskfödda föräldrar träffar föräldrar födda i andra länder. Föräldrar kan träffas för att få vuxenkontakt, vilket är ett starkt behov när man

t.ex. är hemma med ett litet barn. Den verksamheten i öppna förskolan som riktas till föräldrar med barn under ett år kallas för Babycafé, det vill säga en plats där man kan mötas. På mötesplatsen kan kontakter knytas som leder till fortsatta möten på andra ställen. Såväl föräldrautbildning som familjecentralen beskrivs av både professionella och föräldrar ofta som en mötesplats.

För de professionella innebär mötesplatsen att de dels på ett naturligt sätt träffar föräldrarna dels innebär det att de träffar varandra och har möjlighet att lära känna varandra och diskutera gemensamma arbetsuppgifter. Förutsättningen för en mötesplats är att det finns en fysisk plats att träffas på. Hur denna plats ser ut och organiseras har stor betydelse för vilka professionella som vill mötas där.

Baksidan av en mötesplats är att alla inte har sina vägar förbi just den platsen. Det kan vara så att dem som man helst vill träffa inte kommer. Det kan också vara så att det inte enbart är positiva möten som uppstår utan att möten också kan orsaka konflikter.

Skolan

I skolan sätts lärandet i centrum. Skolan bygger på att det finns kunskap om föräldrarollen som kan läras. Lärande kan ske på olika sätt genom föreläsning, förebilder, diskussion eller praktisk träning. Lärande sker såväl på familjecentralen genom diskussioner och genom att föräldrar ställer frågor och tittar på hur andra gör och lärande sker i föräldrautbildningen.

Lärande sker också mellan professionella när de samverkar med varandra i gemensamma diskussioner och i konsultation och handledning. Detta professionella lärande är ett av projektets uppgifter när det gäller socialsekreterarna i förhållande till övriga yrkespersoner. Uppgiften är att förstärka konsultation och handledning som ges av socialarbetare till personal som arbetar med barn. Det finns dock ingen diskussion om hur detta ska förstärkas och vilka arbetsprocesser som är ändamålsenliga och efterfrågade. Samverkan, konsultation och handledning är tre sinsemellan olika processer som kräver olika förutsättningar.

I en god skolmiljö sker lärandet i en positiv anda. Innehållet följer en läroplan som är vedertagen och allmän. I en negativ skolmiljö upplevs undervisningen som tråkig, innehållet ointressant och läroplanen flummig, dogmatisk eller obefintlig, vilket resulterar i att skolk är vanligt.

Slussen

I en sluss flyttas något från en nivå till en annan. Ofta handlar slussandet om att man lyfter ett problem från tidigt förebyggande till en form av riktad verksamhet eller behandling eller social åtgärd. En sluss är i den bemärkelsen den används här ett ställe där en person som presenterat sitt problem för en yrkesperson kan få kontakt med en annan yrkesperson och därigenom också med andra verksamheter. Det kan vara en förälder som ger förtroenden till en förskollärare

på öppna förskolan och blir uppmanad eller hjälpt att ta kontakt med socialsekreterare eller BVC-psykolog. I slusstanken finns också en idé om att en miljö eller verksamhet eller kontakt som upplevs som positiv, genom slussning kan överföras till en annan verksamhet eller person. Till exempel att socialsekreterare och psykologer som kan upplevas främmande och skrämmande, genom att associeras med öppna förskolan kommer att uppfattas som positiva och ofarliga personer. Detta kan säkert vara fallet, men man måste ha i åtanke att slussning kan ske i bägge riktningar och att en verksamhet som upplevs positiv kan bli "kontaminerad" av en verksamhet som t.ex. upplevs kontrollerande. Detta är en anledning till att de socialsekreterare som anställts i och med projektet inte har en myndighetsutövning. De förväntas dock vara behjälpliga när det gäller slussning till sådana åtgärder. Slussen är framför allt en arena som beskrivs av yrkespersoner.

Rådgivningsbyrån

Till rådgivningsbyrån kommer föräldrar för att de vill ha svar på frågor. Det kan röra sig om stora problem eller enbart "små prickar". Nyblivna föräldrar som går till öppna förskolan kan samtidigt ställa frågor till BVC-sköterskan.

Vissa föräldrar går föräldrautbildning för att de vill ha svar på frågor och förväntar sig då att samtalsledarna ska vara erfarna och kunniga. Rådgivning kan lugna oroliga föräldrar, de får konkreta svar som de kan använda och därigenom känna sig säkrare. Men rådgivning kan också innebära att föräldrar blir alltför beroende av experter och inte vågar lita på sin egen förmåga.

Kurorten

Kurorten är en stödfunktion, det är ingen behandling utan en friskvårdsanstalt, där finns möjlighet till vila och rekreation. Kurorten kan dels bestå av *vilorum* där trötta föräldrar får lite avlastning, antingen genom att professionella personer för en stund underlättar genom att ta hand om barnen eller genom samtal som gör att de känner sig avlastade och stöttade. Föräldrarna kan slappna av, svalka upprörda känslor och gå därifrån pigga och uppfräschade. Det kan också innebära att föräldrarollen stärks genom egen aktivitet eller att föräldrar hjälper varandra. Trötta föräldrar lämnar kurorten utvilade och styrkta. Men kurorten kan naturligtvis också leda till en passivisering eller ett allt för lättvindigt överlämnande av vanliga föräldrauppgifter till professionella.

De professionella står tillsammans för miljön på kurorten och skapar det mottagandet och det klimat som gör att föräldrar vill komma dit.

De professionellas motiv till familjestödande åtgärder

Hos de professionella finns varierande motiv till varför och hur de vill satsa på familjestödande åtgärder. Utifrån intervjuerna går det att urskilja tre olika sätt att ta på sig denna roll, vilka beskrivs nedan. Somliga professionella aktörer håller sig nästan helt till en typ medan andra blandar eller växlar i olika faser. Det

kan också vara så att i ett arbetslag kan professionella komplettera varandra. Om en person tar på sig en specifik roll tar en annan på sig en annan för att balansera, eftersom samtliga roller sannolikt är nödvändiga för att ett projekt ska kunna genomföras. Hur de olika rollerna dominerar i olika faser av ett projekt och i mötet med olika typer av föräldrar och på olika arenor får betydelse för hur projektet genomförs.

Eldsjälen

Många av de intervjuade professionella beskriver sig själva som eldsjälar. De har ett stort engagemang för barn som far illa. De anser att det finns så stora behov i samhället, så mycket krisiga familjer och så mycket stress att någonting måste göras. De menar att ibland behövs det inte så mycket för att vända rätt. Eldsjälen vill förebygga problem så att det inte kommer att finnas några värstingar och lägger ner många timmar utanför arbetstid. Få projekt skulle sjösättas utan eldsjälar. Men eldsjälar bränner också lätt ut sig, bränner sitt ljus i båda ändar eller tvingas stjäla eld från sin ordinarie verksamhet. Om de inte får stöd från ledning och kollegor, om det inte sätts in extra resurser är det lätt att eldsjälen blir anklagad för, eller anklagar sig själva för, att ta energi från det vanliga förskole-, BVC- eller socialtjänstarbetet. Eldsjälen vill agera på alla arenor och möta alla typer av föräldrar, men agerar hellre praktiskt än analyserar vilka möjligheter som finns eller vilka slutsatser som ska dras.

Anpassaren

Anpassaren går långsamt fram funderar över innehåll och metod och vill inte ändra för mycket i den vanliga verksamheten. När anpassare finner att det finns motsättningar mellan de metoder de vanligtvis arbetar efter och de nya gör de en anpassning. De anpassar också sin ledarstil efter sin egen personlighet och upplägget efter den föräldragrupp de har. Anpassarna är garanter för att man inte kastar ut barnet med badvattnet när nya metoder introduceras. Men med enbart anpassare kommer inga verkliga förändringar. Risken är att allt återgår till det gamla igen. Anpassaren vill agera på den arena som hon/han är mest van vid det vill säga förskolläraren agerar gärna på skolarenan men också på kurortsarenan, som påminner om småbarns omsorg, BVC-sköterskan på kurortsarenan och rådgivningsbyrån och socialsekreteraren på rådgivningsbyrån.

Metodikern

Metodikern är påläst och vet vad som bör göras och vad som är effektivt. Metodiker följer gärna en manual eller en bestämd metod eller inriktning om de vet att den är utprövad. Metodikern står ut med att föräldrarna kanske inte är helt positiva till en början men är övertygade om att detta kommer att förändras. Nya projekt behöver ofta metodiker för att klara sig över den första entusiastiska fasen och ta sig genom motgångar. Men blir det för stor dominans av

metodiker riskerar projekt att hamna i en återvändsgränd och förlora dem som projektet är till för, det vill säga föräldrarna. Metodikern agerar gärna på skolarenan, eller rådgivningsbyrån beroende på yrkeskompetens, men kan ibland tycka att det blir för litet gjort på mötesplatsen.

Föräldrars motiv till att delta i familjestödande åtgärder

Föräldrar anger också olika anledningar till varför de går föräldrautbildning eller deltar i familjecentralens verksamhet. Fyra olika typer av motiveringar har kunnat urskiljas genom att analysera informanternas utsagor. För att tydliggöra det mönster som har framträtt presenteras dessa som fyra olika kategorier eller typer av föräldrar. Det är dock viktigt att påpeka att de flesta föräldrars förväntningar har drag av alla dessa typer men kanske med någon som dominerar över de andra. Inslag av en viss typ kan också variera beroende på situation och omgivande personer. Följande fyra kategorier har urskiljts när det gäller förväntningar på familjestödande åtgärder, *föräldrarollsmedvetna*, *sociala* föräldrar, *stödsökande* föräldrar och *rådsökande* föräldrar. Genom att beskriva dessa olika typer av föräldrar blir det möjligt att åskådliggöra hur föräldrautbildning eller familjecentralens verksamhet kan uppfattas beroende på vilka förväntningar föräldrarna har.

Ett annat viktigt påpekande är att den typ av föräldrastödande åtgärd som en familj föredrar inte behöver vara relaterat till de professionellas bedömning av problemets svårighetsgrad. Det betyder att det finns familjer med stora problem och med små problem i samtliga kategorier, men man föredrar olika bemötande och inriktning på verksamheten.

Föräldrarollsmedvetna föräldrar

Föräldrarollsmedvetna föräldrar beskrivs eller beskriver sig själva som medvetna föräldrar. Men de vill lära sig mer om barn och förhållningssätt till barn. De oroar sig för sina barns framtid och tycker att det är mycket som barn behöver lära sig för att klara sig i samhället. De är intresserade av det mesta som rör barn och diskuterar gärna, men har också dåligt samvete för att de inte tycker att de hinner med sina barn som de skulle vilja. Föräldrarollsmedvetna föräldrar använder gärna skolan som metafor för den arena där de vill använda sig av familjestödande åtgärder .

Sociala föräldrar

Sociala föräldrar kommer främst för att träffa andra föräldrar. De är nyfikna på hur andra gör och vill gärna diskutera och knyta kontakter. För sociala föräldrar är mötesplatsen den arena där de helst agerar.

Stödsökande föräldrar

Föräldrar som söker känslomässigt stöd och hjälp har kallats för stödsökande. De kommer för att få avlastning och hjälp och säger att de inte vet hur de skulle

ha klarat sig utan denna hjälp. Kurorten är metaforen för den arena där de vill agera.

Rådsökande föräldrar

Föräldrar som är rådsökande har specifika problem eller frågor som de vill ha svar på. De vill ha konkreta råd och tips och uppskattar professionella som har mycket erfarenhet och kunskap. De går gärna till en rådgivningscentral men har inget emot skolan som arena om det finns kunniga lärare och en strukturerad läroplan.

Familjecentraler

Familjecentralstanken har funnits i Sverige sedan 1960-talet och försöksverksamhet har bedrivits i ett antal kommuner.² Under senare år har tanken fått ny bärning och förverkligats på många ställen runtom i Sverige. Socialtjänstkommitén lyfter i sitt betänkande inför den nya socialtjänstlagen (SOU 1994:139) fram samverkan genom familjecentraler som förebyggande verksamhet. Såväl Socialstyrelsen som Folkhälsoinstitutet har stött framväxten av familjecentraler. Folkhälsoinstitutet har tagit initiativ till konferenser och en förening för familjecentraler har bildats. Enligt föreningen för familjecentraler beskrivs en familjecentral på följande sätt:

En familjecentral bedriver en verksamhet som är hälsofrämjande generell, tidigt förebyggande och stödjande samt riktar sig till föräldrar och barn. En familjecentral bör minst innehålla mödrahälsovård, barnhälsovård, öppen förskola och socialtjänst med inriktning mot förebyggande arbete (www.familjecentral.org.se).³

I Utgångspunkterna för Barns och Ungdomars Bästa⁴ står att avsikten med uppbyggnad av familjecentraler är: *att skapa samverkan mellan några olika aktörer som i sitt uppdrag skall stödja och hjälpa barnfamiljer*. Den verksamhet som går under benämningen familjecentral i Linköping och som bedrivs i de aktuella kommundelarna är alltså under uppbyggnad. Det betyder att den personal som har intervjuats inte har haft möjlighet att beskriva en färdig verksamhet som är sådan de önskar utan de har beskrivit sin nuvarande verksamhet och sina planer

---

²För en mer ingående beskrivning av etablering av familjecentraler i Sverige se Marie Gustavsson Holmströms delutvärdering i denna rapport: Områdesanknutna socialsekreterare.

³Familjecentralens hemsida: <www.familjecentral.org.se>. Där finns en litteraturlista över artiklar och böcker inriktade på familjestödjande verksamhet.

⁴Utvecklingsprojekt inom ramen för Barns och Ungdomars Bästa, (2002) Linköping: Linköpings kommun.

och visioner för framtiden. De föräldragrupper som har intervjuats har därmed inte heller haft möjlighet att reagera på en genomförd familjecentralsverksamhet. Eftersom familjecentralen i alla fyra kommundelar utgår från öppna förskolans lokaler är det denna verksamhet som de flesta föräldrar känner bäst till. Det är också när de deltagit i öppna förskolans verksamhet som de har intervjuats. I de fyra grupperna har följande professionella intervjuats.

Tabell 1. Professionella som intervjuats på respektive familjecentral

Professionella	Område 1	Område 2	Område 3	Område 4
Förskollärare	3	2	2	1
BVCsköterskor		2	1	
Distriktsköterskor	1			
Barnmorskor			1	
Socialsekreterare	1	1		1
Psykologer	1		1	1

Tabell 2. Föräldrar som intervjuats på respektive familjecentral

	Område 1	Område 2	Område 3	Område 4
Kvinnor	6	4	6	3
Män				2

Syftet med intervjuerna är att få en klarare bild av vilken innebörd som ges begreppet Familjecentral. Hur beskrivs verksamheten dels av yrkesgrupper som har sitt arbete förlagt till familjecentralerna, dels av föräldrar som använder sig av familjecentralen? Vad är dess viktigaste syfte? Hur ser de professionella på sin egen roll i förhållande till övriga professionella aktörer? Vem vänder sig verksamheten till och vilka anser man att man når?

Verksamheten utgår i alla kommundelar från öppna förskolan, som är en väl inarbetad institution.

De olika yrkesgrupperna på familjecentralen

Det är inte helt lätt att få grepp om vilka yrkespersoner som ingår i respektive familjecentral och hur mycket av deras verksamhet som är förlagd dit. Detta är dels avhängigt av att verksamheten är så ny, dels av att de professionella upplever oklara direktiv från sina respektive verksamhetschefer angående hur mycket tid de kan lägga på familjecentralsverksamheten. Den verksamhet som är mest etablerad är BVC-sköterskans deltagande på öppna förskolan, vilket sker i varierande grad i de olika kommundelarna. Denna verksamhet har funnits sedan 1996. Socialsekreterarnas medverkan är ny i och med projektet och ännu inte etablerad. Det råder oklarheter om hur mycket tid de ska ägna familjecentralsverksamheten. Deras verksamhet utvärderas i en annan rapport (Gustavsson

Holmström, 2004) varför det inte görs mer ingående här. Psykologerna ser sin medverkan framför allt som ett konsultativt stöd till övriga professionella på familjecentralen. Familjecentralsverksamheten upplevs som olika betydelsefull för de olika yrkesgrupperna, bl.a. beroende på i vilken utsträckning respektive yrkesgrupp har behandlande eller förebyggande arbetsuppgifter i sin vanliga verksamhet. Professionella aktörer som främst har individinriktade åtgärder eller förebyggande åtgärder, som ej kan genomföras på familjecentralen kan uppleva att familjecentralsverksamheten inkräktar på det ordinarie arbetet. Detta förstärks om inslaget av akuta uppgifter i den ordinarie verksamheten är stort. För de skilda yrkesgrupperna ser alltså de dilemman som de måste hantera olika ut.

Som verksamheten beskrivs av informanterna framgår det att för *förskollärarna* pågår verksamheten i den öppna förskolan ungefär som vanligt men med ett ökat utrymme för interaktion med de nya professionella aktörer som kommer till öppna förskolans lokaler. Verksamheten vänder sig till alla och är förebyggande. För BVC-sköterskorna ändras först och främst lokalen, men de kan fortsätta att utföra sitt vanliga arbete genom att väga och mäta och ge råd och stöd åt föräldrar. Deras verksamhet är allmän och förebyggande men de kan också rikta åtgärder så att de har en mer intensiv kontakt med vissa föräldrar. När de deltar i öppna förskolans verksamhet får de nya arbetsuppgifter, vilka de intervjuade sköterskorna dock anser underlättar deras vanliga arbete. Dessa upplever emellertid att det ibland inom sjukvården saknas förståelse för det förebyggande arbetet, att ”friska barn är väl inget att hålla på med”. Det är också så att det upplevs lättare att pricka av hur många som har vägts och mätts under en dag än antalet samtal.

Jag har kanske suttit och pratat. En diskussion och kanske inte presterat massa, men bara bidragit med någonting. Det kan vara lika förebyggande som att väga och mäta hos mig. Den tanken tror jag inte är etablerad hos alla BVC-sköterskor, utan man kanske tror att jag är en sällskapsdam, och att man sitter och fikar.
(BVC-sköterska)

För *barnmorskan* innebär besök i öppna förskolans lokaler annorlunda arbetsuppgifter och kommer därför också att inkräkta på det vanliga arbetet. Inom samtliga familjecentraler är man frågande inför hur samverkan med landstinget när det gäller barnmorskors deltagande ska lösas. Olika distriktsindelning upplevs försvåra kontinuiteten för föräldrarna och samverkan mellan barnmorska och BVC-sköterska kring familjerna. Det akuta arbetet inom mödravårdscentralen tar överhanden och det upplevs svårt att få gehör för allmänt förebyggande åtgärder som sker utanför sjukvårdsmiljön. Samtidigt kan miljön på öppna förskolan underlätta arbetsformer som upplevs positiva. En barnmorska berättar om en gruppdiskussion:

Så att när vi pratade, preventivmedel härom sistens då blev det ju en, en sån här allmän diskussion och sen så spred det sig och så satt man och pratade grupp och så hade man erfarenheter och det, då kände jag i alla fall, det finns väldigt stora möjligheter att gå in igen och rätta till det, sånt som man inte har fattat så bra och som jag tycker jag redan har lärt mig hur svårt det är med information /.../ så märker man att det har inte gått in så bra och då är det ju väldigt bra och prata sånt i grupp. (Barnmorska)

Socialsekreterarna är tillsatta bl.a. för att arbeta med detta projekt och behöver därför inte känna att detta inkräktar på det vanliga arbetet. Det finns emellertid en skillnad mellan förskollärare och sköterskor å ena sidan och socialsekreterare och psykologer å andra sidan. De förstnämnda har som uppgift att ägna sig åt alla barn eller mödrar, medan de sistnämnda har mer riktade uppgifter. De arbetar alltså förebyggande på olika nivåer. Socialsekreterare och psykologer kan då uppleva att de gör för litet nytta när de sitter och pratar med en grupp föräldrar som inte upplever att de har några stora problem, när de kanske har svårt att hinna med andra mycket problematiska ärenden. Socialsekreteraren tycker att hennes kompetens kommer mest till sin rätt i riktade åtgärder till speciella grupper, eller genom att de andra ”slussar” familjer till henne. Riktade åtgärder som också är förebyggande, men på en annan nivå kan innebära att t.ex. arbeta med olika invandrargrupper, unga ensamstående mammor etc. För förskollärarna upplevs det som viktigt att socialsekreterare och psykologer ”blir ett ansikte” så att de sedan har lättare att slussa enskilda föräldrar till ett samtal med någon av dessa.

Psykologen har i sina arbetsuppgifter på BVC både allmänt konsultativa uppgifter till sköterskor och riktade uppgifter till barn och föräldrar. Psykologerna menar att de gör mest nytta genom konsultation till övriga som arbetar med familjecentralen. Här kan ålder och erfarenhet spela in. Medan mindre erfarna psykologer gärna deltar i en allmän verksamhet för att skaffa sig den kulturerfarenhet som krävs för att i ett senare skede fungera som konsult kan mer erfarna psykologer tycka att de gör mest nytta genom att användas som konsulter och endast i begränsad utsträckning delta i den allmänna verksamheten t.ex. i föräldragrupper.

Det är ju väldigt belastat, hårt belastat i vårt arbete, /.../ så, kom den här, lite extra på nåt sätt, att se att, det gäller ju att på nåt sätt, tänka till då så att man, lägger krutet på de insatser som verkligen ger mest. Och den övriga psykologgruppens erfarenhet är att vara med i verksamheten, alltså om jag nu skulle vara här mellan 1 och 3 på torsdagar, det, det har inte haft nån större effekt (Psykolog)

Det dilemma som uppstår när det gäller såväl socialsekreterarens som psykologens arbetsuppgifter är en önskan från övriga att de ska delta i den allmänna

öppna verksamheten för att ”bli ett ansikte för föräldrarna.” Men samtidigt gäller att om detta skulle fungera på ett bra sätt har de inte tid och möjlighet att ta emot och samtala med alla de föräldrar som de redan blivit ett ansikte för och som vill prata med dem.

Många av de professionella pekar på de motstridigheter som uppstår på grund av att olika verksamheter befinner sig i olika faser när det gäller centralisering/decentralisering.

Det fanns ju Familjecentraler förut, i nästan hela landet, om man ville se det så, där satt Mödrahälsovården, där satt Distriktssköterskorna, där satt Socialtjänsten, nästan alla vårdcentraler var ju konstruerade så och sen så, drog man in då, två av de här funktionerna så nu är vi där igen. (Psykolog)

Så började vi centralisera och tappade då, helt kontakten med Barnavårdcentralen, som vi då tidigare hade haft väldigt bra kontakt med och speciellt då den, distriktssköterska /.../ så då samlade vi ihop några stycken utav distriktssköterskorna och då först fick jag höra att det var projekt på gång, om det här med Familjecentralen och det tyckte jag ju lät spännande. (Barnmorska)

Ju mer deltagandet i familjecentralens verksamhet upplevs inkräkta på det vanliga arbetet eller ju större hinder det vanliga arbetet innebär för samverkan, desto viktigare är det att sanktioner finns från ledningen inom den egna organisationen. En fullständig utvärdering av familjecentraler bör naturligtvis ta i beaktande inte bara vad som händer på familjecentralen utan även vad detta arbete får för konsekvenser för de vanliga arbetsuppgifterna. Det är i det spänningsfältet som motstridigheter och motstånd lätt kan uppstå. Den här utvärderingen har inte tillräckligt underlag för en sådan analys dels på grund av att den fokuserar på hur familjecentralens verksamhet upplevs och hur genomförandet står i relation till uppsatta mål, dels på grund av att personalen har intervjuats när verksamheten befunnit sig i startgropparna. Socialsekreterarnas delaktighet utvärderas dessutom i en annan rapport.

Vad betyder familjecentral?

Även om de flesta av de professionella aktörerna menar att det är samverkan och inte huset där verksamheten ligger som är det väsentliga kommer så gott som alla tillbaka till vikten av en gemensam lokal, av att vara under samma tak. När familjecentral betyder samverkan blir det svårt att avgränsa verksamheten. Detta gör att när de professionella beskriver verksamheten i familjecentralen så är det främst den verksamhet som äger rum i öppna förskolans lokaler som beskrivs:

Verksamheten vid alla fyra familjecentraler består av *Öppen förskola* för alla med olika typer av aktiviteter, riktad öppen förskola t.ex. *babycafé* för föräldrar med barn under ett år, *BVC-sköterskans verksamhet*, när hon väger, mäter och samtalar med föräldrar. Därutöver finns specifika verksamheter knutna till någon familjecentral t.ex. språkkurser för *Somaliska kvinnor* med barn.

I en kommunal del säger man ”på torsdagar kallar vi det familjecentral”, då har man öppen förskola där barnmorska, socialsekreterare och BVC-sköterska deltar och därefter har man två timmars gemensam diskussion.

Jag har ju kommit helt, utifrån. Det här med Öppna Förskolan, alla de begreppen, är väldigt främmande för mig, så Familjecentral för mig, det är att vi finns här då i form av de här olika kategorierna, och vi finns här, konkret, torsdageftermiddagar mellan 1 och 5 är vi här. Och mellan 1 och 3 möter vi föräldrarna och de andra två timmarna har vi för att fortsätta den diskussionen som vi har börjat, och se om det här fungerar som vi har tänkt oss. (Barnmorska)

I en annan kommunal del säger informanterna att man blev en familjecentral den första september 2003. Starten har skett genom gemensamma studiedagar och gemensamma studiebesök och följs upp av träffar varannan vecka. I ytterligare en kommunal del menar man att det är svårt att säga att det verkligen är en familjecentral eftersom BVC-sköterska och socialsekreterare bara är där ett par timmar per vecka. Här anses lokalen vara det stora problemet. Med större lokaler vill BVC-sköterskorna förlägga all sin BVC-verksamhet till familjecentralen. De har också sett ut ett hus som de hoppas få flytta in i.

Lokalen är väldigt viktigt för utförandet av verksamheten och det är en viss begränsning nu, tror jag, det att det finns bara, ja, det utrymme, som det är. Så att säkert skulle vi kunna, åstadkomma mycket mer, i den lokalen där borta än det är idag, så att som sagt, drömmen finns men nån stans har vi verkligheten ... (Socialsekreterare)

I den fjärde kommunal delen anser de inte heller att de kan kalla sig för en familjecentral i nuvarande läge eftersom de saknar ”ett av de fyra benen” det vill säga barnmorskan. Samarbetet med BVC består i att BVC:s föräldragrupper är förlagda till öppna förskolan och BVC-sköterskan kommer en dag per vecka för att väga och mäta barnen. Även här önskar BVC-sköterskorna bli befriade från arbetsuppgifter på vårdcentralen för att helt kunna ägna sig åt familjecentralen.

Till skillnad från yrkespersonerna nämner föräldrarna inte ordet familjecentral själva. Många har inte ens hört talas om det och vet inte vad det betyder. De säger att de går till öppna förskolan eller till baby-caféet eller nämner öppna förskolans namn. Det kommer fram många negativa associationer till benäm-

ningen familjecentral vilket står i stark kontrast till den positiva inställning de har till att komma till öppna förskolan.

Om någon skulle komma till mig och säga; ”nu ska jag till föräldracentralen”. Då skulle jag tänka; ”Nej, men gud, varför behöver du dem?”. Men hade hon sagt; ”Jag ska gå till babycaféet”, ”nämen vad skoj?”. Jag tror liksom att det har att göra med, det klingar så himla /.../ Någon som håller koll på ditt barn, om du kan ta hand om ditt barn. Jag menar, man tar ju aldrig reda på vad det är, utan du bara hör föräldracentral. ”Jaha, det är säkert en präst där, det är säkert någon läkare, någon psykolog, som jobbar och nästa steg är liksom socialen, som står där och tittar – nu tar vi ditt barn, du missköter det.” (Förälder)

Några andra föräldrar på en annan familjecentral har likartade associationer:

Jag vet en granne till mig som har gått förbi här, och hon har reagerat på att det heter familjecenter. Hon tyckte att det lät som en ... som familjer går som har jättestora problem. Att det har en negativ klang.

Det trodde vi innan. /.../ Så har vi trott att det var något sånt, typ familjer som har lite problem och behöver hjälp.

Fast det tycker jag också, att det låter som en ... ja det är negativt. Hela ordet blir negativt. (Föräldrar)

När frågan ställs vad föräldrarna tycker om idén om en familjecentral där bl.a. BVC och socialsekreterare ska finnas med tycker de däremot att det är en god idé.

För om man nu har ett problem sådär socialt problem, innan det hinner gå så jättelångt, så kanske man inte tar kontakt med ... jag vet inte ens vad det heter. Men då är det så bra att det finns någon här som faktiskt, inte direkt känner, men lite grann så där som man kan öppna sitt hjärta för om man behövde. Innan det blir stora problem. (Förälder)

Även föräldrar som vet att det är en familjecentral och vet vad den innehåller använder inte gärna den benämningen.

Ja, de började kalla det för det med det här nya då, att BVC-sköterskan är här på tisdagar, och sen är det någon från socialen, är det som är här också. Och sen kan man få tag på nå'n psykolog. Det finns allt på nåt vis i ... man kan få hjälp med det i det här huset om man vill. (Förälder)

Eftersom ingen förälder självmant använder ordet familjecentral kommer ”öppna förskolan” att användas som beteckning för den plats dit föräldrar går.

Samverkan

Den arena som familjecentralen utgör och på vilken såväl professionella som föräldrar uppträder beskrivs på ett flertal olika sätt. Hur de olika professionella aktörerna samverkar ser olika ut beroende på vilken arena och vilket motiv för familjestödande åtgärder som de professionella föredrar samt vilka motiv föräldrarna har. Här analyseras utförarnas och brukarnas uppfattning av vad familjecentralverksamheten är genom att presentera verksamheten på de fem arenor som tidigare presenterats. Verksamheten så som den upplevs av föräldrarna kommer att beskrivas först, därefter verksamheten så som den upplevs av de professionella.

Mötesplats som arena för samverkan

För föräldrarna fungerar den verksamhet som redan finns, det vill säga öppna förskolan utvidgad med BVC-sköterska, som en mötesplats. Det framgår klart av intervjuerna. Det finns en stor samstämmighet från föräldrarna om nyttan och nöjet av att träffa andra föräldrar. Särskilt föräldrar som är föräldralediga med ett litet barn har ett stort behov av vuxenkontakt, ”annars blir det bara babyspråk hela dan”.

Flera föräldrar berättar att de har träffats på öppna förskolan och sedan börjat umgås. De hälsar på varandra och får en större bekantskapskrets. På samma sätt har föräldrar gjort genom föräldragrupper för första barnet. En mamma berättar att de fortfarande träffas i föräldragruppen efter fem år. Detta ställer föräldrarna i kontrast till andra aktiviteter som babysim och babysång:

Man kan gå på babysång och babysim, då träffas man bara just där och då, det blir inte, man knyter inte såna kontakter. Men föräldragruppen som man träffar på BB, de får man ofta kontakt med, /.../Så numera är vi fem mammor och tio barn som träffas (Förälder).

Av föräldrantervjuerna framgår alltså att föräldrar genom öppna förskolan och BVC:s föräldragrupper kan skapa nätverk som varar.

Öppna förskolan är en mötesplats som utgår från barnen, vilket skiljer den här mötesplatsen från andra sociala mötesplatser. Det är om barnen föräldrarna pratar med varandra och det upplevs inte viktigt vad de andra föräldrarna arbetar med när de inte är föräldralediga. Öppna förskolan ger en möjlighet för olika kategorier att träffas som annars inte skulle mötas.

Ja, man behöver liksom inte säga; ”jag har utbildning eller inte utbildning, jobb eller inte jobb”, utan vi är föräldrar bara så där. (Förälder)

Det blir en *mötesplats även för barnen*. Att bebisarna har utbyte av varandra betonas framför allt i det område som också har flest pappor som går till öppna förskolan. Här säger föräldrarna att deras små bebisar får ut mycket av kontakten med de andra barnen. Andra föräldrar som har mer än ett barn lyfter fram att de äldre barnen har stort behov av att leka med andra barn.

Det har jag känt nu att, min stora tjej, som blir fyra snart, det blir hon som kräver att man ska gå till andra och leka. Hon kan inte bara sitta hemma med mig.

Min dotter är ett och ett halvt. Och jag känner ett väldigt behov av, och har varit, ja sen sista halvåret kan man säga sen hon har börjat gå, och ... Vill träffa andra barn och ... vill inte vara hemma med mig längre.

(Föräldrar)

Men mötesplatser kan också bli bullriga och kaotiska. Många föräldrar med barn under ett år säger att de inte vågar gå när de större barnen är där utan kommer till baby-caféet.

När jag skulle hit och väga en gång, då var det en vanlig dag då. Det kändes precis omöjligt! Det gick inte att vara här. Då hade jag fått sitta och bära honom hela tiden. Jag hade ju inte kunnat lägga ner honom bland en massa stömmiga treåringar, som bara gråter och skriker och ropar och kastar saker fast man inte får. Hade det inte funnits babyeftermiddag, så hade jag inte gått så mycket.

(Förälder)

Mötesplatsen uppfyller behoven för sociala föräldrar. När barnen är nyfödda är det ett behov för föräldrarna att på ett lättvindigt sätt få sociala kontakter eftersom de är så upptagna av sina barn. Ju äldre barnen blir ju viktigare upplevs mötesarenan för barnen.

Eftersom familjecentralerna befinner sig i startgroparna är den främsta arenan för samverkan mellan *de professionella aktörerna* en mötesplats, där man lär känna varandra, diskuterar sina olika roller och vilka aktiviteter man ska ägna sig åt. Här finns många anpassare som säger att verksamheten ska få växa fram i sin egen takt och att man ska bygga på det man har och anpassa verksamheten efter de förutsättningar som finns i området.

Jag känner liksom att, att det är ju det här området och dess struktur som ska styra så att säga de behov som, och den utveckling som vår familjecentral ska ha, ja menar går du till ett annat område kan du ha helt andra behov och, och det är områdets behov, tycker jag som är min vision. (BVC-sköterska)

Men det finns också ett betydande inslag av eldsjälur. Det finns många visioner, som har underbyggts av studiebesök på andra familjecentraler. Däremot tycks det ännu inte ha funnits tid för att mer djupgående analysera vilka verksamheter som är förenliga och vilka som inte är det.

Metodikern är inte särskilt framträdande. En metodiker skulle i familjecentralverksamheten få rollen av att hålla i diskussionerna, ge struktur, dokumentera och följa upp.

De professionella ser liksom föräldrarna mötesplatsen som en av de viktigaste arenorna för familjecentralen och gläds när de hör föräldrar planera att de ska träffas efteråt eller när de får veta att föräldrar som gått i samma föräldragrupp fortfarande träffas efter många år. Samtidigt finns det röster som säger att egentligen borde ju föräldrar gå hem och träffas hos varandra och inte i öppna förskolan, att egentligen är det något fel på ett samhälle som behöver en öppen förskola.

Det finns å andra sidan professionella röster för att man ska utöka mötesplatsen och bygga länkar till andra verksamheter i samhället genom kontakt med t.ex. idrottsföreningar och annan ideell verksamhet för att motverka att "föräldrarna blir fast med professionella hjälpare".

Mötesplats för alla? Målgrupp och räckvidd

Både professionella aktörer och föräldrar anser att öppna förskolans verksamhet riktar sig till alla. Men det är inte alla som kommer. På frågan om föräldrar tror att andra föräldrar som upplever att de har stora *svårigheter med sina barn* kommer till öppna förskolan svarar några föräldrar såhär:

Tveksamt.

Nej, det tror inte jag.

Det tror inte jag heller.

Om de är ? Nej, bråkiga och skrikiga ... Nej.

Då tror jag det blir jobbigt och ...

Det beror nog på en själv, hur man är som person. Och kanske om man har varit här innan, då kanske man går hit, och så får man ett ... alltså fortsätter att gå hit. Men om man har en treåring som man inte har varit iväg med, då tror jag inte man börjar gå hit för att få hjälp. Det tror jag inte. Jag tror inte att man kanske slutar att gå hit. Fast det kanske man gör. (Föräldrar)

I en kommunal intervjuades även *pappor* och där sade föräldrarna att de var lika mycket pappor som mammor som deltog i verksamheten med de äldre barnen men det var fortfarande mest mammor på baby-cafétiden. I de andra kommunalerna hade informanterna uppfattningen att de var få pappor.

Intervjuare: Nu är det ni som går hit. Går papporna också hit?

Nej, han har inte varit föräldraledig än. Han ska vara det sen i januari.

På pappadag, då får vi se om vi kan släpa hit dom.

Ja ... Det är tveksamt men jag ska försöka. (Föräldrar)

På en annan öppen förskola svarade föräldrarna så här:

Är det några pappor som kommer hit?

Ja, vad är det?, tre, fyra stycken kanske. (Föräldrar)

När pappors deltagande diskuteras tror föräldrarna att många pappor skulle vilja ha en annan typ av verksamhet med mer aktivitet.

När min stora var ett år, så började jag jobba halvtid. Och då gick han hit. Och då gick han på den jympan som var då. Det tyckte jag var lite roligt. Och så gick han väl någon gång för barnets skull.

Intervjuare: Men inte för sin egen skull?

Nej, det tror jag inte. Han är inte den här som tycker om att sitta och prata. Utan, gympan tyckte ju han var lite rolig då.

Och sen tror jag att det är viktigt att det sitter fler, att det inte bara är en–två stycken som sitter där. Lite fler liksom. (Föräldrar)

Såväl pappor som mammor tror att det skulle komma fler pappor om det fanns särskilda pappadagar, så att papporna var säkra på att de inte skulle bli ensamma som män bland alla kvinnor.

Det är få *föräldrar från andra kulturer* enligt föräldrarna. ”Det finns inga när vi är här” säger en mamma. Det framkommer att många med annan kulturell bakgrund istället går till kyrkans öppna förskola. Det finns språkgrupper som är förlagda till öppna förskolan, men de föräldrarna kommer inte in till öppna förskolan. Någon säger att det finns mammor som kan svenska som kommer, men att det inte är så många och att de inte säger så mycket.

Det bor ju många invandrarfamiljer här i området. Men de har ju speciella ..., språkgrupper, vad heter det? Svenskagrupper här. Men de mammorna, många av dem verkar bara gå på de språkgrupperna. De kommer hit andra tider. Sen finns det en del mammor som går, som kan svenska då. (Förälder)

I intervjugruppen finns ett fåtal föräldrar med invandrarbakgrund vilka talar god svenska och är väl etablerade i det svenska samhället.

Många av dem som har sitt första barn som är yngre än ett år kommer bara till baby-café eftersom de upplever att det är för bullrigt och stökigt övriga tider.

De professionella aktörerna diskuterar vad man kan göra för att bredda rekryteringen så att de som har behov av att komma verkligen kommer. Det finns riktad verksamhet för kvinnor som inte pratar svenska, baby-café för spädbarn och man diskuterar pappagrupper eller pappadagar. När det gäller pappornas deltagande har detta en naturlig koppling till om dessa tar ut föräldraledighet eller inte. Inom en kommun del fanns det gott om föräldralediga pappor och därför också ett större antal pappor på öppna förskolan.

Rådgivningsbyrå som arena för samverkan
Spontant nämner föräldrar främst rådfrågning till BVC-sjuksköterskan eller förskolläraren. Det upplevs av föräldrar som lättare att kunna fråga om sådant som ”prickar”, vikt och utvecklingsfrågor när de är på öppna förskolan.

... om man behöver fråga någonting.

Det är en trygghet faktiskt. Sitta och passa de där telefontiderna, det är kört. Hemifrån.

... och så är det upptaget första halvtimmen.

Och sen när man ska beställa tid, känns kanske lite sådär när man har frågor som ... det känns larvigt att gå runt och beställa tid.
(Föräldrar)

Personalen upplevs här fylla en ersättningsfunktion för ett generations-nätverk för rådsökande föräldrar, har man ingen mamma att fråga så kan man gå till öppna förskolan och fråga istället:

Viktigt, dels för att få ett forum och träffas och kunna ställa frågor till kunnigt folk. Men sen är det ju det att, det är ju inte alla som, som nu när man bor på samma plats som sina föräldrar, och har tillgång till att fråga mamma och pappa i samma utsträckning /.../även fast man söker upp mycket kunskap och letar mycket kunskap i böcker och sånt där, är det ju bra att ha någon att fråga samtidigt. (Förälder)

Framför allt framhåller föräldrarna att det är lätt att fråga för att personalen känner barnen och de vet vad som är normalt vid olika åldrar som t.ex. om ett barn trotsar. Det kan kännas mer naturligt än när man har beställt en tid.

Jag tycker att det är jättebra här. Det är så naturligt att fråga. Och de ser på barnet och ... det blir inte som att uppsöka en läkare. De känner ju till de flesta barn här, ja de gör de verkligen. (Förälder)

Några föräldrar tycker också att det är lätt att ta upp mer djupgående problem i samband med besök på öppna förskolan, men de betonar att det är viktigt att de upplever att det är de själva som tar kontakt och att de inte känner sig övervakade. Många gånger hjälper det bara att veta att hjälpen finns ”vill jag ha hjälp och tar det steget att jag går och säger till, då tror jag att resten löser sig”, säger en mamma. En annan mamma säger:

Jo men jag skulle absolut prata med, jag har pratat med både förskolläraren och BVC-sköterskan om lite grejer så där, fast det är ju också vad man säger, vad som är stora problem. Men jag känner absolut förtroende för dem. Och de sa det, att vill du så kan vi trycka på lite knappar här och där, men du måste ge ditt godkännande för vi kan inte gå vidare för vi har tystnadsplikt. (Förälder)

Andra föräldrar däremot tycker att har de allvarligare frågor så tar de dem med sin BVC-sköterska när de har tid bokad. På öppna förskolan blir det mer ytliga problem.

Detta tar man nog på BVC, tror jag, om man sitter hos dem där borta. Jag tror det, jag vet inte. (Förälder)

Det finns två olika typer av rådgivning en som sker i det slutna rummet och en som sker öppet tillsammans med de föräldrar som är närvarande. För socialsekreteraren och psykologen är rådgivningsbyrån i det slutna rummet en naturlig arena, men detta kan också gälla BVC-sköterskan som t.ex. pratar med en familj där hon upplever att föräldrarna inte förstår varandra:

När jag märker det så då tar jag dit föräldrarna och försöker att prata med dem /.../ det är ju bristande kommunikation, de har liksom inte kommit på den där lösningen hur man kommunicerar med varandra, och de tycker så mycket om varann, och som tredje part så går det ju liksom att tycka då lite grann. (BVC-sköterska)

Den familjecentral som har sin öppna torsdagseftermiddag när alla yrkesgrupper är där tillsammans med föräldrarna har öppna frågestunder och diskussioner:

Vi gör ju lite olika saker, men det är en sån där stund som föräldrarna också kan fråga saker som de kanske har undrat över och vi kan diskutera det lite med. (BVC-sköterska)

Skola som arena för samverkan

Föräldrar som ser öppna förskolan som en skolarena går till öppna förskolan för *barnens skull*, för att de ska få träna inför att börja i förskolan. Föräldrarollsmedvetna föräldrar betonar vikten av att barnen får social träning så tidigt som möjligt. Har barnen varit på öppna förskolan kommer de senare att känna igen

sig när de kommer till förskolan (dagis). Föräldrar kommer också för att de vill att barnen ska vara med om pedagogiska aktiviteter som sångstunder.

De professionella aktörerna på skolarenan vill agera förebyggande genom att förbered föräldrarna så att de har kunskap om vad man kan möta som förälder.

Dels när vi ut, förhoppningsvis till alla, och är förebyggande, att som du säger, att de är förberedda på att okej när man fått barn, så kan man uppleva så här, känna så här, det är inte konstigt, så man är förberedd som förälder. (Förskollärare)

På flera familjecentraler är BVC:s föräldragrupper förlagda till öppna förskolans lokaler Dessa upplevs av föräldrarna som en skolarena, där de får information och lär sig om den första kontakten, att laga barnmat, information om olycksfall och om att sätta gränser för ettåringar. Under 2003-2004 har nya föräldragrupper (Right From Start) startat, men dessa finns inte med i denna utvärdering eftersom stora delar av materialet insamlats tidigare.

Andra exempel på öppna förskolan som skolarena är en socialsekreterare som har simkurs för somaliska kvinnor och en förskollärare med specialinriktning på språk, som planerar att bygga upp ett språkotek, där föräldrar kan låna språkmaterial.

De professionella beskriver de studiebesök som de gör tillsammans som ett lärande och kan även se sin samverkan som ett ömsesidigt lärande, där de får inblick i hur en annan yrkesperson utför sitt arbete. Detta lärande anser de förtydligar den egna yrkesrollen snarare än att göra den otydlig. Två BVC-sköterskor svarar på frågan om vad som händer med deras yrkesroll när de kommer till öppna förskolan:

Jaa, omgivningen, alltså våran yrkesroll brukar inte förändras tycker jag, vi är väl de samma, men att vi gör det på olika sätt.

Och det är ju det vi hoppas på att liksom vi ska kunna... vad heter det ... få ett flöde i våra yrkesroller, inte det att de ska utplånas utan de ska bli tydliga, men att det blir ett flöde emellan dem som gör att, helheten blir ännu bättre ... det är ju drömmen alltså.

Yrkesrollen blir tydligare det tycker jag.
(BVC-sköterskor)

Från Kvinnohälsan kan kunskap föras över till andra yrkesgrupper i familjecentralen.

Kvinnokliniken, Kvinnohälsan, som vi heter här i stan, att vi har ju följt upp i en studie då, hur många som är deprimerade, efteråt och det kändes ju lite spännande när du sa det här om typ att vi får nån möjlighet så att säga, föra över då den kunskap som redan finns. (Barnmorska)

Det professionella lärandet är emellertid inget som dominerar samtalen. Samverkan, handledning och konsultation är alla yrkesprocesser som innebär ett professionellt lärande, men diskuteras inte på det viset i detta sammanhang. BVC-psykologen som har konsultativa arbetsuppgifter till BVC-sköterskor erbjuder detta även till familjecentralsverksamheten, men det framgår inte vilken efterfråga som finns på den typen av samverkan. Det är också oklart vid den här utvärderingens genomförande för socialsekreterare och övriga hur det konsultativa eller handledande stöd som de förväntas utföra ska fördelas på skola, förskola, BVC och familjecentral (det vill säga var det efterfrågas) eller vilken roll socialsekreterarna får i förhållande till andra yrkespersoner som har handledande och konsultativa arbetsuppgifter inom dessa verksamheter. Det här är alltså arbetsprocesser som kräver en genomgripande analys för att tydliggöras.

Kurort som arena för samverkan

Föräldrarna upplever att de kan komma till öppna förskolan och bara vara och bara vara med sitt barn. De får också komma precis som de är, arga ledsna och trötta. ”Och barnet får lov att skrika här. Får lov att vara ledsna” säger en mamma. En annan mamma beskriver kravlösheten som finns och hur hon kan komma precis som hon är och hur hon än mår.

Gå hit och få lite bekräftelse liksom, att man är duktig också ibland. Behöver man ju få höra ibland. (Förälder)

En trött och stressad förälder får litet avlastning och hjälp så att hon får lugn och ro med sin baby.

Om man har tre, de hjälper. När Alva var jätte liten, så skulle man amma, ”sitt här, så vi tar hand om Berta och Calle, så lugn och ro”. Stressar inte. Och på något sätt, man är med barnen, men det finns en annan person som kan kolla lite. För annars hemma, man hinner inte. Så här på något sätt, det är jättelugnt. (Förälder)

Stödet från personalen på öppna förskolan kan beskrivas som en *mormorsfunktion*, det vill säga någon som utifrån sin egen erfarenhet kan ge avlastning och stöd.

Jag tycker att det är jättebra att det är erfaren personal, att det är äldre personal som själva har barn. Som är i skolåldern nu. De kan relatera till hur det kan komma att bli, eller till och med lite större barn. Det tycker jag är jättebra. (Förälder)

Det är en ömsesidig relation som gör att föräldrarna litar på yrkespersonerna. Så här beskriver en mamma vad hon får när hon kommer till öppna förskolan:

Avlastning och kan vara med barnet och kan gå på toaletten och så. Man känner att man kan lita på dem menar jag. För det är inte alla man kan tänka sig att lägga sitt barn till. (Förälder)

Många föräldrar berättar om den tunga första tiden, som de inte var förberedda på och hur besöken på öppna förskolan har hjälpt dem. Flera föräldrar säger att de skulle ha blivit deprimerade om inte öppna förskolan funnits.

Förlossningsdepressioner det tror jag om man inte hade haft öppna förskolan, så tror jag att det, skulle ha en viss förmåga att bli större. För det kände jag i början, då tyckte jag att det var jättejobbigt och det var väldigt tungt och det var funderingar man hade och så. Då är det väldigt bra att komma hit. För här hade man någon att prata med, hade folk i liknande situationer och sånt. Skulle jag inte kommit hit, då hade man ju gått hemma och funderat mycket mer. (Förälder)

När föräldrar är nedstämda väljer inte alltid föräldrar själva att gå till öppna förskolan det upplevs som ett alldeles för stort steg. En mamma berättar om sin första tid och den hjälp hon fick.

Ja, jag kan ju säga att det var så för mig. Jag hade det jättejobbigt i början. Mådde inte bra då, det gjorde jag inte ... utan det blev ju ..., jag blev ju väldigt övertalad av min BVC-sköterska. Jag tänkte bara: ” Gud vad jobbigt att gå dit, och han kanske skriker en massa där och så ska man ge honom mat ... så ska jag värma flaska och så kan jag inte göra det, vad ska jag göra då?”. Mycket så där var det. De sa; ”De hjälper dig, det kommer att vara lättare att vara där än vara hemma. Och andra barn skriker också”. Mycket så där att hon övertalade. På så vis gjorde det att jag kom hit då. (Förälder)

Att gå till öppna förskolan blir ett sätt för föräldrar att inte fastna i onda cirklar. En del väljer att prata om sina svårigheter andra upplever att det räcker med att de blir distraherade och börja tänka på annat och då blir de automatiskt gladare. Flera föräldrar säger att de går till öppna förskolan för att bli en glad mamma.

Och sen är det just det här, om det är om David är jätteskrikig och dan, så kommer man hit istället. Så är man sur och har jättekort stubin hemma, och så kommer man hit och så det, så får man någon annan att prata med, och sen är man mycket gladare när man kommer hem. Klarar av det här att han är grinig på ett helt annat sätt. Och det är ju bättre för barnen också att de får ..., snälla föräldrar (skratt). (Förälder)

En företeelse som föräldrar i alla grupper spontant tar upp är det sätt de blir *välkomnade* när de kommer till öppna förskolan. En förälder säger: ”Man känner att man är *någon* här.” Förskollärarna eller BVC-sköterskan kommer fram och säger hej och frågar föräldrarna när de går om de kommer nästa vecka. Det är en öppen atmosfär som gör att föräldrarna känner sig avslappnade. Personalen engagerar sig och frågar hur föräldrarna mår. En förälder säger ”Det känns precis som om de tycker att det är toppen att det är just jag som kommer.” Personalen känner igen, tar emot och kommer ihåg namn.

Av någon anledning så tycker jag att man känner att man är speciell på nåt sätt. Man blir liksom inte bara en mamma i mängden. Man vet ändå att BVC-sköterskan har massor med mammor, men på nåt så känner man sig alltid speciell, för hon kommer alltid ihåg vad barnet heter. Sen tycker inte jag, att det är jätteviktigt att hon vet vad jag heter, men hon kommer liksom alltid ihåg vissa saker hos en person. Så att det blir ju lättare när man har den möjligheten att gå hit flera gånger i veckan om man vill, sen även då när det är vaccinering då träffas man på vårdcentralen. (Förälder)

En annan mamma betonar också vikten av att bli uppfångad och sedd när man är ny:

De är så fantastiska på att fånga upp en när man dyker in som ny. Och ser alla! Och kommer ut i hallen och tar sig tid och undrar och frågar, och vet direkt när man kommer andra gången, även om det dröjer en månad: ”Åh, hej där kommer du!” (Förälder)

En mamma som blev chockad när hon kom med sin lilla baby för att det var sånt liv, kände ändå att hon ville komma tillbaka för personalens skull. Det här välkommandet blir mycket speciellt för nyblivna mammor eftersom det är liknande processer som förväntas av dem i förhållande till sina späda barn. Ett antagande är att föräldrarna upplever detta bemötande så positivt eftersom de därigenom får ökad kraft att möta sina små barn på liknande sätt, det vill säga att se, tilltala, uppmärksamma kontaktförsök samt vara inkännande för barnens behov.

Kurorten är en miljö som byggs upp av dem som professionellt arbetar på öppna förskolan och blir grunden för allt annat arbete. Några BVC-sköterskor tycker att samtalen går mycket lättare när de kommer till öppna förskolan i jämförelse med vårdcentralen.

Att på nått sätt så det är mycket lättare att jobba här med mammorna, för att dem är, många utav dem är väldigt öppna och väldigt pratsamma och har väldigt stort behov av att bli uppmärksammade. (BVC-sköterska)

Kurorten som samverkansarena aktualiserar diskussionen om hur allmän respektive riktad verksamheten ska vara. En sköterska berättar om ett väletablerat område där hon tycker att mammorna tar för sig, medan där hon nu arbetar behöver man anstränga sig för att få dit de föräldrar som behöver:

... här får man liksom bjuda och truga och arrangera så att det blir, passar, och det är ju dem vi måste jobba med, dem som har det svårt, det är inte dem här som liksom kan så att säga på nåt sätt klara ut det själv. (BVC-sköterska)

De professionella tar också upp risken med att fylla mormorsfunktionen och tycks rädda för att mammor ska bli alltför beroende av dem.

Men sen finns det ju de här mammorna som kommer hit varje dag och som man ibland vill sparka iväg lite med rumpan och säga ”kan du inte gå och göra något annat idag” eller så, men som /.../ ”jag skulle aldrig klara mig om jag inte fick komma hit” för att de inte riktigt klarar av att vara ensamma hemma och där /.../ de kan bli jätteupprörda för att vi ska stänga en dörr, eller jaa ha studiedag och åka iväg. ”Ska ni iväg nu igen!” (BVC-sköterska)

Även de professionella aktörerna har ibland behov av att samverka med andra professionella på kurortsarenan. Tidigare nämndes att konsultation och handledning inte diskuterades som lärande processer mellan de professionella. Där- emot tas handledning upp som en stödfunktion till samtliga som arbetar på fam- iljecentralen för att undvika utbrändhet. Det blir alltså en process som liknar det mottagande och hållande förhållningssättet som föräldrarna upplever så po- sitivt.

Så tänker jag på det här också som vi pratade om som med, alltså hur man blir stöttad i sin /roll/, för det är ganska krävande arbete alltså. Jag börjar ju se nu att det är många, ja, många ska jag inte säga, men att det finns dem som slutar, som jobbar – som har jobbat på öppna förskolan sen den startade, och då tänker jag också så, vad får man för handledning och vilken form av hand- ledning är man egentligen i behov av, eftersom vårt arbete är så mångfasetterat eller hur jag ska uttrycka det.

Jag tror ... jag tror att man behöver handledning av någon som är utbildad för att jobba med handledning alltså, och att, att vi behö- ver gemensam handledning. (Förskollärare)

Sluss som arena för samverkan

Slussen beskrivs av föräldrar som en sluss från någon annanstans till öppna för- skolan. Sluss som arena tas spontant upp av föräldrarna endast i denna bemär-

kelse. Många föräldrar nämner att det är BVC-sköterskan som tipsat dem om eller t.o.m. uppmanat dem att besöka öppna förskolan.

Jag kan ju säga att jag hade förmodligen inte gått på öppna förskolan alls om det inte hade varit såhär. Därför att det var BVC sköterskan som sa det till mig. ”Kom ner till öppna förskolan! Öppen tid, ni kan komma när ni vill och väga och allt sånt där. Och så får du se hur lokalerna ser ut”. Och det var ju jättebra, för då hade man ju ett ärende för att ta sig hit. Jag tror inte att jag hade gått in bland, som du sa då; ”hej och hå, här var det skrikiga barn!”. Om man är ny mamma ... (Förälder)

Även föräldragrupperna kan fungera som en sluss till öppna förskolan när de är förlagda till dessa lokaler.

Just att föräldragrupper är på just samma ställe som det här då, gjorde att man ..., då har man ändå varit där. På grund av föräldragrupperna, då är det ju inte nytt, då är det bara att komma dit. (Förälder)

För de professionella aktörerna är det här den arena som beskrivs oftast och mest ingående. De beskriver att de rent bokstavligt tar någon i handen, t.ex. en mamma som är på besök hos BVC-sköterskan, och lotsar in henne i gruppen. En socialsekreterare som har kontakt med en mamma som inte vågar gå till öppna förskolan kan t.ex. träffa mamman tillsammans med förskolläraren först. På det viset känner mamman en person när hon kommer första gången till öppna förskolan. Det finns stora förväntningar från övriga professionella aktörer att kunna slussa över föräldrar till socialsekreteraren.

När jag känner att det börjar bli sånt som jag inte kan, som blir svårt /.../ och det handlar ju om mycket sociala saker, relationsproblem och sånt, att kunna avlasta sig själv med mer, inte behöva ta på sig och bära allting ensam, utan jag kan lätt slussa vidare till socialsekreteraren när hon finns i närheten då och är en bekant. (Förskollärare)

Socialsekreterare ser också detta som sin arbetsuppgift att de andra ”håller henne med jobb”. Hon ser också att det kan behövas att mammor slussas från familjecentralen till andra ställen som t.ex. spädbarnsverksamheten och att det ibland kan behövas ganska konkreta samverkansåtgärder. Mellan barnmorska och BVC-sköterska finns också ett önskemål om slussning när det gäller att följa med på första hembesöket efter förlossningen.

För att, så att säga, slussa över och för att vi som barnmorskor vet hur ensamma nyförlösta känner sig, ingen frågar efter dem, utan det gäller bara barnet. (Barnmorska)

Förskollärare kan uppleva att de inte utgör något hot för föräldrar och därför kommer också föräldrar och berättar allt möjligt som förskollärarna inte vet vad de ska göra med. I och med familjecentralen tycker de att de får en möjlighet att slussa vidare till någon annan och behöver inte lasta allt på sig själva.

Vi är ju inget hot över huvud taget, alltså de känner ju så väl, så de öppnar ju allt och vill ha hjälp med allt möjligt, förväntar sig att vi ska kunna göra det. (Förskollärare)

Många upplever också att möjligheten att slussa vidare gör det möjligt att behålla sin kompetens och att våga se de problem som det annars är lätt att blunda för

Man vill gärna blunda, men nu när vi har möjlighet att slussa vidare, då vågar man ju mer, ha ögonen öppna och... ja, man orkar det på ett annat sätt. (BVC-sköterska)

Om yrkespersoner "blir ett ansikte" för föräldrar tror man att det ska gå lätt att motivera föräldrar att ta kontakt.

Varje dag får man jobba så mycket för att de ska bli motiverade och ta en annan kontakt, alltså finns de här personerna, lite, och även du som psykolog, att de har ett ansikte på nån, då blir det inte så konstigt att ta kontakt heller, man kan liksom hjälpa till.

Det finns en uttalad tanke att om det finns en positiv relation mellan t.ex. en BVC-sköterska och en mamma så kan den positiva bilden "skvalpa över" till en annan yrkesperson om dessa träffar mamman tillsammans. Det sker alltså en slussning från någon som upplevs ofarlig till någon som antas upplevas som mer hotfull.

Flera professionella aktörer säger att de upplever att deras egen yrkesroll blir tydligare när de har möjlighet att slussa över till andra. En BVC-sköterska berättar om sin yrkesroll på öppna förskolan.

Det tog lite tid att hitta min roll här, vad är jag, ska jag va förskolelärare, /.../ föräldrarna vet precis vad de ska använda mig till, kommer med de frågorna som är mot mig, och de kommer till förskoleläraren när det gäller dem, så det är inget diffust, det är bara att jag har stärkt min BVC-roll, det är vad jag skulle säga. (BVC-sköterska)

Jag behöver inte i min kunskap sitta inne med det här som jag inte har, utan jag kan förmedla /.../, så jag blir ju mer tydlig i min yrkesroll, jag kan få behålla mitt yrke. (Förskollärare)

Tanken om slussen som samverkansarena bygger på en rad antaganden, som behöver problematiseras.

Det första antagandet är att relationer kan remitteras. Om föräldrar vänder sig till en förskollärare och anförtror henne sina problem beror det antagligen på att hon fått förtroende för just denna person. Att låta detta förtroende ”skvalpa” över till någon annan kan kanske lyckas. Men det kan också hända att föräldern även tappar förtroende för den hon först anförtrött sig åt.

Det andra antagandet är att motivationsarbete kan ersättas av att en socialsekreterare eller psykolog ”blir ett ansikte”. Motivationsarbetet handlar för det mesta om att försöka få en person att inse att hon har ett problem som hon behöver hjälp med eller att det går att få hjälp för ett problem som tas upp. Detta är ett svårt arbete och ofta omöjligt att göra för någon annan än för den som har en relation till personen ifråga.

Ett tredje antagande är att föräldrars negativa inställning till Socialtjänst eller BUP bygger på en missuppfattning som kan överbryggas genom att en person som föräldern känner följer med. Föräldrars negativa inställning till Socialtjänsten kan emellertid bero på att de inte vill bli kontrollerade eller utsatta för myndighetsutövning. I och med att det så klart är uttalat att socialsekreteraren på familjecentralen inte har någon myndighetsutövning har man dock kommit förbi detta. Samtidigt måste det också vara klart att detta betyder att de åtgärder som en socialsekreterare inom socialtjänsten har att tillgå när det gäller t.ex. barn som far illa inte är tillgängliga för den socialsekreterare som har sin tjänst förlagd till familjecentralen. En negativ inställning till BUP kan sannolikt bero på en rädsla att konfrontera sin livssituation och erkänna de svårigheter man har. Motivationsarbete är alltid tungt och svårt, men föräldrar som kommer till BUP enbart för att någon annan följt dem dit blir sällan långvariga. På samma sätt som socialsekreteraren på familjecentralen har en annan roll än socialsekreteraren inom socialtjänsten har BVC psykologen en annan roll än BUP-psykologen.

Ett fjärde antagande är att alla föräldrar nås av den allmänt tidiga förebyggande verksamheten det vill säga öppna förskolan och där kan fångas upp för att slussas över till psykolog och socialsekreterare som i sin tur kan slussa vidare. Men i realiteten är det så att såväl psykolog som socialsekreterare förmodligen har kontakt med många som faktiskt inte kommer till den öppna förskolan. Och om dessa yrkespersoner ska använda tid till att vara med på den allmänt förebyggande verksamheten måste den tiden tas från ”de redan uppfångade” det vill säga de som av sig själva begärt hjälp.

Diskussion

Trots att öppna förskolan i samverkan med BVC inte är en ny verksamhet i och med projektet har denna verksamhet medvetet ägnats stort utrymme eftersom den utgör basen för familjecentralverksamheten. Det som här framkommer

genom brukarnas perspektiv är en förebyggande verksamhet som fungerar. Flera föräldrar säger att de aldrig skulle ha orkat vara hemma om inte öppna förskolan funnits och vittnar om att deras nedstämdhet lättar när de kommit dit. Det är viktigt att ha detta i åtanke när verksamheten byggs ut så att man inte kastar ut barnet med badvattnet. Det bemötande som nyblivna föräldrar upplever att de får- att bli sedda, avlastade och bekräftade är tecken på att det finns en professionell kunskap om vad föräldrar behöver när de är upptagna av sitt nya lilla barn. Att kunna förmedla ett sådant förhållningssätt kan emellertid försvåras av alltför många nya uppgifter.

De föräldrar som intervjuas har mycket få förslag på förändringar. Önskemål rör framför allt öppethållande (önskan om att det är öppet alla vardagar) eller mycket specifika förslag på aktiviteter som t.ex. barnfotografering.

De försök att nå nya målgrupper som pågår bör noggrant följas upp. De professionella aktörerna säger att de vill bredda rekryteringen. Föräldrarna menar att det är sällsynt att föräldrar med annat modersmål än svenska kommer till öppna förskolan. De tror också att man drar sig för att gå dit om man upplever att man har stora problem med sina barn. På samtliga öppna förskolor utom en är det ovanligt med pappor. I den här utvärderingen har ingen dokumentation av närvarosiffror utförts utan det är brukares och utförarens upplevelser som ligger till grund för analysen. I takt med att verksamheten byggs ut bör emellertid analyser göras av vilka föräldragrupper som använder verksamheten och vilka som inte gör det. Om målet är att upptäcka familjer som har behov av särskilda åtgärder, krävs en ökning av såväl riktad som uppsökande verksamhet. Den fråga man då måste ställa sig är om detta är möjligt med nuvarande resurser eller om en sådan ökning kommer att gå ut över den redan existerande verksamheten. Riktade åtgärder måste med nödvändighet anpassas efter de förutsättningar som finns i det område som familjecentralen servar.

Eftersom olika yrkesgrupper i olika grad arbetar med förebyggande verksamhet i sin ordinarie verksamhet, måste varje yrkeskategori analysera huruvida nya arbetsuppgifter på familjecentralen är underlättande eller försvårande för deras ordinarie verksamhet.

Sammanfattningsvis tycks det som att förskollärare på öppna förskolan och BVC-sköterskor som förlägger tid där tycker att de har allt att vinna på denna samverkan. Varken förskollärare eller sköterskor ser någon fara i att de skulle få fler uppgifter i och med familjecentralen eller att gränserna mellan professionerna skulle suddas ut. Istället tror de att gränserna blir tydligare i och med att det blir lättare att slussa problem till en annan profession. Detta bygger på antaganden att slussning är möjligt. När det gäller barnmorskefunktionen finns det en konflikt mellan önskan att samverka i familjecentralen och akuta dagliga arbetsuppgifter. Det finns också en svårighet baserad på olika distriktsindelning. När det gäller BVC-psykologers och Socionomers medverkan i det förebyggande arbetet på familjecentralen prioriterar dessa yrkesgrupper konsultativa och

handledande uppdrag gentemot övriga yrkesgrupper. Förväntningarna från övriga är emellertid högt ställda på att de ska slussa föräldrar till åtgärder inom t.ex. socialtjänsten eller barnpsykiatri. Dessa olika typer av arbetsuppgifter behöver klargöras och behov av handledning och konsultation kartläggas.

Många betonar vikten av gemensamma och ändamålsenliga lokaler. Även om det är samverkan som är det viktiga och lokalen inte är någon garant för en sådan samverkan är det svårt att avgränsa familjecentralsverksamheten om det inte finns en gemensam lokal. En gemensam lokal ger naturliga mötesplatser för diskussioner. För föräldrar är verksamheten den verksamhet de ser när de kommer dit.

Avslutningsvis behöver följande dilemman analyseras utifrån såväl familjecentralens som den ordinarie verksamhetens prioriteringar och varje yrkeskategoris förutsättningar:

- arbetsuppgifter på familjecentralen/ordinarie arbetsuppgifter
- planerad verksamhet/akut verksamhet
- förebyggande verksamhet/behandlande verksamhet
- allmän verksamhet/riktad verksamhet
- centralisering/decentralisering.

Utvärdering av föräldrautbildning

Introduktion

Den föräldrautbildning som utvärderas är föräldrautbildning enligt COPE-metoden. Eftersom det är den enda föräldrautbildning som förekommit kan inga jämförelser göras och det går inte heller att genom denna utvärdering uttala sig om COPE är bättre eller sämre än någon annan typ av föräldrautbildning. Det som kommer att göras är att undersöka huruvida det sätt som COPE genomförts på medverkat till att de mål som uppsatts för projektet kunnat uppfyllas. Utvärderingen börjar med en relativt ingående problematisering av den metod som använts, dels för att lyfta fram den förförståelse som utvärderaren har dels för att en sådan problematisering saknas i projektet. Därefter redovisas vilka tolkningar aktörerna gjort av denna metod och hur den genomförts.

I det följande kommer de olika aktörerna att beskrivas utifrån deras motiv att hålla i/ delta i föräldrautbildning. Likaså beskrivs deras upplevelse av förberedelse, genomförande och utfall av föräldrautbildningen. Nedanstående föräldrar och samtalsledare har intervjuats:

Tabell 3. Intervjuade föräldrar i de olika kommundelarna

	Område 1	Område 2	Område 3	Område 4
Kvinnor		2	7	7
Män		2	1	1

Tabell 4. Intervjuade samtalsledare i de olika kommundelarna

Professionella	Område 1	Område 2	Område 3	Område 4
Förskollärare	2	3	3	6
Fritidsledare		1		1
Elevassistent		1		
BVC-sköterska			1	

I den här resultatredovisningen kommer större vikt att läggas vid aktörerna och deras motiv än vilken arena de uppträder på jämfört med redovisningen av familjecentraler. Föräldrautbildning som skola är den dominerande arenan. Där emot finns det aktörer med olika motiv och perspektiv vilka blir betydelsefulla när det gäller hur de upplever föräldrautbildningen. De olika arenorna och hur dessa förhåller sig till olika motiv hos föräldrarna kommer att diskuteras i samband med slutsatserna. Det bör återigen påpekas att kategoriseringen av aktörer är typfall, det betyder att en person kan agera som olika typer beroende på sammanhang.

Varför COPE?

En första COPE-utbildning för samtalsledare hölls redan år 2000 och därefter genomfördes föräldrautbildning i en kommundel. Effekterna av föräldrautbildningen sammanställdes Carlsson & Tunström, 2002 och erfarenheterna därifrån låg till grund för ett beslut att starta en utbildning av 28 samtalsledare som valdes ut av delprojektorganisationerna. Charles Cunningham från Kanada som utarbetat COPE-metoden höll i två dagars utbildning som följdes av en dag på svenska av Peter Thunström. Hur diskussionerna före detta beslut gått till är inget som framkommit i intervjuerna. Informanterna uttalar sig ganska vagt om valet av föräldrautbildning och har heller ingen kunskap om andra föräldrautbildningar förutom de som har erfarenhet av BVC:s föräldragrupper. Samtalsledarna säger att de har blivit intresserade när de hörde om resultatet från den kommundel som startat. Många är uttryckligen positiva, tycker att det här är det viktigaste som hänt på mycket länge. Det finns en slags självklar och mycket entusiastisk anda kring COPE-metoden, vilket gör att många lägger mycket tid och kraft på att genomföra kurserna på bästa sätt. De som har blivit utvalda har i hög utsträckning mycket lång och gedigen erfarenhet av att arbeta med barn. Denna utvaldhet i kombination med gemenskapen under utbildningen och

känslan av att äntligen efter alla år få vara med om att sjösätta något som kan leda till verkliga förändringar är några av komponenterna i entusiasmen. Denna positiva anda blir en garant för utbildningens genomförande men också ett hinder för ett kritiskt reflekterande.

Till skillnad från samtalsledarna diskuterar informanterna på familjecentralen olika typer av föräldrautbildning. De gängse föräldragrupperna på BVC träffas fyra gånger och innehåller ganska mycket informationsförmedling. En BVC-sköterska berättar att hon har grupper som träffas betydligt fler gånger och där innehållet tycks mer fritt. ICDP (International Child Development Program), (Hundeide, 2001) nämns också, vilket är ett relationsbaserat program byggt på åtta olika former av samspel mellan föräldrar och barn eller pedagoger och barn. Programmet har använts i många utvecklingsländer vid t.ex. utbildning av personal på barnhem. I Sverige finns det exempel på användning inom BVC, förskola och skola. "Right From Start" som är samma typ av program som COPE har använts under innevarande år i Linköping, men detta ingår inte i denna utvärdering. Av föräldrautbildningsprogram som finns att tillgå i Sverige är ganska få strukturerade (Andalibi Andersson, Hagekull & Bremberg, 2003). De flesta bygger på ett antal teman som diskuteras.

COPE är ett strukturerat program som bygger på social inlärningsteori, kognitiv teori och attributionsteori. Varje tillfälle har exakt samma struktur, inleds med en social stund, därefter indelning i små grupper, genomgång av hemläxa, videovinjett, diskussion i smågrupper, rollspel, diskussion av hemläxa och en avslutning som går ut på att samtalsledaren ska uppmuntra deltagande att komma nästa gång och att aktivt göra hemuppgiften. De olika moment som går igenom bygger på social inlärningsteori och omfattar bl.a. ge barnet *uppmärksamhet och beröm*, delad *uppmärksamhet* (ge beröm till två barn samtidigt), *bortse från negativa beteenden* hos barnet, *förbereda övergångar*, *planera i förväg*, *time out* eller konsekvenser (t.ex. säga till ett barn att gå till sitt rum när det inte lyder), *belöningsystem* (poäng, guldstjärnor etc. som ges eller dras av)

COPE (The Community Parent Education Program) är en föräldrautbildning för föräldrar till skolbarn med ADHD/DAMP-problematik och/eller utagerande beteende som har utarbetats i Kanada av bland andra Charles Cunningham. Det är också på denna grupp som metoden är utvärderad. Samtidigt som det finns ett stort antal studier som tyder på positiva resultat det vill säga en minskning av icke-önskvärda beteenden hos bråkiga barn/barn med neuropsykiatriska funktionsstörningar, finns det också flera studier som pekar på en begränsad betydelse av föräldrautbildning. Många som har barn med uttalade problem kommer inte till föräldrautbildning och kommer de så är det i hög utsträckning dessa som hoppar av eller endast deltar sporadiskt. Många föräldrar genomför inte heller föräldrautbildningen på det sätt som upphovsmännen tänkt sig.

Förutom social inlärningsteori och kognitiv teori finns det även inslag av metoder som använts vid grupppsykoterapi med stora grupper. Bl.a. får ledarna lära sig att inte ha ögonkontakt med deltagarna för att inte bli indragna i diskussioner. Därutöver hänvisar man till kognitiv-attributiv teori som grund till varför det är bra att låta föräldrar själva diskutera sig fram till lösningar istället för att en expert föreläser om korrekta lösningar Cunningham, Bremner, & Secord, (2002).

Utifrån denna bakgrund behöver COPE -konceptet problematiseras, dels utifrån urvalsgrupp (barn med uttalade problem – alla barn) dels utifrån grundläggande värderingar. Det är ingen självklarhet att en metod som är utvärderad och funnen lämplig för skolbarn med ADHD/DAMP problematik fungerar lika bra för en utbildning som vänder sig till alla föräldrar med barn från 3-9 år. Det är inte heller självklart att en utbildning vars främsta syfte är att föräldrar ska få mer kontroll över sina barn naturligt kan kopplas till den värdegrund som finns i förskola och skola i Sverige. Eftersom föräldrautbildningen sker i anknytning till förskola och skola är en sådan överensstämmelse naturlig. Följande dilemman kommer att uppmärksammas i diskussionen av nedanstående resultat.

Dilemman

Specifika problem/vanliga problem

- barn som behöver kontrolleras/barn som är överkontrollerade
- kontroll över barn/låta barnen visa vägen
- styrning av upplägg och innehåll/föräldrars egna lösningar
- kontrast mot mer auktoritär undervisning i Kanada
- kontrast mot mindre strukturerad undervisning i Sverige.

Eftersom programmet är utformat efter barn som har stora svårigheter att kontrollera sig själva och där detta ställer mycket stora krav på föräldrarna är det ett program vars uttalade syfte är att föräldrar ska få mer kontroll över sina barn. Men kontroll är bara en liten del av föräldrars interaktion med sina barn. Det skulle också kunna uttryckas på följande sätt, när interaktion fungerar väl blir kontroll inget stort problem. Att kunna kontrollera sina barn i besvärliga situationer är ett problem som de flesta föräldrar vill diskutera, men det kan ifrågasättas om detta ska ta hela utrymmet i ett program som vänder sig till alla föräldrar. Det som är nödvändigt för barn som har svårt att kontrollera sig är naturligtvis inte nödvändigt för ett barn som är överkontrollerat och istället har svårt med spontanitet och vanlig vildhet.

Värdegrunden till förskolans och skolans läroplan är mycket tydlig när det gäller vikten av att utgå från och stimulera barns eget intresse, deras skapande, fantasi och kreativitet. Dessa skrivningar ligger långt ifrån den sociala inlärningsteorin som vilar på idén om uppfostran som ett antal önskvärda beteenden som ska läras in och oönskade beteenden som ska släckas ut. De vuxna avgör vilka beteenden som är önskvärda respektive icke önskvärda och därför ska

uppmärksammas eller bortses från. Den fostransuppgift som åligger föräldrar ska naturligtvis vila på deras egen värdegrund, men när föräldrautbildning utgår från förskola–skola så förväntar sig nog de flesta att det finns en överensstämmelse.

Den pedagogik som uppmuntras i COPE programmet när det gäller föräldrarna är att de ska diskutera för att komma fram till egna lösningar. Detta kan tolkas som ett lösningsfokuserat synsätt, men presenteras i manualen som ett indirekt sätt att lära ut något för att minska det motstånd som framkallas av mer didaktiska modeller. Eftersom COPE-manualen presenterar ett antal steg som ska läras in finns alltså här ett spänningsfält mellan föräldrars egna lösningar och manualens budskap. Det blir tydligt att COPE-metoden i Kanada är skriven som ett alternativ till föräldrautbildningar som lägger stor vikt vid att överföra ett budskap genom regelrätt förmedlingspedagogik. I Sverige är detta inte vanligt annat än när det gäller mer praktiskt inriktad information. Snarare är det så att det föräldrautbildningsmaterial som använts i studiegrupper är inriktat på diskussion mellan föräldrar och kritiserats för att dessa diskussioner blir för lösa och utsvävande. Därför finns det en efterfrågan i Sverige på mer strukturerat material.

Samtalsledares motiv till att leda föräldragrupper

För de flesta samtalsledare är det en ny erfarenhet att leda föräldragrupper. De går in i rollen på grund av olika motiv och bevekelsegrunder. Hur de olika roller som tidigare beskrivits tar gestalt när det gäller föräldrautbildningen beskrivs nedan. Vid intervjutillfället vid slutet av höstterminen 2002 har några samtalsledare haft föräldragrupper under tidigare år, andra har kommit igång under hösten och några ligger i startgroparna.

Eldsjälen

Eldsjälarnas uttalanden dominerar de flesta intervjuer. Eldsjälarna tycker att föräldrautbildning och COPE är precis vad de har väntat på. De har arbetat länge, många i hårt belastade områden och har erfarenhet av barn som av olika anledningar är sårbara.

Man har ju tänkt i de här banorna eftersom ... grupperna blir tuffare och tuffare för varje år, väldigt mycket trasiga familjer, och ... problem, hos barnen då med särskilda behov och så, så att man kände att det behövs någonting, att vi behöver få till oss någonting (Samtalsledare)

Det finns en stor oro för hur barn i dessa områden ska klara sig.

Hur ska det här barnet klara sig, alltså sen är man så jätteförvånad att det brakar ihop /.../ och blir värstingar på stan, ”åå vad kan det komma sig?” (Samtalsledare)

Det finns också en medvetenhet om vad det innebär att vara eldsjäl och en önskan om att arbetsuppgiften som samtalsledare ska ingå i ordinarie arbetsuppgifter.

Nu är det ju lite grann att vi är eldsjälarna som drar igång det här, för det är ju mer jobb som vi inte får någonting för, (jo det får vi) ingenting mer utöver än vårt vanliga jobb så att säga (Samtalsledare)

Av eldsjälarna som arbetar i förskolan kan satsningen upplevas som att äntligen har politikerna förstått att det är nödvändigt att arbeta med familjer och att inte allt löser sig för att barn går i förskolan åtta timmar varje dag.

Barns Bästa, som liksom, har dragit igång det här, och, och det är viktigt att de förstår förebyggandet, att det här skriande behovet har funnits. För alla har ju försökt att lösa sitt problem på sitt sätt. För politikerna, det är ju ganska billigt att lösa det, och ha dem 8 timmar på dagis, i stället för 3 och jobba med familjen (Samtalsledare)

Eldsjälarna knyter mycket stora förhoppningar till föräldrautbildningen och tycker att den fyller glappet mellan förskola och BUP för vanliga familjer och familjer där det håller på att gå snett.

Så det inte hänger på att man är eldsjäl och driver det här i sitt eget därför man tror att det här, det allt, precis nu kommer det här som vi har tjuvat om i 30 år, att nå de här vanliga föräldrarna, eller dem som är på väg och vippa. Innan, vi som har jobbat länge, ser det här från småbarn - att det här kommer att bara verka, vi får vänta tills det blir BUP... för det finns ingen hjälp att få innan dess. (Samtalsledare)

Eldsjälarna lyfter fram det positiva i COPE-metoden, och tycker att just satsningen på att lyfta fram positiva sidor istället för problem stämmer väl överens med deras övertygelse.

Vi svenskar är lite dåliga på att va positiva, att tänka positivt ... att liksom förstärka det, alltså när man ser hur många som skriver böcker om att, att positivt tänkande kan förändra, det, det är ju ofta det, alltså såna böcker kommer från USA. (Samtalsledare)

De tycker också att det stämmer med den förebyggande tanken i förskole-och BVC-arbetet. De ser alltså inga motsättningar mellan skolan/förskolans styrdokument och manualens innehåll. De följer manualen men när de gör avvikelser skyller de på sin egen oförmåga eller väljer att läsa manualen mindre noggrant.

Anpassaren

Det är uppenbart att de flesta samtalsledare när det gäller dilemmat mellan att följa manualen och att följa läroplanens värdegrund har anpassat sig till läroplan och den egna yrkeserfarenheten och yrkestraditionen. Men det är endast enstaka samtalsledare som tydliggör dessa dilemman.

Alltså står jag verkligen för det här, kan jag lära ut det här och stå för det själv sen att det var som, den här metoden är jättebra och hej och hå, så här ska man va som, men det är viktigt att jag står för det själv, för jag kan inte stå och lära ut någonting som jag egentligen, näe det här tycker inte jag är så bra, vi pratade ju lite om det, och i slutet här, belöningssystemet, alltså tycker vi att det är helt okej själva.

(Samtalsledare)

I stället för att tala om att förstärka önskvärda beteenden talar man om att uppmärksamma det positiva hos sina barn att se sina barn och upptäcka att de är härliga små människor. Till exempel använder samtalsledarna inte det belöningssystem som går ut på att plocka bort poäng som straff. Någon ifrågasätter om belöningar och beröm alltid är positivt.

Näe men vi är väl lite mer vana att barnen ska kunna göra saker utan att alltid få en belöning, alltså pengar eller vad det nu är va ... och det är väl bra om man kan ... ha det så tycker jag, att det, i en familj så jobbar man liksom ihop. (Samtalsledare)

Anpassare lyfter fram att det viktiga i COPE är att föräldrarna kommer fram till egna lösningar. De som har många invandrare i grupperna anser att ganska mycket måste anpassas.

När vi gick ut så sa vi ju det att man var tvungen att förstå svenskan, hyfsat bra, eftersom man ska kunna hänga med i diskussionerna, men där emot så ... har vi ju styrt lite så att man sitter i sin språkgrupp, så pratar man arabiska, eller, så försöker man sätta de arabiska föräldrarna ihop. (Samtalsledare)

När det finns många föräldrar med annat modersmål än svenska i föräldragruppen får också diskussionerna ta längre tid. Ledare i sådana grupper låter också deltagare komma varannan gång mamma och varannan gång pappa.

Näe, det har nog bara blivit så, att de har anmält sig som par båda, och en del har gjort så att de har gått, varannan gång, men alltså att, vi har ju lika mycket män som kvinnor ...

Och så har vi två män som kommer, och så får deras fru vara hemma

Ja, just det

Det har med språket också att göra ... männen kan bättre – språk, så där har männen valt att gå

Intervjuare: Och går de varannan gång så är det okej, att de gör det?

Flera: mmm ... (Samtalsledare i grupp)

För några känns storgruppspedagogiken som har förmedlats i kursen som en tvångströja

Det är ju prick och punkt man ska följa det, men det som jag tycker var bra att vi hade både en svensk och Charles Cunningham, det var lite att se att som gruppleddare, som samtalsledare, så kan man faktiskt vara olika. För de första dagarna med Charles så satt jag där och tänkte, ”jamen så där stel och (skratt), jamen så där är inte jag, det är inte min personlighet,” sen kommer en svensk, men en annan inställning, det var bra att se, just den biten. (Samtalsledare)

Andra samtalsledare menar att i vissa grupper är föräldrarna negativa till t.ex. rollspelen och då hoppar man helt enkelt över dem.

Låta diskussionen ta den tid den tar

Ja, diskussionerna har ju blivit ... viktigare då, än kanske rollspellet, till exempel ... och sen, ja, de har vi ju, valt att hoppa över, då i stället för att ja, stressa på för att tempot, är väldigt högt, och man ser då på den, typen av föräldrar som vi har, i alla fall i vår grupp, så, kan man inte gå fram så fort, för att då förstår de inte vad vi gör för någonting. (Samtalsledare)

I en grupp med många föräldrar som inte har svenska som modersmål har ledarna bytt vokabulären mot enklare ord och gjort en egen ordlista:

Brainstorming = Tänka tillsammans

Social stund = Välkommenstund

Modellering och feedback = Säga vad som är bra och dåligt

Rollspel = Träningsstund.

Metodikern

Metodikern håller sig till manualen och betonar vikten av att man följer hela programmet och gör alla moment eftersom det finns en väl utprövad ordning, beprövad erfarenhet och vetenskaplig utvärdering.

Föräldrarna vill ju gärna dra in oss, att vi ska komma med lösningar, eller att vi ska säga eller att vi som lärare säger ”jamen det var duktigt” och ”det var inte bra” Vi ska ha den neutrala rollen. ”Vad säger ni om det här, och vad tycker ni?” hålla det här neutrala, vi är verkligen neutrala, vi följer en manual och leder det här framåt, så ska det här vara tänkt. (Samtalsledare)

Metodikern har erfarenhet och vet att man måste vara bestämd för att lyckas, för att det ska bli ett bra klimat och för att föräldrarna ska våga prova. Metodikern litar på metoden och vet att föräldrarna kommer att förstå när de gått igenom hela kursen även om de är förvirrade i början.

Man är bestämd och att man tar det liksom, att man vet vad man vill i den här omgången. Att det här momentet är jätteviktigt, så nu vill man, så man ger inte så mycket utrymme för, att man frågar, ”skulle du tycka att det här var bra?” utan, så, att man vet mer strategiskt, hur man ska gå till väga. Att ta vara på energin, tycker jag, att man inte väntar ut, alla diskussioner tills det blir tyst ...

När man pratar med föräldrar, och inte vet, inte har nån särskild metodik för det, så blir det lätt att man tjarar och vädjar och tjarar och kringgår, man vill inte sära nån, utan man pratar suddigt och luddigt och konstigt, och hur man än bär sig åt, så leder det inte till någonting, många gånger. Och det här är en metod där föräldrar själva faktiskt får komma på, hur de ska bära sig åt. (Samtalsledare)

Föräldrars motiv till att delta i föräldrautbildning

När ledarna beskriver vilka föräldrar som deltar, kan de låta så här:

Det är ju många, en del föräldrar är ju redan medvetna föräldrar som ja, går för att *lära sig ännu mer*, för att bli ännu bättre, sen är det ju dem som *behöver stöttning*, och som är lite rädda och så, och osäkra och sen är det ... finns ju dem som undrar, *vad ska jag göra när jag har prövat allt* och det är ju jaa, det, den liksom familjer, och det är mina och dina barn och våra barn, har ju vi i våran grupp då, och att man har delad vårdnad, och man träffar barnen olika veckor och man har olika regler hemma, det är ju ensamstående (utvärderarens kursiveringar) (Samtalsledare)

Det här är ett uttalande som stämmer rätt väl med de kategorier som presenterats tidigare och som baserats på föräldrars utsagor. Här följer kategoriseringen av de motiv som leder till att föräldrar går i föräldrautbildning.

Föräldrarollsmedvetna

Föräldrarollsmedvetna föräldrar går föräldrautbildningskurs för att de vill utveckla sin föräldraroll. De anser att det alltid finns mer att lära. Det är svårt att vara förälder och de tycker att de behöver utvecklas vidare. De anser inte att barnen egentligen har några större problem, men det uppstår alltid sådant som behöver diskuteras.

Det är så viktigt det här hur det går för ens barn, det är bland det viktigaste i hela livet ju. Då vill man ju att det ska bli så bra som det bara går. Gör jag optimalt bra, är det tillräckligt? (Förälder)

En del av dessa föräldrar menar också att det är en stressig värld för barnen, det är tuffare i förskolan och i skolan så de behöver all förberedelse de kan få.

Samhället är så mycket hårdare nu, så man känner att ”uh vad skickar man ut dem i?” Man måste ge dem en sådan grund att de klarar att stå emot allt sådant. (Förälder)

De föräldrarollsmedvetna uttrycker att de alltid är intresserade av att lära sig mer om relationer och barn. De är medvetna om sitt eget förhållningssätt, vilket också gör att de har dåligt samvete när de inte gör som de ska. Risken är att ju mer de läser om eller hör om hur man ska var desto större blir deras föräldrabörda.

Jag kunde känna att jag var en bättre förälder innan, före. (Skratt).

Ja, precis.

Ja.

Ja, lite så är det. Det kände jag också. Men så där tokigt gör jag också!

Visst är det så, man ser sig själv mer utifrån. Ibland när man är inne i nån sån här ... för jag menar man är ju inte perfekt bara för att man gått den här kursen som sagt var, man gör ju ändå fel. Då kan man nästan säga till mig själv utifrån; ”men sluta tjata nu då!” ”Men nu är hon ju inne i helt fel stil!” Men ändå så är man ju där ibland och gör helt precis det där man inte ska. (Föräldrar i grupp)

Sociala föräldrar

Motivet för sociala föräldrar att gå föräldrautbildning är att de vill ha kontakt med andra föräldrar. De tycker om att diskutera med andra att få jämföra och känna igen sig. De vill höra andras erfarenheter och uppskattar särskilt att sitta i grupp och prata. De vill både känna att de inte är ensamma om problemen men också att vissa problem som andra har är de faktiskt förskonade ifrån. Dessa

föräldrar blir särskilt stressade av tidsbrist i föräldrautbildningen och av att diskussionerna blir avbrutna

Jag hade nog kanske lite mer än vad vi fick, aldrig någon diskussion, men just det här att man hade kanske hoppats mer på att få diskutera lite mer med andra föräldrar om hur eller ”jag har problem med det här, hur gör ni? Har ni dom problemen?” där kände man första kurssvängen tyckte jag, att man blev lite frustrerad över att det fanns inte så mycket tid över till de här fria diskussionerna, utan det var väldigt uppläst vad man skulle göra. (Förälder)

Stödsökande föräldrar

Stödsökande föräldrar söker känslomässigt stöd. Det kan röra sig om allmänt osäkra föräldrar eller om föräldrar som tycker att det har stora problem med sina barn och känner sig misslyckade som föräldrar.

Ja han hade mycket problem /.../ först går det uppåt och sen går det ner och det var väl i en sådan där svacka som jag anmälde mig. (Förälder)

Men sen har vi två mammor som har riktigt, riktigt många riktigt bråkiga barn, som är också invandrarföräldrar och det, och de har nog väldigt medvetet bestämt sig för att de ska hitta sätt att kunna så det är hemskt roligt (Samtalsledare)

Rådsökande föräldrar

Rådsökande föräldrar har specifika problem som de vill ha råd kring. De vill ha expertkunskande och svar på frågor. Dessa föräldrar vill ha klara och konkreta råd och tips och uppskattar särskilt att det är en strukturerad utbildning och att gruppledarna har mycket erfarenhet av barn.

Att känna att man får redskap, olika tekniker som man kan använda /.../ det är ju liksom inte att man sitter och tjafsar och inte kommer till något beslut eller sådär, utan här presenteras det och så pratar man om det och så använder man det. Det är ju väldigt strukturerat. Det tycker jag har varit bra. Man har verkligen fått något konkret. (Förälder)

Dessa föräldrar vill snabbt komma fram till hur de specifikt ska göra och vill inte prata om föräldra-barnrelationer i allmänhet

Sen var det väl lite svårt för en del att förstå, att vi inte skulle gå på problemlösning, direkt, utan vi skulle gå på det positiva, så att, det var väl en del som sa, ja men, vi vill ha mer problem, liksom vi vill

rollspela om problemen och hur ska vi göra, vi vill ha ett svar
(Samtalsledare)

Kursens förberedelse

Utbildning för samtalsledare

Den utbildning som samtalsledarna fick, först två dagar med Charles Cunningham på engelska och sedan en uppföljningsdag med Peter Thunström har mottagits med varierande behållning.

Fast det gick mycket bättre än vad man tror, fast man är rätt, man blir ju nästan chockad efteråt, tänker hur ska man få ordning på det här, vad rörigt, fast det var mycket tid och hålla på att läsa igenom och bearbeta och vi träffades och så där. Det tycker jag i alla fall innan man liksom fattade vad det handlade om

Fast det var ju han som gjorde att vi hoppade på, han var ju jättebra (mummel och skratt)

Han kunde det där perfekt och berättade om vetenskapliga grejer man trodde på allt först och man... han hade det här, han kunde lära ut det. (Samtalsledare)

Eldsjalarna är entusiastiska:

Och sen fick jag då gå på den här utbildningen, och då blev jag heltänd alltså, jag tyckte att det verkar toppen, och det gör jag fortfarande så att, det ska bli jättespännande tycker jag. (Samtalsledare)

Anpassarna är mer kritiska:

Fast mycket fokuseras ju på hur man är som samtalsledare. Efteråt kände jag så här, ”o jag måste säga de rätta (skratt) orden, i stället för själva innehållet”, det tycker jag, det försvann nästan lite.
(Samtalsledare)

Många upplevde att de två första dagarna på engelska var det svårt att hänga med eller åtminstone att få igång ordentliga diskussioner. Det blev ganska ytligt när det skulle sägas på engelska. Däremot uppskattade de uppföljningen på svenska där de kunde ställa frågor och diskutera mer.

... det var en del missuppfattningar där, som vi har frågat om, det blir ju lite klarare, det blir klarare för varje gång, men det var svårt i början

Tack och lov att vi hade tredje gången!

Det har rätt ut många problem tycker jag. (Samtalsledare)

Information om föräldrakursen

Samtalsledarna upplever att mycket tid gick åt till att förbereda kursen och göra reklam för den. Det är emellertid inte någon förälder som spontant nämner att de har sett information om föräldrautbildningen, som affischer eller anslag. Detta kan jämföras med att samtalsledarna uppger att mycket tid i början gick åt just till att förbereda och informera bl.a. genom att tillverka egna affischer.

Affischerat över hela kommundelen på varenda ställe som (skratt)
där vi fick vi lov. (Samtalsledare)

Föräldrarna uppger att de har fått reda på kursen genom en inbjudan från skolan eller förskolan, antingen genom brev, personlig kontakt eller information på ett föräldramöte, ofta en kombination.

Sen så var det ju också så att föräldrarna har fått, det här informationspapprena hela tiden som, löpande, nästan en varje vecka, i en period, som de fick med barnen, skulle antingen anmäla sig, eller bara informera att det finns.

Men ett sätt som faktiskt var jättebra, det var, vi hade föräldramöten här på skolan, och då var det så att då tog föräldrarna till en informationsträff med oss samtalsledare och det har ju bidragit till att (ohörbart prat i munnen på varandra) liksom ingick det i ett kit, så där, så då följde man med bara, av, rena farten. (Samtalsledare i grupp)

Samtalsledarna anser också att förskole- och skolpersonal har gjort ett stort jobb.

De har ju fått ett papper på hur, man kan peppa föräldrarna och så här och alltså det är nog mest det som har gett, tror jag, den här personliga kontakten, och att man pratar med föräldrarna och liksom säger dem att jag ska gå, är det några fler som hakar på och sådär. (Samtalsledare)

Det finns många förslag från föräldrarna på hur man kan informera andra föräldrar. Ett förslag är att prata med vänner och arbetskamrater. Det är inte förran man har gått en kurs som man kan förmedla vad den innehåller. En förälder har också deltagit vid informationsmöten för att berätta för andra vad det handlar om. Det framhålls att det är viktigt att information går ut på alla språk, men att det samtidigt också måste vara muntlig information helst från någon från samma språkgrupp som har erfarenhet av kursen som kan beskriva och argumentera.

Faktorer som hade betydelse för att föräldrarna blev intresserade av att gå var en allmän nyfikenhet och intresse för barn, att få diskutera med andra föräldrar, specifik information om syskonkonflikter, gränssättning och andra vanliga föräldra–barnproblem. Har man t.ex. svårigheter kring syskonbråk så kan det vara det som får en att nappa på erbjudandet. Det faktum att det erbjuds barnvakt nämndes som en positiv faktor, dock var det inte vanligt bland de intervjuade föräldrarna att de använt barnvakt.

Samtalsledarna upplever att just förberedelsearbetet tar mycket tid.

... jag tror inte man kan göra det varje år, ibland tror jag att man måste ha ett brejk att man inte själv ska fastna i fällan på nåt sätt, att man liksom startar om någonting som inte, man måste va lite entusiastisk själv, alltså

Nu känns det ju som att det lite löper på så, men det är ju det här att ställa i ordning rummet, att plocka fram alla saker och, föräldrarna får ju fika, det är såna här praktiska grejer, och sen så ...

Alltså man kan ju hoppas att det blir mer, som, ringar på vattnet att det sprider sig mellan folk, så att man inte behöver jobba så mycket.

Det, alltså det tror inte jag, man jobbar som vi gör allihop i andra verksamheter va, det, det går inte att jobba så mycket kvällar som vi gjorde under den här tiden, för det blir ohållbart alltså för ... familjen, om inte annat, och för en själv också, så det måste man hitta nåt system på tror jag, hur man fixar den här rekryteringen.
(Samtalsledare)

Kursens genomförande

Tid

De föräldrar som intervjuades hade följt hela kursen först fyra sedan ytterligare sex gånger. Uppfattningen om kursens längd varierade. Entusiasterna tyckte att en kurs inte var tillräckligt utan att man måste gå flera för att det var mycket man gick miste om första gången.

Men nu vill jag ju också säga att kursledarna försöker att ta det i lugnt tempo, men tiden den springer iväg så fruktansvärt fort så att det blev väldigt mycket inmatning. Intensiv inmatning man borde ha en repetitionskurs /.../man hinner inte ta in allt alla intryck och sådär. All information, all nyttig information alltså. Det är därför jag har gått andra gången (Förälder)

Föräldrar som är allmänt nöjda med utbildningen tycker också att 10 gånger är lagom att de inte skulle orka med mer nu, men kanske någon enstaka uppföljningsgång varje år eller termin. De visste inte från början att det var 10 gånger. En vanlig kommentar var att hade de från början vetat detta hade de inte gått. Detta förstärktes i början när de hade svårt att förstå upplägget av kursen och snabbt ville börja tala om gränssättning och hur man kommer tillrätta med det som man upplever som problem med barnen. Här får gruppklimatet och kompistrycket en avgörande betydelse för om föräldrarna fortsätter eller inte.

Tiden vid varje kurstillfälle känns kort, samtidigt som många har svårt att tro att föräldrar har möjlighet att avsätta mer tid. Detta har således mer att göra med struktur och innehåll än med tid.

Samtalsledarna förhåller sig olika till tiden. Medan metodikern håller hårt på tiden låter anpassaren deltagarna påverka.

Då börjar man alltså med, och, alltså vi håller hårt på tiderna, klockan 6 börjar vi och klockan 8 slutar vi, och det har vi gjort ganska klart för dem, och det var de här föräldrarna väldigt duktiga på också, för de liksom frågar, är det okej om jag kommer lite före sen, nästa gång, så va, så att det.

Svårt och hålla tid och så, för man, när en stackars människa som försöker verkligen och formulera någonting, men som aldrig vågat öppna mun på svenska, och som äntligen sitter och säger någonting, den kan man inte hoppa på och avbryta, det kan man göra med svenska föräldrar som är välformulerande, det gör man inte med dem. (Samtalsledare)

Sociala föräldrar vill gärna fortsätta att träffas efter att kursen avslutats och en grupp har också haft egna uppföljningsträffar tillsammans med barnen. Vissa föräldrar slutar efter första kursomgången och menar att ”det här är inget för mig”. De som fortsatte menar att dessa föräldrar inte förstått vitsen med kursens uppläggning.

Struktur

Det är svårt i början att förstå strukturen. Sociala föräldrar tycker att de får för litet tid att diskutera med varandra.

Där kände man första kurssvängen tyckte jag, att man blev lite frustrerad över att det fanns inte så mycket tid över till de här fria diskussionerna, utan det var väldigt upplåst vad man skulle göra. Man skulle titta på videosnuttarna och sen skulle man skriva ner och så redovisa och så här ... att det var lite för lite och det tror jag att många upplevde, i alla fall i våran grupp som vi gick då ... att det var lite för lite tid för det här *utbytet* då. (Förälder)

Många samtalsledare tycker att det är skönt att det finns en struktur som de kan hålla sig till och att strukturen också kan fungera så att föräldrarna kommer fram mer och att samtalsledarens expertroll tonas ned.

Det som är bra är att det är lite struktur i det, man fastnar inte på en grej, utan man vet att man ska fortsätta med det sen, då senare. Vi har så lätt som sjuksköterska att ge råd, utan tillvara deras egna resurser då – ett helt annat tankesätt. (Samtalsledare)

Rådsökande föräldrar är emellertid besvikna i början, för att de inte får svar på sina frågor eller får färdiga lösningar. Det finns också en frustration i början över att fokus ligger på vad föräldrarna gör och inte vad barnen gör.

Det finns också en upplevelse av att innehållet är så styrt att man inte kan diskutera det man vill eller komma fram till egna ståndpunkter utan att det är som att det finns ett facit.

Det var mer styrt att man skulle komma fram till en viss, inte åsikt men, man skulle komma fram till ett visst /.../ man skulle komma fram till det som ledarna hade då ett mål som de ville att vi skulle komma till. (Förälder)

När styrningen diskuteras med ledarna framhåller de att det visserligen är strukturerat men att det är ju föräldrarna som kommer med lösningarna.

Alltså själva formerna och, och strukturen är ju hårt styrd, men innehållet ... är också hårt styrt. Men resultatet av diskussionen är ju någonting som föräldrarna skapar själva. (Samtalsledare)

Det påpekas också att några ledare var nya och just gått utbildningen vilket kunde göra att de blev extra bundna vid att hinna med allt. Såväl föräldrarollsmedvetna föräldrar som rådsökande kunde å andra sidan tycka att diskussionerna flöt ut för mycket att samtalen var svåra att stoppa och att de därför inte hann med hela det planerade innehållet. Under andra omgången (5–10) tycks det finnas mer tid för diskussioner föräldrarna emellan, vilket gjorde att man då upplevde att man både hann diskutera och hann med det planerade innehållet.

Vinjetterna upplevs särskilt i början som övertydliga ”med snälla underbarn” vilket leder till en förvirring vad kursen egentligen går ut på. ”Vänd på pyramiden” säger någon och menar att det vore bättre att börja med gränssättning och ta det förebyggande förhållningssättet sen, men inser samtidigt att detta är omöjligt. Kanske, kan man ta några mer problematiska situationer i början menar en annan förälder. En allmän mening är att man egentligen inte förstår vad utbildningen går ut på förrän mot slutet. De föräldrarollsmedvetna föräldrarna som är ute efter att utveckla sig kan acceptera att de inte förstår allt från början utan tror ledarna på deras ord att de kommer att förstå och att ”det ligger nog någon smart tanke bakom”.

Man tyckte att de sista gångerna var väl de som, nu missade jag ett par gånger där, men som var mest givande i och för sig. Men samtidigt när man tänker tillbaka nu, så är det ju grunden är ju det som vi gjorde första gångerna. Så det är klart, hade vi slutat där så hade det ju varit väldigt snopet. (Förälder)

I en grupp får samtalsledaren hjälp av en förälder att förklara meningen med vinjetterna.

Du vet den där civilingenjörspappan som berättade om hur man gör när man lär sig matematik ...

Just det, och jag minns inte exakt vilket uttryck han använde, men det var bra, för att efter ett tag, så fattade han, och då sa han ”aha just det, det är som när man ska lära sig och räkna ut korrekta enheter”, kanske han sa ”man räknar med ett helt runt klot, och en perfekt cylinder, man räknar inte på den som är”

Det naturliga

Lite skey, utan det är nåt man får lära sig sen, när man behärskar tekniken, då kan man, justera

Öva på svårare

Och, och kunna hitta ett sätt att klara av det svåra också ... så det var en ganska bra parallell. (Samtalsledare och förälder)

Rådsökande föräldrar uppskattar särskilt de praktiska verktyg i form av *strategier* som kursen tillhandahåller och tycker att det är bra att de får pröva praktiskt hemma. De strategier som särskilt uppskattas är att ”förbereda barn” inför situationer som brukar bli besvärliga, att komma ihåg att berömma barn i vardagliga situationer, samt att använda ”först–sedan” till exempel ”Först får du städa i ditt rum sen får du se barnprogram”.

Läxorna fungerar bäst i början, då sätter man upp listan på kylskåpet och försöker fylla i. Senare finns det många anledningar till att det inte fungerar och att läxan inte görs. En anledning är att barnen inte uppvisat sådana beteenden så att det varit möjligt. Om barnen inte gjort något som upplevts som negativt kan man inte bortse från det eller använda sig av time-out (på ett eller annat sätt avlägsna eller be barnet avlägsna sig). En annan anledning är att strategin inte är relevant på grund av att barnen är för små eller att det inte finns några syskon (gäller strategin delad uppmärksamhet). Men även om man inte precis gör som det är förväntat tycker föräldrarna att de har läxan i huvudet och tänker på den då och då.

Rollspel är den del av innehållet som väcker mest blandade reaktioner. Många tycker att det är pinsamt och att det är svårt att leva sig in i situationerna. Det är också den del av innehållet som oftast tycks uteslutas. Föräldrarna tror också att

rollspelen kan förklara varför en del av dem som anmält intresse för kursen sedan inte kommer.

Början då hade vi rollspel och det var många som backade då och inte kom tillbaka då för att då vågade inte visa känslor då och det är synd. (Förälder)

Det finns emellertid diametralt motsatta uppfattningar att rollspelen medverkar till att man lär känna varandra och att det är ett sätt att verkligen förstå hur barn känner och upplever. Det är också så att det kan kännas pinsamt innan man försökt men att om man gör det så blir det bra, det upplevs som ”besk medicin”. Hur ledarna agerar har stor betydelse för hur rollspelen kommer att upplevas.

Kursledarna alltså är ju väldigt, väldigt varma och goa människor det gör ju att man liksom ... a) man måste våga göra bort sig de är barnsliga alltså, de är skitbra på ... b) kan du göra ett rollspel som kursledare och göra bort dig, då kan väl jag. (Förälder)

Det framhålls att det är bra med ledare som har mycket erfarenhet av barn och kan ge mycket egna exempel. Framför allt nya och litet ovana ledare upplevs behöva strukturen i kursen. Flera föräldrar tycks ha en speciell kontakt med sin föräldragrupsledare som kan bero på att de har eller har haft andra kontakter genom barnen i t.ex. förskolan.

... jag vet inte om det skulle funka om man tog nån som inte var lärare, för lärare är ju vana ...

... nån som har väldigt lätt till skratt

... fritidslärare är ju liksom vana att göra bort sig sådär och de måste liksom göra det i sin ledarroll.

... samtidigt tog de på allvar det med va, men ändå hade de en ...

... och sen tyckte jag att de var väldigt noga med att informera att det här är ingenting som ni är tvungna att göra hemma utan det här är tips..

... ni måste inte göra det här

... ni är inte tvungna, för det är kanske så att när ni ser de här tip-sen kanske ni kommer på egna bra lösningar. På det som inte fungerar hemma. (Föräldrar)

Vem kommer till föräldrakursen?

Det stora problemet när det gäller föräldrautbildning är genomgående att det är svårt att få med de föräldrar som föräldrautbildningen egentligen var menad för

samt att många av dem som börjar hoppar av Cunningham, Bremner & Secord (2002).

Utifrån såväl samtalsledarnas som föräldrarnas utsagor kan man dra slutsatsen att den övervägande delen tillhör kategorin föräldrarollsmedvetna föräldrar.

Det är lite blandat, jag tycker det är väldigt engagerade föräldrar måste jag säga ... om jag jämför med den föräldragrupp som jag är van vid från min enhet. Det är ingen från oss som sökte som, så det var ju lite tråkigt jag kan ju se att en del som kanske verkligen skulle behöva, att de nästan har gett upp, förstår ni. Det här är ändå föräldrar som är engagerade. (Samtalsledare)

Det är alltså en annan kategori föräldrar än vad man från början har tänkt sig.

Från början var ju det här en metod för typ, bokstavs barn som vi säger, ADHD och så vidare, vi har ju gått ut till ... ja, en del såna föräldrar också då, men även till vanliga normala barn så att säga va att den här metoden kan va bra för andra också

Intervjuaren: Ser ni att det är anpassat särskilt efter, bokstavs barn, eller ...

– Näe, det kan jag inte säga faktiskt. (Samtalsledare)

Samtalsledarna talar om att det ska sprida sig som ringar på vattnet. Först kommer de engagerade föräldrarna därefter blir andra nyfikna och sist kommer de som verkligen behöver.

Då blir vi jätteglada, de 100 kan sprida vidare så får vi 400 nästa år (skratt)... och då har man avdramatiserat det hela, så jag kan tänka mig, /.../ då sprider de informationen vidare, avdramatiserar det hela, så kanske, de också kan gå, de osäkra, som inte vågar komma just, kanske osäkra ensamstående föräldrar ... det som också är bra, det är att man erbjuder barnvakt också, till just ensamstående föräldrar så. (Samtalsledare)

På frågan om vilka som ska gå en föräldrautbildning svarar de flesta föräldrar "alla". Somliga anser att det borde vara obligatoriskt medan andra menar att det är viktigt med motivationen.

Alla kan ha nytta av det

Det är viktigt att det inte är föräldrar som har stora problem med sina barn som går för man ger ju varann, man ger och tar

Därför tycker jag det är viktigt att sådana som har lust går.

Jag tycker ändå att vi har haft rätt så små problem ... egentligen

Ja ja det har vi.

Det tror jag också

Det finns säkert de som har det mycket värre.

Och de är väl kanske tyvärr inte här då. (Föräldrar)

När det gäller hur blandade grupperna ska vara tycker de flesta att det är bra ju mer blandade de är. De ska inte behövas att man har några särskilda problem med sina barn men det är också viktigt att motivera de föräldrar som verkligen har problem. Samtidigt kommer det fram att det skulle kunna bli svårigheter om någon har mycket stora problem i en grupp. Det skulle kunna leda till att den föräldern inte vågade prata eller till att andra föräldrar höll igen på grund av att deras problem verkade bagatellartade

Om det inte är det att man har ... Att det blir för stor klyfta mellan, om man säger föräldrar till kanske extremt stökiga barn, som har särskilda behov och så, bokstavs barn och så. Det är ju en grupp som då är väldigt extrem jämt emot vad man kanske har vanligtvis. Och om man tillhör en sådan grupp så kan det ju vara väldigt jobbigt och hamna i grupp där de största problemen är att ungen tjuvar. (Förälder)

Även när samtalsledare tror att de har en grupp med ganska problemfria föräldrar upptäcker de att även där finns mycket komplicerade familjesituationer.

Jag trodde nog att det här var en väldigt, sådär, grupp med föräldrar som inte hade speciellt, ja, stort behov. Men de verkar ha väldigt stort behov... de verkade ha väldigt ... det är jättemycket (ohörbart) på komplicerade familjesituationer som gör att de har stora behov av att få. (Samtalsledare)

Det kan bli besvärligt för föräldrar som är *blyga* och inte vågar tala i grupp, men gruppen kan också fungera som ett sätt att komma över detta. Som svar på vilka som kommer utspinner sig följande diskussion i en föräldragrupp.

De som redan är engagerade i sina barn kanske tyvärr, då.

Pratglada som inte är rädda att prata inför andra, för det finns många människor som har svårt att prata i grupp. Det tror jag nog.

Jag har inte jättelätt för att prata i grupp men jag har pratat med er i alla fall...

Ja, det har du!

... det är bland det värsta jag vet.

Men du har pratat massor.

Men du som har pratat mest av alla. (Skratt)

Nu har jag kommit över det också med den här kursen!
(Föräldrar)

En grupp har erfarenhet av att ha ett stort antal föräldrar med *annat modersmål än svenska* och upplever detta som positivt. Samtidigt ser det problem för de föräldrar som inte förstår. Det är också problem att ha tolk, eftersom en tolk aldrig kan översätta allt.

Vi hade först ett sånt här kontrakt att man ska respektera varandras åsikter och varandras idéer och så, och jag tror de är ganska, de är bra på att, lyssna på varandra och sen ... respektera den som pratar. Det spelar ingen roll om det var en svensk eller en invandrare, allt känns att det, allt det vad dem säger var viktigt. Och sen vi har märkt också att, även svenska föräldrar, de har flyttat på sig och satt sig bredvid dem, för att du vet, invandrare de går och sätter sig, de väljer att sitta med varandra. De känner sig, sig trygga, men de har flyttat på varandra själva, vi har inte styrt med det.
(Samtalsledare)

De föräldrar som båda närvarat framhåller det som mycket positivt. En förälder som i sitt arbete har mycket barnerfarenhet säger att det nu är lättare att prata tillsammans om hur de förhåller sig till barnen eftersom de har något gemensamt att referera till. De som har gått ensamma tycker att det kan vara ganska svårt att förmedla till den andre parten.

Föräldrar vill gärna komma med någon de känner men sen tycker många att det är bra att inte känna de andra. När det gäller närstående som syskon, vänner och grannar upplever man mer konkurrens och man kanske inte vill att grannen ska veta hur besvärligt man har det.

Att man kan få prata med andra vuxna om såna saker. Även om man har sina vänner och sådär, så behöver man ändå träffa andra runtomkring också.

Och ofta har ju ens vänner mycket snällare barn också helt plötsligt.

Ja, men det är inte riktigt samma sak. Man säger inte ... man törs inte ... Man säger inte ... Det blir mer en tävlan om; ”mina barn, dom kan göra det här och dom kan göra det här.” (Föräldrar)

Här uppstår naturligtvis ett dilemma om föräldrarna fortsätter att träffas efter kursen. Ju mer man träffas tillsammans med barnen ju mer kommer gruppen att likna det vanliga nätverket. Föräldrarna kan börja ha åsikter om varandras

barn och hur andra föräldrar relaterar till sina barn och därigenom kan det speciella som föräldragruppen har gett gå förlorat. Det är lättare att vara öppen när man vet att ingen kan kontrollera om man gör som man säger att man gör.

En eller ett par föräldrar kan slå an tonen i gruppen om en vågar vara öppen och ärlig om svårigheter och den osäkerhet man kan känna, då vågar också de andra dela med sig. Det motsatta kan också inträffa att en förälder dominerar så mycket att andra inte känner sig tillräckligt fria att ta upp vad de vill.

Ledarna önskar att alla typer av föräldrar ska komma och att man särskilt måste motivera de föräldrar som man tror skulle ha nytta av en kurs så att det inte bara blir föräldrar som klarar sina barn är motiverade och ambitiösa.

Medan de som kanske verkligen, kanske har större problem att de inte tar den här chansen och hoppar på för de kanske tycker att det har gått för långt.

Men sen har vi ju sagt också att, till exempel inom arbetslaget då, för det är meningen att alla som jobbar i skolan ska veta om det här ... att man pratar igenom då, vilka är det egentligen som skulle behöva det här mest i vår i klass. Det har vi gjort i alla fall, och sen så, försöker man, när man, när man träffar dem på nåt sätt och pratar med dem lite extra då på ett positivt sätt, att det här, skulle inte det här vara någonting för dig. (Samtalsledare)

Ett sätt som diskuteras är att skriva in COPE i barnens utvecklingsplan i skolan eller förskolan. Men då finns det inte längre någon frivillighet för föräldrarna.

Och sen har vi ju pratat mycket att faktiskt ha det här som en grej som man kan skriva in att det liksom blir det mer tvång i och för sig att, du ska gå COPE, det, det är ditt uppdrag som förälder. Och det är väl några såna, som vi har med nu, som har fått det. Det är väl en anledning till det här med föräldragrupper, att vi har insett behovet då, att ha föräldrarnas delaktighet i barnen det är ju liksom, det är väl den största anledningen till att jag hoppade på det här med COPE, så det är ju en jätteviktig bit, att just de föräldrarna behöver det där extra, extra mycket, att få föräldrastöd. (Samtalsledare)

Bortfall

I den tidigare refererade utvärderingen av fyra föräldragrupper enligt COPE-metoden (Karlsson och Thunström, 2002) anmälde sig 62 föräldrar, 35 kom till första tillfället och 23 var kvar vid sista tillfället. 2002–2003 startades 14 föräldragrupper i de fyra kommundelarna. 314 var anmälda, 207 kom på första träffen, bortfallet beräknades till ca 72 % således ungefär 135 föräldrar kvar i ut-

bildningen.⁵ Även om de senare siffrorna är osäkra eftersom sammanställningen är under utarbetande, visar de på samma tendens. En dryg tredjedel av de anmälda kommer inte till första träffen och ytterligare en tredjedel av dem som är kvar slutar under kursens gång. Det är svårt att förstå anledningen till avhopp utifrån kursutvärderingarna. Den tidigare studien visar att de som hoppat av inte skiljer sig i utvärderingar från dem som fortsatt. Även föräldrar som hade hoppat av kursen hade markerat positiva svarsalternativ.

Betydelsen av föräldrautbildning

Vissa föräldrar är entusiastiska, utbildningen är en uppenbarelse. Om t.ex. föräldrar kommer dit som stödsökande och har stora problem med sina barn, möter ett öppet och vänligt klimat i gruppen så att de vågar ta upp sina problem kommer de att uppleva en stor lättnad och en känsla av att deras barn inte är så annorlunda.

Det kom en mycket stabilare och starkare mamma efter några gånger.

Jo men trots att jag blivit hårdare, för det var som jag sa innan; det här med konflikterna ... att man tar "time-outen" mycket snabbare ... Innan satt man och diskuterade och kämpade tills man var hysteriskt vansinnig. Och nu liksom så tar jag inte diskussionen. Jag känner att jag liksom att nu är jag för trött, jag tar inte diskussionen överhuvudtaget, utan då är det ;" direkt in på ditt rum eller nåt". Så samtidigt har man kanske blivit hårdare också. Och just det här med; "Först det, och *sen* får du det." Så det är inte säkert att man har blivit en snällare mamma bara för det, men att det liksom inte är lika mycket bråk hemma längre. Att det inte är lika mycket konflikter. (Föräldrar)

Föräldrarollsmedvetna föräldrar med en traditionell och relativt auktoritär syn på uppfostran kan genomgå en metamorfos och tycka att det är så mycket nytt att lära att kursen behöver genomgå flera gånger.

Jag har fått mera kunskaper för innan var jag så sträng men nu är jag lugnare och sådär. Och det ger mycket mer faktiskt kursen /.../ Man lär sig ganska mycket av varandra gör man, faktiskt.

Förut kunde det vara "Ok, nu stänger vi av, plocka undan. Hej då, god natt!" så va, nu, vet du säger jag "Ok grabbar, om en halvtimme plockar ni i ordning alla saker, fixar ni det här?" Alltså mycket lugnare, det är alltså inte så mycket bråk nu. (Föräldrar)

---

⁵ Mats Mikiver, personlig kommunikation 2003.

Merparten av föräldrarna är nöjda föräldrar. De har inte förändrat sig på något revolutionerande sätt, men de tycker att de har fått ord på sådant de redan gjort, blivit påmind om viktiga saker och fått något verktyg som de tänker använda sig av, fått en strategi för att ta det lugnare.

Tänker först.

Man är medveten på ett annat sätt. Det tycker jag absolut.

Jag skriker inte så mycket på dem längre.

Ja, jag har blivit lugnare.

Jo, men det där att man blivit lugnare som person tycker jag.

Man andas.

Ja min son skojade med mig. Jag ska gå om kursen tyckte han.

Jag känner ju själv att när jag är sådär som jag annars bara; ”ahh!” blir så här hysterisk på två sekunder, så tar jag ett djupt andetag och sen bara liksom; ”nu gör vi såhär. Vi ska liksom hinna till skolan. Det är tjugo minuter kvar, och jag tycker att vi gör det här först. Sen kanske vi hinner titta på tv. Om du skyndar dig på, då hinner du titta på tv.” det är bara; ”jaha mm såhär.” Och så var det inte förut. Utan då bara; ”whaaa!”, skrikit så håret stått upp. Men så hade det varit förut. Det var så förut. Jag orkar inte käbb-la. Det var jag som bestämde, jag som dominerade. Och då får inte barnen en chans heller. (Föräldrar)

Några föräldrar tycker att kursen inte riktigt passar dem. Det är egentligen inget fel på innehållet, men det här skulle de ha gått när barnen var små. Det passar säkert för dem som är unga och osäkra. De tycker att de inte passade in eftersom de är ensamstående, för unga eller för gamla. De tycker att de redan har teoretiska kunskaper eller de vill ha mer kunskaper och inte bara sitta och prata.

Föräldrarna berättar också om att deras barn blivit annorlunda. En mamma berättar om hur hennes son reagerade.

Och liksom ”den där mamman ger sig inte för att jag har några problem utan jag måste (ändra) mig, det är inte bra.” Fast ändå så kände han en större trygghet hos mig. Han talade om det för mig, ja han sa det rakt ut. Så och samtidigt såg jag det glittrade lite i ögat och ja, att det kändes skönt, fast det var en ny situation. Jag vågade alltså stå emot honom jag gav inte vika. (Förälder)

En förälder berättar om den positiva respons han får från sina barn nu:

Bägge två nu – de bra ord de säger till mig varje dag ”varför du är jättesnäll pappa?” (Förälder)

En förälder berättar om hur hon har pratat med sina barn om kursen och hon tycker att de har blivit lugnare.

Blivit så lugna, de känner nog att de kanske har lite fokus på sig. För jag har ju också berättat för dem vad vi har sett på filmen och berättat; ja, så gjorde pappan så och vad tycker du om det? ”Ja, det där var fel, så skulle han gjort”. Så vi har pratat också. Inte bara med pappa utan med även dem. (Förälder)

Eftersom så många samtalsledare inte genomfört kursen än har de bara visioner av vart de önskar att föräldrarna ska komma. De önskar att föräldrarna ska få mer förståelse för sin egen roll i interaktionen med barnen.

Att föräldrarna själva kan se att, jag har en möjlighet att kunna förändra hur det blir hemma, det handlar så mycket om mitt tänkande och mitt görande hur det blir. (Samtalsledare)

Att se det positiva hos barnen blir också det som samtalsledare önskar att ska bli utkomsten av utbildningen.

Det är ju det här positiva beteendet, liksom att föräldrarna får fram det i stället /.../ att de är medvetna och tänker, näe men det här ska jag berömma, och det där liksom, det där bus – grejen, negativa ska jag bortse ifrån så mycket som möjligt, när det går, så ... tycker jag. (Förälder)

Bortfallsundersökning

I en intervjuundersökning med dem som avslutat kursen i förtid (Holback, 2004) visar det sig att ju längre föräldrarna gått innan avhoppet ju mer liknar svaren de svar som avgetts från föräldrar som gått hela utbildningen, vilket ju ter sig naturligt. Av 72 avhoppade föräldrar har 31 kontaktats och 14 intervjuats. Eftersom endast hälften av dem som kontaktats velat eller haft möjlighet att ställa upp på en intervju är det troligt att annan information kommit fram om även denna grupp varit med i undersökningen. Det kan vara så att den grupp som är beredd att ställa upp på en diskussion är något mer positiv till utbildningen än den grupp som inte vill ställa upp. Det kan också vara så att den grupp som inte kan eller vill ställa upp i högre utsträckning präglas av en stressad livssituation.

Tabell 5. Intervjuade föräldrar som avslutat COPE-utbildningen i förtid

	Utlands- födda	Födda i Sverige
Kvinnor	4	4
Män	3	3

Det är samma typ av såväl positiva som negativa kommentarer som kommer fram som i fokusgruppsintervjuerna, men de negativa är mer uttalade i bortfallsundersökningen. Många tycker att de har lärt sig och fått ut något av kursen men de har ändå slutat, andra är negativa till pedagogiken, eller har tyckt att klimatet i gruppdiskussionerna inte varit öppet och tillåtande.

Hos flera finns inslag av sjukdom, fysisk eller psykisk hos intervjupersonen eller maka/make. Tider kan ha förändrats eller man har stressigt och klarar inte av att avsätta tiden. Det finns också uttalat att man upplever att man skilt ur sig i föräldragruppen för att man varit yngre/äldre än de andra för att man bara haft ett barn varit ensamstående eller nyskild. Av den grupp som intervjuades hade några gått nästan alla gånger, vilket gör att det är naturligt att deras svar inte på något markant sätt skiljer sig ut sig. Det är alltså svårt att dra några entydiga slutsatser av bortfallsintervjuerna. Men ett antagande kan vara att det i högre utsträckning är familjer med viss sårbarhet som har svårare att genomföra hela utbildningen. Även om man vill gå så blir det inte möjligt när någon blir sjuk, arbetstider eller familjeförhållanden förändras.

Vad säger barnen?

Ekstrand (2004) har intervjuat 15 barn mellan 3 och 10 år (medianålder 6 år), när de varit hos barnvakterna i samband med föräldrautbildningen. Barnen har tillfrågats om sina kunskaper och förståelse för vad föräldrarna gör på en föräldrakurs. Det visar sig att de flesta barn har mycket vaga föreställningar om vad föräldrarna gör. En kategori vet att de är hos barnvakten för att föräldrarna är på kurs, en kategori vet inte vad föräldrarna gör och ytterligare en kategori tror att de är hos barnvakten för sin egen skull ("för att det är kul", "för att jag ska leka") De barn som vet att föräldrarna är på kurs säger att de skriver papper eller tittar på TV. Ett fåtal barn kan berätta vad kursen innehåller. En femåring säger så här:

Min mamma vill lära sig mycket saker att säga /.../ det är bara en sak jag kommer ihåg att man bara ska säga en gång snällt. /.../ innan barnet ska sova. (Ur Ekstrand, 2004)

Det är uppenbart att denna mamma har berättat för sitt barn vad hon gör på kursen och vad som varit viktigt. En sjuåring har tolkat det så här:

Dom ... dom tittar mest på TV, säger dom och ibland pratar dom om några förslag som man kan göra åt barnen så att dom lugnar ner sig om dom är arga.

Intervjuaren: Jaha vet du nåt speciellt som dom har sagt som dom kan göra?

Ja ... nära, det var att man skulle låta barnen göra mer, lite vad dom ville /.../ Så där litet mer. (Ur Ekstrand, 2004)

Inget barn kan uttala sig om föräldrarna på något sätt har förändrat sitt förhållningssätt, vilket man inte heller kan förvänta sig.

De barn som har intervjuats säger att de tycker att det är roligt att vara hos barnvakterna och gärna går dit. Sammanfattningsvis kan konstateras att det är svårt att använda samtal med barn som någon slags indikator på föräldrautbildning samt att satsningen på barnvakt i samband med föräldrautbildning varit lyckad när barnen själva får uttala sig.

Föräldrautbildning på olika typer av arenor

Skolan

Föräldrautbildningen COPE har framför allt skett på den arena som kallats skola, vilket illustreras av nedanstående utdrag.

Dagens ämne heter, bortse från negativt beteende till exempel ska vi göra i kväll ...

Sen när vi har gått igenom hemuppgifterna, ja, och folk har fått berätta så ...

Intervjuaren: Vad gör ni med de hemuppgifterna?

Jo, de, bara redovisar dem för oss, de får ett papper och sen har de med sig det pappret hem, och sen ... och som förra gången, så kanske, då, då hette det, delad uppmärksamhet mellan syskon.
(Samtalsledare)

För föräldrarollsmedvetna föräldrar är skolan en naturlig arena. De kommer gärna till ”skolan” precis som duktiga elever gärna går till skolan. De tycker om struktur och uppskattar att det finns en kursplan. De är beredda att lära sig och att satsa.

Den här utbildningen är ju, till sin karaktär sån, att det som man är beredd att satsa, kan man tänka sig att få ut, så det beror ju alldeles på hur mycket man jobbar, det är ju hemuppgifter till exempel och är man, är man engagerad och intresserad och gör sina hemuppgifter, så tror jag att man kan förändra sin situation

Om de vill förändra, så kan man göra det

Vilket man ju faktiskt kanske inte kan, om man bara sitter och pratar om hur det är, för då har man inte fått någon strategi för att förändra någonting på samma sätt. (Samtalsledare)

Även de föräldramedvetna har problem och för en del blir utbildningen en metamorfos, som gör att de ser sina barn på ett helt nytt sätt, för andra blir de påmind om sådant de kanske redan visste. De uttrycker vad de har fått ut av kursen, i termer av lärande.

För jag har fått mera kunskaper för innan var jag så sträng men nu är jag lugnare och sådär. Och det ger mycket mer faktiskt kursen, två, en tredje gång vi får se. Man lär sig ganska mycket av varandra, gör man, faktiskt. (Förälder)

Skolan som arena kan emellertid också upplevas få negativa konsekvenser för föräldrarna. Det kan hända att föräldrar går från utbildningen och känner sig som sämre föräldrar än tidigare. De har blivit ännu mer medvetna och ser vilka misstag de gör, särskilt om de uppfattar kursens budskap som att det finns önskvärda och icke önskvärda föräldrabeteenden.

Och det är också sånt som väcker en tanke lite att, jamen så där gör ju jag, det är ju dumt. Och att man blir mer medveten om fe-len man gör tycker jag. Och det är ju en bit på vägen att kunna ändra.

Jag kunde känna att jag var en bättre förälder innan än före.
(Skratt)

Ja, precis.

Ja.

Ja, lite så är det. Det kände jag också. Men så där tokigt gör jag också. (Föräldrar)

Ett antagande skulle kunna vara att föräldrarollsmadvetna föräldrar som upplever kursen på det viset tycker att medvetenheten om när man gör fel kan leda till att man förändrar sig i positiv riktning. Medan föräldrar som i första hand är stödsökande eller rådsökande och i och med kursen upplever att de i stor utsträckning gör fel inte kommer att fullfölja kursen. Föräldrarollsmadvetna har tålamod att gå hela utbildningen även om de inte förstår allt från början. De lutar på metodikern som lärare, blir engagerade av eldsjälens och förmår anpassaren att anpassa undervisningen till sina behov.

För föräldrar som kommer med andra motiv än att utbilda sig blir skolaren mer tveksam, men kan fungera. Rådsökande föräldrar har inget emot skola

och utbildning om de upplever att samtalsledarna är kunniga och kompetenta och om de träffar anpassare som svarar på deras frågor. De tycker om att det är en klar kursplan och att ledarna leder kursen men protesterar om ledaren anpassar sig efter sociala föräldrar.

De sociala föräldrarna har inte så mycket emot skolan bara de får tillräckligt mycket tid att umgås och diskutera och att lärandet sker i avslappnad form.

För stödsökande föräldrar och rådfrågande med många frågor passar emellertid inte skolan som arena. Blir föräldrautbildning bara skola kommer de snart att börja skolka.

Mötesplats

Det finns även många inslag av mötesplats som arena för föräldrautbildningen. Sociala föräldrar kommer främst för att träffa andra föräldrar, för att diskutera och känna igen sig. De är inte så upptagna av sin föräldraroll utan tar den naturligt, pratar gärna om sina barn men är inte särskilt orolig för dem.

Men sen vet inte jag, om det kan vara så att en del invandrarföräldrar har sökt sig till de här grupperna av lite andra skäl än de svenska föräldrarna, många har kanske inte känt sig så jättevilsna i sitt föräldraskap, men de har känt sig lite ensamma över huvud taget, och haft ett värde i att träffa andra människor ... och så där.
(Samtalsledare)

Kommer man från ett annat land eller bara från en annan stad kan föräldrautbildningen vara ett sätt att lära känna andra. En förälder svarar på frågan varför han anmälde sig:

Jag fick reda på det på öppna förskolan, men jag hade även läst om nån slags matkurs i tidningen sådär , men jag hade även hört talas om nån grej, om föräldra-utbildning. Men det var ju långt innan – det här med matkursen. Ja, jag ville ha ett ställe där jag kunde träffa andra för jag kände ju ingen här, vi var borta från kommunen i tre år och sen flyttade vi tillbaks igen. (Förälder)

Många föräldrar vill aktivt överbrygga gapet mellan olika kulturer och tycker att det har ett egenvärde att sitta och prata med människor som man inte känner och som man annars inte skulle träffa.

För det första tror jag det här att, man bara träffas, man träffas inte som föräldrar så mycket idag, så tänker jag, och sen är det olika kulturer. Det här blir som en mötesplats för människor också, där man kan överbrygga kanske, också åsikter om varandras grupper. (Förälder)

Även samtalsledarna tycker att ett utökat socialt nätverk är en positiv konsekvens av föräldrautbildningen.

Vi har ju en mamma som går för tredje gången

Samma kurs ...

Och det är typiskt sån, (ohörbart) hon förstår mer och mer för varje gång, hon kommer naturligtvis, och kan ta till sig mer och mer, men värdet för henne ... det är nog

... träffa andra föräldrar

Hon har ett nät, väldigt litet nätverk, men det blir större.

(Samtalsledare i grupp)

Det är uppenbart att samtalsledarna i ovanstående fall i hög grad prioriterat mötesplatsen för att tillmötesgå de sociala föräldrarna. Föräldrarollsmedvetna föräldrar går också gärna till en mötesplats. Men om de inte tycker att de får ut tillräckligt av de andra föräldrarna kanske de inte tycker att det är mödan värt. Om inslaget av rådfrågande och stödsökande föräldrar blir alltför dominerande kan de också tänkas dra sig därifrån.

Rådgivningsbyrån

Föräldrautbildning som rådgivningsbyrå handlar om frågor och svar, men även diskussioner, ungefär som tidningarnas föräldraspalter eller frågelådor. Den är inte så vanlig i samband med COPE, eftersom det finns ett program som ska genomföras. Men det förekommer och erfarna anpassare säger att det är bättre att svara på en fråga som kommer upp än att föräldern ska fastna och ha kvar den i huvudet hela tiden. Många föräldrar vill ha den typen av rådgivning. Den förekommer i högre utsträckning i BVC:s föräldragrupper och rör då ofta mer konkreta frågor som mat, barnolycksfall och barnsjukdomar. Rådsökande föräldrar söker den här formen av information även när det gäller mer allmänna frågor om barns fostran..

Kurorten

Det finns inslag av kurort i föräldrautbildningen men den är inte så framträdande. För den stödsökande föräldern är det emellertid den viktigaste arenan. När det finns tid att tala färdigt, när en förälder känner att andra lyssnar, förstår och känner igen då uppstår det klimat som kännetecknar kurorten.

Om allt för mycket ska hinnas med, om det är metodiker som driver lektionen framåt finns risk för att det skapas stress som gör att stödsökaren inte får den lugn och ro hon/han behöver. Den föräldrarollsmedvetna föräldern lyssnar gärna men blir kluven och stressad när man inte hinner det som var planerat. Sociala föräldrar lyssnar också gärna. Rådfrågaren vill gärna att ledarna ska ta över och ge förslag på lösningar om det kommer upp svåra eller komplicerade situationer. Nedan beskrivs ett exempel på en förälder som tror sig vara ensam i världen om sitt problem.

Ett barn betar sig på ett sätt, exempel påklädning och det är i såna situationer som vi går igenom ... fungerar inte alls föräldern. Början var dålig, och självförtroendet sjunker och det blir allt mer, och man känner sig ensamast i hela världen. Det är bara jag, det är bara jag som inte kan klara av det! Och där sitter man kanske 25 föräldrar och alla säger: ”jaa så här är det!” och det finns ju kanske 4, 5 olika förslag, det, man kommer fram till 4, 5 olika förslag.

(Förälder)

Även om kurorten uppstår finns det mindre plats för den i COPE utbildningen än för skolan och mötesplatsen. Kanske är det en annan form av föräldrautbildning som måste till eller en annan typ av familjestöd för stödsökande föräldrar.

Såväl personal på familjecentralen som aktiva samtalsledare ser behovet av att föräldrautbildningsgruppen fungera känslomässigt stöttande. En BVC-sköterska reflekterar över motivet för föräldrautbildning och hur föräldrar kan stöttas genom såväl familjecentral som föräldrautbildning.

Det börjar krävas det av en, att man ser att, de här familjeutbildningarna kan inte bara ingå olycksfall och, och barns utveckling och lite till, och så utan att, att det handlar så himla mycket om att försöka stärka föräldrarna, och jobba med de här goda samtalen. Man hittar mötena mellan föräldrar också, att de kan vara, liksom stötta och hjälpa varandra så. Då tror jag ett sånt här liksom, att det finns ett hus, där det, där det är möjligt, eller att vi kan hjälpa till att skapa det (BVC-sköterska)

Slussen

Slussen som arena finns i föräldrautbildningen framför allt när det gäller de föräldrar som samtalsledarna eller deras kolleger tycker behöver gå.

Och då blir det vi, i våran förskolesituation, som ska möta de här föräldrarna, och det, vi har inte möjlighet och vi har inte tid, och det ingår ju egentligen inte i våran dag att också, stötta föräldrarna så då har man saknat den kanalen, att kunna slussa dem vidare.

(Samtalsledare)

På vissa skolor och förskolor har pedagogerna börjat lägga in föräldrautbildning som en del av barnets utvecklingsplan. Om en förälder vill gå men inte vågar, kan en pedagog försöka slussa henne till utbildningen genom någon annan.

Sen kan det vara så här att, ju mer man kommer in i det här att man stöttar varandra. Jag hade en på föräldrasamtal som jag pratade med, hon ville så hemskt gärna gå, men hon vågade inte gå själv. Om man då liksom kan tänka sig att hitta nån, ”ta med dig henne, kan inte ni gå tillsammans då? Ensamstående, eller inte har

nån man att ta med sig, för det kanske inte är de här säkra personerna själv, och då känns det ju jättestäckt ... innan man vet vad det är. (Samtalsledare)

Sammanfattning av föräldrautbildning

Sammanfattningsvis är föräldrar som deltagit i COPE- föräldrautbildning positiva till utbildningen. Att ledarna är entusiastiska och kunniga tycks vara avgörande för att föräldrar upplever föräldrautbildningen som givande. Majoriteten av ledarna är erfarna förskollärare. Föräldrarnas motiv till att gå föräldrautbildning bestämmer hur de kommer att uppleva föräldrautbildningen. De flesta deltagare är enligt såväl samtalsledare som föräldrar aktiva och medvetna föräldrar. Dessa föräldrar är inställda på att utveckla sitt föräldraskap och anstränger sig för att få ut så mycket som möjligt av kursen. De kan samspela på många olika arenor och är positiva till såväl metodiker som till anpassare och eldsjälar. Stödsökande föräldrar å andra sidan har stort behov av att innehåll och struktur anpassas till deras behov och framför allt att ledarna skapar ett tillåtande och stödjande gruppklimat. Rådsökande föräldrar kan upplevas som besvärliga av metodiker och eldsjälar men kan bemötas av anpassarna.

Samtalsledarna tycker att det positiva med COPE är att det finns en struktur som man kan gå efter, att man betonar det positiva hos barnen samt att föräldrarna själva får komma fram till lösningar på problem. Det negativa är att det blir stressigt, eftersom upplägget är allt för styrt samt att innehållet inte är anpassat efter svenska förhållanden. Dessutom tycker de att förberedelser och rekrytering av deltagare till föräldragrupperna tar så lång tid och tar så mycket kraft i anspråk att de inte kan tänka sig att kontinuerligt leda föräldragrupper. Rekommendationen blir därmed att använda fler modeller för föräldrautbildning samt att möjliggöra att den modell som används anpassas efter deltagarna. I nuläge råder det brist på strukturerade modeller för föräldrautbildning som är anpassade efter svenska förhållanden, men utifrån den erfarenhet som finns i dag torde detta kunna utvecklas.

Utbildningen når inte alla föräldrar. Många kommer inte trots att de anmält sig eller de hoppar av sedan de börjat. Framför allt kommer inte de föräldrar som samtalsledarna tycker har de största behoven av föräldrautbildning. För att öka deltagandet tycks det då väsentligt att den utbildning som ges anpassas till de föräldrar som kommer eller dem som är presumtiva deltagare. Men det finns också viss tveksamhet från föräldrarna om hur gruppen påverkas om flera föräldrar har allvariga problem med sina barn. Det kan också vara så att föräldrar med allvarliga problem med sina barn vill träffa andra föräldrar i samma situation och att detta också ställer speciella och högre krav på samtalsledarna.

Vissa moment i föräldrautbildningen upplevs som svåra att genomföra enligt många samtalsledare och som onödiga enligt flera föräldrar. Samtidigt anser andra att just dessa moment är oundgängliga. Detta kräver en öppenhet för an-

passning av innehåll till såväl samtalsledarnas stil som till föräldrarnas behov och intresse.

Rekommendationer och slutsatser

Den främsta slutsatsen är att det krävs en vid variation av familjestödande åtgärder. Familjer är olika och deras önskan om stöd varierat. Detta handlar inte enbart om skilda typer av problem eller problemens allvarlighetsgrad utan kanske främst om olika preferenser när det gäller stödsystem. Familjecentralen och föräldrautbildning tillsammans har ett antal arenor att erbjuda. Det är svårt att veta vem som vill uppträda på vilken arena, men med ett brett utbud ökar chansen att nå fler. Till exempel visar det sig att den arena som kvinnor med annan kulturell bakgrund främst väljer är kyrkan.

De professionella aktörerna betonar möjligheten av att genom samverkan slussa föräldrar från en åtgärd till en annan t.ex. från förskollärare till föräldrautbildning, från BVC-sköterska till öppen förskola, från öppen förskola till socialsekreterare. Om en förälder har fått en god relation med en professionell aktör är det emellertid inte säkert att han/hon är beredd att låta den relationen övergå till någon annan, särskilt inte om detta andra är förknippat med någon form av krav.

Samverkan genom lärande mellan professionella, som kan ta sig uttryck i samarbete, teamarbete, handledning eller konsultation berörs endast av vissa professionella och är ett område som behöver diskuteras och förtydligas så att förväntningar blir realistiska.

Det finns mycket erfarenhet som samlats genom detta projekt och många lärdomar att dra, men för att dessa ska leda till nydanande verksamhet krävs ytterligare dokumentation och kontinuerlig reflektion.

Effekterna av såväl familjecentralens verksamhet som föräldrautbildning måste ses i ljuset av den påverkan dessa verksamheter har på ordinarie verksamhet om inte särskilda resurser tillsätts. Såväl den vanliga förskolan som öppna förskolan har en förebyggande effekt när kvalitén är hög, en effekt som emellertid försvinner om verksamheten utarmas. Det är lätt att ta för givet kvalitén i den verksamhet som finns. Ett exempel är det öppna och stödjande klimat som föräldrar på öppna förskolan unisont berättar om. Denna arena som liknats vid "kurorten" betonas betydligt mindre av de professionella aktörerna men är naturligtvis något som byggts upp under en lång tid och grundats på erfarenhet och kompetens. Detta klimat behöver dokumenteras och analyseras för att verksamheten inte ska stå och falla med den personal som nu är verksam där.

Ett annat exempel är de yrkesgrupper som har behandlande eller åtgärdsinriktade arbetsuppgifter i sitt ordinarie arbete utanför familjecentralverksamheten, vilka de inte tycker sig kunna åsidosätta för att ägna tid åt allmänt förebyggande arbete gentemot de föräldrar som kommer till öppna förskolan. Här är

det viktigt att se att de olika professionella aktörerna har olika förutsättningar och att detta förtydligas.

En springande punkt i all familjestödande verksamhet är om den når alla eller om konsekvensen endast blir att de som redan har, får mer. De professionella aktörerna talar om att åtgärder ska sprida sig som ringar på vattnet. Först kommer välmotiverade, välfungerade familjer sedan kommer även de som redan har problem. En långsiktig och konsekvent strävan kan i ett mycket långt perspektiv kanske infria en sådan förhoppning. På kort sikt kan man emellertid inte förvänta sig att allmänna åtgärder ska ersätta åtgärder för dem som ligger i riskzonen eller för dem som redan har allvarliga problem. Därför behöver man i ett allmänt förebyggande program både arbeta med generella åtgärder och insatser riktade till speciella grupper samt dessutom anpassa metoder så att de når de grupper som annars tvekar.

Referenser

- Andalibi Andersson, L., Hagekull, B. & Bremberg, S. (2003) *Föräldrastöd i Sverige år 2002. Delrapport från Regeringsuppdraget i Föräldrastöd*. Rapport nr 2003:08. Stockholm: SFH.
- Barns och ungdomars bästa – delrapport 2002, numrerad 2002:04.
- Caplan, G. (1964) *Principles of preventive Psychiatry*. New York: Basic Books.
- Carlsson & Thunström (2002) föräldragrupper. Ett samverkansprojekt mellan skola, förskola och BVC, samt avd för Barn- och ungdomspsykiatri vid Linköpings universitet.
- Cunningham, C. E., Bremner, R. & Secord, M. (2002) *COPE The Community Parent Education Program. Gruppledarmanual*. Malmö: Barnpsykiatriska kliniken.
- Ekstrand, J. (2004) Barnintervju som metod för att undersöka barns uppfattning av en föräldrakurs. Linköping: Institutionen för beteendevetenskap, Linköpings universitet.
- Folkhälsoinstitutet (2000) *Att verka tillsammans – en bok om familjecentraler*. Folkhälsoinstitutet 2000:10. Stockholm: FHI.
- Gustavsson Holmström, M. (2004) *Områdesanknutna socialsekreterare: Delutvärdering av projektet Barns och ungdomars bästa*. Rapport, CKS: Linköpings universitet.
- Holback, G. (2004) *Bortfall i en föräldrautbildning*. Opublicerat manuskript. Linköping: Institutionen för beteendevetenskap, Linköpings universitet.
- Hundeide, (2001) *Vägledande samspel*. Stockholm: Rädde Barnen.
- Olsson, I., Hagekull, B. och Bremberg, S. (2003) *Stöd till föräldrar för att främja barns och ungdomars psykiska hälsa*. En systematisk forskningsöversikt. Rapport nr 2003:20. Stockholm: FHI.
- Rigné, E. M., m fl (2004). Utvärdering av projektet ”Barns och ungdomars bästa”. Rapport, CKS: Linköpings universitet.

Östergötlands kommunförbund & Landstinget i Östergötland: ”Gemensamt program för att främja barns och ungdomars hälsa och livsvillkor i Östergötland”, odaterat dokument.

Områdesanknutna socialsekreterare

Delutvärdering av projektet Barns och ungdomars bästa

Marie Gustavsson Holmström

Sammanfattning

Delprojektet har genomförts inom Barns och ungdomars bästa (BUB). Fyra socialsekreterare anställda på 50 % arbetade under knappt ett och ett halvt år i stadsdelarna Skäggetorp, Ryd, Lambohov och Ekholmen. Projektet avslutades i samband med årsskiftet 2003/2004.

Socialsekreterarprojektet tillkom som svar på ett starkt upplevt behov av att överbygga gapet mellan verksamheter i områdena som arbetar med barn och kommunens socialtjänst. Redan i motionen som ledde fram till BUB formulerades delar av socialarbetarnas uppdrag: handledning och konsultation till personal som arbetar med barn. Innan socialsekreterarna kom på plats hade ytterligare ett uppdrag formulerats: att delta i uppbyggnaden av familjecentraler. Dessa två delar har bedrivits med skiftande framgång. Den mest lovande delen är helt klart familjecentralsarbetet.

Det finns ett antal aspekter som klart påverkat socialsekreterarprojektets genomförande. För det första kom socialsekreterarna in senare än andra aktörer i projektet, trots att deras roll fanns framskrivna mycket tidigt. För det andra var visserligen behovet av socialsekreterare som arbetade i områdena klarlagt, men *hur* detta behov såg ut saknades tillräcklig kunskap om. Socialarbetarna fick därför hantera onödig besvikelse och frustration då de förväntades både vara behandlande och myndighetsutövande. Behovet av närmare kontakt mellan skola och förskola och Sociala förvaltningen är ett problem som kräver andra lösningar. I sitt konsultativa arbete var socialsekreterarna därför klart underutnyttjade. Det mest uppskattade av den konsultativa delen är de utbildningsinsatser som genomförts. Dessa kräver dock knappast att den som utför detta finns lokaliserad i området.

Socialsekreterarnas roller på familjecentralerna diskuterades in i det sista. Uppbyggnaden av familjecentraler tar tid. Det visar erfarenheter från andra delar av landet och Linköping är inte något undantag från detta. Familjecentralsarbete ligger i linje med folkhälsomål på nationell-, läns- och lokalnivå. Arbetet är därför väl värt att satsa vidare på.

Områdesarbete av socialsekreterare bedrivs efter beställning vidare av Råd & Stöd i ytterligare fem år. Genomförandet av socialsekreterarprojektet har lyft fram behov och kunskapsluckor att hantera i fortsättningen. Förhoppningsvis har projektet banat väg för de nya områdesanknutna socialarbetarna samt för mer rimliga krav och bättre samverkans möjligheter. Råd från utvärderingen inför framtiden skulle kunna sammanfattas i följande punkter

- Fortsatt satsning på uppbyggnad av familjecentraler där socialsekreterare deltar i öppen verksamhet samtidigt som särskilt arbete inriktas på uppsökande och riktad verksamhet.
- Familjecentralen bör ses som den naturliga utgångspunkten för områdesanknutna socialsekreterare som arbetar med barn och barnfamiljer. Visst konsultativt arbete bör kunna genomföras inom ramen för familjecentralarbetet.
- Andra delar av det konsultativa arbetet bör kunna organiseras centralt och därmed komma även andra stadsdelar till godo.
- Utbildningsinsatser bör planeras och genomförs i alla områden inte bara i dem som omfattats av projektet. Dessa bör organiseras centralt och genomföras med viss kontinuitet.
- Sociala förvaltningen måste hantera det avstånd till myndigheten som upplevs av verksamheter ute i olika stadsdelar. Även det kan knappast vara ett problem för endast dessa fyra stadsdelar.
- Det togs inte hänsyn till behov utan enbart till resurser när omfattningen av socialsekreterarprojektet utformades. En bedömning av hur stor socialsekreteraresursen ska vara utifrån områdets behov bör också ligga till grunden för omfattningen av tjänsten i framtiden.

Beskrivning av delprojekt Områdesanknutna socialarbetare

I Linköpings kommun har kommunen tillsammans med Landstinget i Östergötland från 2001–2003 bedrivit projektet Barns och Ungdomars Bästa, som en del i detta har försök gjorts med områdesanknutna socialarbetare. Projektet har i del och helhet varit föremål för utvärdering. Det föreliggande är rapporteringen från den del av utvärdering som gjorts av det delprojekt som också går under beteckningen socialsekreterarprojektet.¹

---

¹ För metodik och material kring utvärderingen av delprojektet hänvisas till appendix 1 och till utvärderingens huvudrapport.

Upprinnelse Barns och Ungdomars Bästa

Hela projektet Barns och Ungdomars Bästa kan sägas ha en startpunkt i ett uppdrag som skrevs fram gemensamt mellan kommunerna och landstinget i Östergötland. Uppdraget finns att läsa i *Gemensamt program för att främja barns och ungdomars hälsa och livsvillkor i Östergötland*, från 1998. I detta dokument lyfts fram gemensamma grunder, förhållningssätt, perspektiv och definitioner för att skapa en riktning på fortsatt arbete med lokala handlingsplaner.

Avstampet tas i FN:s Barnkonvention. Dokumentet antar barns och ungdomars grundläggande behov utifrån definitionen i *Barnens rätt* (SOU 1979:63), vilket i stort betonar barns behov av nära relationer till föräldrar/andra vuxna och en god uppväxt miljö med stimulans, gränssättande och möjlighet att ta eget ansvar och kunna påverka utifrån sin ålder och andra förutsättningar. Syftet med programmet är att nå målet:

Bästa möjliga hälsa och livsvillkor för barn och ungdomar i Östergötland. Vi vill ge särskild uppmärksamhet åt de barn och ungdomar som av olika skäl är i behov av stöd från samhällets sida.²

I programmet görs en redovisning av vilka barn och ungdomar som behöver särskilt stöd. Dessa redovisas i en rad kategorier och ett och samma barn kan ingå under flera kategorier.

- *Barn och ungdomar som mår dåligt* (känslomässiga störningar, relationsproblematik, psykosomatiska symtom och psykosocial problematik)
- *Barn och ungdomar som far illa* (barn som lever i socialt utsatta miljöer med missbruk, kriminalitet eller psykiskt sjuka föräldrar; barn som vanvårdas eller försummas; barn som utsätts för fysiska, psykiska eller sexuella övergrepp; barn som får psykiska symtom på grund av föräldrarnas inbördes konflikter)
- *Barn och ungdomar med flyktningbakgrund*
- *Barn och ungdomar med utvecklingsavvikelser och funktionsstörningar* (DAMP, ADHD; motoriska och perceptuella problem; språk- och talsvårigheter; läs- och skrivsvårigheter)
- *Barn och ungdomar med kronisk sjukdom och/eller handikapp/funktionshinder* (rörelsehinder; utvecklingsstörning; hörselskadade/döva; synskadade; kronisk sjukdom med eller utan medicinska handikapp; autism, Aspergers syndrom).

Det framhålls att barn i behov av särskilt stöd inte ska sakna samhällets stöd på grund av ”oklara regler eller brist på samverkan mellan olika instanser”.³ I dokumentet beskrivs några ledstjärnor för arbetet. För det första betonas *familjeperspektivet*. Ett gott föräldraskap ses som både ett förebyggande resurs och om

---

² Östergötlands kommunförbund & Landstinget i Östergötland, *Gemensamt program för att främja barns och ungdomars hälsa och livsvillkor i Östergötland*, 1998.

³ Ibid.

problem uppstår som en läkande kraft. Föräldrar kan av olika anledningar svikta både under kortare perioder eller på längre sikt. Dessa föräldrar behöver då samhällets stöd (kompletterande och inte konkurrerande). Stödet ska sättas in snabbt och under så kort tid som möjligt! För det andra är ambitionen att låta barn och ungdomar *bli sedda och hörda*. De ska, utifrån sin ålder och mognad, kunna påverka sin vardagliga situation (hemma, på dagis, i förskola och skola och på fritiden – även i mötet med sjukvården kunna komma till tals). För det tredje lyfts fram hur viktigt det är att inte bara se till svagheter och brister hos barn och ungdomar. Det krävs ett kompletterande perspektiv genom försöka att se barns och ungdomars starka sidor och vilka *hälsofrämjande faktorer* som finns i barnets omgivning.

Vad kommunförbundet i Östergötland och landstinget vill är:

att *helhetsyn* och *samverkan* ska prägla huvudmännens insatser

att det inom och mellan kommun och landsting skapas *arbetsformer* och *arenor* som gynnar att barns och ungdomars behov kan tillgodoses

att barns och ungdomars *förutsättningar blir så likartade* som möjligt genom

att skapa samverkansformer som tidigt *identifierar barn och ungdomar i behov av särskilt stöd*

att genom en *utvecklad dialog och diskussion få varje tjänsteman att ta sitt ansvar* för att barn och ungdomar får sitt behov av stöd tillgodosett (dvs motverka ”svarte-petter syndrom”).

Det påpekas även i programmet att det i arbetet med samverkansformer är viktigt att detta görs *lokalt*, mellan personal som är naturliga samarbetspartners.

För att samverka krävs *gemensam kunskapsbas, gemensamma förhållningssätt och synsätt*. Hörstenar för detta:

– föräldrar/familjen är barnets utgångspunkt för optimal utveckling

– viktigt att tidigt identifiera behov av stöd i föräldrarollen (kort- eller långsiktigt)

– barns och föräldrars synpunkter i stödjandet måste alltid höras

– lokal samverkan ska bygga på samsyn och samordning av insatser.

Kommuner i Östergötland har hanterat uppdraget definierat i programmet på olika sätt. I Linköpings kommun har man valt att i samarbete med landstinget försöka förverkliga uppdraget genom ett omfattande projektarbete.

Anledningen till att uppdraget från *Gemensamt program för att främja barns och ungdomars hälsa och livsvillkor i Östergötland* beskrivits så pass ingående här är att i detta lyfts arbetssätt och ledstjärnor för arbetet fram som kunde tydligare ha fungerat som gemensam värdegrund i projektet.

Projektet Barns och Ungdomars Bästa

Barns och ungdomars bästa genomfördes som ett projekt bestående av tre delar: lokala utvecklingsprojekt i fyra stadsdelar, riktat till barn 0-12 år; ungdoms-

projektet, riktat till 13–18 år och HVB-projektet, särskilt inriktat på att minska kommunens kostnader för externa placeringar.⁴

Projektet organiserades med en samordnande projektledare på 100 % för både kommunen och landstinget, som planerade och ledde projektet i samarbete med en politisk styrgrupp och en projektledningsgrupp bestående av tjänstemän, representanter för: barn- och utbildningsnämndens kansli, bildningsnämndens kansli, omsorgsnämndens kansli, kultur- och fritidsnämndens kansli, produktion Utbildning, landstinget och folkhälsosamordnare.

I de fyra områdena och ungdomsprojektet anställdes delprojektledare vilka tillsammans med projektledaren kom att bilda en ny projektledningsgrupp. För att skilja de den formella ledningsgruppen från den nya kallas i utvärderingen den senare för den operativa ledningsgruppen. Den formella projektledningsgruppen bestående av tjänstemän fortfor att finnas till hands för konsultationer, diskussioner och stöd. I varje område skulle bildas en lokal ledningsgrupp, detta kom att se lite olika ut i de olika områdena.

Delprojektledare ansvarade för att samordning av de resurser som finns i respektive området så att dessa skulle kunna möta barnen och deras familjer i deras närmiljö. I varje stadsdel har diskussioner förts kring behov och olika lokala utvecklingsprojekt. I varje område genomfördes olika idédiskussioner och även en så kallad Framtidsverkstad hölls varje område i början av september 2001.

Formen för de lokala utvecklingsprojekten skulle växa fram ”underifrån” för att det som genomfördes därigenom skulle ha stöd i verksamheter i området och kunna leva vidare efter projektens slut. Vid Framtidsverkstäder framkom behov som upplevdes i respektive område som rörde arbetet med barn 0–12 år. En del av de diskussioner som påbörjades under framtidsverkstäderna ledde fram till olika delprojekt som genomfördes i områdena.⁵

Framväxten av projektet områdesanknutna socialarbetare

De första skrivningarna kring socialarbetare finns redan i den motion som Anna-Lena Sörensson och Lena Micko skrev och som blev startskottet för det faktiska framtagandet av projektet Barns och Ungdomars Bästa. Formuleringen lyder: ”förstärka handledning och konsultation som ges av socialarbetare till personal som arbetar med barn”.⁶

Socialarbetarprojektet har därmed en annan bakgrund än de övriga delprojekten. Utifrån dessa skrivningar och de idédiskussioner som fördes ute i områdena har behovet av socialarbetare i områdena framstått klart. Därför har soci-

---

⁴ För mer utförlig beskrivning av uppstartsfas och projektets delar hänvisas till utvärderingens huvudrapport.

⁵ För ytterligare information kring lokala utvecklingsprojekt och framtidsverkstäder se utvärderingens huvudrapport.

⁶ Barns och ungdomars bästa, *Projektets grunddokument*, Linköping: 2001a, s. 8, upprepat på s. 12.

alsekreterarprojektet till skillnad från de övriga delprojekt som påbörjades under Barns och ungdomars bästa startats av projektledningen.

I grunddokumentet och i den första delrapporten som utgivits inom projektet har detta förklarats med att det fanns ett starkt behov att samverka med socialtjänsten från verksamheter inom områdena. Behovet upplevdes starkast från skola och barnomsorg.⁷

Även om Framtidsverkstäderna inte spelade samma avgörande roll i uppbyggandet av socialsekreterarprojektet så fungerade ändå dessa som en bekräftelse på behovet av ett förbättrat samarbete mellan socialtjänsten och skola och förskola ute i områdena. Intressant är att se att i samtliga fyra områden diskuteras Familjecentraler i någon form under Framtidsverkstäderna, även om det endast i två av de fyra områdena sedan kom att nämnas bland det som i protokollen från framtidsverkstäderna kallas ”resultat av förverkligande fasen”. I tre av områdena framstår Familjecentral/Familjecenter som något man gärna ville prioritera att arbeta med.

Genomgående för hela projektet Barns och ungdomars bästa har skillnaderna mellan de olika områdena varit något som man sagt sig vilja ta hänsyn till och lyfta fram i projektarbetet. I anteckningarna från Framtidsverkstäderna och i olika intervjuer framkommer att det finns skillnader mellan områdena när det gäller hur man resonerat kring behovet av socialsekreterare i området. I en stadsdel har behovet av socialsekreterare diskuterats endast marginellt medan det i andra har behovet betonats mycket starkt.⁸

Formandet av socialsekreterarrollen

Den roll som socialsekreterarna i projektplanerna skulle fungera i började som sagts tidigare formuleras redan i motionen kring projektet i stort. Arbetet skulle inte vara behandlande och inte heller myndighetsutövande. Det som lyftes fram i rollen handlade om att dels vara konsultativ och därmed förmedla ett socialt perspektiv på problem som personal som arbetar med barn kan stöta på ute i stadsdelarna; dels skulle rollen vara kommunikativ och förmedla kontakt mellan verksamheter i stadsdelarna och socialtjänstens olika delar.

För att förstå utformandet av rollen, rekryteringsprocessen och socialsekreterarnas fortsatta arbete i områdena är det viktigt att känna till att socialtjänsten i Linköpings sedan 1992 är uppdelad i en myndighetsdel och en behandlande del. Myndighetsdelen går under beteckningen Sociala förvaltningen och den behandlande betecknas Råd & Stöd.

Eftersom socialsekreterarprojektet inte skulle handla om myndighetsutövning fördes samtal i första hand med den del av kommunens socialtjänst som kallas Råd & Stöd. Representanter för den operativa projektledningen, projekt-

---

⁷ Barns och ungdomars bästa, 2001a; *Delrapport – 2001*, Linköping: 2001b.

⁸ Intervjuer med delprojektledare och socialsekreterare, intervju med projektledaren samt dokumentation från Framtidsverkstäder.

ledaren och en av delprojektledarna, beskriver hur de inledningsvis hoppades på att Råd & Stöd skulle kunna omfördela sina resurser så att socialsekreterare skulle flytta ut sitt arbete i områdena. Enligt projektledaren arbetade de inledningsvis utifrån föreställningen att en utflyttning av socialsekreterare i områdena skulle kunna utföras inom ramen för den samlade beställningen av socialt arbete som Råd & Stöd utförde. Delar av det arbetet ska vara av uppsökande art. Det visade sig i samtalen med ledningen för Råd & Stöd att man därifrån inte ansåg sig kunna ställa upp på detta. De diskussioner som följde ledde fram till att projektet Barns och ungdomars bästa fick köpa socialsekreterartjänster från Råd & Stöd.

Att sedan socialsekreterarprojektet kom att utformas som det gjorde med en halvtidsanställd socialsekreterare i var och en av de fyra stadsdelarna beror enligt projektledaren på den ekonomiska bedömning som gjordes inom projektet. Det var inte en avvägning utifrån behoven i områdena utan byggde endast på hur mycket pengar som kunde avsättas för områdesanknutna socialarbetare. ”Vad har vi råd med? Är det rimligt att man på 50 % kan pröva det som vi ville, den här rollen?”⁹ Bedömningen gjordes att det var möjligt. Det skrevs därför avtal mellan projektet Barns och ungdomars bästa och Råd & Stöd och rekryteringsprocessen påbörjades. Denna kom att ta betydligt längre tid än den operativa ledningsgruppen från början hade väntat sig.

Avtalet och uppdraget

I det avtalet som formulerades lyftes dels det konsultativa arbetet fram som funnits med ända sen motionen inför projektet. Dels skrev familjecentralt arbete in i avtalet utifrån de diskussioner som förts ute i områdena och som destillerats i den operativa ledningsgruppen. Ytterligare en sak som skrevs in är utbildningsinsatser. Avtalet skrevs och definierade därmed socialsekreterarnas uppdrag på följande sätt:

Råd och Stöd ska tillhandahålla socialarbetare som ska ingå i ett utvecklingsarbete i stadsdelarna Ryd, Skäggetorp, Lambohov och Ekholmen. Socialarbetarna ska i nära samarbete med projektledningen i respektive område arbeta med stöd, handledning och konsultation till personal, medverka i uppbyggandet av familjecentraler, kunna ge information och vara en länk i sociala frågor, samt medverka vid utbildningsinsatser.¹⁰

Socialsekreterarens arbete skulle utföras på 50 %. I motiveringen till beviljade medel skriver man i avtalet:

---

⁹ Intervju med projektledaren.

¹⁰ *Avtal om tjänsteköp av socialarbetare*, dokument tillhandahållet av projektledaren.

Samverkan mellan socialtjänsten och verksamheter som skola, barnomsorg med flera uppfattas idag som otillräcklig. Projektet skapar konkreta möjligheter att pröva på ett nära och lokalt samarbete mellan dessa olika samhällsaktörer. Projektet förväntas också ge underlag för en diskussion kring socialtjänstens nuvarande organisation och arbetsformer.¹¹

Rekrytering

Arbetet med rekryteringen av socialsekreterare inleddes under senare delen av 2001 med flera interna försök att hitta personal inom Råd och Stöd som var villiga att arbeta områdesbaserat på 50 %. Från det första försöket framkom endast ett namn och den socialsekreteraren började arbeta på 25 % i ett område från mars 2002. Denna socialsekreterare tillfrågades av delprojektledaren i området om hon var intresserad av att ta uppdraget.

Rekryteringen till de övriga tre områdena fortsatte och under våren 2002 gick en allmän platsannons ut. Så här formulerades arbetsuppgifterna i annonsen:

Kommuner bedriver tillsammans med landstinget ett lokalt utvecklingsarbete i de fyra stadsdelarna Ryd, Skäggetorp, Ekholmen och Lambohov med syfte att skapa bästa möjliga livsbetingelser för barn och ungdomar. Socialarbetaren skall, inom ramen för detta utvecklingsarbete, utveckla kontaktvägarna mellan verksamheter i stadsdelen och socialtjänstens olika funktioner. Bidra med utbildning och konsultation.¹²

De tre socialsekreterare som valdes ut kom samtliga från sociala förvaltningen. Den relativt långa rekryteringsprocessen utmynnade i att fyra socialarbetare, samtliga kvinnor, fanns på plats för att börja arbeta på 50 % i de fyra områdena från och med 1 september 2002.

Att rekryteringen tog tid har flera bidragande orsaker. Det är därmed inte helt enkelt att reda ut hur det kommer sig att den drog ut på tiden. De tankar som socialsekreterarna har om varför det var svårt att rekrytera från Råd & Stöd men inte från Sociala förvaltningen handlar om arbetssituationen på de respektive enheterna. Socialt arbete är i allmänhet påfrestande. Råd & Stöd har fungerande arbetsgemenskaper och inte fullt så pressade arbetsvillkor som på Sociala förvaltningen. Som anställd på Råd & Stöd kanske man inte gärna byter en invand och fungerande miljö mot stor osäkerhet och ensamt arbete ute i ett område. Några av de socialsekreterare som arbetat på sociala förvaltningen kal-

---

¹¹ Ibid.

¹² Ur *Annonsmanus*, dokument tillhandahållet av projektledaren

lar arbetet där för ”löpande band-utredningar”¹³ och har upplevt sig inte hinna med allt som socialtjänstlagen faktiskt föreskriver. Det finns där en större beredskap att vilja förändra sin egen arbetssituation och samtidigt arbeta för att förebygga vissa av de problem som kan leda till anmälningar, utredningar och svåra situationer för barn och unga.

En annan anledning var att man i den operativa ledningsgruppen varit mycket mån om att de som skulle arbeta på tjänsterna skulle ha socionomexamen. Vid flera intervjutillfällen har formuleringar som ”vi ville ha något annat”, ”social kompetens”¹⁴ och ”inte en till av oss själva” dykt upp. Det som efter-söktes var inte ytterligare pedagoger med socialt intresse och erfarenhet utan en annan kunskapsbas. Många av de som sökte tjänsterna hade arbetat som socialarbetare under lång och hade erfarenhet av socialt arbetet riktat mot föräldrar och barn, men inte rätt formella meriter. Exempel på en sådan grupp sökande är så kallade ”hemma-hosare” eller hemterapeuter.

Detta är således två möjliga huvudorsaker dels till att rekryteringsprocessen drog ut på tiden, dels till att det blev just socialsekreterare från Sociala förvaltningen. Det faktum att socialsekreterarna kom in senare än andra i projektet har troligtvis fått vissa konsekvenser. Dels kan vi se att andra personer till viss del har arbetat sig in i projektet och format verksamheter, där socialsekreterare skulle komma att ingå, utifrån sina egna arbetssätt. Dels har till viss del förväntningar och föreställningar ha byggts upp kring vad socialsekreterarna skulle bidra med, både i samarbeten och utifrån socialsekreterarnas egna uppgifter, utan att socialsekreterarna själva kunnat nyansera förväntningarna och ge dessa rimliga proportioner. Andra aktörer i samarbeten kan under tiden man väntat på socialsekreteraren i området ha hittat arbetsformer där denne inte ingår mer än som idé. När sedan socialsekreteraren kommit på plats har övriga aktörer i samarbeten känt sig mer etablerade och hemma i sina roller än vad socialsekreteraren skulle börja forma sin roll. Socialsekreterarna kan kort sagt ha kommit i otakt med andra aktörer inom projektet. I arbetet med uppbyggandet av Familjecentralerna kan detta märkas, något som kommer att diskuteras vidare senare i utvärderingen.

Socialsekreterarprojektet i Linköping som en del i samhällskontexten

Det är viktigt att hålla i minnet att även om socialsekreterarprojektet är en del i de lokala utvecklingsprojekten i fyra områden i Linköping, där områdenas speciella behov har sagts vara styrande, så förhåller sig projektet ändå till mål på högre nivåer, samhällstendenser och svensk lagstiftning. Ett tydligt exempel är

---

¹³ Intervju med socialsekreterargruppen.

¹⁴ I intervjusituationerna är det tydligt att det som avses är kompetens inom socialt arbete, inte det vi i dagligt tal kallar social kompetens.

de mål som presenterades inledningsvis i *Gemensamt program för att främja barns och ungdomars hälsa och livsvillkor i Östergötland* från 1998 och som relateras till Barnkonventionen.

När vi ser utifrån ett nationellt perspektiv kan därför varken Barns och Ungdomars Bästa som helhet eller den del som kallas socialsekreterarprojektet knappast ses som något nytt eller speciellt unikt. Sedan 1930-talet har det i Sverige bedrivits en barn- och familjepolitik som haft ett vidare fokus än enbart barnen.¹⁵ På olika sätt utgår samhällets familjestöd till både föräldrar och barn, exempelvis genom föräldraförsäkringssystemet, mödra- och barnhälsovård, barnbidrag, bostadstillägg och bidragsförskott. Bland de senaste årens åtgärder kan nämnas maxtaxa i förskolan och införandet av en allmän förskola från fyra års ålder.

Direkt stöd i föräldrarollen har givits av barnhälsovården, från och med 1970-talet i form av föräldrautbildning i grupp. En mindre del av alla familjer får stöd av socialtjänst och barn- och ungdomspsykiatri.¹⁶

Regeringen gav i juni 2001 i uppdrag åt Folkhälsoinstitutet att ”samla in, analysera och sprida kunskap om hur föräldrastöd av olika slag kan utformas för att göra verklig nytta”.¹⁷ Uppdraget kommer att slutredovisas under 2004, men en rad delrapporter och kunskapsöversikter finns att tillgå via Folkhälsoinstitutets hemsida. Verksamhet inom ramen för Barns och Ungdomars Bästa finns med bland det som redovisats.¹⁸

Det som här kallas socialsekreterarprojektet eller områdesanknutna socialarbetare tillkom som ett svar på ”ett gammalt och välkänt problem”¹⁹. Problemet är upplevelsen av bristande kontakt mellan socialtjänsten och de verksamheter som i vardagen möter barn och unga i kommunen. Den beskrivningen ställer såväl representanter för socialtjänsten som representanter för de kommunala verksamheterna inom förskola och skola upp på.

Till stor del handlar det om vad som händer i samband med utredningar och omhändertaganden av barn. Det är ett välkänt problem och handlar inte enbart om Linköpings kommun. Hessle²⁰ refererar till texter skrivna som lyfter fram två skilda problembeskrivningar, som ringar in problemet:

---

¹⁵ B-E. Andersson & L. Gunnarsson (red), *Svenska småbarnsfamiljer*, Lund: 1990.

¹⁶ *Regeringsuppdrag om föräldrastöd – projektplan*, [www.fhi.se/omfhi/verksamhetForald2.asp] (2004-05-02)

¹⁷ Ibid.

¹⁸ L. A. Andersson, B. Hagekull & S. Bremberg, *Föräldrastöd i Sverige 2002*, Statens folkhälsoinstitut, Rapport nr 2003:08, [www.fhi.se]. Exempelvis föräldrautbildningen COPE finns upptagen i denna.

¹⁹ Intervju med representant för ledningen på sociala förvaltningen.

²⁰ S. Hessle ”Inledning” i Hessle (red), *Fokus på barn, familj och nätverk*, Stockholm: 2003.

- Skola, barnomsorg, BVC, MVC med flera sägs underlåta att anmäla barn som far illa till socialtjänsten.²¹
- Socialtjänstens utredningar håller inte måttet och placeringar ifrågasätts. Antingen gör socialtjänsten ingenting, för lite eller omhändertar barn på för lösa grunder.²²

Hessle tycker sig dock genom ett antal goda exempel se att begrepp som nätverksperspektiv och familjefokus, vilka etablerades redan under 1960-talet, nu 40 år senare äntligen fått genomslag i den kommunala sociala barnvården. Det han särskilt lyfter fram är samverkan mellan kommunala och landstingsstyrda verksamheter i förebyggande arbete på olika nivåer.²³

Det som genomförts i Linköping är med andra ord en tanke i tiden. Begrepp som ofta hörts i debatten kring projekt som Barns och ungdomars bästa är: *helhetsyn*, *samverkan* och *förebyggande arbete*. Det är goda idéer och intention även om dessa inte är något kvalitativt nytt. Utmaningen ligger snarare i att gå från tanke till praktisk handling. Inga av de nyss nämnda begreppen torde vara främmande för någon inom socialtjänsten. Samtliga dessa finns beskrivna i socialtjänstlagen (SoL) och ingår i uppdraget för kommunens socialtjänst när det gäller den verksamhet som ska bedrivas för barn- och ungdomsgrupper. Enligt 5 kap. 1§ SoL ska:

... socialnämnden verka för att barn och ungdom växer upp under trygga och goda förhållanden. Socialnämnden ska vidare i nära samarbete med hemmen främja en allsidig personlighetsutveckling och en gynnsam fysisk och social utveckling hos barn och ungdom. Socialnämnden ska verka på en rad olika områden och där stödja såväl familjerna som olika frivilliga organisationer. Socialtjänstlagen kan sägas särskilt betona det förebyggande arbetet. Det gäller för nämnderna att i samarbete med andra samhällsorgan, av vilka särskilt fritidsnämnderna och kulturnämnderna, polisen och skolan kan nämnas, söka motverka uppkomsten av sociala problem.²⁴

I 5 kap. 1§ SoL står även att barn som visar tecken till ”ogynnsam utveckling” särskilt ska uppmärksammas och följas.

---

²¹ För vidare läsning se exempelvis: D. Lagerberg, *Barn som far illa*, 1998; K. Sundell, ”Child care personnel’s failure to report child maltreatment” *Child Abuse and Neglect*, 21(1997):1, s. 93–105, 1997.

²² För vidare läsning se exempelvis: S. Hessle et al, ”Sociala utredningar”, i G. Andersson et al., *Barnet i den sociala barnvården*, Stockholm: 1996; K. Sundell & T. Egelund, *Barnvårdsutredningar*, Stockholm: 2001

²³ Hessle, 2003.

²⁴ G. Fahlberg & N. Magnusson, *Socialtjänstlagarna*, Stockholm: 2002, s 101.

Helhetsyn är en av grundprinciperna i socialtjänstlagen. Det är en utveckling av familjeprincipen och innebär ambitionen att utgå från människans totala situation i familjen, i arbetet, på fritiden, i bostadsområdet etc. Andra grundprinciper för socialtjänsten är *normalisering, kontinuitet, flexibilitet* och *närhet*.²⁵

Boklund²⁶ visar på att det i praktiken finns två sätt att se på begreppet helhetsyn. Det kan för det först handla om mötet mellan klient och socialarbetare, då helhetsyn står för att socialarbetaren ser klienten i ett socialt och kulturellt sammanhang. Helhetsyn kan även ses som synonym till samsyn inom en organisation eller mellan olika organisationer. Då handlar det mer om att ha en helhetsyn på vilka resurser som står till buds.

Samverkan är även det ett välkänt begrepp inom socialtjänsten. Socialtjänstlagen, 3 kap. 4§ SoL, säger att socialtjänsten ska samverka med andra samhällsaktörer, med tillägget ”när det är lämpligt”. Även i regeringspropositionen 1996/97:124 sägs att samverkan på både övergripande nivå och när det gäller enskilda ärenden är önskvärd för socialtjänsten för att kunna fullgöra sina uppgifter.

Socialtjänsten har genom socialtjänstlagen uppdrag att utföra allmänt riktade insatser av generellt utformad karaktär. Ett exempel på det är uppsökande verksamhet. Enligt Fahlberg och Magnusson borde socialtjänsten bli mer offensiv när det gäller att hjälpa barn och ungdomar som far illa. Fält- och grannskapsarbete räknas även de som allmänt riktade insatser liksom informationsverksamhet.²⁷

Uppdraget som socialsekreterarna i projektet fått handlar till en del om att medvetandegöra personal om socialproblematik och förmedla ett socialt perspektiv på problem som rör barn. Det handlar också om att informera om socialtjänstens organisation och att lotsa människor rätt i densamma. I intervjuerna med socialsekreterarna i projektet framkommer tydligt att detta var en stor uppgift. I en intervju där delprojektledare och socialsekreterare deltog samtidigt diskuterades behovet av att informera om socialtjänsten i kommunen. Brist på kunskap om socialtjänstens organisering och uppdrag ligger också till viss del i botten på det som inledningsvis i avsnittet här kallas ”det gamla och välkända problemet”. Socialsekreteraren berättar att hon fick ta emot ”skit” för vad som hände vid anmälningar och utredningar. Delprojektledaren bekräftade situationen och sa att ”du fick ju stå till svars för hela lagstiftningen”. Enligt socialsekreteraren är det så att ”knappt en enda människa i kommunen fattar skillnaden mellan Sociala förvaltningen och Råd & Stöd.” Hennes arbete i område inledes med att hon fick ”börja med att bena upp och förklara socialtjänstens organisation”.²⁸

---

²⁵ Fahlberg & Magnusson, 2002.

²⁶ A. Boklund, *Olikaheter som berikar?*, Stockholm: 1995.

²⁷ Fahlberg & Magnusson, 2002.

²⁸ Citaten från intervju med socialsekreterare och delprojektledare i en av stadsdelarna.

Det faktum att socialtjänsten är organiserad olika i olika kommuner beror på att socialtjänstlagen (SoL) är en målinriktad ramlag, som utan detaljstyrning lämnar utrymme för kommunen att utifrån egna förutsättningar uppfylla ramvillkoren. Målet för socialtjänsten, 1 kap. 1 § SoL, är följande:

Samhällets socialtjänst skall på demokratins och solidaritetens grund främja människornas

- ekonomiska och sociala trygghet,
- jämlikhet i levnadsvillkor och
- aktiva deltagande i samhällslivet.

Socialtjänsten skall under hänsynstagande till människornas ansvar för sin och andras sociala situation inriktas på att frigöra och utveckla enskilda och grupperns egna resurser.

Verksamheten skall bygga på respekt för människors självbestämmande och integritet.²⁹

Utifrån sista raden i citatet ovan, om respekt för människors självbestämmande och integritet, är det lämpligt att ta upp begreppet *sekretess*. Något som ofta dyker upp i diskussionerna när det gäller samverkan med socialtjänsten är att den sekretess som socialarbetaren har runt det som gäller enskilda individer kan vara ett hinder för samverkan. I den socialtjänstlag som trädde i kraft 1982, vilken ersatte socialhjälpslagen, barnavårdslagen och nykterhetslagen, betonades att verksamheten skulle bygga på respekt för individens självbestämmande och integritet. Avsikten var att utforma och genomföra insatser tillsammans med den det gäller.³⁰ Sekretessen är således ett skydd för individen och ska medföra ett krav på att involvera människorna själva i de insatser som ges. Att sekretess i olika sammanhang har kommit att uppfattas som ett hinder för samverkan mellan olika verksamheter inom en kommun är olyckligt. Det som krävs är att den individ eller de individer, exempelvis ett föräldrapar, engageras i processen.

När Sverige ratificerade FN:s Barnkonvention krävdes tillägg i socialtjänstlagen för att garantera att där ingick ett barnperspektiv. Begreppet barnperspektiv kan förstås på två sätt. För det första kan det stå för att se utifrån barnets perspektiv, det vill säga med barnets ögon. För det andra kan det betyda att ha barnet för sin blick, det vill säga att se barnets bästa. Inom socialtjänstlagen står barnperspektiv för båda dessa betydelser.³¹

Socialekreterarprojektet och Barns och ungdomars bästa i sin helhet har, även om det i vardagen ibland kan glömmas bort, en kontext att verka i, mål att förhålla sig till och regelverk som styr verksamheter. När det gäller samverkansprojekt som det handlar om här har dessa faktorer stor betydelse. Här ovan

---

²⁹ Hämtat ur Fahlberg & Magnusson, 2002, s 29-30.

³⁰ *ibid.*

³¹ *ibid.*

har vissa ramar för socialtjänsten presenterats. Närmast nedan kommer förebyggande arbete, ett av ledbegreppen inom projektet, att belysas.

Förebyggande arbete

Begreppet *förebyggande* förekommer flitigt inom projektet. I grunddokumentet betonas bland annat vikten av tidiga insatser med familjen som utgångspunkt:

Genom att stärka och stödja föräldrarna så att problem inte uppstår eller förvärras minskas graden av påfrestning för familjer. Syftet är att förebygga tidigt så att andelen barn och ungdomar med dålig hälsa och livskvalité kan minska. Utgångspunkten för detta arbete bör vara barnomsorgen som kan vara en plattform tillsammans med BVC. All verksamhet ska anpassas till de behov som finns hos barnen i varje område. Insatser kan ha olika inriktning och kräver därför bred personalkompetens. Vissa invandrartäta områden kan t ex behöva knyta personal med särskild kulturkompetens till verksamheten. Målet är att så tidigt som möjligt upptäcka de familjer som behöver stöd samt att erbjuda flexibla stödinsatser från varje familjs behov och förutsättningar. Att gemensamt arbeta med föräldrautbildning eller stödja s.k. självhjälsgrupper kan vara ett sätt.³²

I Barn- och ungdomsnämndens beslutshandling står att läsa att ”Målet med utvecklingsarbetet är att nå bästa möjliga hälsa och livsvillkor för barn och ungdomar.”³³ Uppgiften med projektet definieras i fem punkter där den första lyder: ”– fånga upp och arbeta förebyggande med de speciella behov som finns i de fyra aktuella områdena.”³⁴

Det är enkelt att känna igen tankarna från de nationella målen för folkhälsa som rör barn och unga. Nationella folkhälsokommittén lade år 2000 fram sina förslag till nationella mål för folkhälsan. Hälsa, både fysisk och psykisk, kopplades till samhällsutveckling och därför poängterades vikten av hälsopolitiska mål. Kommittén presenterade 18 nationella mål för folkhälsan.³⁵ Dessa blev genom den politiska process som följde organiserade i 11 målområden. Riksdagen antog i april 2003 regeringens proposition *Mål för folkhälsan*³⁶. I den nya folkhälspolitik tas utgångspunkten för målen i ”de faktorer i samhällsorganisationen och i människors levnadsförhållanden som bidrar till hälsa och ohälsa”³⁷. Man

---

³² Barn och ungdomars bästa, 2001a, s 6-7.

³³ Ibid. s. 8.

³⁴ Ibid. s. 8.

³⁵ SOU 2000:91, *Hälsa på lika villkor*, Stockholm: 2000.

³⁶ *Mål för folkhälsan*, Regeringens proposition 2002/03:35

³⁷ G. Ågren, *Den nya folkhälspolitik*, Statens folkhälsoinstitut, [www.fhi.se] s. 5.

talar om *hälsans bestämningsfaktorer*. För samtliga målområden gäller det övergripande syftet att skapa förutsättningar för jämlik och jämställd hälsa genom sektorsövergripande arbete. Inom varje målområde berörs flera politikområden. Det tredje målområdet bär rubriken ”Trygga och goda uppväxtvillkor”. I barn- och ungdomsgruppen grundläggs människors fysiska och psykiska hälsa. Alla barn bör därför ges så goda uppväxtförhållanden som möjligt för att göra dem mindre sårbara för påfrestningar och hälsorisker, men även för att värna om allas lika värde och skapa förutsättningar för jämlik hälsa.

Enligt vad nationella folkhälsokommittén lyfte fram kan nära hälften av barns ohälsa förklaras av de omständigheter under vilka familjen lever. Föräldrarnas sociala och ekonomiska villkor påverkar barnen. Föräldrarna blir därmed en viktig måltavla för samhällets insatser som ska gynna barnen. Den generella välfärdspolitiken lyfts fram som en garant för att inga barn ska lämnas utan stöd. Det påpekas att:

Man kan aldrig i förväg veta vilka barn som behöver störst insatser, även om samhället har ett särskilt ansvar att satsa mer på områden där man vet att många barn är utsatta. Med en generell politik som riktas till alla barn, fångas också lättare de barn upp som av olika skäl behöver särskilt stöd i sin utveckling – och dessa barn kan finnas i alla miljöer.³⁸

Trygg anknytning mellan barn och föräldrar och att barn behöver bli sedda och bekräftade är behov hos barn som lyfts fram. Förskola och skola är viktiga aktörer på området liksom mödra- och barnhälsovården. De särskilda målgrupper som pekas ut är:

- Barn i ekonomiskt och socialt utsatta bostadsområden
- Barn med olika funktionshinder, koncentrationsproblem och läs- och skrivsvårigheter
- Barn till invandrare
- Barn till föräldrar med missbruks- eller psykiska problem
- Småbarnsföräldrar.³⁹

Med målen och de särskilda målgrupperna skickas utmaningar med till kommuner och landsting att ”skapa förutsättningar för stödjande miljöer för barn och föräldrar och en hälsofrämjande förskola och skola” samt ”skapa förutsättningar för en väl fungerande mödra- och barnhälsovård [...] och stöd till barn med föräldrar med missbruks- eller psykiska problem”.⁴⁰

Både Landstinget i Östergötland tillsammans kommunerna i Östergötland och Linköpings kommun för sig har tagit fram folkhälsopolitiska program i

---

³⁸ SOU 2000:91, s. 92.

³⁹ Ibid., s. 96.

⁴⁰ Ibid., s. 96.

samma anda som de nationella.⁴¹ Barns och ungdomars hälsa och livskvalitet prioriteras i båda dessa. Goda uppväxtvillkor för barn och ungdomar har på länsnivå lyfts upp som det främsta målet. I Linköpings kommuns visioner för folkhälsoarbete kan vi läsa att om hur man ska inrikta arbetet för att stärka barns, ungdomars och föräldrars sociala nätverk. Detta ska uppnås genom bland annat ökat och fördjupat samarbete mellan mödra- och barnhälsovård, öppna förskolan, förskolan, skolan, fritidsgårdar och socialtjänsten i alla kommuner. Att personal inom förskola, skola och fritidsgårdar ska kunna få handledning av personer med psykosocial kompetens är också en ambition i sammanhanget.

I Folkhälsopolitiskt program för Östergötland diskuteras på samma sätt som i de nationella målen för folkhälsopolitiken vad som bestämmer vår hälsa. Det nationella arbetet såväl som det lokala folkhälsoarbetet utgår från vad som går under beteckningen *hälsans bestämningsfaktorer*. Modellen som hänvisas till i programmet visar hur individen är beroende av samhället och att samhället är beroende av alla individer.⁴² Enligt detta synsätt blir barnets tidiga år och kvaliteten på vuxenkontakter betydelsefulla både i familjen och i relation till förskola och skola. Goda uppväxtvillkor för barn och ungdomar ses därmed som en investering för god hälsa och livskvalitet även senare i livet. Det pekas ut ett antal gemensamma strategier för länet där man säger sig vilja utveckla hälsofrämjande förhållningssätt, hälsofrämjande livsmiljöer, utjämna skillnader i hälsa och att arbeta med både riktade och generella insatser.⁴³

Vad som är tydligt i resonemanget ovan är att ohälsa bör förebyggas och att vissa barn betraktas som speciellt utsatta och som därmed tillhörande en riskgrupp. Vi känner dessutom precis igen resonemanget i projektet Barns och ungdomars bästa. Inriktningen är mer eller mindre alla familjer och barn i de aktuella områdena, samtidigt som det betonas att det gäller att tidigt fånga upp dem som har särskilt stora behov. I utvecklingsarbetet finns en spännvidd mellan de generella insatserna till barn och barnfamiljer och de mer riktade insatserna till de som uppfattas ha störst behov, det vill säga ses som en riskgrupp.

Vibeke Bing⁴⁴ försöker i sin bok om barn och folkhälsa att nyansera risk- och riskgruppsbegreppet och skriver om förebyggande arbete utifrån termerna högrisk- och befolkningsstrategi. Ett exempel hon visar på är gruppen unga fångar, som på flera sätt är en högriskgrupp. Tittar man på gruppen visar det sig

---

⁴¹ *Hälsa och livskvalité: Folkhälsoprogram i Linköpings kommun*, Kommunfullmäktige 2000; *Folkhälsopolitiskt program för Östergötland*, Landstinget och kommunerna i Östergötland, 2001.

⁴² I programmet tillskrivs modellen för Hälsans bestämningsfaktorer Dahlgren & Whitehead 1991. Enligt andra källor tillskrivs upphovet till modellen Svanström och Haglund.

⁴³ *Folkhälsopolitiskt program för Östergötland 2001-2010*, 2001.

⁴⁴ V. Bing, *Små, få och fattiga*, Lund: 2003.

att 95 % av dessa vuxit upp med ensamstående mammor, vilket då skulle kunna ses som en riskfaktor. Å andra sidan är det så att 97 % av alla barn till ensamstående mödrar kommer att leva sina liv laglydigt. Vissa yrkesgrupper, exempelvis socialarbetare, uppmärksammar och arbetar med barn som far illa, genom akut arbete inriktat på att tillgodose barnets behov av vård och omsorg. När inte resurserna inom socialtjänst och barnpsykiatri räcker till för att alla ska få den hjälp de behöver uppstår frustration. Det kan leda till att de förebyggande insatser som förespråkas utgår från en högriskstrategi. Det vill säga insatserna inriktas på en liten grupp som förefaller mest viktig att nå. Som Bing påpekar finns det en del problem med detta och hänvisar till Bremberg⁴⁵ och studier från Uppsala⁴⁶. Enligt dessa studier identifieras tidigt en liten grupp barn som ”riskbarn”, av dessa kommer större delen senare att ha normaliserats utan insatser. Istället kommer andra som inte identifierats som riskbarn tidigare att ha kommit till. Storleken på gruppen kommer därmed att vara ungefär den samma, men många individer har i själva verket bytts ut.⁴⁷

Andra sätt att resonera kring begreppet förebyggande arbete, eller prevention som det också kallas, är att dela upp det i primär och sekundär prevention. Vissa forskare talar också om tertiär prevention och har därmed delat upp sekundär preventionen i två delar. Primär prevention är förebyggande arbete där de problem man vill förebygga inte har uppstått. Sekundär och tertiär handlar om förebyggande arbete som ska förhindra återfall eller förhindra att ett redan uppstått problem förvärras.⁴⁸

Det är viktigt att ha insikt om att det förs skilda resonemang kring insatser och förebyggande arbete exempelvis utifrån vilken profession man tillhör. Detta får konsekvenser när samverkan ska ske med andra yrkeskategorier så som fallet är med socialsekreterarnas arbete ute i områdena.

Det upplevda behovet och socialarbetarnas förväntningar på arbetet

Projektet med områdesanknutna socialsekreterare tillkom som svar på ett starkt uttryckt behov. Detta betonas starkt i projektets första delrapport:

Starkast kommer dessa tankar från skola och barnomsorg. Man uppfattar idag ett vakuum i förhållande till socialtjänsten olika verksamheter, samtidigt som man beskriver behovet av samver-

---

⁴⁵ S. Bremberg, *Bättre hälsa för barn och ungdom*, Stockholm: 1998.

⁴⁶ D. Lagerberg, *Growing up in Uppsala*, Oslo; Stockholm: 1994.

⁴⁷ Bing, 2003.

⁴⁸ K. Orth-Gomér, *Evidensbaserad preventiv medicin*, Lund: 1999.

kan, information och utvecklande av gemensamma förhållnings-
sätt.⁴⁹

Det står i skrivande stund klart att de behov och förväntningar som uttrycktes ser olika ut beroende på vem man talar med. Olika aktörer i områdena hade något skiftande förväntningar. Dessa förväntningar stämde heller inte alltid överens med vad socialsekreterarna i själva verket kunde bidra med utifrån de befogenheter som följde med tjänsterna så som de var utformade.

En socialsekreterare blev rekryterad internt och tillfrågad av den delprojektledare som fanns i det område hon senare arbetade i. Till de tre andra områdena sökte socialsekreterarna sina tjänster efter det att den allmänna platsannonseren gått ut. Där beskrivs arbetet som att ”utveckla kontaktvägarna mellan verksamheter i stadsdelen och socialtjänstens olika funktioner. Bidra med utbildning och konsultation”⁵⁰ Av detta följer det sig ganska naturligt att socialsekreterarna själva förväntade sig att arbetet skulle utgå från en i huvudsak konsultativ roll. För dem som kom från Sociala förvaltningen innebar det här ett nytt arbetssätt. Det socialsekreterarna själva tar upp som förväntningar de hade inför arbetet är samverka med andra yrkesgrupper och att arbeta konsultativt mot förskolelärare, lärare och till viss del även BVC-sköterskor. Arbetets förebyggande karaktär betonades, men man föreställde sig att arbetet endast till en liten del skulle rikta sig direkt till familjer och att det då skulle handla om att hjälpa familjer att kartlägga sina behov av stöd och att slussa dem vidare till annan stödinsats i kommun eller landsting. Annat som nämns är att vara med och bygga upp familjecentraler i områdena. Kunskaperna om och erfarenheterna kring familjecentralsarbete var dock inledningsvis mycket begränsade hos socialsekreterarna.

När socialsekreterarna var på plats upplevde flera att de egna förväntningarna inte riktigt stämde överens med dem man mötte i området. Där fanns förhoppningar om att socialsekreteraren skulle föra socialtjänsten närmare och ut i området. Det innebar förväntningar om utredande och behandlande funktioner, det vill säga att fungera som ”områdets egen socialsekreterare”.

I samtalen som förts med enhetschefer för förskola och skola i de olika områdena förefaller dessa oerhört eniga i att socialsekreterare i områdena är något gott och något som behövs. Det som också framstår tydligt är att trots att både de själva och deras personal är eniga om behovet så har det funnits stor osäkerhet kring *hur* man behöver socialsekreteraren.

I ett område har det skett ett byte av socialsekreterare. Den socialsekreterare som sökte den tjänsten har haft större chans att få information om vad arbetet skulle innebära innan hon klev in i det.

---

⁴⁹ Barns och ungdomars bästa, 2001b, s 11.

⁵⁰ Ur *Annonsmanus*.

De fyra områdenas karaktär och "speciella behov"

Inledningsvis kan sägas att alla fyra områdena som valts ut för projektet på något sätt ses som problematiska, men i varierande grad. Två av områdena beskrivs av dem som arbetar i områdena som "tunga" – här finns mycket problem av många slag, arbetslöshet, invandrartäthet, sociala problem, missbruk etc. Samtidigt har områdena dragit till sig engagerade människor som vill jobba med problemen, många av dessa har arbetat mycket länge i områdena. Det talas ofta om en speciell "anda" för området. I två områden är det uppenbart att det efterfrågas mer socialsekreteraresurser än de 50 % som anslogs i projektet. Både personal och chefer är i de "tunga" områdena vana vid att möta barn och familjer med problem. Enhetschefer i dessa områden talar om vana att göra anmälningar när barn far illa. Det finns rutiner för hur det hanteras och på chefsnivå vet man oftast när det är dags att göra anmälan. Men socialtjänsten upplevs som avlägsen och svårbegripligt organiserad. Här är ett representativt utdrag ur en intervju:

Jag har jobbat så länge i det här att jag tar kontakt med Sociala förvaltningen ändå. Jag vet hur jag bär mig åt, men jag har inga bra kontaktlänkar. Det är en omöjlig organisation att förstå sig på, Sociala förvaltningen och Råd & Stöd, för oss som sitter här ute. De är för otydliga i sitt sätt att möta oss.⁵¹

Flera enhetschefer beskriver hur de och personalen ibland känner sig utsatt i kontakten med Sociala förvaltningen och upplever att de får försvara sina ståndpunkter för anmälan i mötet med både representanter för sociala förvaltningen och föräldrar. Det som från skolans horisont beskrivs som det svåraste kring anmälan är att inte veta vad som händer, om något händer alls – att det sällan eller aldrig sker någon återkoppling. Socialsekreterarna bekräftar problemet, men hävdar också att skolans personal inte utnyttjar sina möjligheter att få insyn i vad som händer genom kontakt med föräldrarna. De pekar på en rädsla hos personal inom skolan att närma sig föräldrar med problem. Detta är troligtvis ett utslag av olika arbetskulturer.

Ett område beskrivs som "det nyare området" – i nya områden är det ofta turbulent och där finns en del problem. Området har stabiliserats över tid. Det fanns en tanke med området om att bygga på och ta tillvara människors olikhet och skapa gemenskap. Lite av det finns kvar och är av vissa uppskattat. Området har i viss mån rustats ner vad gäller service. Ett problem som starkt präglar området är gängproblematik med tonåringar. Det faller lite utanför det lokala utvecklingsprojektet som inriktar sig mot barn i åldern 0–12 år. Det är invandrargrupper där vissa ungdomar trakasserar andra ungdomar, men även barn. Personal som arbetar med barn i området anser att det finns föräldrar som behöver stöd.

---

⁵¹ Intervju med en enhetschef.

Det fjärde området betraktas även det i relation till de två ”tungga” områdena som lättare. Men även där säger man inom förskola och skola att området har en hel del dold social problematik. Det handlar om föräldrar med psykisk sjukdom eller med missbruk. Det är ett område som betraktas som ”svenskt” och för ”vanligt folk”. En uppfattning som framkommer i intervjuer och enkäter är att föräldrar med problematik i detta området drar sig kanske i ännu högre grad för att delta i öppna verksamheter än i de tyngre områdena.

Socialekreterarnas möte med områdena

Det som går att utläsa ur enkätsvar från och intervjuer med socialekreterarna om uppstarten var att de samtliga klev in i arbetet med stor entusiasm och med förväntningar om *nya* arbetssätt. De hade fått information om att de var efterlängtdade, att behovet av deras kompetens var skriande. Det som några socialekreterarna beskriver när de startade upp sitt arbete är förvåning över att trots att de var väntade var så lite förberett. Tre av socialekreterarna beskriver en del initiala problem. Dessa handlade för det första om konkreta saker om att ha en arbetsplats/rum, om att få tillgång till telefon och dator. Det förefaller som om ansvarsfördelningen mellan projektet och Råd & Stöd inte var klargjord. Vilket också bekräftas av projektledaren. Enligt det skrivna avtalet är det klart att Råd & Stöd ansvarar för ”arbetsledning och handledning till socialarbetarna”.⁵² Den ekonomiska ansvarsfördelningen handlar om att projektet ersätter Råd & Stöd för socialarbetarna, ersättningen ”inkluderar personalkostnader, kostnader för kontor, data och telefoni, overheadkostnader, administrativt stöd samt kostnader för utbildning och handledning.”⁵³ Kostnaderna finns således reglerade, men det praktiska ansvaret förefaller däremot ha varit mer oklart. Att ”hjälpa igång” socialekreterarna i områdena, att finna någonstans att ha sitt kontor och liknande uppstartsfrågor har hanterats olika i olika områden. Det har varit mycket upp till den delprojektledare som funnits i respektive område hur denne har tolkat sin uppgift. För någon delprojektledare har det varit självklart att man skulle sitta nära varandra och att denne skulle ha ett eget kontor för att få arbetet att fungera. I ett annat område berättar socialekreteraren hur hon uppmanades att gå runt till vaktmästarna på enheterna för att fråga om det fanns något rum ledigt. I relation till att socialekreterarna kom in senare i projektet än övriga aktörer och därmed hade kortare tid kvar i projektet hade uppstartstiden kunnat förkortas om de själva inte hade behövt lägga så mycket tid på dessa praktiska frågor.

---

⁵² *Avtal om tjänsteköp av socialarbetare*

⁵³ Ibid.

Socialarbetarnas arbetsuppgifter

De skrivningar som finns i avtalet mellan projektet och Råd & Stöd och i den annons som socialsekreterarna sökte sina tjänster utifrån är vida beskrivningar. Det talas om att ”arbeta med stöd, handledning och konsultation till personal, medverka i uppbyggandet av familjecentraler, kunna ge information och vara en länk i sociala frågor, samt medverka vid utbildningsinsatser”⁵⁴. Under hela projekttiden har socialsekreterarna sökt finna arbetsformer som stämmer överens med hur de själva ser på sin roll och vad de genom ovanstående skrivningar uppfattar som sitt uppdrag.

Socialsekreterarna själva ser sitt arbete som bestående av två delar, en konsultativ del och en del som rör Familjecentralen. Till viss del finns överlappningar mellan dessa delar.

Att finna arbetsformer

Socialsekreterarna själva anser att den enda arbetsbeskrivningen de fått är den som stod i platsannonsen. Den är mycket vid i sin formulering och hur arbetet i området skulle formas var mycket upp till den enskilda socialsekreteraren. Som en av den uttryckte det: ”arbetet blev vad vi gjorde det till”⁵⁵. Uttalandet är dock representativt för alla fyra områdena. Det handlade om att finna former för sitt arbete. I vilken utsträckning socialsekreterarna i projektet upplevt att de under projekttiden verkligen funnit former för sitt arbete varierar. I ett samtal utvärderaren hade med socialsekreterargruppen en knapp månad innan projektet tog slut diskuterades fortfarande hur socialsekreterarrollen skulle kunna/borde se ut i ett områdesarbete.⁵⁶ För att fungera i konsultrollen behövde mycket tid läggas inledningsvis på att bli ett ansikte, att bli känd i området. I den processen var delprojektledaren och enhetschefer inom området viktiga samarbetspartners. Dessa personers agerande har haft stor betydelse för hur socialsekreterarprojektet har fallit ut i området. Delprojektledarna har i sin funktion haft kännedom om området och olika aktörer där. Därmed har hon eller han kunnat introducera socialsekreterarna för bland annat enhetschefer och när behov funnits påminna om socialsekreterarens existens. Samma funktion har enhetscheferna fyllt i relation till sin personal. Den starka betoningen av samverkan med projektledningen i respektive område är intressant ur arbetssynpunkt för socialsekreteraren. Intressant är att i intervjuerna i samband med utvärderingen förefaller flera enhetschefer förvånade över att de själva inte mer aktivt försökt använda socialsekreteraren i sin verksamhet för sin personal. Förklaringen de ser till detta är att det vill säga det tar tid innan socialsekreteraresursen blir en integrerad del i verksamheten och naturligt att använda sig av mer regelbundet.

---

⁵⁴ Ur avtalet.

⁵⁵ Intervju med socialsekreterare och delprojektledare i en av stadsdelarna.

⁵⁶ Samtal med socialsekreterargruppen 2003-12-04

När det gäller den andra delen av socialsekreterarnas arbete i områdena, uppbyggandet av familjecentraler, fanns det dels tydligare förväntningar och något fler riktlinjer att följa. Tanken om uppbyggandet av Familjecentraler har funnits i vissa områden även innan projektet Barns och ungdomars bästa drogs igång. Men idén fick genom projektet en vidare spridning och framstod tidigt som något angeläget i samtliga de fyra områdena som deltagit i projektet. I Framtidsverkstäderna diskuterades det i alla fyra områdena. Efter framtidsverkstäderna bildades arbetsgrupper i områdena med syfte att starta familjecentraler. I dessa tidiga diskussioner fanns ibland representant med från Råd & Stöds ledning.

I mars 2002 arrangerades en gemensam arbetsdag kring uppbyggandet med föreläsning av Vibeke Bing, från Statens folkhälsoinstitut, och med efterföljande diskussioner. Under våren ägde studiebesök rum på några olika familjecentraler runt om i Sverige.⁵⁷ I mars hade endast en av socialsekreterarna börjat sin tjänst inom projektet. Den socialsekreterare som började arbeta 25 % tidigare än de övriga hänvisar till ett studiebesök hon varit med om vid Sesam, en familjecentral i ett mångkulturellt område i Malmö. Hon beskriver besöket som givande och som en god inspiration för hennes eget arbete. När områdets eget uppbyggande av familjecentralen i området upplevts som långsamt jämför hon med deras erfarenheter. I Malmö hade det tagit dem tre år innan de själva ansåg att de hade en fungerande verksamhet vid familjecentralen. Socialsekreteraren jämför med sin egen stadsdel i Linköping där de själva arbetat i cirka ett och ett halvt år och dessutom med flera deltid. I det ljuset ansåg socialsekreteraren att de här i Linköping trots allt kommit långt i sitt arbete med uppbyggandet av familjecentralen.

När alla fyra socialsekreterare kommit på plats i september 2002 drogs familjecentralsarbetet igång nästan omedelbart för samtliga. Var för sig åkte familjecentralerna iväg på ett par dagars internat i början av september. Under dessa dagar diskuterades roller och vad olika kompetenser kunde bidra med. Det skrevs visioner för familjecentralerna. För flera av socialsekreterarna var det först i samband med detta som man började förstå vad familjecentralsarbete innebar.

Att komma in i området

Det är olika hur väl socialsekreterarna kommit in i området. Det beror på flera faktorer. Två av socialsekreterarna har uppdrag utanför sin tjänst som socialsekreterare i BUB-projektet som i kombination med detta gör dem mer kända i området och bättre förankrade. Detta kan naturligtvis medföra att den roll socialsekreteraren skulle ha i projektet blir något otydligare. Det är uppenbart i det ena fallet där socialsekreteraren blir refererad till i de flesta sammanhang som kurator. Huvudsakligen är det ändå en fördel att vara känd i området och ha

---

⁵⁷ *Familjecentraler*, [www.linkoping.se/bub/](2004-05-02)

många kontakter även om det är i något skiftande roller. Att ha flera olika roller i samma område är framförallt ett avgränsningsproblem som drabbar innehavaren av rollerna. En socialsekreterare beskriver det som att det troligen inte är så viktigt för de personer hon möter i sitt arbete i vilken roll hon möter dem. Det viktiga för dem är att de får den hjälp/det stöd de behöver.

Den ena socialsekreteraren som har något av dubbla roller i området är densamma som kom in något tidigare i projektet, vilket även det har varit till fördel för henne. Nackdelen med att ha kommit in tidigare än de övriga beskriver hon som att hon under flera månader inte hade någon med samma/liknande arbetsuppgifter att diskutera sin roll i området och sitt arbete med.

Delprojektledarens roll är betydelsefull när det gäller att komma in i området och få kontakter. I tre områden har detta fungerat bra utifrån alla inblandades perspektiv. Delprojektledaren ses som en guide in i området, någon som berättar att socialsekreteraren finns i området och uppmuntrar på olika sätt till kontakter. Att ta med och presentera socialsekreteraren i olika personalkonstellationer har varit vanligt. En delprojektledare med stort kontaktnät har varit viktigt för socialsekreteraren. I ett område har socialsekreteraren flyttat och en ny tillkommit. Att det var en begränsad tid kvar av projektet bidrog till att delprojektledaren inte introducerade den nya socialsekreteraren i samma omfattning som den första. Även socialsekreteraren själv säger sig ha hållit en lägre profil med tanke på den korta tiden som var kvar av projekttiden. Uppenbart är att den nya socialsekreteraren inte blev lika känd i området som den tidigare och inte heller använd i lika stor utsträckning.

Personlighet och inställning till arbetet är också aspekter som i vissa sammanhang lyfts fram som betydelsefullt för hur socialsekreteraren kommit in i området. Från både socialsekreterare och andra aktörer har åsikter om att initiativförmåga, flexibilitet och att gilla ensamarbete lyfts fram som personlighetsdrag som underlättar arbetet.

I ett område har socialsekreteraren haft betydligt svårare att komma in. Det beror på flera saker. Tydligt är att i det området har det varit sämre med förankringen. Behovet av att få socialsekreterare till området har inte varit lika tydligt där och frågan har inte drivits ”underifrån” på samma sätt som i andra områden. Behovet av socialsekreterare fokuserades inte under framtidsverkstaden. En ambition med projektet Barns och ungdomars bästa var att prova olika arbetssätt i olika områden. Socialsekreterarprojektet har gått ut likadant i alla områden. Det har inte tagits någon hänsyn till att områdena är olika när projektet skrevs fram – förutom det faktum att arbetsbeskrivningen formulerats så vitt att arbetet ska kunna anpassas till området.

Den konsultativa delen av arbetet

Det konsultativa arbetet och handledning till personal som ges av socialarbetare är det som skrivits fram från första början i projektbeskrivningen av Barns- och

Ungdomars Bästa. I den slutrapport som socialsekreterarna själva skrev beskriver de sitt konsultativa arbete. De definierar rollen främst som att vara ”en rådgivande resurs i frågor av social karaktär, för personal inom skola, barnomsorg och BVC.”⁵⁸ De anser själva att deras tillgänglighet genom framför allt mobiltelefon varit hög. En av socialsekreterarna provade under sista halvåret att ha fasta konsultationstider ute på förskolor. Andra uppgifter de definierar inom ramen för sitt konsultativa arbete och som de utfört är för det första utbildningsdagar för personal inom förskolan – dessa har rört två teman: svåra föräldrasamtal samt anmälningsskyldighet enligt socialtjänstlagen. För det andra har de initierat möten mellan enhetschefer ute i områdena och gruppchefer på sociala förvaltningens utredningsenheter. För det tredje har de deltagit i lokala stödteam, elevvårdsteam och olika samverkansgrupper.⁵⁹

För att kunna fungera som konsult och rådgivare i frågor av social karaktär har socialsekreterarna behövt marknadsföra sig. Delprojektledaren, som i samtliga områden arbetat länge och varit välförankrad bland personer som arbetar med barn och ungdomar i områden, har i alla utom ett område kunnat vara en värdefull resurs för socialsekreteraren när det gäller att introduceras i området. Delprojektledare och socialsekreterare har då tillsammans gått ut i området och träffat personalgrupper och gett information om att socialsekreteraren har kommit på plats och på vilket sätt hon skulle komma att finnas till förfogande. Det socialsekreterarna har erbjudit är att finnas till hands för rådfrågning och som samtalspartner att ”bolla” frågor med som rör social problematik och hur det är möjligt att gå vidare.

I vissa fall har socialsekreterarna använts som ”bollplank” kring exempelvis anmälningar. Personal har ringt och rådfrågat socialsekreteraren. Men det har skett, enligt socialsekreterarna själva i ganska liten utsträckning. Detta gäller samtliga områden, även i de så kallat tunga områdena med mycket problematik har konsultationerna och rådgivning till personal skett mycket sporadiskt. I de allra flesta fall när de har använts konsultativt har personalen upplevt det som positivt att kunna få bekräftelse att en anmälan är rätt eller fel att göra eller att få ”prata av sig” innan anmälan görs så att den får rimliga proportioner.

Det är något förvånande att så mycket av det konsultativa arbetet har handlat om anmälningar till socialtjänsten. Hur stämmer det scenariot överens med det behov som tecknats och den arbetsbeskrivning som presenteras i platsannonserna enhetschefernas bilder av vad som eftersöktes? Enhetscheferna uppvisar skilda ståndpunkter. Vissa enhetschefer säger att de har relativt goda kontakter med sociala förvaltningen vad gäller att göra anmälningar. De har utarbetat rutiner för hur anmälningar görs. Vad några av enhetscheferna berättar att de hade hoppats på var att den områdesanknutna socialsekreteraren skulle kun-

---

⁵⁸ Projektet Barns och ungdomars bästa, SLUTRAPPORT Socialarbetarprojektet, tidigare opublicerat material. Appendix 3.

⁵⁹ Ibid.

na påskynda processer inom Sociala förvaltningen som rör anmälningar. Detta beskrivs i lite skilda ordalag men med samma innebörd. Förhoppningen från skolans sida var att de områdesanknutna socialsekreterarna skulle ha en positiv inverkan på det som man ser är ett stort avstånd till Sociala förvaltningen. Återkoppling av vad som händer i ett fall där ett barn är föremål för utredning eller omhändertaget är också något som efterlysts både från förskola och skola, framför allt från ledningshåll.

Behovet stämmer tämligen väl överens med socialsekreterarnas upplevelse. Men socialsekreterarna tycker sig se att det man i områdena hoppats på inte stämmer överens med deras befogenheter utifrån sin anställning på Råd & Stöd. Detta lyfter socialsekreterarna fram i sin halvårsrapport från projektet där de skriver om hur de upplevt personal och enhetschefer inom skola och förskola ”i första hand efterfrågar möjlighet att fatta myndighetsbeslut om insatser och barnvårdsutredningar”.⁶⁰ Socialsekreterarna tyckte sig se en kluven och laddad inställning till sociala förvaltningen beroende på onyanserade föreställningar om att ”sociala förvaltningen antingen inte gör någonting alternativt att man omedelbart kommer hem och omhändertar barnen”.⁶¹ Socialsekreterarna tolkar detta som beroende på ”tidigare negativa erfarenheter i kontakter med sociala förvaltningen samt på en stor frustration över bristen på återkoppling efter anmälan om t.ex. vanvård.” Socialsekreterarna lyfter även upp att det saknas kunskaper kring socialtjänstens uppdelning i myndighetsutövning och behandlande del. Socialsekreterarnas i projektet anser att sociala förvaltningen behöver förbättra sin samverkan med skola, barnomsorg och BVC.⁶²

I intervjuer med socialsekreterare, delprojektledare och enhetschefer har i stort sett samma bild som socialsekreterarna presenterat framträtt, med vissa nyanser. Det skiljer sig också mellan områdena hur socialsekreterarna har, eller har upplevt sig ha haft möjlighet att, arbeta. En förhoppning som fanns hos personal som arbetar med barn var att få ett praktiskt och konkret stöd i kontakten med föräldrar och barn där det har funnits social problematik. Socialsekreterarna uppfattade detta behov och har försökt möta det. Hur socialsekreterarna har hanterat dessa önskemål har skiftat. De har som grupp erbjudit utbildning i samtalsmetodik, vilket har varit mycket uppskattat av den personal som deltagit. En av socialsekreterarna medverkat mer i familjekontakter tillsammans med enhetschef från barnomsorgen och har haft fler individuella möten med föräldrar utifrån önskemål från förskolans personal och ledning. Hon hävdar att detta har varit nödvändigt. Att slussa vidare någon till andra instanser inom kommun eller landsting är inte så enkelt som det låter hävdar hon. Det krävs ofta flera motiverande samtal innan en vidarelussning överhuvudtaget

---

⁶⁰ Socialsekreterarnas halvårsrapport, tidigare opublicerat material. Appendix 2.

⁶¹ Ibid.

⁶² Ibid.

kan vara aktuell. Det här är en punkt där det märks en tydlig skillnad mellan olika socialsekreterares förhållningssätt.

Vissa socialsekreterare beskriver en situation där de och den personal som de träffat har haft olika bilder av vad ”bollplank” och konsultation är för något. Någon socialsekreterare berättar hur hon upplevt sig bli en ”slasktratt” där personalen inom skola/förskola har ”kräkts ur sig”. Det handlar om att personal har ”pratav sig”, berättat hur jobbigt de tycker att det är med vissa problem, hur oroliga de är för något visst barn. Enligt socialsekreteraren har dessa personer sedan inte velat gå vidare med detta. Socialsekreteraren har upplevt att det krävts flera möten och ytterligare diskussioner med personalen att problemen som personalen har tagit upp är något att ”arbeta vidare med”. Personalen har å sin sida kanske haft förväntningar om att något skulle kunna göras omgående. Att prata ut om problemen skulle även kunna vara ett sätt att hantera den egna oron och att orka jobba vidare på egen hand.

Genom de enkätsvar som inkommit från personal som arbetar med barn men som saknar koppling till familjecentralerna får vi en bild av vilka förväntningar som dessa haft på socialsekreteraren i området. Den bilden skiljer sig från de enkätsvar som kommit från personal inom familjecentralerna dels därför att frågor kring anmälningar till Sociala förvaltningen oftast lyfts upp. Dels därför att flera svarat att de inte hade några förväntningar alls. En person svarar att socialsekreteraren förväntades kunna svara på frågor när det gäller att avgöra om det är fråga om anmälan eller inte, samt ge rådgivning om vart man som förälder vänder sig för att få hjälp. Förväntningar fanns om att socialsekreteraren skulle: ha en ”handledande roll, stödjande till personal när det gäller arbete med familjer med problem”. ”Att hjälpa familjer i behov av stöd.” ”En kontaktperson att rådfråga i svåra situationer.” ”Fungera som en länk mellan förskola/skola och sociala förvaltningen, skapa bättre förståelse för varandras möjligheter respektive hinder att hjälpa ett barn och dess familj. Eventuellt också påskynda utredningar.”⁶³ Det finns också bland dessa enkätsvar exempel på både väldigt höga men samtidigt synnerligen ospecificerade förväntningar. Ett exempel är att socialsekreteraren i området förväntas göra ”Det som krävs!”⁶⁴ Flera personer inom den här kategorin svarar att de inte vet om de hade några förväntningar. Detta kan handla om att inte socialsekreterarprojektet var tillräckligt förankrat i området. Det förefaller vara viktigt att enhetschefen står bakom projektet och vid behov påminner om att det är en resurs att tillgå.

Som tidigare konstaterats är det ett faktum att den konsultativa resursen har använts i relativt liten omfattning. Vi skulle till och med kunna tala om ett kraftigt underutnyttjande. En förklaring till att socialsekreterarna blivit så pass lite utnyttjade i sin roll som konsult och som framkommit från socialsekreterare, delprojektledare och enhetschefer, är att ”det tar tid innan det sätter sig”. Det är

---

⁶³ Ur olika citat från enkäter med samverkanspartners.

⁶⁴ Citat från enkät med samverkanspartners.

lätt att falla tillbaka i gamla handlingsmönster och, så att säga, glömma bort att det finns en socialsekreterare att använda sig av. Enhetschefer som räknar med socialsekreteraren som en resurs och som uppmuntrar sin personal att ta kontakt är en förutsättning för att personalen ska kunna ta till sig och utnyttja resursen. Delprojektledarna har varit viktiga ambassadörer för socialsekreterarprojektet och när det gäller att ”påminna” enhetschefer i sina respektive områden om att socialsekreterarna finns och kan användas i skilda sammanhang.

Ett syfte med projektet Barns och ungdomars bästa var metodutveckling och möjligheten prova nya arbetsformer. På sikt skulle detta komma att gagna hela kommunen i och med att andra områden skulle kunna bli inspirerade av arbetssätt som testats, dokumenterats och som kan föras ut till andra områden. Detta är troligtvis möjligt när det gäller arbetsformer som testats inom befintliga verksamheter inom skola och förskola. Däremot en sådan verksamhet som konsultativt arbete och handledning som ges av socialsekreterare kan inte spridas till andra områden på samma sätt som i det här projektet eftersom det kräver tillgång till en socialsekreterare med speciellt ansvar riktat mot verksamheten. Spridande av det här arbetssättet skulle således kräva ett politiskt initiativ. En av de områdesanknutna socialsekreterarna i projektet har i både intervju och enkät reflekterat över konsultrollen. Hon ser flera problem med den. Den viktigaste kritiken hon lyfter fram är att med tanke på arbetstiden, 50 %, och splittringen mellan flera uppgifter blir bristen på kontinuitet ett bekymmer för dem som ska utnyttja henne som konsult och till handledning. Den som behöver rådgöring att hantera en svår situation behöver ofta en diskussionspartner omgående. Hennes förslag vore istället att försöka möta personalens behov av konsultation genom den centrala mottagningen för socialtjänsten.

Socialsekreterarna som grupp har i sina rapporter pekat på möjligheten att integrera konsultrollen med familjecentralsarbete och att betoningen då skulle ligga just på familjecentralsarbetet.⁶⁵

Familjecentralsarbete i Linköping och i Sverige

Familjecentraler kan ses som ett relativt nytt fenomen i Sverige. I Barnstugeutredningens betänkande från 1972 förespråkades samordning på försök med mödravård, barnhälsovård, social barnavård, förskola och skola. Detta kallades familjeservicecentraler.⁶⁶

Den första familjecentralen som startades i Sverige var Familjecentret i Hagalund, i Solna 1993. Inspirationen hämtades från Göteborg och vad som kallades Göteborgsmodellen med samverkan mellan socialtjänst och öppen förskola samt mellan socialtjänst och mödra- och barnhälsovården. Arbetssättet byggdes upp under 1970-talet och har fortlevt i flera stadsdelar i Göteborg sedan dess. I

---

⁶⁵ Se appendix 2 och 3.

⁶⁶ SOU 1972:27.

både Göteborg och den första familjecentralen handlade det om nytänkande inom socialtjänstens individ- och familjeomsorg.⁶⁷

Familjecentraler kan idag ses som en del av samhällets formella stöd till barnfamiljer. Samverkan, helhetssyn och förebyggande arbete är ledbegrepp för verksamheterna. Familjecentraler bygger på en ideologisk grund där goda uppväxtförhållande för barn hänger samman med goda levnadsförhållanden för föräldrarna. Det är en av samhällets uppgifter att ge stöd till föräldrar på olika sätt. Kärnan i en familjecentral har kommit att bestå av Öppna förskolan, socialtjänsten, barn- och mödrahälsovården. Att alla dessa fyra delar finns med har kommit att bli kriteriet för att verksamheten ska definieras som familjecentral. Men utöver dessa kan samverkan ske med en mängd andra aktörer såväl inom kommun och landsting som med frivilligorganisationer och studieförbund. Socialsekreteraresursen ses alltså som en förutsättning för att det ska vara möjligt att överhuvudtaget tala om en familjecentral.⁶⁸

Det vanligaste idag är att socialsekreteraresurser på familjecentraler runt om i Sverige inte är förknippade med myndighetsutövning. Ett av undantagen är familjecentret i Hagalund. Där har man valt att behålla myndighetsutövningen med motivet att socialsekreteraren därmed har större möjligheter att hjälpa och att agera tillsammans med förälder i den enskilda familjen. På den familjecentralen har resursen dessutom hållits på en hög nivå med fem heltidstjänster inom verksamheten och dessa arbetar integrerat med utredningar och insatser. Genom att de finns på familjecentralen och är en del av en naturlig mötesplats är de tillgängliga för familjer i området. Förhoppningen var färre anmälningar och fler ansökningar om stöd – det är också vad som uppnåtts.⁶⁹

Folkhälsoinstitutet tog till sig erfarenheterna från Göteborg och Stockholm och har arbetat för att sprida idén om samverkan för barnfamiljer i form av familjecentraler. Fram till år 2000 organiserade Folkhälsoinstitutet ett nätverk för familjecentraler, vilket det året övergick till att bli självbärande. Bak och Gunnarsson⁷⁰ har för folkhälsoinstitutets räkning utvärderat familjecentralarbete i Sverige. När de skrev sin utvärdering år 2000 fanns 15 stycken helt utbyggda och en stor mängd var på väg att öppna eller under uppbyggnad. I samband med utvärderingen av Barns och ungdomars bästa kontrollerades antalet familjecentraler som var medlemmar i det nationella nätverket för familjecentraler – det uppgick i slutet av 2003 till knappt ett 100-tal. Vissa av dessa befann sig i en uppstartsfas, bland annat ingick alla fyra blivande familjecentraler i Linköping.⁷¹

---

⁶⁷ M. Bak & L. Gunnarsson, *Familjecentralen*, Folkhälsoinstitutet: 2000, s 141-142

⁶⁸ Jämför med SOU 1997:161, *Stöd i föräldraskapet*, Stockholm: 1997, där delas föräldrastöd upp i ekonomiskt, socialt och annat stöd, samt utifrån generellt och riktat stöd.

⁶⁹ Hessle, 2003. Se även C. Skilving, *Från socialkontor till familjecenter*, Stockholm, 1996.

⁷⁰ Bak & Gunnarsson, 2000.

⁷¹ *Medlem*, Föreningen För Familjecentraler, [www.familjecentraler.se] (acc. 2003-10-01)

På de familjecentraler där verksamheten är igång och har hunnit etablera sig är de utvärderingar som gjorts varit mycket positiva. Både föräldrar och verksamma på familjecentralerna är nöjda och ser vinster med samverkan och närhet. Det som samtidigt går att utläsa ur utvärderingarna är att vägen fram till fungerande samverkan mellan olika professioner ofta kan vara både en lång och en smärtsam process.⁷²

I Linköping har den mest uppskattade och lovande delen av socialsekreterarprojektet varit deras medverkan i uppbyggandet av Familjecentraler. I socialsekreterarnas egen slutrapport från projektet beskrev de olika arbetsuppgifter de utfört inom ramen för familjecentralsarbetet. De har medverkat i både öppen och i viss riktad gruppverksamhet. De har även haft en del individuella samtal med enskilda föräldrar. Men huvuddelen av arbetet har varit inriktat på själva uppbyggandet och att finna samverkansformer inom familjecentralen.⁷³ Detta är inte på något vis unikt för projektet i Linköping. När uppstartsarbete från familjecentraler på andra håll i landet har beskrivits i utvärderingar och liknande har just motsättningen mellan att arbeta med familjerna och att skapa samverkan lyfts fram.⁷⁴

Uppbyggnadsskedet av familjecentralerna i de fyra områdena kan inte sägas ha avslutats i något av områdena under projektiden. Det som för tre av områdena framförallt medförde att familjecentralsarbetet tappade i kraft var problem med att finna lokal för samlokalisering av verksamheterna. I det fjärde området ser man öppna förskolans lokaler som tillräckliga för att kunna bygga upp familjecentralen där, men samtidigt finns istället andra problem med samverkan på en övergripande nivå, inte minst i relationen mellan kommunal- och landstingsstyrd verksamhet, som gör att just det området ändå kan ses som längst ifrån en fungerande familjecentral.

Ett PM för familjecentraler har tagits fram gemensamt av Linköpings kommun och Landstinget i Östergötland inom projektet Barns och ungdomars bästa. Det är en utgångspunkt för det fortsatta arbetet, men trots detta behöver de olika yrkeskategorierna på varje enskild familjecentral ändå arbeta sig samman för att finna sina roller och arbetsformer och förankra gemensamma synsätt.⁷⁵

När socialsekreterarna kom in i projektet hade som tidigare konstaterats processen med att bygga upp familjecentraler redan påbörjats och ute i områdena väntade andra yrkesgrupper som varit engagerade i uppbyggnadsprocessen

---

⁷² Begreppet samverkan kan innebära olika saker och diskuteras vidare under rubriken Erfarenheter från andra familjecentraler kring samverkan.

⁷³ Se appenix 3.

⁷⁴ Se exempelvis Bak & Gunnarsson, 2000; L. Niklasson, , ”Familjecentralen Jordan - ett andra hem”, i B. Rasmusson (red.), *Utan oss ingen framtid*, Stockholm: 2001; Hessle, 2003.

⁷⁵ *PM för familjecentraler i Linköping i samverkan mellan kommunen och landstinget i Östergötland, Barns och ungdomars bästa*, [www3.linkoping.se/bub/] (acc. 2004-05-02)

på socialsekreterarna. Förväntningar om vad socialsekreterarna skulle bidra med genom sin närvaro hade formats genom studiebesök, litteratur och arbetsdagar. Det är intressant att se hur de olika yrkeskategorierna med anknytning till familjecentralerna ser på socialsekreterarnas roll och vad de kan eller borde bidra med.

Förskolepersonalens syn

De som arbetar tillsammans med socialsekreterarna på familjecentralerna förefaller ha en relativt nyanserad bild av vad dessas arbete går ut på och vilka svårigheter som finns att hantera. Det är vanligt att socialsekreteraren förväntades vara ett stöd till föräldrar som behöver det, dels med samtal, dels att slussa vidare inom socialtjänsten. Socialsekreteraren förväntades även att vara ett "bollplank" när det handlar om kontakter med familjer med mycket problem där personalen kan uppleva att det är svårt att hantera situationen. De vill även att kunna hänvisa familjer till socialsekreteraren om de behöver hjälp.

Det betonas från förskolepersonalens håll att det är viktigt att föräldrar vet att det finns en socialsekreterare på familjecentralen. Det uppnås genom att socialsekreteraren deltar i verksamheten på familjecentralen och är synlig för besökare. På så sätt förväntas hon också kunna fånga upp familjer som har problem och behöver stöttning. Vid behov ska hon kunna ha enskilda samtal med föräldrar.

Ytterligare förväntningar gäller "att hitta arbetssätt och metoder för att möta föräldrar som inte själva hittar till de öppna verksamheterna men som behöver stöd i sin föräldraroll".⁷⁶

Det handlar om att bli "känd" för föräldrar i området och på så sätt underlätta kontakt med föräldrar som behöver hjälp och stöd. Föräldrar i behov av stöd ska själva kunna ta en första kontakt och sen slussas vidare.

De förväntningar som finns hos personalen handlar också om att finna nya arbetsformer tillsammans och att på så vis "komplettera varandra i arbetet och kunna ge föräldrar och barn bättre stöd så tidigt som möjligt"⁷⁷.

När det gäller förskolepersonal som verkar inom familjecentralerna är rösterna samstämmigt positiva till socialsekreteraresursen. Det som någon förskolelärare beskrivit är sin förvåning över att de som yrkesgrupp inte själva verkar värdera sitt arbete på familjecentralerna högre. Den reflektionen bygger dels på att det var så svårt att få ut någon socialsekreterare från Råd & Stöd som skulle arbeta på familjecentralen, dels att de, ur hennes synvinkel, verkade tycka att de inte behövdes "ännu" – att deras uppgift var att verka när problemen blivit större. Enligt förskolelärarens perspektiv borde det vara bättre att arbeta för att det inte ska uppstå större problem. Här syns tydligt att det finns olika sätt att se på begreppet förebyggande arbete – som primär eller sekundär prevention.

---

⁷⁶ Citat ur enkät från samverkanspartners.

⁷⁷ Citat ur enkät från samverkanspartners.

Landstingspersonal med anknytning till Familjecentraler
Landstingsanknuten personal, till allra största delen bestående av BVC-sköterskor, på familjecentralerna skiljer sig inte nämnvärt från förskolelärarna när det gäller synen på socialsekreterarna. Socialsekreteraren förväntades vara en person att ”bolla” sociala problem och svåra frågor beträffande olika familjer med. Denne förväntades även vara ett stöd i handläggning och någon att hänvisa personer till för bättre vägledning och hjälp. Även landstingspersonalen förväntade sig att socialsekreteraren skulle föra enskilda samtal med föräldrar när det gällde vissa familjeproblem. En svarar att hon såg ”socialsekreteraren som en samarbetspartner när det gäller familjer med social problematik”.⁷⁸

Det är tydligt att socialsekreteraren ses som en nödvändig del för att få kunna kalla sig familjecentral. Socialsekreteraren förväntas att vara med och delta i familjecentralens arbete: ”ha enskilda samtal och dessutom samarbeta kring gemensamma familjer. Få till stånd ett bättre och ökat samarbete med socialtjänsten”.⁷⁹

I ett enkätsvar framhölls åsikten att socialsekreteraren egentligen inte skulle behöva ingå som en basresurs. ”Den bör finnas att tillgå, men inte som basresurs i en daglig verksamhet. Detta på samma vis som exempelvis psykolog inte ingår som basresurs men kan kopplas in vid behov.”⁸⁰

Socialsekreteraren ses i sin roll på familjecentralen som en resursperson när det gäller kunskap kring sociala verksamheter inom kommun och landsting som ska kunna rådfrågas i principfrågor. Socialsekreteraren bör vara ”en person med kännedom om området utifrån ett annat perspektiv än det egna”.⁸¹

Det faktum att socialsekreteraren arbetar på familjecentralen medför att denne blir lättillgänglig för rådgivning och samtal betonas som en fördel för föräldrar: ”Att kontakt lätt skulle kunna förmedlas av BVC mellan [socialsekreterare]/kurator och familj, i frågor som ligger utanför BVC:s arbetsområde exempelvis rörande parrelation, omvårdnadstvister, familjer med social problematik. Framför allt att [socialsekreteraren]/kuratorn har samtal med förälder. Att det är möjligt för BVC-sköterskan att få återkoppling, sekretessen borta när familjen är med.”⁸²

Dessa svar talar således om ökad tillgänglighet både för dem själva och för familjerna genom att de finns i området och helst också i gemensamma lokaler. Den sekretess som socialsekreterare arbetar med som skydd för individen kan som märks i enkätsvaren ses som en garant att involvera familjen.

---

⁷⁸ Citat från enkät med samverkanspartners.

⁷⁹ Citat från enkät med samverkanspartners.

⁸⁰ Citat från enkät med samverkanspartners.

⁸¹ Citat från enkät med samverkanspartners.

⁸² Citat från enkät med samverkanspartners.

Aktörer utanför kommun och landsting

De kontakter som beskrivits med aktörer utanför kommun och landsting är mycket få. I själva verket förefaller det endast ha kommit till stånd dialog och viss samverkan med personal inom kyrkan. Det är ett fåtal personer inom kyrkan som pekades ut av socialsekreterarna som samarbetspartners. Dessa var i både enkätsvar och telefonkontakter genomgående positiva till att ha en socialsekreterare i området och till samarbetet med dessa.

Om vi jämför med andra familjecentraler i Sverige saknas det i väldigt hög utsträckning kontakter med exempelvis studieförbund. Det här symptomatiskt för fler delar av projektet Barns och ungdomars bästa. Vid exempelvis familjecentralen Jordan i Jordbro har föräldrautbildning bedrivits som studiecirkel. Där har kontakterna med frivilligorganisationer varit mycket omfattande.⁸³

Erfarenheter från andra familjecentraler kring samverkan

Det är tydligt att begreppet familjecentral står för någonting alldeles speciellt. I de projekt som utvärderats och beskrivits på hemsidor och i litteraturen talas så gott som alltid om ”nya” arbetssätt/-former. Med nära nog automatik förknippas familjecentralsarbete med något nytt och nytt står i sammanhanget också för någonting positivt. Det har skett en del studiebesök inom ramen för uppbyggnadsarbetet i de fyra områdena i Linköping. Eftersom socialsekreterarna kom in senare i projektet har dessa inte deltagit i samtliga studiebesök. Vi har sett i förskolepersonalens och BVC-sköterskornas svar att de hade bilder av hur en socialsekreterare arbetar inom en familjecentral. Bilderna kan antas ha formats genom att man på olika sätt har tagit del av hur det arbetas på andra ställen i landet.

Mycket av arbetet på en familjecentral kretsar kring *samverkan*. I en fallstudie som gjorts av en familjecentral i ett mångkulturellt område i Malmö konstateras att första året då familjecentralen var igång präglades detta generellt för alla yrkesgrupperna av en spänning mellan att arbeta för barn och föräldrar och att utveckla samverkan. Fallbeskrivningen visar det sig att det tog lång tid innan fungerande samverkan var uppnådd. Det var en tid med överansträngd personal, med mycket frustrationer och med personal som sökte omplacering. En del av problematiken under detta första år var de stora förväntningar som var knutna till projektet, samt att man hade olika sätt att se på samverkan. Små arbetsgrupper var betydelsefulla för att utveckla samverkan. Det utvecklades kunskap genom diskussioner och genom konsultationer mellan personalkategorier. Sekretess lärde man sig inom familjecentralen att hantera genom att fråga familjerna själva och att få med familjen i samtalen. De samverkansresultat i förhållande till familjerna som familjecentralen kunde peka på efter ett par år var:⁸⁴

– Helhetssyn på familjernas situation

---

⁸³ Niklasson, 2001.

⁸⁴ Bak & Gunnarsson, 2000.

- Kontinuitet i kontakten med familjerna
- Flexibilitet inför familjernas önsknningar
- Respekt för familjens integritet, samtidigt som man erbjuder hjälp från flera yrkespersoner
- Respekt för kulturskillnader, utan att förfalla till den kulturell relativism, där allt är tillåtet för att det möjligtvis är del av en främmande kultur
- Snabba reaktioner när kriser uppstår. Mobilisering av husets expertis med kort varsel.
- Begynnande utveckling av arbetsformer, där familjerna själva är delaktiga.

Med begrepp från Westrin⁸⁵ hade samverkan utvecklats både som *kollaboration* och *konsultation*.

I Bak och Gunnarssons fallstudie kom socialsekreteraren från en annan kontext in i familjecentralsarbetet jämfört med socialsekreterarna i Linköping. Ingen av socialsekreterarna kan sägas ha någon tidigare vana från att arbeta nära varken öppen förskola eller mödra- /barnhälsovården. Socialsekreteraren i fallstudien var van vid samverkans arbete med BVC och MVC redan innan hon började i familjecentralen, vilket gjorde att arbetet innehållsmässigt inte skilde sig så mycket från det arbete hon utfört tidigare. Den stora skillnaden var samlokalisering vilken ledde till betydligt fler kontaktpunkter med familjer. Socialsekreteraren ses som den på familjecentralen i fallstudien vars arbete sprider sig över flest arenor. Efterfrågan på hennes tid beskrivs som omfattande och stigande, vilket i det här fallet medförde att hon blev sjukskriven för överansträngning.⁸⁶

Familjecentraler riktar sig i olika utsträckning till särskilt utsatta grupper. Vanligtvis är ambitionen att ha både öppna verksamheter för alla föräldrar och riktade verksamheter för vissa grupper föräldrar och barn. Utvärderingar som gjorts av familjecentralen i Jordbro visar hur det för dem där funnits en medvetens strategi att rikta sig mot alla familjer, inte bara mot utsatta familjer med svåra problem. Syftet var att dessa naturligt skulle integreras.⁸⁷ Liknande tankar finns hos dem som arbetar på blivande familjecentraler i Linköping. Även om socialsekreterarna i projektet ansåg att särskilda insatser behövdes för att fånga upp just utsatta familjer. Öppna verksamheter var inte nog för att dessa familjer skulle komma till familjecentralen. Ett aktivt uppsökande arbete behövs för att nå dessa familjer enligt socialsekreterarna i projektet i Linköping.

I utvärderingen av familjecentralen i Jordbro har Niklasson resonerat kring samverkan i termer av *intern* och *extern* samverkan. Exempel på intern samverkan är just att kunna använda sig av varandras kompetens för att kunna upptäcka att en person kanske har flera problem och att dessa kan ses som en helhet. Intern samverkan rör även flera olika delar som: lokalsamverkan, policy-

⁸⁵ Ur B. Danermark & C. Kullberg, *Samverkan*, Lund: 1999.

⁸⁶ Bak & Gunnarsson, 2000.

⁸⁷ Niklasson, 2001.

samverkan, planeringssamverkan, informationssamverkan med mera. Extern samverkan kan se olika ut beroende på vilka behov som uppmärksammas och hur detta lett till att verksamheter/aktiviteter knutits till familjecentralen. Brist på *tid* är något som starkt påverkar möjligheten till samverkan.⁸⁸ Tidsaspekten för samverkan är något som ständigt har lyfts fram i samtalen med socialsekreterarna i socialsekreterarprojektet i Linköping.

Erfarenheterna från familjecentralen i Jordbro pekar på ett antal faktorer som påverkar samverkan:

- Barnens och familjernas behov
- Personalens preferenser och personkemi
- De olika professionellas olika strategier
- Balansen mellan den egna organisationens förväntningar och familjecentralens förväntningar
- Personalens kunskap om varandra
- Personalens förmåga att se sig själv i två roller: dels som representant för den egna verksamheten/förvaltningen och dels som representant för familjecentralen
- Personalens processtänkande och uthållighet
- Möjlighet till finansiering
- Tillgång till lokaler
- Tillgång till fasta mötestider
- Förankring hos beslutsfattare/grad av autonomi
- Den egna förvaltningens och de andra organisationernas strukturella uppbyggnad
- Intresset hos aktörer utanför familjecentralen för samverkan.⁸⁹

Samtliga dessa faktorer känns aktuella även för de familjecentraler som är under uppbyggnad i Linköping. Bland socialsekreterarna i Linköping har exempelvis en av dem talat i mycket positiva ordalag om hur långt de faktiskt kommit i sitt uppbyggnadsarbete av en familjecentral. Det hon identifierade som deras största framgångsfaktor var att de fungerade mycket bra tillsammans och hade en god personkemi. Det största hindret identifierade hon som tillgång till lokal. Att de olika verksamheterna har olika strukturell uppbyggnad och hantering av beslut är betydelsefullt för samtliga områden. Att rutinen med fasta mötestider luckrades upp fick konsekvenser i ett annat område berättar en annan socialsekreterare.

Att skapa visioner för sitt arbete

Det har som sagts tidigare tagit tid för socialsekreterarna att finna former för sitt arbete. I den processen har socialsekreterarna i projektet har varit viktiga för

---

⁸⁸ Ibid.

⁸⁹ Niklasson, 2001, s. 74.

varandra. De har träffats, diskuterat och använt varandras erfarenheter. Det har i dessa diskussioner vuxit fram en vision om vad det är de vill arbeta med, hur de vill arbeta och vilken målgrupp de bör rikta sig till. Ett första avstamp togs i den halvårsrapport de skrev tillsammans. I denna beskriver socialsekreterarna hur de valde att separera konsultrollen från arbetet med uppbyggnaden av familjecentraler för att få struktur på sitt arbete under projektet, men att dessa roller ses som möjliga att samordna inom ramen för familjecentralsarbete.

De visioner för sitt arbete som socialsekreterarna presenterade i halvårsrapporten rör främst arbetet inom familjecentralen. En viktig fråga för dem är vilka de ska finnas till för. Detta framkommer både i samtalen med dem och i deras rapporter. De definierade följande grupper som de vill nå:

- Föräldrar med psykosocial problematik
- Föräldrar med psykisk problematik
- Nyinflyttade flyktingar/invandrare
- Unga föräldrar (under 20 år)
- Föräldrar som är resurssvaga på annat sätt (isolering, relationsproblem ...)
- Föräldrar som av en annan anledning är osäkra i sin föräldraroll och behöver stöd i någon form.⁹⁰

Andra viktiga dimensioner för socialsekreterarna är att inte hålla alltför hårt på att inrikta sig på gruppen 0-12 år. De anser att eftersom barn i olika åldrar kan finnas inom samma familj kan de inte avgränsa sig till att bara finnas till för dem som finns inom rätt åldersspann.⁹¹ De föräldrar som socialsekreterarna definierade som sin målgrupp uppfattar de som svåra att nå inom den öppna verksamheten. Intentionerna, ansåg de, borde därför inriktas mot ökat samarbete med BVC och uppbyggandet av riktade verksamheter. Socialsekreterarna är i rapporten kritiska till att alltför stor tonvikt läggs på den öppna verksamheten:

I den öppna förskolan, så som den är organiserad i dag, kan man inte bedriva förebyggande socialt arbete med en kvalitet eller framgång som berättigar till att ha en socionom arbetande i verksamheten.⁹²

Socialsekreterarna efterlyste även styrning från politiskt håll att familjecentralsarbetet till viss del ska inriktas mot resurssvaga föräldrar och att ansvaret för detta arbete upp bärs av socialsekreterare i första hand.

Att socialsekreterarna har haft behov av att samlas och diskutera formerna för arbetet på familjecentralerna och vilka roller de spela där är inte någonting unikt för socialsekreterarprojektet i Linköping. Inom Föreningen För Familje-

---

⁹⁰ Socialsekreterarnas Halvårsrapport, se appendix 2.

⁹¹ Detta skulle kunna ses som ett mindre problem än det faktum att deras arbete inom familjecentralerna knappast alls når barn över fem år.

⁹² Socialsekreterarnas Halvårsrapport, se appendix 2.

centraler, från början initierad och stödd av Statens folkhälsoinstitut, finns sedan ett par år tillbaka en arbetsgrupp som arbetar med frågeställningar kring socialtjänstens roll på familjecentralerna.⁹³

Diskussion

I projektet Områdesanknutna socialsekreterare provades, som projektledaren säger, ett arbetssätt. I själva verket handlade snarast om två arbetssätt: ett konsultativt arbete och ett familjecentralsarbete. Dessa två delar diskuteras och värderas här var för sig. Det har varit skilda problem som måste lösas i respektive arbetssätt och som också till viss del ser olika ut i de olika områdena. Även om inte arbetet med att bygga upp familjecentraler blev färdigt under projekttiden i något av områdena har socialsekreterarnas arbete i områdena ändå lagt en viktig grund för fortsatt arbete och är den del av socialsekreterarprojektet som kan sägas ha fallit bäst ut.

Familjecentralerna

Familjecentral var inte något begrepp som skapades i samband med Barns och Ungdomars Bästa. Familjecentraler finns på en mängd platser i Sverige. Det finns också en hel del litteratur i ämnet. Det är gamla välkända verksamheter: öppen förskola, mödra- och barnhälsovård och socialtjänst, som börjar arbeta tillsammans och ofta också lokaliseras tillsammans. Kring familjecentralsarbetet ute i områdena fanns således relativt klara förväntningar av vad det skulle mynna ut i. Att arbetet mötte en del hinder på vägen är ändå naturligt när olika verksamheter finna former för att börja arbeta tillsammans. De exempel som getts tidigare familjecentraler i Sverige och deras uppbyggnad visar samtliga på att samverkan i praktiken inte är enkelt att genomföra. Det tar tid och kan vara en påfrestande process. Arbetet med att bygga upp familjecentraler förefaller dock vara värt ansträngningen. Både föräldrar och personal i de utvärderingar som gjorts på andra delar i landet är överlag mycket nöjda.

Konsultativt arbete

När det gäller den konsultativa delen av socialsekreterarprojektet är läget ett helt annat. Förväntningarna på vad socialsekreterarna skulle bidra med ute i områdena var oklara. Förväntningar fanns bland personal inom skola och förskola om att socialsekreterarna skulle bistå med visst individuellt behandlingsarbete och med uppgifter som krävde myndighetsutövning. Resultatet blev att i de områden som definierats som tyngre upplevdes bland enhetschefer och personal först glädje över att få ut socialsekreterare nära sin verksamhet och sedan

---

⁹³ *Socialtjänstens roll i familjecentralen*, Föreningen För Familjecentraler, [www.familjecentraler.se] (acc. 2004-06-18)

besvikelse på att socialsekreterares resursen endast var på 50 % och inte kunde bistå med vad man hoppats på.

Det går inte att säga att den konsultativa delen helt har misslyckats, men det har varit en betydligt längre startsträcka på detta arbete. I än högre grad än när det gäller familjecentralsarbetet har socialsekreterarna tillsammans med andra inblandade fått försöka definiera sina roller och undersöka vilka möjligheter som finns att arbeta tillsammans. Enhetschefer från samtliga områden har uttryckt att det är viktigt med socialsekreterare i området. De vill ha ett konsultativt arbete där socialsekreterare kan medverka i olika personalsammanhang för att lyfta fram ett socialt perspektiv på problem som kan uppstå kring enskilda barn. Vissa enhetschefer uttrycker att socialsekreterare alltid borde finnas med vid elevvårdskonferenser och i elevvårdsteamerna. För andra är det mer naturligt att socialsekreterare är en resurs som kallas in ibland. I två av områdena har enhetschefen för förskolan tagit mer initiativ till att använda socialsekreteraren. Det konsultativa arbetet har då fått mer utrymme. Det visar hur otroligt betydelsefullt chefs inställning till, och engagemang för, förändringar av det här slaget är för resultatet.

Möjligheter och osäkerhet i rollen som områdesanknuten socialarbetare
Arbetsbeskrivningen för socialsekreterarna var formulerad i vida termer. Genom detta skapades både möjligheter och osäkerhet för samtliga inblandade – både för socialsekreterarna själva och för dem som de skulle arbeta med och för i områdena. Socialsekreterarna har uttryckt att ”arbetet blev det vi gjorde det till” Samtidigt som det för den enskilde socialsekreteraren innebar möjligheter att forma sitt arbete både utifrån personliga preferenser och de behov hon sett innebar det också osäkerhet som kan ta en mängd olika uttryck. Det kan upplevas som att ”ingen ser vad jag gör” och ”man får leta arbetsuppgifter”⁹⁴.

Ifrån skola och förskola får den vida arbetsformuleringen tillsammans med den osäkerhet/okunskap som finns kring organisationen av socialtjänsten i kommunen till följd att personal och enhetschefer inte riktigt visste vad de skulle efterfråga eller vad de skulle hoppas på av de områdesanknutna socialsekreterarna. Detta lämnade ett utrymme där även enhetschefer hade möjlighet att vara med och efterfråga vad de ansåg behövdes, det vill säga de kunde vara med och forma socialsekreterarens arbete i området. Knappast någon enhetschef har tagit det tillfället i akt. Anledningarna till det är troligtvis flera. Det kan handla om att de inte riktigt har förstått möjligheten till att vara med och forma socialsekreterarens arbete. Det kan vara ett uppstartsproblem, att det tar tid att inse vid den av möjligheten med en socialsekreterare i området. Det kan handla om upparbetade strukturer som inte är så lätta att förändra eller som det till och med kunnat verka dumdristigt att förändra med tanke på att detta skrivits fram som ett tidsbegränsat projekt. Hos flera av enhetscheferna har utvärderingen

---

⁹⁴ Intervju med socialsekreterare och delprojektledare i en av stadsdelarna.

förefallit väcka en känsla av ”varför har vi inte satt oss ner tillsammans och diskuterat mer om hur resursen skulle användas i området”. Detta gäller framför allt den konsultativa delen av arbetet.

Det har varit mycket upp till den enskilde socialsekreteraren att dra gränser för sitt arbete. I några fall har även socialsekreterarnas chef på Råd och Stöd dragit gränsen och sagt ifrån om handledning som en socialsekreterare blivit in-dragen i som mer rör arbetsmiljöproblem än arbetet med utsatta barn.

Socialsekreterarna, enhetscheferna i områdena samt personal som arbetar med barn inom förskola och skola är samtliga eniga om att det finns stor okunskap om hur socialtjänsten i Linköpings kommun fungerar. Uppdelningen med myndighetsutövning och behandlingsinsatser förstås i allmänhet inte. Det blir därmed extra otydligt för personal som arbetar med barn vad de områdesbase-rade socialsekreterarna skulle, eller kunde, användas till. Detta har troligen lett till ett allvarligt underutnyttjande av den resurs som de områdesanknutna socialsekreterarna i projektet har varit. Vem som bär ansvaret för den uppkomna situationen kan säkerligen diskuteras. Det är naturligtvis också så att även om projektet Barns och ungdomars bästa har löpt under tre år så har de områdes-anknutna socialsekreterarna varit i gång i mindre än ett och ett halvt år. Det tar tid att realisera en ny verksamhet. Att det var ett tidsbegränsat projekt har haft betydelse, både för socialsekreterarnas praktiska och vardagliga arbete och för personal och enhetschefer i området.

Med tanke på ovanstående diskussion om arbetssituationen för socialsekreteraren med osäkerhet och möjligheter framstår att arbetsresultaten till stor del beror på socialsekreterarens egen förmåga att ta initiativ. Delprojektledares och enhetscheferers förhållningssätt och engagemang har även det haft stor betydelse.

Krav på ”rätt” personlighet

Både socialsekreterarna själva och de som arbetat tillsammans med dem talar om att det krävts mer än bara rätt kompetens för att kunna fungera i rollen som områdesanknuten socialsekreterare. Att kunna klara av att arbeta ”ensam” är något som många betonat. Ensam betyder i det sammanhanget att man inte har någon mer av sin egen yrkeskategori att arbeta tillsammans med. Istället ställs det krav på att socialsekreteraren tycker att det är roligt och intressant att arbeta tillsammans med andra yrkeskompetenser. En socialsekreterare påpekade att det är viktigt att vara flexibel, men att man också måste ha en styrka i sin yrkes-roll. Det skulle inte fungerat att vara nyutexaminerad på en sådan tjänst. Själv hade hon arbetat i sitt yrke i mer än 15 år. Erfarenhet och bred kompetens som socialsekreterare har behövts i arbetet både för att kunna vara flexibel och för att kunna hålla gränserna för de olika roller som socialsekreterarna har kunnat ha inom sina respektive områden. Särskilt viktigt har det varit för de två socialsekreterare som verkade i ytterligare en roll i området utanför projektet.

Enligt projektledaren har det varit betydelsefullt att de som anställdes hade goda kunskaper om socialtjänsten, det vill säga var utbildade socionomer med erfarenheter av socialt arbete men detta räckte inte:

Man måste kunna ta initiativ för att bygga upp en struktur omkring sig där man kan arbeta och fungera. Så att man har kraft att etablera sig, att visa vem man är, att visa jag har den här kompetensen som jag kan erbjuda. För om man bara står där ute i blåsten och väntar att någon ska komma till en då kanske man få stå där länge. Det tycker jag att erfarenheter säger; att där finns skillnader som handlar om mer än deras formella kompetens.⁹⁵

Projektledaren ansåg alltså att det var ett arbete som ställde krav på en viss personlighet eller karaktärstyp. Enligt projektledaren har det varit ett utsatt arbete där socialsekreteraren ”blir ställd ute i blåsten”, utan den hemvist, de arbetskamrater och den strukturen, som hon har varit van vid. Det krävdes att av socialsekreteraren att denne var en person som kunde hantera att arbetet var något av ett ensamarbete.

Några av socialsekreterarna har själva beskrivit sig som personer som tycker om att organisera och ”styra och ställa”. Det har de själva sett som en fördel i sitt områdesarbete.

Andra faktorer av betydelse för genomförandet av socialsekreterarprojektet

Det finns ett antal ytterligare faktorer som har påverkat de processer som förekommit inom socialsekreterarprojektet. För det första ska några aspekter på tid lyftas fram. För det andra ska den ”idealtbild” av socialtjänsten som funnits ute i områdena diskuteras. Den tredje faktorn är relationen mellan socialsekreterarna och övriga aktörer inom projektet.

Tid

Tid är en faktor som på flera sätt bidragit till hur socialsekreteraresursen har kunnat utnyttjas och utvecklas i projektet. För det första handlar det om projektets tidsram. Det tog tid innan alla socialsekreterarna var på plats i områdena i den utsträckning som var tänkt. Projekttiden för socialsekreterarprojektet var i praktiken september 2002 till december 2003. Det vill säga 16 månader, mindre än ett och ett halvt år. I detta ingick dessutom uppstart och avslut. Under större delen av projekttiden visste ingen om detta var en parentes i kommunens historia eller om arbetsformen på något vis skulle finnas kvar efter projektet. Denna ovisshet påverkade naturligtvis engagemanget från både samtliga inblandade inklusive socialsekreterarna själva.

---

⁹⁵ Intervju med projektledaren.

Den andra aspekten av tid gäller enskilda individers tid och möjlighet att dels ge och dels ta emot konsultation och handledning. Socialsekreteraren i respektive område fanns där på 50 % och hade två huvuduppgifter. Viss tid krävdes även för exempelvis egen handledning och gemensam planering av utbildningsinsatser. Det betyder att den tid som fanns för konsultativa uppgifter var begränsad. Personal som arbetar med barn inom skola och förskola är på samma sätt begränsade i den tid de kan använda till att tillgodogöra sig konsultation och handledning kring socialproblematik. Det handlade alltså till viss del om ett logistiskt problem. I de områden där enhetschefer tog ett aktivt ansvar för att skapa utrymme för möten och samtal med socialsekreteraren har det konsultativa uppdraget fungerat bättre.

Problemet med att samorganisera tid för möten och samverkan gäller i hög grad också i uppbyggnadsarbetet på familjecentralerna, inte minst i relation till barnhälsovården och i förekommande fall även mödrahälsovården.⁹⁶

Idealbilden av socialsekreteraren i området – PVO-tiden

I samtliga områden finns personal som arbetar med barn och som har arbetat länge i inom skola och barnomsorg. Vissa av dessa har erfarenhet från den tid när socialtjänsten var organiserad i så kallade PVO (primärvårdsområden). Då var dessutom barnomsorgen kopplad till socialtjänsten i stället för till skolan. Det handlar alltså om två organisatoriska förändringar. Socialtjänsten centraliserades 1992 och delades då också upp i myndighetsutövning och behandlingsinsatser. Barnomsorgens koppling till socialtjänsten upphörde i och med att förskolans läroplan infördes 1998, då införlivades ansvaret för denna i det kommunala ansvaret för skolan.

Bilden av socialsekreterarna i området som arbetade nära barnomsorgen och till viss del även skolorna lever kvar som en idealbild. Som en delprojektledare uttryckte det så tyckte de som arbetade med barn att inte allting var bra på den tiden heller, men vissa av de problem man upplevde då har glömts bort och kvar finns en något idealiserad bild av socialtjänsten i området. Mot denna bild framstår dagens socialtjänst i Linköping som avlägsen.

Den uppdelning som gjordes av socialtjänsten i Linköping till sociala förvaltningen, som är den instans med myndighetsutövning, och Råd och Stöd, vilket är den behandlande delen av socialtjänsten är för det stora flertalet invånare inte särskilt tydlig. Om detta vittnar samtliga inblandade i socialsekreterarprojektet, socialsekreterare så väl som delprojektledare, enhetschefer och personal inom skola och förskola.

Under PVO-tiden arbetade socialsekreterare i områdena med både med myndighetsutövning och med behandlingsarbete/rådgivning. Detta kan förklara en del av de förväntningar som socialsekreterarna mötts av när de började

---

⁹⁶ Det är endast i ett område som samarbete med mödrahälsovården lyckades etableras inom den blivande familjecentralen.

sitt arbete i områdena. En av socialsekreterarna berättade om hur personalen i området verkligen ansåg sig behöva och ville ha socialsekreterare till området. Till att börja med var hon runt på olika verksamheter i området och talade om att hon fanns. Hon mötte både glädje och besvikelse; glädje över att få en ”egen socialsekreterare” och besvikelse när hon förklarade sin roll som endast konsultativ. Hon sa vidare att var och en av den personal hon mötte tyckte sig ha ”20 ärenden – ta dem!”. Enligt socialsekreteraren tog det tid för både henne och personal som arbetade i området att komma fram till hur de skulle kunna arbeta tillsammans och ha nytta av varandra. Tiden det tog handlade dels om att hon behövde tid att förstå hur hon skulle kunna jobba, dels att de hon skulle arbeta tillsammans med behövde tid att tänka i nya banor utanför de föreställningar man haft tidigare.

Diskussionen om PVO-tiden aktualiserar på sätt och vis även frågan om betydelsen av omorganisationer inom verksamheter och hur detta påverkar kontakter och samverkan mellan olika verksamheter och förvaltningar. Under genomförandet av Barns och ungdomars bästa har det skett omorganisationer inom flera verksamheter. Detta kan tänkas medföra konsekvenser när det gäller förankringen av ”arvet” efter projektet.

Relationen till projektledningen

Den operativa ledningsgruppen bestående av projektledaren och delprojektledarna har berättat om hur de tänkte när rekryteringsarbetet för att finna de områdesanknutna socialarbetarna skulle ta sin början. De var ytterst noga med att det skulle vara personer med socionomexamen. Det sågs som en garant för att de hade en annan kompetens än den de själva besatt. Det har uttrycks som en önskan om ”inte en till av oss själva”⁹⁷. Bilden av behovet av en annan kompetens har bekräftats av enhetschefer och personal ute i områdena vilka har varit odelat positiva till att få ut socialsekreterare i det område de arbetar. Socialsekreterarna ses därmed som en resurs med särskild kompetens som inte andra personalgrupper som arbetar med barns anses besitta.

Socialsekreterarna är visserligen inte helt ensamma om att inte vara pedagoger i det arbete det har utfört. I relation till den operativa ledningsgruppen framstår det dock som lämpligt att påpeka vad som förefaller vara en asymmetrisk relation. Den operativa ledningsgruppen består, förutom ungdomsprojektledaren, uteslutande av personer som är pedagoger i sin grundprofession. Dessa är i maktposition och vid olika kunskapssyn, olika kunskapsintresse och olika syn på arbetsuppgifter, arbetssätt och målgrupper så blir socialarbetarna de avvikande. Socialsekreterarna kom in senare i projektet och de har inte kunnat vara med och forma vissa synsätt och arbetsuppgifter. Istället har de förväntats ”köpa konceptet” och så att säga inordna sig i rådande tänkande. Från den operativa ledningsgruppens sida ville man ha deras ”kompetens” och man ”ville

---

⁹⁷ Intervju med socialsekreterare och delprojektledare i en av stadsdelarna.

inte ha fler som oss själva” – men samtidigt verkar man inte ha varit beredd på att dessa hade andra synsätt på exempelvis förebyggande arbete och vilka målgrupper som skulle vara aktuella för projektet. Inom de grupper som arbetat med uppbyggandet av familjecentralerna verkar de olika yrkeskompetenserna ha hittat varandra med tiden. Det som krävdes var framförallt att börja arbeta tillsammans.

I de mål som från början skrevs fram för Barns och ungdomars bästa hade barn som far illa eller riskerade att fara illa en särställning som målgrupp. Under projektets gång har denna målgrupp alltmer kommit i bakgrunden för att ersättas av generella insatser för alla föräldrar och barn. Att projekt förändras är inte någonting ovanligt. Sahlin⁹⁸ beskriver hur projekt kan förändras vad gäller arbetssätt, mål och målgrupp men ändå betraktas som samma projekt. Till viss del är detta vad som har hänt med Barns och ungdomars bästa.⁹⁹ I jämförelse med projektet i stort har socialsekreterarna fortsatt att behålla fokus på familjer där barn far illa eller riskerar att fara illa.

Något som framkommit i samtal med socialsekreterarna är en oro de burit på gentemot den operativa ledningsgruppen att de själva har betraktats som alltför kritiska. Omkring framställandet av socialsekreterarnas egna rapporter diskuterades frågan om hur kritiska de hade utrymme att vara. Socialsekreterarna beskriver hur de tyckts sig uppleva en stämning av att allt runt Barns och ungdomars bästa är en stor framgång och att kritiska röster inte välkomnats. Om så är fallet är detta ett problem. Ett projekt som inte kan ta till sig kritik kan förväntas ha problem med att dra lärdomar av hur saker kunnat göras annorlunda eller till och med bättre.

Med tanke på hur mycket av målen i Barns och ungdomars bästa projektet som faktiskt faller under socialtjänstens uppdrag inom kommunen så kan det förefalla något märkligt att inte socialsekreterarna bättre integrerades i eller på annat sätt användes som en resurs för den operativa ledningsgruppen.

Socialsekreterarprojektet i jämförelse med övriga delprojekt
Projektet med områdesanknutna socialsekreterare är en del av ett betydligt större projekt, Barns och ungdomars bästa, vilket i sin tur var uppdelat i tre delar. Den del som detta delprojekt var en del av var delen för de så kallade lokala utvecklingsprojekten. Delprojektledaren i varje område har varit den sammanhållande länken. Delprojektledarna har sedan de kom på plats tillsammans med projektledaren och delprojektledaren för ungdomsprojektet utgjort den operativa ledningsgruppen. I huvudrapporten från projektet visar det sig att de olika delprojekten i de respektive områdena sällan har haft särskilt mycket kontakt

---

⁹⁸ I. Sahlin, ”Vad är ett projekt?”, i I. Sahlin (red.), *Projektets paradoxer*, Lund: 1996.

⁹⁹ Se diskussion i utvärderingens huvudrapport.

sinsemellan. Trådarna in mot projektledningen har fungerat men möjligheterna till kontakter på ”tvärs” i områdena har varit mindre utnyttjade.

Det är intressant att försöka belysa något kring hur det här delprojektet av projektet skiljer sig från andra delar av Barns och ungas bästa. Många av skillnaderna har framkommit tidigare i texten. Här följer i punktform ett antal av de viktigaste skillnaderna:

- Socialsekreterarprojektet skrevs fram redan i de allra första skrivningarna inför Barns och ungdomars bästa.
  - Initiativet till socialsekreterarprojektet togs centralt av projektledningen.
  - De som arbetat i projektet var inte de som kom med idén utan anställd personal som rekryterats. Därför påminner deras roller mer om delprojektledarnas än övriga som arbetat i delprojekt. I och med att de är anställd personal inom projektet i kombination med de uttryckliga kraven på att det skulle vara personer med socionomutbildning och helst anställda vid Råd och Stöd uppstod problemet med rekrytering.
  - Skillnader i arbetssätt och samarbetsformerna. Detta kräver en jämförelse mellan delprojektledarna och socialsekreterarna: Det är bara socialsekreterare och delprojektledare som har funnits i alla områden. De har inom respektive grupp använt sig av varandra för att forma sitt arbete och sina arbetsuppgifter. Delprojektledarna har varit en arbetsgrupp, ganska tätt sammansvetsad och med en stark ledare – projektledaren. Denna är dessutom ”en av dem” – samtliga har bakgrund inom barn- och ungdomspedagogik (förskola, skola, fritidsgård). De har därmed kunnat finna gemensamma riktlinjer för sitt arbete – en fast punkt där de mötts och kunnat diskutera sitt arbete.
- Socialsekreterarna har liksom delprojektledarna haft behov av en gemensam arbetsgrupp där de kunnat bolla idéer och forma sitt arbete. Däremot har de inte haft en stark ledare som kunnat hjälpa dem att organisera sig och sitt arbete. Istället har varje socialsekreterare haft var sin delprojektledare att arbeta med. Denne har inte haft samma bakgrund som dem. De har även haft en chef på Råd och Stöd som skulle fungera som arbetsledare för dem. De olika bakgrunder hos huvudaktörerna som socialsekreterarna haft omkring sig har medfört att olika perspektiv och värdegrunder har mötts. Slutsatsen av detta är att delprojektledarna och socialsekreterarna har till viss del haft likartade förhållanden att arbeta under men att situation troligtvis har varit än mer splittrad för socialsekreterarna än för delprojektledarna.
- Det har varit många motstridiga och ibland högt ställda förväntningar på socialsekreterarprojektet. Målen har varit tydligare inom de mindre delprojekten.
  - I alla sammanhang betonas det hur områdenas speciella problematik skulle forma projekten. Socialsekreterarprojektet genomfördes med samma

framskrivning och med samma personalinsats i samtliga fyra områden. Även här påminner det mer om delprojektledarnas roller än om andra delprojekt.

- I andra sammanhang har engagemanget lyfts fram, liksom den lokala förankringen. I detta fall lyfts ”kompetensen” fram som det allra viktigaste.¹⁰⁰
- Socialsekreterarprojektet har en särställning som det mest kostsamma delprojektet.
- I förhållande till övriga delprojekt och det samlade projektet är socialsekreterarprojektet det som starkast hållit fast vid de inledande målformuleringarna kring barn som far illa eller riskerar att fara illa, barn i behov av stöd. Projektet som helhet för övrigt har dragit sig åt mer generella insatser och således även förebyggande arbete genom generella insatser. Socialsekreterarna har i sitt projektarbete brottats med frågan om målgruppen och att de ska finnas till för de sämst ställda – en så kallad ”sista utpost”.

Lärdomar av projektet och tankar inför framtiden

När delprojektet Områdesanknutna socialarbetare drogs igång visste ingen om det skulle finnas någon fortsättning efter projekttiden. Beslut om en beställning av områdesarbetande socialsekreterare från Råd & Stöd togs dock innan projektet var över. Ingen av de socialsekreterare som arbetade under projekttiden finns kvar i områdena, istället har andra socialsekreterare klivit in i områdesarbetet. Erfarenheterna från projekttiden kan således erbjuda en del lärdomar inför framtiden.

Utvärderingen visar ett oomtvistligt behov av närmare kontakt mellan socialtjänsten och andra verksamheter som riktar sig mot barn och ungdomar. Där emot förefaller inte socialsekreterarprojektet, så som det genomfördes, ha haft förmåga att överbrygga det gap till socialtjänsten som upplevts i de områden som ingick i projektet och som skulle hanteras av socialsekreterarnas konsultativa uppdrag.

Främsta orsaken till detta förefaller vara en bristfällig kartläggning av behovet av socialsekreterare i en konsultativ och handledande roll. Det finns en samstämmig uppfattning om att det fanns behov av socialsekreterare i områdena, men *hur* behovet såg ut klarades inte. Socialsekreterarna i projektet fick därmed hantera mycket besvikelse och frustration därför att det som eftersöktes inte alltid kunde uppfyllas. I bakgrunden låg ofta en föreställning om att socialsekreterarna ute i områdena skulle ikläda sig både myndighetsutövning och behandlingsarbete. Gapet mellan verksamheter ute i områdena fanns till både Sociala förvaltningen och Råd & Stöd. Väl ute i områdena är det tydligt att so-

---

¹⁰⁰ Se vidare i utvärderingens huvudrapport där det förs ett resonemang om kunskaps- respektive upplevelsestyrning av projekt.

socialsekreterarna själva rent praktiskt ibland märkte av detta avstånd. De kunde inte påskynda några kontakter vare sig med myndighetsdelen eller med behandlande socialsekreterare. De strukturer och rutiner som finns runt anmälningar, utredningar och ansökningar om insatser låg fasta och kontakt med socialsekreteraren i området ledde inte vare sig till snabbare eller till förenklad hantering inom någon av socialtjänstens delar

Bland det positiva med projektets konsultativa del märks en ökad medvetenhet bland personal och enhetschefer om socialtjänstens organisation och arbetsformer. Det handlar således om resultatet av de utbildningsinsatser som socialsekreterarna genomförde. Även utbildningstillfällena kring svåra föräldrasamtal var mycket uppskattade bland dem som deltog. Detta är dock insatser som svårligen kan motivera att den som genomför dessa ska vara lokaliserad i området. Socialsekreterarna i projektet planerade och genomförde utbildningarna tillsammans. Även personal som arbetar med barn i andra områden skulle ha glädje och nytta av den här formen av utbildningsinsatser. Kunskaperna behöver dessutom fyllas på och ny personal behöver få ta del av denna. Utbildningsinsatserna borde därför rimligen kunna organiseras centralt och genomföras i större skala i kommunen.

En stor del av socialsekreterarnas konsultativa uppdrag kom att kretsa runt anmälningar till socialtjänsten. En del handlade om utbildning och en annan del om att finnas till hands som ”bollplank”. Ett av behoven i områdena handlade om förskolans och skolans önskan om att få mer information kring vad som händer i samband med anmälning, utredning och omhändertagande av enskilda barn inom deras verksamheter. I det fallet kan socialsekreteraren i området utifrån sina befogenheter bidra med ytterst lite. Det handlar snarare om att Sociala förvaltningen måste arbeta på att förbättra sin samverkan med andra verksamheter. Områdesanknutna socialarbetare kan knappast ses som lösningen på den problematiken.

Den del av socialarbetarprojektet som handlar om konsultation och handledning kan sammanfattningsvis sägas vara vidhäftad med en rad problem. Arbetsbeskrivningen var för vid och behovet för otydligt definierat. Att medverka vid olika former av elevvårdsteam och –konferenser för att ge perspektiv av social karaktär på problem är någonting som ibland förekommit och som är rimligt inom ramen för de områdesanknutna socialarbetarna arbetsuppgifter. Kontakten mellan enhetschefer inom förskola och skolan och socialsekreteraren i området är viktig för att klargöra vad som förväntas och vad som kan erbjudas.

Den del av socialsekreterarnas arbete som har varit mest lovande och framgångsrik är deras arbete i uppbyggnaden av familjecentraler. Där har socialsekreterarna i projektet banat mark för de nya socialsekreterare som nu kommit nu arbetar områdesanknutet. Denna del av arbetet framstår i utvärderingen som självskrivet att arbeta vidare med och att familjecentralen bör vara utgångspunkten för socialsekreterarens arbete i området.

Det står dock klart att olika områden kommit olika långt i processen mot en fungerande familjecentral. I vissa områden är det också tydligare att problematiken att arbeta med är tyngre jämfört med andra områden. Det arbete som socialsekreterarna har att utföra på de olika familjecentralerna blir därmed av olika omfattning. Utifrån den aspekten förefaller det inte helt rimligt att beställningen av områdesarbetare som ska delta i familjecentralen ser exakt likadan ut för samtliga fyra områden. För vissa områden vore åtminstone en heltidsanställd socialsekreterare på familjecentralen en mer rimlig omfattning. Detta arbete skulle då också kunna kombineras med delar som förekommit inom ramen för det konsultativa uppdraget. I ett tyngre område förefaller det troligt att socialsekreterarens tjänster krävs i högre utsträckning både på familjecentralen och som en resurs vid elevvårdsärenden på skola och förskola.

Satsningar på familjecentraler stämmer väl överens med mål på folkhälsoområdet på nationell-, läns- och lokalnivå. I Linköpings kommuns visioner för folkhälsoarbete kan vi läsa att om arbetet ska inriktas för att stärka barns, ungdomars och föräldrars sociala nätverk. Detta ska uppnås genom bland annat ökat och fördjupat samarbete mellan mödra- och barnhälsovård, öppna förskolan, förskolan, skolan, fritidsgårdar och socialtjänsten i alla kommundelar.¹⁰¹ Familjecentralen är en arena där samverkan med samtliga aktörer för barns hälsa och livsvillkor är möjlig att genomföra.

Slutsatser

Avslutningsvis ska sägas att genomförandet av socialsekreterarprojektet har lyft fram behov, kunskapsluckor och samverkanssvårigheter med socialtjänsten i områden i Linköping. Ur detta framstår även möjligheter för utveckling och förbättringar. Även om en del kritiska synpunkter har framkommit genom utvärderingen så har socialsekreterarprojektet fört mycket gott med sig och förhoppningsvis banat väg för de nya områdesanknutna socialarbetarna samt för dessa mer rimliga krav och bättre samverkans möjligheter. Råd från utvärderingen inför framtiden skulle kunna sammanfattas i följande punkter

- Fortsatt satsning på uppbyggnad av familjecentraler där socialsekreterare deltar i öppen verksamhet samtidigt som särskilt arbete inriktas på uppsökande och riktad verksamhet.
- Familjecentralen bör ses den naturliga utgångspunkten för områdesanknutna socialsekreterare som arbetar med barn och barnfamiljer. Visst konsultativt arbete bör kunna genomföras inom ramen för familjecentralarbetet.
- Andra delar av det konsultativa arbetet bör kunna organiseras centralt och därmed komma även andra stadsdelar till godo.

---

¹⁰¹ Hälsa och livskvalité, Kommunfullmäktige, 2000.

- Utbildningsinsatser bör planeras och genomförs i alla områden inte bara i dem som omfattats av projektet. Dessa bör organiseras centralt och genomföras med viss kontinuitet.
- Sociala förvaltningen måste hantera det avstånd till myndigheten som upplevs av verksamheter ute i olika stadsdelar. Även det kan knappast vara ett problem för endast dessa fyra stadsdelar.
- Det togs inte hänsyn till behov utan enbart till resurser när omfattningen av socialsekreterarprojektet utformades. En bedömning av hur stor socialsekreteraresursen ska vara utifrån områdets behov bör också ligga till grunden för omfattningen av tjänsten i framtiden.

Referenser

- Andersson, B-E. & L. Gunnarsson (red.), *Svenska småbarnsfamiljer*, Lund: Studentlitteratur, 1990.
- Andersson, L. A., Hagekull, B. & S. Bremberg, *Föräldrastöd i Sverige 2002*, Statens folkhälsoinstitut, Rapport nr 2003:08, [www.fhi.se]. (acc. 2004-05-10)
- Barn och ungdomars bästa, *Projektets grunddokument*, (Barns och ungdomars bästa 2001:01), Linköping: 2001a.
- Barn och ungdomars bästa, *Delrapport – 2001*, (Barns & Ungdomars Bästa 2001:02), Linköping: 2001b.
- Barns och ungdomars bästa, *Familjecentraler*, [www.linkoping.se/bub/] (2004-05-02)
- Barns och ungdomars bästa, *PM för familjecentraler i Linköping i samverkan mellan kommunen och landstinget i Östergötland*, [www3.linkoping.se/bub/] (acc. 2004-05-02)
- Bing, V., *Små, få och fattiga: om barn och folkhälsa*, Lund: Studentlitteratur, 2003.
- Boklund, A. *Olika betyg som berikar?: möjligheter och hinder i samarbetet mellan socialtjänstens äldre- och handikappomsorg, barnomsorg samt individ- och familjeomsorg*, ((Rapport i socialt arbetet: 71) Stockholm: Univ. 1995.
- Bremberg, S. *Bättre hälsa för barn och ungdom: en strategi för de sämst ställda*, Stockholm: Folkhälsoinstitutet, Gothia, 1998.
- Danermark, B & C. Kullberg, *Samverkan: välfärdsstatens nya arbetsform*, Lund: Studentlitteratur, 1999.
- Fahlberg, G. & N. Magnusson, *Socialtjänstlagarna: Bakgrund och tillämpning*, Stockholm: Liber, 2002.
- Folkhälsopolitiskt program för Östergötland*, Landstinget och kommunerna i Östergötland, 2001. [www.lio.se] (acc. 2004-06-20).
- Hessle, S., ”Inledning”, ”Gemensamma utgångspunkter”, ”Positioneringar i den sociala barnvårdens kontext” i S. Hessle (red), *Fokus på barn, familj och nätverk: metodutveckling i den sociala barnvården*, Stockholm: Gothia, 2003.

- Hessle, S. Stenström, N., Sundell, K. & E. Wählander, "Sociala utredningar", i G. Andersson, K. Aronsson, S. Hessle, A. Hollander & T. Lundström, *Barnet i den sociala barnvården*, Stockholm: Liber, 1996.
- Hälsa och livskvalité: Folkhälsoprogram i Linköpings kommun*, Kommunfullmäktige 2000. [www.linkoping.se] (acc. 2004-06-20).
- Lagerberg, D. *Barn som far illa: ett dilemma för barnhälsovården*, Rapport från Uppsala Län: Akademiska sjukhuset, 1998.
- Lagerberg, D., *Growing up in Uppsala: the "new morbidity" in the adolescent period: a longitudinal epidemiological study based on school data and some external sources*, Oslo; Stockholm: Scandinavian Univ. Press, 1994.
- Medlem, *Föreningen för Familjecentraler*, [www.familjecentraler.se] (acc. 2003-10-01)
- Mål för folkhälsan*, Regeringens proposition 2002/03:35
- Niklasson, "Familjecentralen Jordan – ett andra hem", i B. Rasmusson (red.), *Utan oss ingen framtid: Rapportering från integrations- och demokratiseringsarbete i ut-satta bostadsområden*, Stockholm: Kommentus, 2001
- Orth-Gomér, K, "Evidensbaserad preventiv medicin: definitioner, teori och praktik", i K. Orth-Gomér, A. Perski (red.), *Preventiv medicin i teori och praktik: en metodik för bättre folkhälsa*, Lund: Studentlitteratur, 1999.
- Regeringsuppdrag om föräldrastöd – projektplan*, [www.fhi.se/omfhi/verksamhet/Forald2.asp] (acc. 2004-05-02)
- Sahlin, I., "Vad är ett projekt?", i I. Sahlin (red.), *Projektets paradoxer*, Lund: Studentlitteratur, 1996.
- Skilving, C., *Från socialkontor till familjecenter: om motivation, motstånd och medvetandegörande i socialt förändringsarbete*, Stockholm: Gothia, 1996.
- Socialtjänstens roll i familjecentralen*, Föreningen För Familjecentraler, [www.familjecentraler.se] (acc. 2004-06-18)
- SOU 1972:27, *Förskolan: betänkande D. 2*, Stockholm: Liberförlag/Allmänna förl., 1972.
- SOU 1997:161, *Stöd i föräldraskapet: betänkande av Utredningen om föräldrautbildning*, Stockholm: Fritze, 1997
- SOU 2000:91, *Hälsa på lika villkor: nationella mål för folkhälsan: Slutbetänkande av Nationella folkhälsokommittén*, Stockholm: Fritzes offentliga
- Sundell, K., "Child care personel's failure to report child maltreatment: some Swedish evidence", *Child Abuse and Neglect*, 21(1997):1, pp.93-105.
- Sundell, K. & T. Egelund, *Barnavårdsutredningar: en kunskapsöversikt*, Stockholm: CUS, Förlagshuset Gothia, 2001
- Ågren, G., *Den nya folkhälsopolitiken*, Statens folkhälsoinstitut, [www.fhi.se] (2004-08-25)
- Östergötlands kommunförbund & Landstinget i Östergötland, *Gemensamt program för att främja barns och ungdomars hälsa och livsvillkor i Östergötland*, 1998.

Appendix 1

Metod

Utvärderingar kan utföras med olika fokus. Denna utvärdering är en så kallad processutvärdering, vilket innebär att inga mätningar av effekter har gjorts utan det som har fokuserats är hur projektet tagit form, vilka processer som styrts och inverkat under projektets gång. Material till utvärderingen har samlats in av olika typer:

Skrifter och dokumentation

Analys har gjorts av skriftligt material:

- Bakgrundsmateriel till projektet, grunddokument och vidare rapporter.
- Minnesanteckningar och protokoll från möten, både i ledningsgruppen och i arbetsgrupper runt familjecentralerna.
- Avtal som slutits mellan BUB-projektet och Råd och Stöd.
- Annonser som gick ut och som flera av socialsekreterarna sökte på.
- Olika former av dokumentation som producerats under projektiden.

Intervjuer

Det har genomförts intervjuer med:

- Socialsekreterare: 5 personer
- Delprojektledare: 4 personer
- Projektledare: 1 person
- Representant för ledningen på Råd och Stöd: 1 person
- Representant för ledningen på Sociala förvaltningen: 1 person
- Enhetschefer område A: 5 personer
- Enhetschefer område B: 2 personer
- Enhetschefer område C: 3 personer
- Enhetschefer område D: 2 personer
- Representanter för öppna förskolan: 2 personer

De flesta intervjuerna har genomförts ansikte mot ansikte, i vissa fall har intervjuerna skett per telefon. Ibland har flera personer intervjuats tillsammans. Vissa personer har deltagit i intervjuer eller bandade samtal vid flera tillfällen och i olika konstellationer. Exempel på detta är socialsekreterarna som träffats som grupp, tillsammans med både delprojektledare och projektledare som grupp och tillsammans med delprojektledare områdesvis.

Enkäter

Enkäter: Enkäter med öppna frågor har skickats ut i två omgångar. Den första enkäten gick ut till de personer som arbetade/arbetat som socialsekreterare i projektet: 5 personer, enkätfrågor se bilaga.

Nästa enkät gick ut till personer som socialsekreterarna samarbetat med nära. Ett antal enkäter gick också ut till personal som arbetar med barn och

som träffat socialsekreterarna, men inte samarbetat nära med denne. Antal enkäter som gick ut till samverkanspartners var cirka 40 till antalet. Svar inkom från 29 personer. Av de som samarbetat nära socialsekreterarna genom familjecentralerna har samtliga svarat.

De flesta av enkäterna skickades ut via e-post. Till dem som inte använde e-post skickades enkäten ut via post med bifogat svarskuvert.

Appendix 2

Projekt Barns och ungdomars bästa, Linköping mars 2003

Halvårsrapport Socialsekreterarprojektet

Bakgrund

Målsättningen med projektet Barns och ungdomars bästa är att försöka skapa bästa möjliga livsbetingelser för barn och ungdomar bl.a. genom att stärka och stödja familjer, stimulera till samhällsengagemang, skapa samverkan mellan olika samhällsaktörer, stärka de sociala nätverken mm.

Under den inledande fasen av projektet Barns och ungdomars bästa framfördes starka krav på en lokalt baserad socialtjänst. De önskemål som framfördes utgick från erfarenheter om svårigheterna med att samverka med den centralt organiserade socialtjänsten. Skolor och förskolor upplevde inte att man kunde skapa en fungerande kommunikation eller ett konstruktivt samarbete mellan sig och socialtjänstens olika funktioner. Med denna utgångspunkt anställdes fyra socialsekreterare i områdena Ryd, Skäggetorp, Lambohov och Ekholmen på halvtid i september 2002. I Ryd anställdes en socialsekreterare redan i mars 2002. Uppdraget var att arbeta konsultativt och i förhållande till personal i olika verksamheter. Vi skulle dessutom hjälpa till med kommunikationen mellan de olika verksamheterna i bostadsområdena och socialtjänsten samt även mellan stödverksamheter inom landstinget.

Familjecentralsprojektet

Definition av målgrupp

En viktig fråga vi ställts inför som socialsekreterare i familjecentralen har varit, vilken målgrupp skall vi försöka nå i första hand och hur skall vi nå ut till denna målgrupp på ett bra sätt. Efter gemensamma diskussioner i socialsekreteraregruppen har vi kommit fram till att vi i första hand vill nå följande grupper:

- Föräldrar med psykosocial problematik
- Föräldrar med psykisk problematik

- Nyinflyttade flyktingar/invandrare
- Unga föräldrar (under 20 år)
- Föräldrar som är resurssvaga på annat sätt (isolering, relationsproblem ...)
- Föräldrar som av en annan anledning är osäkra i sin föräldraroll och behöver stöd i någon form

Ålder på barnen i målgruppen

Under projekttiden har barnen i målgruppen varit i åldrarna 0–12 år. Det är vår uppfattning att familjecentralerna skall rikta sig mot samtliga barnfamiljer i respektive område, oavsett ålder på familjens barn. Det sociala arbetet har en djup förankring i systemteoretiskt tänkande, vi anser att även det förebyggande arbetet i områdena bör vila på denna grund. Detta innebär enligt vårt synsätt att man måste betrakta varje familj som en helhet och kan därför inte utestänga vissa familjemedlemmar från familjecentralen då man uppnått en viss ålder. Ett sådant förfarande ligger inte i linje med ett systems – och helhetstänkande. På sikt bör därför familjecentralernas verksamhet och service erbjudas alla barnfamiljer i området, med barn 0–20 år. Detta torde kräva en mycket nära samverkan med t.ex. ungdomshälsan, fritidsgårdar och fältarbetare mfl.

Verksamhetens inriktning

Det är viktigt att man i familjecentralsarbetet hittar sätt att i ökad omfattning nå ut till ovan definierade målgrupp av föräldrar. Erfarenheterna från de öppna förskolorna ute i områdena visar att det är svårt att nå dessa föräldrar i den öppna verksamheten. En mer riktad verksamhet behöver därför arbetas fram. I detta avseende kommer BVC ha en mycket viktig roll, därför att de genom sin verksamhet når ALLA barnfamiljer i området. Vår tanke är att genom ett mycket nära samarbete med BVC, nå ut till den avsedda målgruppen. I samverkan med övrig personal på familjecentralen bör sedan, bli olika former av riktad verksamhet erbjudas. Som det är nu ligger en alltför stor tonvikt vid den öppna verksamheten. I den öppna förskolan, så som den är organiserad i dag, kan man inte bedriva förebyggande socialt arbete med en kvalitet eller framgång som berättigar till att ha en socionom arbetande i verksamheten.

Om det skall fylla någon funktion att ha socialarbetare ute i områdena anser vi att det är avgörande betydelse med styrning uppifrån i detta avseende. Dvs om man vill ha lokalt baserade socialarbetare, bör man på politikernivå fatta beslut om att familjecentralernas verksamhet till en viss del SKALL riktas mot resurssvaga familjer. Detta bör sedan förankras på chefsnivå inom såväl kommun som landsting. Ansvaret för att delar av familjecentralens verksamhet riktas mot resurssvaga föräldrar, kommer därför i första hand vara socialsekreterarens. Vår uppfattning är att det ligger i det sociala arbetets natur att primärt värna om de mest utsatta grupperna i samhället, varför det faller sig naturligt att det kommer

vara socialarbetaren som driver verksamheten mot denna inriktning. Som information kan nämnas att man i Åtvidaberg har valt just en sådan modell.

Arbetsätt/metod

Socialsekreterarnas arbete med den definierade målgruppen skall i första hand ske på gruppnivå och vara av förebyggande och stärkande karaktär. Ett huvudsyfte med arbetet skall vara att medverka till att bryta föräldrars isolering och att stödja föräldrarna i att bygga upp positiva nätverk i deras närområde. Vidare att finna arbetsformer som syftar till att stärka föräldrarna i föräldrarollen. Detta bör ske i nära samverkan med övriga professioner på familjecentralen.

Arbetet kan också handla om att vara ett konkret stöd i fråga om relationsproblematik eller att hjälpa föräldrarna att strukturera ett professionellt nätverk kring familjen. Det sistnämnda handlar om insatser av individuell karaktär. Andra insatser på individnivå bör inriktas på att hjälpa föräldrarna att kartlägga sina och barnets behov och att därefter slussa familjen vidare till rätt stödsats inom kommun eller landsting. Kortvariga samtalskontakter av stödjande karaktär kan också förkomma. Ytterligare en uppgift för socialsekreteraren bör vara att vara familjer behjälpliga, i initiala kontakter med olika myndigheter. När behov finns av mer specialiserade stödresurser skall familjecentralen samverka med andra stödverksamheter inom kommun och landsting såsom Hagadal, BUP, Unga föräldrar m.fl. I samverkan ingår även att fungera som en form av utsluss-verksamhet för ovan nämnda stödverksamheter. Det skulle t.ex. kunna handla om att skraddarsy en lite grupp för föräldrar som slutar på Hagadal eller Unga föräldrar.

Samverkan inom familjecentralen och mellan områdesarbetarna (soc.sekr) I familjecentralerna är det tänkt att ingå förskollärare, sjuksköterskor samt socialarbetare. I något område kommer det även att ingå barnmorska och barnpsykolog. En sådan nära samverkan mellan flera olika yrkeskategorier ställer stora krav på strukturen kring verksamheten. Vi tror att det är viktigt att familjecentralgruppen får goda möjligheter att ”jobba ihop sig” som grupp och bli starka i sin samhörighet. Om samverkan ska fungera krävs ett fortsatt medvetet arbete med att definiera de respektive yrkesrollerna samt hitta fungerande samverksformer dem emellan. I detta avseende tror vi att gemensam handledning och utbildning är viktigt. Vi tror att samlokalisering ger en bra förutsättning för god samverkan. Vidare är det viktigt att det finns en styrning och ett tydligt mandat uppifrån, beträffande målsättning och inriktning för verksamheten.

För att kontinuerligt kunna stärka och bibehålla sin yrkeskompetens som socionom är det också mycket viktigt att områdessocialsekreterarna ges en tillhörighet i form av ett nära gruppssamarbete och kompetensutbyte sinsemellan. Det torde t.ex. handla om att områdesarbetarna arbetar tillsammans i varandras områden med vissa arbetsuppgifter samt att de erbjuds gemensam handledning och fortbildning.

Konsultrollen

För att skapa struktur i vårt arbete har vi under projekttiden valt att separera konsultrollen från arbetet med uppbyggnad av familjecentralerna. Vi tänker oss dock att dessa roller kommer att förenas och båda kommer att ingå i arbetet som områdesarbetare i familjecentralen.

Vad har man haft för förväntningar på konsulten?

Vi upplever att man i första hand efterfrågar möjlighet att fatta myndighetsbeslut om insatser och barnavårdsutredningar. I samtliga områden har vi uppfattat att man har en kluven och laddad inställning till sociala förvaltningen. Klivenheten består, som vi ser det, i att man ofta har en onyanserad föreställning om att sociala förvaltningen antingen inte gör någonting alternativt att man omedelbart kommer hem och omhändertar barnen. Laddningen beror ofta på tidigare negativa erfarenheter i kontakter med sociala förvaltningen samt på en stor frustration över bristen på återkoppling efter anmälan om t.ex. vanvård. Vi upplever också starkt att det finns omfattande brist på kunskap avseende socialtjänstens uppdelning mellan myndighetsutövning och behandlande del. Oklarheterna är stora och man förstår inte skillnaden mellan de olika verksamheternas innehåll och inriktning. En slutsats blir att sociala förvaltningen behöver se över samverkansformerna med skola, barnomsorg och BVC. Ett sådant arbete har initierats av områdesarbetarna under projekttiden.

En viktig uppgift har därav konstaterats varit att sprida kunskap bland personal inom skola, barnomsorg och BVC inom ovan nämnda områden. Det har handlat om att informera om socialtjänstens arbetssätt vad gäller t.ex. utredning, sekretess etc. Samt även om att sprida kunskap om de olika förutsättningarna som gäller för myndighetsutövning respektive behandling. Vidare att fungera som bollplank i de diskussioner som handlat om huruvida man bör göra en anmälan om missförhållanden/vanvård eller inte i olika ärenden. Vi har även informerat/utbildat personal avseende deras anmälningsplikt enligt socialtjänstlagen. Slutligen har ytterligare en del av konsultrollen handlat om bemötande och om samtals teknik. Områdesarbetarna har hållit i halva studiedagar riktade till barnomsorgspersonal, där ämnet varit ”svåra föräldrasamtal”.

Maria Ribbing
Grazyna Chan
Margareta Lind
Helena Stenow

Appendix 3

Projekt Barns och ungdomars bästa Linköping december 2003

Slutrapport socialarbetarprojektet

Bakgrund

Målsättningen med projektet Barns och ungdomars bästa är att försöka skapa bästa möjliga livsbetingelser för barn och ungdomar bl.a. genom att stärka och stödja familjer, stimulera till samhällsengagemang, skapa samverkan mellan olika samhällsaktörer, stärka de sociala nätverken mm.

I den s.k. framtidsverkstad som genomfördes under den inledande fasen av projektet Barns och ungdomars bästa framfördes starka krav på en lokalt baserad socialtjänst. De önskemål som framfördes utgick från erfarenheter om svårigheterna med att samverka med den centralt organiserade socialtjänsten. Skolor och förskolor upplevde inte att man kunde skapa en fungerande kommunikation eller ett konstruktivt samarbete mellan sig och socialtjänstens olika funktioner. Med denna utgångspunkt anställdes fyra socialsekreterare i områdena Ryd, Skäggetorp, Lambohov och Ekholmen på halvtid i september 2002. I Ryd anställdes en socialsekreterare redan i mars 2002. Uppdraget var att arbeta konsultativt och i förhållande till personal i olika verksamheter. Vi skulle också hjälpa till med kommunikationen mellan de olika verksamheterna i bostadsområdena och socialtjänsten samt även mellan stödverksamheter inom landstinget (t.ex. Hagadal). I vårt uppdrag ingick också att vara med och bygga upp familjecentraler i respektive område. Det var uttalat att vi inte skulle arbeta behandlande på individnivå.

Så har vi arbetat

Konsultrollen

Konsultativt arbete har för oss inneburit att fungera som en rådgivande resurs i frågor av social karaktär, för personal inom skola, barnomsorg och BVC. För att etablera denna roll har vi bland annat deltagit i personalmöten och knutit kontakter med enhetschefer inom området. Vår tillgänglighet har generellt sett varit hög, då tre av oss haft mobiltelefon där vi kunnat nås på ett enkelt sätt. En av oss har under en termin haft fasta konsultations tider på förskolor i området.

Vi har hållit i ett antal utbildningsdagar för personal inom barnomsorgen, där temat har varit ”Svåra föräldrasamtal”. Vidare har även utbildningstillfällen hållits på temat ”Anmälningsskyldighet enligt socialtjänstlagen”.

Under våren 2002 initierade vi möten mellan enhetschefer i områdena och gruppchefer på sociala förvaltningens utredningsenheter. Detta efter att vi uppfattat en kluven och laddad inställning till sociala förvaltningen bland personal

ute i områdena. Vi uppfattade att det fanns en stor okunskap om sociala förvaltningens arbetssätt och rutiner samt behov av ett utökat samarbete.

Vi har i vissa fall deltagit i lokala stöd team, elevvårdsteam samt samverkansgrupper.

Familjecentralsarbetet

När vi kom in i projektet var processerna med att bygga upp familjecentraler redan igång ute i områdena. Man hade dock kommit olika långt i detta arbete. Vi har deltagit i uppbyggnadsarbetet genom att delta i kontinuerliga möten, planeringsdagar, handledning samt studiebesök. Vissa av oss har även auskulerat i några av de andra yrkesgruppernas ordinarie verksamheter. Vi har också i olika hög utsträckning funnits med i verksamheten i den öppna förskolan. Vi har medverkat i föräldrautbildningar/föräldragrupper på familjecentralen. Vissa av dessa grupper har särskilt riktat sig till föräldrar med särskilt behov av stöd. Detta har skett i samverkan med andra yrkesgrupper.

Några av oss har hållit i gruppverksamhet riktad mot särskilda invandrargrupper samt varit med och initierat pappagrupper.

Några av oss har även utbildats till gruppleddare i "Right from the start".

Vi har inom ramen för familjecentralsarbetet haft individuella kontakter i olika omfattning. Det har handlat om samtal på öppna förskolan, telefonrådgivning och i vissa fall hembesök.

Praktiska förutsättningar

Bristen på tillgång till egen arbetsplats, dator, skrivare, telefon etc. har i varierande grad inneburit begränsningar för oss i vårt arbete ute i områdena. Dessa praktiska problem har varierat i art och omfattning i de olika områdena. De har dock påverkat samtliga av oss i vårt arbete. Samtliga har upplevt att det varit svårt att inte ha någon naturlig tillhörighet i en arbetsgrupp i området. Det stöd vi fått av projektledarna i detta avseende har varierat mellan områden och över tid. Det har därför varit viktigt för oss att ha en kontinuerlig kontakt med varandra. Vi har även haft tillgång till gemensam handledning.

Upplevda förväntningar på vår roll

Vi har upplevt att personalen i familjecentralen önskar att vi ska finnas med i den öppna verksamheten i förhållandevis hög utsträckning. Denna önskan uppfattar vi grundar sig i en tanke om att socialsekreteraren skall bli "avdramatiserad" och därmed enklare att söka hjälp hos. Vidare finns en tanke om att socialsekreteraren skall kunna finnas tillgänglig då en kritisk situation uppstår. T.ex. en förälder som är ledsen och i behov av extra omsorg. Vi har också uppfattat att man förväntar sig att socialarbetarna skall kunna identifiera enskilda föräldrars specifika problematik och att kunna bidra med vårt synsätt och kompetens i diskussioner med personal och föräldrar. I familjecentralsarbetet har vi även

upplevt en förväntan om att vi som enskilda socialsekreterare skall bidra med en kompetens som innefattar socialtjänstens hela arbetsfält t.ex. ekonomiskt rådgivning/bistånd, familjerådgivning, boende frågor, socialförsäkringssystemet, stödjande samtal, terapeutiska samtal mm.

Vi har uppfattat en osäkerhet kring hur vår kompetens kan nyttjas av personal inom främst barnomsorg och skolor. Detta har visat sig i att personal i områden har uttryckt en önskan om att vi skall kunna fatta myndighetsbeslut, t.ex. bevilja insatser och inleda utredningar. Vidare om att vi skall kunna lämna information om socialtjänstens insatser i enskilda ärenden. Personal i vissa områden har även framfört önskemål om att socialsekreteraren skall kunna bistå med processhandledning till personalgrupper samt handledning av arbetsledande karaktär. Handleda personal inom det pedagogiska fältet (specialpedagog). Observera barn och göra utvecklingsbedömningar (psykologkompetens).

Slutsatser

De slutsatser som vi kom fram till i vår halvårsrapport (se separat bilaga) gäller fortfarande för oss. Vi är alla fem socialsekreterare med stor erfarenhet inom vårt yrkesområde. Vi är olika som personer och de områden vi har arbetat i, ser också olika ut. Trots detta har vi i allt väsentligt kommit fram till samma slutsatser.

Familjecentralsarbete

Vi tycker att idén med familjecentraler är mycket bra. Arbetet saknar dock en gemensam målsättning och förankring uppåt i de olika organisationerna. Vi syftar då på förankring på ledningsnivå inom exempelvis sociala förvaltningen, råd och stöd, polisen, landstinget, ansvariga för barn- och ungdomsfrågor och utbildning inom kommunen. Vi ställer oss frågan: *vem skall driva denna fråga?*

Utifrån vår kompetens och yrkesroll anser vi att målet med arbetet bör vara att komma in tidigt och förebyggande för familjer i riskzonen. Här avser vi följande grupper:

- Föräldrar med psykosocial eller psykisk problematik
- Nyinflyttade flyktingar/invandrare
- Unga föräldrar
- Föräldrar som är resurssvaga på annat sätt (isolering, relationsproblem etc.)
- Föräldrar som av annan anledning är osäkra i sin föräldraroll och behöver stöd i någon form.

I detta avseende har BVC en mycket viktig roll, därför att de genom sin verksamhet når *alla* familjer med barn under 5 år i området. Till öppna förskolan kommer enligt vår erfarenhet endast vissa familjer och då kanske inte de som är i störst behov av stöd i föräldrarollen. BVCs roll i avseende att nå ut till dessa målgrupper, kommer därför att vara av avgörande betydelse i familjecentralsar-

betet. En samlokalisering med BVC i sin helhet är därför nödvändig. Det är även viktigt att övriga verksamheter i familjecentralen samlokaliseras på lika villkor. Det vill säga att inte någon verksamhet ”är på besök”. Praktiska förutsättningar måste vara en självklarhet och får inte bli ett problem för den enskilde. I socialsekreterarens fall innebär detta t.ex. eget arbetsrum, dator, telefon, postlåda.

Utifrån socialtjänstens ansvarsområde och utifrån ett systemteoretiskt tänkande anser vi att socialarbetarens arbete i en familjecentral bör inriktas mot hela familjen. Detta är ett exempel på ett område där det kommer att behövas styrning uppifrån, då öppna förskolan och BVC enbart riktar sig mot barn under 5 år.

Föräldragrupper

Vi har sett att det kan vara svårt att rekrytera föräldrar med särskilda stödbehov att delta i föräldrautbildningar. En mycket viktig uppgift i familjecentralsarbetet bör därför vara att utveckla arbetssätt och samverkansformer som skall syfta till att fånga upp även dessa föräldrar. Rekrytering bör kunna ske även i samarbete med andra verksamheter. Här kommer socialsekreteraren att ha en viktig uppgift.

Socialsekreteraren kan ha en viktig roll i gruppverksamhet, i de fall denna är inriktad mot föräldrar med särskilt behov av stöd.

Förväntningar

De förväntningar på vår roll som vi mött från annan personal, har ibland inte överensstämmt med vår uppfattning om socialsekreterarrollen. Tanken om att vi genom att i hög utsträckning finnas med i den öppna verksamheten, skall komma i kontakt med föräldrar som behöver socialsekreterarstöd, har fungerat till viss del i vissa områden. I detta avseende skiljer sig områdena åt ganska väsentligt. Vi tror att det är viktigt att de som skall arbeta som socialsekreterare i områdena, besitter en bred socialarbetarkompetens. Detta utifrån de förväntningar och behov som vi mött från både personal och familjer. För socialsekreterarrollen kan detta innebära att man kommer att fungera i en samordnande och rådgivande roll. Specialist kompetenser så som terapeut, familjerådgivare, ekonomisk rådgivare etc. kan komma att behöva tas in utifrån.

Konsultrollen

Konsultrollen går att kombinera med arbetet i familjecentralen. Det är dock viktigt att den konsultativa rollen tydliggörs. Det handlar enligt vår uppfattning om att ge råd till personal i frågor av social karaktär samt att hjälpa dem reflektera över sitt eget förhållningssätt och arbetsmetoder. Konsultationen får inte ha syfte att avlasta personal med utförande. Socialsekreterarens konsultativa roll ska heller inte förväxlas med enhetschefens arbetsledande funktion. Vi anser att

vår kompetens i detta avseende inte utnyttjats så som vi skulle ha haft möjlighet till.

Avslutningsvis

Det är fortfarande otydligt för oss vilken inriktning socialsekreterarrollen skall ha i familjecentralen. Det krävs ett fortsatt arbete för att tydliggöra rollen. Vi tror att socialsekreterarna kommer att behöva stöd i detta avseende.

Vi har under arbetets gång ställt oss vissa frågor som vi vill föra vidare. Bör man göra en inventering av de olika behov som finns i de olika områdena? Är det så att arbetet kan ha olika inriktning i olika områden? Vilka skulle medverka i en sådan inventering? Återigen; vem driver frågan om samverkansavtal och målbeskrivning för familjecentralerna centralt? Hur motverkar man att familjecentralen blir en sammanslagning av olika verksamheter istället för en ny verksamhet med egen målsättning?

Maria Ribbing, Lambohov
Helena Stenow, Skäggetorp, t.o.m. 030601
Lena Hallgren, Skäggetorp, fr.o.m. 030801
Grazyna Chan, Ryd
Margareta Lind, Ekholmen

Projektet i pressen

– en media-analys av hur

”Barn och Ungdomars bästa” skildrats i tidningsartiklar

Maria Monahov

Inledning

Projektet ”Barn och ungdomars bästa” har under verksamhetstiden uppmärksammat i lokalpressen, men till viss del även i kommunala informationstidningar och fackpress. Projektet, dess verksamheter och resultat har där förmedlats till läsare i en rad artiklar.¹

Detta avsnitt redovisar hur projektet skildrats i pressen. Här finns det flera aspekter som vi valt att belysa med hjälp av följande frågeställningar: Vem eller vilka är det som kommer till tals och därmed skapar bilden av projektet? Vad har betonats gällande såväl projektet i helhet som respektive aktivitet? Vilka budskap och värderingar kommuniceras till läsarna?

Urvalet av det material som utgör underlaget för analysen, består av 30 stycken artiklar publicerade under projektets verksamhetstid åren 2001–2004. Artiklarna har varit publicerade i följande tidningar:

Östgöta Correspondenten	25 artiklar
Tidningen Linköping ²	En (1) artikel
Dialog Lambohov ³	En (1) artikel
Välkommen hem, Stångåstadens kundtidning på internet	Två artiklar
Lärarnas tidning	En (1) artikel

Urvalet gör inget anspråk på att vara en komplett inventering av de artiklar som publicerats om projektet. Det baseras på de artiklar som lokaliserats genom litteratursökningar och länkar från projektets hemsida samt därefter bedömts som relevanta för undersökningen.

---

¹ För att underlätta för läsaren finns alla samlade under en särskild rubrik i litteraturlistan.

² Personaltidning för Linköpings kommun.

³ Delas ut av Linköpings kommun till invånarna i olika stadsdelar.

Bearbetningen av artiklarna har genomförts i flera steg. Inledningsvis gjordes en närläsning av materialet. Därefter identifierades vilka ämnen som behandlas i artiklarna; vad som återkommer ofta och vad som omskrivs mer sällan. På så vis utkristalliserades framträdande ämnesområden och teman, vilka redogörs för och diskuteras nedan.

Avsnittet har följande disposition; texten inleds med en genomgång av artiklarnas innehåll. Här behandlas vem det är som kommer till tals, hur projektets mål och målgrupper presenteras samt vilka verksamheter det är som uppmärksammas. Därefter redovisas vilken slags publicitet som projektet har fått i pressen.

Artiklarnas innehåll

Vem eller vilka kommer till tals?

Det är huvudsakligen projektledaren eller delprojektledarna i de aktuella stadsdelarna som intervjuas i artiklarna. I några fall kompletteras deras utsagor med kommentarer av ordföranden i projektets politiska styrgrupp, alternativt med deltagares erfarenheter. Personerna som kommer till tals är med mycket få undantag positivt inställda till den eller de verksamheter som de uttalar sig om. Den tilltro till projektet som de förmedlar, framstår inte som någon överraskning eftersom de flesta intervjuade alltså arbetar med och/eller representerar projektet på ett eller annat sätt.

Hur presenteras projektets mål och målgrupper?

I artiklarna beskrivs ofta projektets mål och målgrupper. Informationen ger dock en sinsemellan varierande bild av vad eller vilka detta är. I en artikel sägs uppdraget vara att

... vända en utveckling där allt fler barn behöver särskilt stöd (Gregoriusson, 2001).

I flera andra artiklar uppges att

Målet är att skapa bättre livsvillkor för barn och ungdomar utifrån de förhållanden som präglar just deras/det område/-t (Bergsten, 2002 ; Hasselqvist, 2002b ; Eriksen, 2002b).

En tredje citerar projektledarens utsago att

... det här projektet är ytterst till för att bryta utanförskap och segregation (Gustavsson, 2002).

Ytterligare exempel är att projektet syftar till att

undersöka och utveckla hur samhällets stöd till unga bäst kan utformas (Stångåstaden, 2003b),

eller, som det står i en annan artikel;

... riva ned sektorsgränser och få till stånd ett vettigt samarbete mellan till exempel socialsektorn, skolan, barnvårdscentralen, polisen och föreningslivet (Gustavsson, 2002).

En avslutande variant är att projektet ska

... främja barns möjligheter till fritidsaktiviteter (Landqvist, 2002).

För allmänheten och läsekretsen presenteras alltså en skiftande uppsättning mål och syften med projektet. Dessa exempel är dock inte diametralt motsatta. Ofta tangerar de varandra och flera av dem rymms inom projektets ram. Men samtidigt ger ovanstående påståenden mycket varierade bilder av vad som är dess huvudsakliga inriktning.

Detsamma gäller vem eller vilka som utgör projektets målgrupper. Riktas det sig till alla barn, eller till dem med särskilda behov? Faktarutan i en artikel förmedlar följande;

Projektets målgrupper är barn som mår dåligt, far illa, har flyktingbakgrund, utvecklingsavvikelser och funktionsstörning, kronisk sjukdom och eller handikapp/funktionshinder (Strand, 2001 s.15).

Detta kan jämföras med ett uttalande av kommunalrådet som är ordförande i politiska styrgruppen och menar att projektet eftersträvar

Mindre utpekande särlösningar som stämplar barn och ungdomar som ”problem” /.../ Nu handlar det om att nå alla barn så tidigt som möjligt (Gregoriusson, 2001 s.15).

Möjligtvis speglar detta breda spektrum av beskrivningar av vad som är projektets mål och målgrupper, verksamheten på ett bättre sätt än om läsaren hade funnit en renodlad bild av projektet. Men vi kan även konstatera att det föreligger svårigheter att som läsare bilda sig en koncis uppfattning om projektets uppdrag, baserat på informationen som förmedlas i pressen.

Vilka verksamheter uppmärksammas?

Artiklarna behandlar huvudsakligen fyra delverksamheter eller delprojekt som bedrivs inom ramen för Barns och Ungdomars Bästa. Dessa är (utan inbördes rangordning):

COPE

Familjecentralerna

Fritidsaktiviteter för barn och unga

Språk

De olika delverksamheterna har omskrivits mer eller mindre flitigt under olika tidsperioder. Fritidsaktiviteterna var det dominerande temat i artiklarna från år 2002 och under januari 2003. Därefter kom COPE att omskrivas allt mer, för att senare ersättas av rapportering om familjecentralerna, vilket varit det dominerande delprojektet i artiklarna under de första månaderna av år 2004. Till skillnad från nämnda delprojekt så finns det inga artiklar som fokuserar på de språkliga insatserna som enskild verksamhet. Språk är dock ett ämne som återkommande omnämns i artiklarna under åren.

Nedan följer en översiktlig redogörelse för hur och på vilket sätt delverksamheterna har omskrivits.

Fritidsaktiviteter

Artiklarna som behandlar projektets satsningar på olika sorters fritidsaktiviteter för barn och ungdomar, återger två huvudsakliga teman. Det ena temat fokuserar på de praktiska fritidsaktiviteterna, vilka på ett eller annat sätt har en koppling till projektet. Här kan vi exempelvis läsa om barn som tränar volleyboll (Bergsten, 2002), erbjuds simskola (Eriksen, 2002 ; Eriksen, 2003 ; Johansson, 2002a) och öppnandet av en ny fritidsgård i Lambohov (Eriksen, 2003). Det andra temat förmedlar snarare projektets syn på fritidsaktiviteternas roll och funktion för såväl den enskilda individen som samhället i stort. Här betonas vikten av att barn och unga har en aktiv fritid, gärna i form av organiserade fritidsaktiviteter, samt de positiva effekter detta får för såväl hälsan som barnens sociala umgänge (Eriksen, 2004; Johansson, 2002b; Stångåstaden, 2003; Åbom, 2002a). Samtidigt konstateras att hälften av alla unga i de aktuella stadsdelarna inte har någon form av fritidssysselsättning. Detta är ett flitigt återkommande påstående i flera artiklar (Ekstedt, 2002; Eriksen, 2003a; Eriksen, 2004; Johansson, 2002b; Stångåstaden, 2003; Åbom, 2002b). Ekonomiska faktorer samt föräldrarnas inställning, är enligt projektet två förklaringar till att det förhåller sig på detta vis;

Det beror både på att familjerna inte har råd och på att föräldrarna inte prioriterar fritidsaktiviteter (Eriksen, 2003a).

Vidare framförs att de nämnda prioriteringarna beror på en viss okunskap hos föräldrarna (Johansson, 2003; Stångåstaden, 2003). Två av projektledarna ger följande förklaring;

Det handlar också om en bristande insikt hos föräldrarna om nyttan av fritidsaktiviteter. /.../ – Många föräldrar har ingen vana av föreningsliv och inser inte vikten av en fritidssysselsättning. /.../

Bristen på förståelse kan då vara en orsak till att fritidsaktiviteter inte prioriteras av föräldrarna (Johansson, 2002b).

En av dessa projektledare vidareutvecklar denna tankegång i en annan artikel;

– En förklaring kan vara att de kommer från ett annat land med en annan kultur, där de inte är vana vid föreningsliv (Stångåstaden, 2003).

Projektet framför lösningar på problemen som identifierats. Att sänka eller subventionera avgifterna för fritidsaktiviteter, vilka projektets företrädare nu anser är för höga, är en tänkbar åtgärd. Vad gäller föräldrarnas inställning menar projektet att den kan bemötas med information:

”Det gäller att få föräldrarna att förstå att det är bra för barnen att vara med på aktiviteter ...” menar en av delprojektledarna (Stångåstaden, 2003b). ”För att nå föräldrarna måste vi arbeta på bred front” konstaterar en annan (Johansson, 2002b).

Vi kan alltså konstatera att artiklarna som behandlar projektet och dess fritidsaktiviteter, inte endast visar vardagliga lokala händelser som idrottsträningar och simskolor. Här speglas även hur synen på fritid, aktivitet och de olika aktörerna omgärdas av sociala och normativa värderingar, vilka i sin tur präglar hur projektet väljer att agera i dessa frågor.

COPE

I artiklarna som beskriver utbildningsprogrammet ”COPE” kan tre huvudsakliga teman urskiljas. För det första beskrivs COPE av intervjuade samtals- och projektledare som ett framgångsrikt projekt med mycket nöjda deltagare (Eriksen, 2003c; Eriksen, 2003d; Jacobsson, 2003; Nyrinder, 2002; Strand, 2001).

De utvärderingar som gjorts uppges visa på ett gott resultat. Föräldrarna känner att de har bättre kontroll över olika situationer och barnens beteende har förändrats i positiv riktning (Nyrinder, 2002).

I vissa fall bekräftas detta med citat av intervjuade deltagare som delar med sig av sina positiva erfarenheter (Jacobsson, 2003; Stångåstaden, 2003a; Eriksen, 2003d). Det påpekas vidare att de första grupperna har nått så goda resultat att COPE-konceptet nu sprids. Under rubriken ”Cope-projektet på export från Linköping. Stor framgång för stöd till föräldrar”, sägs att

Det har gått så bra att Cope nu finns i fyra stadsdelar /.../ och nu kommer andra kommuner till Linköping för att lära sig hur de kan kopiera framgången (Eriksen, 2003c).

Artiklarna informerar även om att de goda resultaten har lett till att projektet utökats till nya målgrupper (Eriksen, 2003b); Jacobsson, 2003).

För det andra ges ingående beskrivningar av COPEs arbetsmetoder, former och syfte samt de positiva förändringar som utbildningen utlovar (Eriksen, 2003d; Eriksen, 2003d; Jacobsson, 2003; Nyrinder, 2002).

För det tredje relateras projektet till det omgivande samhället. I artiklarna påpekas att faktorer som stress, höga krav samt förändrade familje- och bosättningsmönster är orsaker till att föräldrarollen blir allt en svårare uppgift. Detta leder i sin tur till att föräldrar upplever osäkerhet och ett behov av stöd. Enligt artiklarna ger COPE -verksamheten föräldrarna verktyg som gör att både de och barnen successivt utvecklar mer positiva beteenden. Att COPE är till stor hjälp för föräldrarna, bekräftas bland annat av en delprojektledare som uttrycker följande;

... utvärderingen visar att föräldrarna har stor glädje av utbildningen. Många av dem har inget annat socialt nätverk. – Mycket kan göras med ganska små medel. Bara känslan av att någon bryr sig kan vara vad som behövs för att hjälpa föräldrar och barn att komma på fötter (Hasselqvist, 2002a).

Familjecentralerna

Artiklarna om familjecentralerna rör två huvudsakliga områden. Det ena handlar om familjecentralernas uppgift gentemot medborgarna. Vad denna uppgift är, kan i artiklarna uppfattas som något motsägelsefullt. Å ena sidan betonas den ”vanliga”, icke-probleminriktade verksamheten som riktar sig till alla föräldrar (Eriksen, 2004a). Å andra sidan beskrivs i en något mer dramatisk ton, en uttalat problembaserad verksamhet. Under rubriken ”Här förebyggs familjehaverier” berättas följande;

Nu fortsätter Familjecentralen /.../ att stötta och svara på frågor så att familjer slipper hamna snett och relationer gå i kras. (Eriksen, 2004a).

En annan artikel förmedlar att

... många familjer med problem i stadsdelarna fått större styrka att klara vardagen tack vare olika insatser (Åbom, 2004).

Det andra temat i artiklarna rör familjecentralernas arbets- och organisationsmodell samt vilka effekter dessa har för olika berörda aktörer. Här betonas samordningen mellan de olika verksamheterna och de positiva konsekvenserna av detsamma;

När de olika yrkesgrupperna börjar samarbeta ökar förståelsen för de andra yrkesrollerna, man ser hur det går att samverka för att hjälpa en familj så bra som möjligt, man blir tydligare mot familjerna och man kan dela erfarenheter med varandra. Ofta kan en familj hjälpas tillrätta innan det gått så snett att det verkligen börjar kosta. Bara vinster, med andra ord (Eriksen, 2004a).

De intervjuade ansvariga och anställda understryker samtidigt de ekonomiska besparingarna som samarbetet medför.

Gemensamt för ovan nämnda teman; familjecentralernas uppgift samt arbetsorganisation, är att verksamheten som helhet beskrivs som en mycket framgångsrik insats för såväl medborgare som kommunen.

Språk

Många barn i de aktuella stadsdelarna har enligt uttalanden i artiklarna en dålig språkutveckling (Stångåstaden, 2003b) vilket är bakgrunden till olika insatser för att

ge barn och unga ett bättre språk
(Eriksen, 2004b; Stångåstaden, 2003b).

Detta handlar dock inte om att alla språk beaktas. Att ha ett annat språk än svenska som modersmål ses som ett problem med negativa sociala konsekvenser, på såväl individ- som samhällsnivå. Enligt de intervjuade projektansvariga, försvårar det för barnen i skolan och i det sociala umgänget med jämnåriga (Åbom, 2002b; Eriksen, 2004b). Under delrubriken ”Ge barn och unga ett bättre språk” har projektets kontaktpersoner konstaterat följande;

Hela samhället handlar om att kunna kommunicera, men många barn med invandrarbakgrund kan svenska dåligt. Det hindrar dem från att få kompisar och att följa med i skolundervisningen
(Eriksen, 2004b).

Åtgärderna handlar därmed om att stärka de svenska språkkunskaperna. En av delprojektledarna exemplifierar detta med att

... öka barnens ordförråd och göra det på ett lustfyllt sätt. Vi måste börja tidigt, i förskolan, för att ge barnen ett språk. Det är oerhört viktigt för att kunna leva i ett demokratiskt samhälle
(Stångåstaden, 2003b).

I artiklarna är det tydligt att verksamheten utgår från det svenska språket som norm gentemot vilket andra språk mäts och värderas. Som jämförelse kan vi konstatera att den flerspråkighet som de omnämnda barnen besitter, diskuteras i termer av problem och aldrig som en tänkbar tillgång. I artiklarna framstår på

så vis de språkliga insatser som riktar sig till barn med annat modersmål än svenska, som förankrade i ett etnocentriskt präglat synsätt på vad som bedöms vara ett ”fungerande” språk i olika sammanhang.

Positiv publicitet

I de källor som vi analyserat, beskrivs projektet sammanfattningsvis på ett märkbart positivt sätt. Ett exempel på detta utgörs av de återkommande egenvärderingar som projektansvariga gör av arbetet och dess resultat;

”Erfarenheterna är odelat positiva” hävdas det i en intervju med projektledaren (Gustavsson, 2002).

Kommunalrådet instämmer;

Det här är nånting av det mest spännande jag upplevt, det känns som om vi är på väg att etablera ett helt nytt arbetssätt, en Linköpingsmodell (ibid).

Under rubriken ”Stort intresse utifrån för treårigt Linköpingsprojekt: Barns och ungas behov utredda” konstateras att projektet nu är slut och ska utvärderas. Dock låter utvärderingen inte vänta på sig, för i artikeln kommenteras resultatet på följande vis:

Under arbetets gång har några projekt förkastats, några lagts ned.
– Men ser man det hela i ett totalt perspektiv blir man nästan generad. Det har hänt så otroligt många bra saker, säger projektledare(n) (Eriksen, 2004b).

Även flera artikelförfattare uttrycker stor tilltro till det som projektet och dess anställda förmedlar. En artikel benämner exempelvis slutsatser och resultat förmedlade av projektet som ”sanningar” och ”fakta” (Åbom, 2002b). I vissa fall tillstyrker artiklarna projektledarnas önskemål om ökade medel;

Att plantera projektet i hela kommunen förutsätter satsning, det vill säga pengar, på kompetensutveckling av personal och nyanställningar. Det verkar vara väl investerade pengar (Gustavsson, 2002).

I en intervju med ordföranden i den betalande Barn- och ungdomsnämnden ställer intervjuaren den något ledande frågan;

Projektpengarna tar slut 2004. Blir det mer pengar för att kunna permanenta de goda idéerna och fortsätta ett framgångsrikt arbete? (Åbom, 2002b).

Endast en (1) av studiens 30 artiklar kan sägas ge projektet negativ publicitet.⁴ I en annan artikel (Ekstedt, 2003) återfinns det enda exemplet på att en projektansvarigs utsaga gällande projektets resultat och insatser vinklas och ifrågasätts samt kommenteras av någon som anför ett jämförelsevis annorlunda perspektiv. I nämnda artikel citeras forskaren Tapio Salonen, som hävdar att:

... samhället bygger in barriärer som gör det omöjligt för många att ta sig ur fattigdomsfällan. – Politiker sitter kvar i gamla föreställningar om samhället och ser inte att det kanske är nödvändigt med större politiska förändringar /.../ Att aldrig komma ut på arbetsmarknaden är en sådan barriär, bostadsförhållanden är en annan och villkor för socialbidrag en tredje (Ekstedt, 2003).

Detta strukturella perspektiv är ovanligt i jämförelse med de mer individ- eller familjeinriktade insatser som ofta diskuteras i de övriga artiklarna.

Sammanfattningsvis förmedlar artiklarna en starkt positiv bild av projektets insatser. I vissa fall agerar de närmast som språkrör för projektets idéer och genomförande. I jämförelse med detta föreligger det i materialet en påtaglig frånvaro av texter som betraktar projektet ur ett kritiskt eller granskande perspektiv.

Mediabilens innehåll

Det kan konstateras att projektet har uppmärksammats relativt flitigt i olika tidningar, framförallt i lokalpressen. Såväl projektet i stort som olika delverksamheter har omskrivits. På detta vis förefaller projektet ha nått ut med en ansevärd mängd information till medborgare och andra intresserade. Läsare har kunnat ta del av såväl det löpande arbetet som planerade framtida insatser och har även informerats om verksamheter som de själva är välkomna att delta i. Projektet har vidare fått god publicitet genom att omskrivas på ett mycket positivt sätt.

Denna ljusa beskrivning av projektets insatser har i artiklarna kommunicerats parallellt med en annan, betydligt mörkare bild, vilken istället påvisar olika problem och brister i samhället. Denna samhällsbild utgörs bland annat av att människors tillvaro, framförallt i de stadsdelar som är föremål för projektets åtgärder, alltmer präglas av utsatthet, isolering och passivitet. Det uppges vidare att många föräldrar är omotiverade, okunniga och stressade eller på annat sätt sämre rustade i sin föräldraroll och därmed inte agerar på ett önskvärt eller tillräckligt bra sätt gentemot sina barn. Detta kan i sin tur leda till vidare samhällsproblem i form av bristande social fostran och underminering av de ungas framtida möjligheter. Men enligt artiklarna kan projektet medverka till att avvärja eller minska denna hotbild. Med dess insatser i form av aktiviteter och medborgarinformation kan problem åtgärdas i tid och samhällsresurser sparas.

---

⁴ Nämnda artikel handlar om att kommunen försenat löneutbetalningarna till unga timanställda i projektet (Barajas, 2003).

Dessa parallella bilder förutsätter och motiverar varandra. Projektverksamhet förutsätter att det finns identifierade problem (Gerholm, 1985:102f) och den mörka samhällsvisionen motiverar projektets insatser.

I samband med detta finns det anledning att fundera över två saker. För det första; pressens och informationskällornas funktion i spänningsfältet mellan de två förmedlade bilderna. Liksom i föreliggande artiklar, hämtar massmedia ofta sin information från socialarbetare, fritidsledare och liknande yrkesgrupper. Pressen efterfrågar i första hand mörka verklighetsbilder, då de är mer slagkraftiga och intressanta än exempelvis rapporteringar om långsamma förbättringar. Myndigheter och experter tillhandahåller på så sätt den mörka bild som massmedia efterfrågar. Detta resulterar i en bild av att samhället präglas av ensamhet och andra relaterade samhällsproblematiseringar, vilken cirkulerar mellan projektledare, massmedia, politiker, forskare och andra aktörer som tillsammans skapar den officiella och vedertagna bilden av samhället (Gerholm, 1985:102).

Därmed skapas en ensidigt och officiellt förmedlad verklighetsbild som sällan ifrågasätts eller nyanseras med hjälp av andra perspektiv.

Detta betyder inte att bilderna som förmedlas i många av artiklarna inte motsvarar erfarenheter av olika problem i de bostadsområden som är föremål för projektets insatser (och säkerligen i andra områden också). Det vi vill fästa uppmärksamhet på är snarare *hur* detta har presenterats i artiklarna (Jfr Zintchenko, 1997:68) Detta leder oss fram till den andra frågan; projektets identifiering av vad som anses vara problematiska faktorer i samhället och vilket perspektiv som då används. Artiklarna och deras budskap präglas av ett "utifrån-perspektiv" på så sätt att personer som befinner sig utanför projektets målgrupper identifierar problem vilka de tillskriver de utpekade grupperna. Tidigare forskning visar på erfarenheter och konsekvenser av att förmedla en viss sorts bilder av bostadsområden och dess invånare, betraktade med nämnda "utifrån-perspektiv" (Gerholm, 1985 Ristilampi, 1997; Zintchenko, 1997).

Med hjälp av dessa erfarenheter, kan vi även reflektera över de bilder som kommunicerats i de föreliggande artiklarna. För det första; överensstämmer bilderna som förmedlas med målgruppens egna uppfattningar gällande sin tillvaro? Att beskrivningarna av de problem som bostadsområdena och dess grupper anses vara behäftade med, inte formulerats av målgrupperna själva utan av utomstående aktörer, medför en risk att det objektiva "utifrån-" perspektivet respektive det subjektiva "inifrånperspektivet" inte sammanfaller. Detta kan exempelvis illustreras med den retoriska frågan huruvida de föräldrar som åsyftas i påståendet att de är "isolerade" och "inte har något annat nätverk" själva skulle beskriva eller ens upplever sin tillvaro på det sättet? Detta är långtifrån säkert. Artiklarna kommunicerar istället ett budskap som är formulerat på en överindividuell samhällsnivå, vilket kan medföra att projektets målgrupper inte tilltalas av artiklarnas framställning och budskap gällande projektverksamheten. På så

sätt kan artiklarna, trots att de ger en mycket positiv bild av projektet, ge en motsatt effekt. Istället för att engagera fler personer, kan människor som inte känner igen sig i den beskrivning som ges eller inte upplever att de är i behov av de verksamheter som projektet bedriver, inte heller känna sig träffade av budskapet. Detta eftersom påståendena inte överensstämmer med den egna upplevelsen eller saknar relevans för den egna individen (Jfr Gerholm 1985:142).

Denna utveckling, där officiellt förmedlade bilder får kontraproduktiva effekter, pekar även Runfors (2003) på. Hon visar hur processer där människor kategoriseras som exempelvis ”invandrare”, samt tillskrivs sociala positioner och egenskaper som inte stämmer överens med deras egen självbild, kan få sociala följder. Det kan dels påverka hur omgivningen bemöter och behandlar de kategorier som uppmärksammas, och i förlängningen dessa människors självbild (Runfors 2003:27). Detta exemplifieras vidare med hur tillskrivna statuspositioner kan få effekt på elevers skolresultat. Statushierarkierna omvandlas i det vardagliga samspelet till skillnader i hur väl eleverna lyckas i skolan och på så vis påverkas även deras framtida möjligheter (Runfors 2003:27f, efter Cohen och Lotan, 1997). Detta är enligt Runfors exempel på hur kategoriseringar ger avtryck i praktiken.

Sammanfattningsvis vill vi belysa att när beskrivningar, som i det här fallet de analyserade artiklarna, oreflekterat utgår från en norm som ger en bild av att målgrupper, såväl personer som bostadsområden, präglas av en ekonomisk, social och etnisk ”annorlundahet” (jfr Ristilammi 1997) kan detta få en segregrande och diskriminerande effekt. Detta eftersom en ensidig problemskrivning som endast återger ett perspektiv från en av aktörerna i sammanhanget, i jämförelse med det ”goda” syftet riskerar att bli kontraproduktiv. I förlängningen skapas nämligen ytterligare hinder för de människor som särskiljs och kategoriseras i beskrivningarna (Runfors 2003:17f).

Avslutningsvis förefaller det som att lärdomen vi kan dra av denna medieanalys, är vikten av att förmedla en nyanserad bild. Som Zintchenko skriver;

Risken är /.../ att arbetet med att utforma en slagkraftig förortsbild, positiv eller negativ, förenklar eller skymmer den komplexa vardagen” (1997:74).

Referenslitteratur

- Gerholm, Lena (1985) *Kulturprojekt eller projektkultur. En fallstudie av en kulturpolitisk försöksverksamhet*, Stockholm, Liber Förlag. ISBN 91-38-61571-1.
- Ristilammi, Per-Markku (1997) "Betongförorten som tecken", i *I stadens utkant. Perspektiv på förorter*. Karl-Olov Arnstberg och Ingrid Ramberg (red). Mångkulturellt centrum, Tumba. ISBN 91-88560-07-4.
- Runfors, Ann (2003) *Mångfald, motsägelser och marginaliseringar. En studie av hur invandrarskap formas i skolan*. Prisma, Stockholm. ISBN 91-518-4010-3.
- Zintchenko, Lennart (1997) "Hammarkullen som offentlig bild", i *I stadens utkant. Perspektiv på förorter*. Karl-Olov Arnstberg och Ingrid Ramberg (red). Mångkulturellt centrum, Tumba. ISBN 91-88560-07-4.

Tidningsartiklar

- Andersson, Dag (2002) "Ilskna elever lär sig kontroll", *Östgöta Correspondenten*, 2002-05-14.
- Barajas, Héctor (2003) "Unga i kläm när kommunen gjorde dem till konsulter. Malin väntar på lönen". *Östgöta Correspondenten*, 2003-05-17.
- Bergsten, Per (2002) "Volleyboll: Team Vallas barnsatsning" "Lika viktigt som en SM-final", *Östgöta Correspondenten*, 2002-04-11.
- Ekstedt, Annika (2003) "13 % av barnen är fattiga", *Östgöta Correspondenten*, 2003-03-31.
- Eriksen, Jenny (2002a) "Linköping dör inte på sommaren", *Östgöta Correspondenten*, 2002-06-01.
- Eriksen, Jenny (2002b) "Kollo ska skapa bättre livsvillkor. Populärt sommarprojekt för unga", *Östgöta Correspondenten*, 2002-07-15.
- Eriksen, Jenny (2003a) "Nu behövs pengar till nya satsningar. Övriga många besök i hangaren", *Östgöta Correspondenten*, 2003-01-15.
- Eriksen, Jenny (2003b) "Ny fritidsgård öppnar i Lambohov", *Östgöta Correspondenten*, 2003-01-17.
- Eriksen, Jenny (2003c) "Cope-projektet på export från Linköping. Stor framgång för stöd till föräldrar", *Östgöta Correspondenten*, 2003-09-16.
- Eriksen, Jenny (2003d) "COPE: Nu utbildas även föräldrar till bebisar. Trygga barn är målet", *Östgöta Correspondenten*, 2003-10-10.
- Eriksen, Jenny (2004a) "Familjecentralen drivs vidare. Här förebyggs familjehaverier", *Östgöta Correspondenten*, 2004-02-27.
- Eriksen, Jenny (2004b) "Stort intresse för treårigt Linköpingsprojekt. Barns och ungdomars behov utredda", *Östgöta Correspondenten*, 2004-02-27.
- Eriksen, Jenny (2004c) "Socialsekreterare: Satsa ordentligt på familjecentralerna", *Östgöta Correspondenten*, 2004-03-01.
- Gregoriusson, Nina (2001) "Barn och ungdomars bästa i Lambohov. –Sluta leta efter brister!", *Dialog*, 2001 nr. 1.

- Gustavsson, Torbjörn (2002) ”Spännande ”barnprojekt” i Linköping”, *Östgöta Correspondenten*, 2002-09-04.
- Hasselqvist, Susanne (2002a) ”Föräldraengagemang i Ryd. Nytt centrum för råd och stöd”, *Östgöta Correspondenten*, 2002-02-12.
- Hasselqvist, Susanne (2002b) ”Föräldraengagemang i Skäggetorp. Projekt ska locka skoltrötta föräldrar”, *Östgöta Correspondenten*, 2002-02-12.
- Jacobsson, Eva (2003) ”Föräldrautbildning förändrade personalen”, *Lärarnas tidning*, 2003-12-10.
- Johansson, Emma (2002a) ”Trygg i vattnet – då kan alla lära sig simma”, *Östgöta Correspondenten*, 2002-08-06.
- Johansson, Emma (2002b) ”Fritidsaktiviteter för barnen. Föräldrar förstår inte alltid nyttan”, *Östgöta Correspondenten*, 2002-10-26.
- Landqvist, Maria (2002) ”Nya projekt ska ge fler idrottsledare. Unga utbildas och får jobb”, *Östgöta Correspondenten*, 2002-05-30.
- Nyrinder, Ewa (2002) ”Kraven ökar både på vuxna och barn. Föräldrar utbildas i att sätta gränser”, *Östgöta Correspondenten*, 2002-09-07.
- Strand, Eva-Karin (2001) ”Vi letar brister hos barnen. Ett nytt synsätt behövs”, *Tidningen Linköping*, 2001 nr 5.
- Stångåstaden (författare okänd) (2003a), ”Trebarnsmammorna Jeanette och Rachel: –Vi får nya idéer i föräldragruppen”, *Välkommen hem. Stångåstaden kundtidning på Internet*, 2003 nr 2.
- Stångåstaden, (författare okänd) (2003b), ”Utvecklingsprojekt i fyra stadsdelar. För barns och ungdomars bästa”, *Välkommen hem. Stångåstaden kundtidning på internet*, 2003 nr 1.
- Tillberg, Hans (2004) ”Familjecentral i Skäggetorp väntar på att få en ny lokal”, *Östgöta Correspondenten*, 2003-11-08.
- Åbom, Lasse (2002a) ”Brist på motion i skolan. Unga ska lockas till spontanidrott”, *Östgöta Correspondenten*, 2002-01-18.
- Åbom, Lasse (2002b) ”Hälften av alla barn saknar sysselsättning på fritiden. Alltför många familjer har inte råd”, *Östgöta Correspondenten*, 2002-10-25.
- Åbom, Lasse (2003), ”Stöder och stärker. Familjecentralerna fortsätter sitt arbete”, *Östgöta Correspondenten*, 2003-03-07.
- Åbom, Lasse (2004) ”Familjecentralen får ny fart”, *Östgöta Correspondenten*, 2004-03-22.

